

ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

КРАЇНИ СВІТУ

ЄВРОПА

Для дітей середнього шкільного віку

Мандрівка країнами та континентами

Кожна людина мріє про подорожі. Це не просто розвага. Відвідування багатьох куточків Землі надають можливість не тільки побачити безліч цікавого, а й з'ясувати, як живуть різні люди на планеті, що й як вони роблять, про що мріють. Так ми вчимося розуміти різні спільноти і жити з ними в мирі та злагоді, запозичуємо в інших країнах корисний досвід і, таким чином, розвиваємося самі і сприяємо розвитку власної держави.

Крім цього, подорожі до інших країн дарують нам незабутні враження від пам'яток історії, культури, природи. Тому ми краще усвідомлюємо історичний досвід людства, виховуємо в собі почуття прекрасного, вчимося берегти середовище, яке нас оточує.

Проте жодна людина не в змозі відвідати всі цікаві куточки нашої планети. І тоді нам допомагають книжки. Але книжки про подорожі бувають різними. Більшість з них розповідає про відвідування однієї чи декількох країн. Наша ж книга, яку ви тримаєте в руках, — це перший том популярного енциклопедичного видання, де зібрані основні відомості про всі країни світу, які можна в наш час знайти на карті. Але за браком місця тут майже не знайшли відображення ті землі, що досі залишаються колоніальними володіннями.

Загалом енциклопедія складається з трьох томів. У першому ви познайомитеся з країнами Європи. Другий том розповість про країни Азії та Африки. Нарешті, третій том присвячений Америці, Австралії та островам Океанії.

Нарис про кожну країну містить відомості про розташування країни, особливості рельєфу, природу, клімат, історію, державний устрій, економіку, туристичні особливості. Ці нариси зібрані у розділи залежно від континентів, де знаходяться країни, і розташовані в алфавітному порядку. Виняток становить лише Україна, бо для будь-якої людини найдорожче місце на землі — Батьківщина. Саме тому розповідь про неї розміщена в книжці на першому місці.

У світі існує декілька країн, які розташовані відразу у двох частинах світу. Розповіді про такі країни винесені на початок кожного тому в окремий розділ, який називається «Між двома частинами світу».

Також до кожного розділу написано певну статтю, що характеризує той чи інший континент у цілому. Особливо заслуговують на увагу різноманітні міжнародні організації, що регулюють взаємовідносини між країнами на міжнародному та планетарному рівнях: Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз тощо. Такі відомості містяться в нарисах про ті континенти, де знаходяться їхні штаб-квартири.

Таким чином, енциклопедія дає повне уявлення про сучасний стан країн світу на всіх континентах, їхні індивідуальні особливості. Крім того, вона надає велику кількість фактів, пов'язаних з тією чи іншою країною. Все це розширить ваше уявлення про навколишній світ, допоможе зробити певні висновки з досвіду світового розвитку. Отже, щасливої вам подорожі!

Наша рідна Україна

Де може бути краще, ніж на Батьківщині? Це не просто земля, де ми народилися, де жили наші предки. Вона є цілим світом звичок, уявлень і почуттів, який кожен з нас усвідомив незалежно від власних бажань і прагнень. Вони притаманні саме цій країні, яка внаслідок довгого історичного розвитку сформувалася як держава і зветься Україною. І для її народу немає жодної країни — хай і дуже заможної, жодної землі — хай і напрочуд мальовничої, — котра була б кращою за неї.

Україна розташована на півдні Східної Європи. Вона є однією з найбільших європейських країн і поступається розмірами лише Росії — найбільшій із держав світу. Навіть Франція, з територією якої так часто порівнюють Україну, менша за неї на 52,2 тис. км². Загальна площа нашої країни сягає 603,7 тис. км². Щоб подолати її із заходу на схід у найширшій частині, треба подолати 1300 км, з півночі на південь — 900 км.

Україна здебільшого розташована на рівнинних територіях з окремими узвишшями. Такими є Волинське, Подільське, Придніпровське узвишшя на заході, Донецький кряж та Приазовське узвишшя на південному сході. Поміж ними простягнулися неозорі низовини: Поліська — на півночі, Придніпровська — у середній частині країни, Причорноморська — на півдні.

На південному заході країни здіймаються мальовничі бескиди Карпат. Ці гори, що височать у самому серці Європи, є дуже древніми. За багато мільйонів років вони руйнувалися і стали доволі низькими. Висота окремих вершин ледве перевищує 2000 м над рівнем моря. Східна частина Карпат майже повністю знаходиться у межах України, тому і зветься Українськими Карпатами. Їх ще називають лісисті Карпати, бо тут вони здебільшого вкриті лісами, з-поміж яких виглядають голі скелі. Найбільшу висоту Українські Карпати мають у Карпатській Чорногорі, де знаходиться знаменита Говерла — найвища з гірських вершин України.

На самому півдні країни, на узбережжі Кримського півострова знаходяться ще старіші — Кримські гори. Вони тягнуться по узбережжю Кримського півострова смугою у 50 км завширшки і 150 км завдовжки. Гори складаються з трьох хребтів. Головний з них називають Яйлою. Це голий вапняний масив заввишки до 1545 м над рівнем моря. Саме таку висоту має найвищий шпиль Яйли — Роман-Кош. Північний схил головного хребта є похилим, а південний має високі прямовисні скелі й водоспади.

Головною річкою України є оспіваний у багатьох піснях Дніпро, добре відомий ще давнім грекам під назвами Борисфен і Танаїс. Це третя за довжиною ріка Європи після Волги і Дунаю. Дніпро поділяє Україну на дві частини — Лівобережну і Правобережну. Іншими головними водними артеріями країни є Південний Буг, Сіверський Донець, Прут, Дністер та гирло Дунаю. Завдяки їм Україна має багато красивих ландшафтів.

Північна частина України знаходиться у зоні мішаних лісів, південна та середня — у лісостеповій і степовій зонах. Для першої характерне поєднання лісів, лук та боліт. Лісостеп є перехідною зоною між лісом та степом, де листяні ліси чергуються з великими ділянками степового різнотрав'я. Але найбільшим дивом України завжди були степи. Нині, внаслідок діяльності людей, у первісному вигляді їх можна побачити хіба що у заповідниках. Рівний, наче скатертина, на початку літа степ тут здається сріблястим від квітучої ковили і котить хвилі, наче море.

Здавна Україна славилася і своїми ґрунтами. Більшу частину її території займають унікальні родючі чорноземи. Нездарма під час окупації німці ешелонами вивозили їх до Німеччини, щоб підвищити родючість своїх земель.

Клімат України є дуже сприятливим. За своїм характером його слід віднести до помір-ного, переважно кон-тинентального, а на Південному узбережжі Криму — субтропічно-го. Середні темпера-тури найхолоднішого місяця, січня, станов-

Українські Карпати

лять від -7° до -8° С — на північному сході та від -2° до $+4^{\circ}$ С — на Південному узбережжі Криму. А в період найсильнішої спеки, тобто у липні, середні температури коливаються на північному сході від $+18^{\circ}$ до $+19^{\circ}$ С, а на південному сході від $+23^{\circ}$ до $+24^{\circ}$ С.

Завдяки сприятливим умовам чого тільки не росте в Україні! В її лісах можна зустріти сосни, смереки, модрини, ялиці, дуби, буки, каштани, липи, клени, яблуні, груші та багато інших дерев. Вони перемежуються з численними чагарниками — красунею калиною, пишним ялівцем, цілющим жостером, оспіваним у піснях тереном, бузиною та багатьма іншими. Розмаїття диких трав

та квітів неможливо описати. Серед них багато таких, які ростуть лише в Україні і занесені до Червоного європейського списку, тобто до тих рослин,

---

За приблизними оцінками, в Україні росте майже 30 тис. видів рослин. Серед них 4 тис. водоростей, 15 тис. видів грибів, 76 видів дерев, близько 300 видів чагарників, понад 3 тис. видів багаторічних трав.

що потребують особливої охорони. А один з видів ковили навіть одержав назву — ковила українська.

Не менш різноманітним є й тваринний світ країни, хоча внаслідок діяльності людини він значно скоротився. На жаль, ми не в змозі побачити на власні очі те, що довелося побачити у 1550 р. мандрівнику М. Литвину, який подорожував Україною. Він писав: «Диких зубрів, диких коней і оленів така сила по лісах і полях, що на них полюють тільки задля шкіри, а м'ясо викидають, окрім спини. Лосів і диких кабанів майже зовсім не використовують. Дикі кози в такій великій кількості перебігають зі степів до лісів, що кожен селянин забиває їх до тисячі на рік. По берегах річок у великій кількості зустрічаються оселі бобрів. Птахів така дивовижна сила, що весною хлопчаки назбирують повні човни яєць диких качок, гусей, журавлів та лебедів... Багато річок називають золотими — особливо Прип'ять, яка... щорічно з початком березня заповнюється такою кількістю риби, що кинутий до води спис насаджується між риби і стоїть, мов устромлений у землю...»

На жаль, у наші часи від цього багатства залишилося дуже мало, хоча деякі з цих тварин ще й досі мешкають у наших лісах, степах та річках. Зубри в невеликій кількості зустрічаються на Поліссі та в заповіднику Асканія-Нова. Деінде у лісах ще можна побачити рись або дикого kota. А от лосів, кабанів та косуль досить багато. Це сталося завдяки тому, що деякий час їх спеціально розводили у лісах, а полювання на них було заборонено або обмежено. Досить часто зустрічаються також вовки, куниці, тхори, борсуки та лисиці. А зайці навіть забігають на окраїни великих міст та охоче підгодовуються на садових ділянках, особливо взимку.

Збереженню тваринного та рослинного світу сприяють численні заповідники та заказники. На Україні засновано 15 заповідників. Найбільшими серед них є Чорноморський і Поліський, а також Карпатський і Шацький природні національні парки. Всесвітньо відомим є також заповідник Асканія-Нова. Тут у недоторканому вигляді збереглися великі ділянки степу, де серед заростей ковили, шавлії, горицвіту, полину, пижми, типчака мешкає сила-силенна дрібних тварин — байбаків, тушканчиків, їжаків, кротів, мишей. Поряд з ними метушаться наземні птахи: перепели, куріпки. Живуть в Асканії-Новій не тільки корінні мешканці українських земель. Тут добре акліматизувалися сайгаки, бізони, кінг Пржевальського і навіть... страуси.

Дуже багатими є й надра України. Завдяки цьому наша країна володіє великим розмаїттям цінних корисних копалин. За запасами залізної і марганцевої руди, кам'яного вугілля, графіту та кам'яної солі вона посідає перше місце в Європі, за запасами самородної сірки — перше у світі. А за обсягами ртутної руди (кіноварі) Україні належить друге місце у світі. Є в нашій країні також дуже важливі для економіки будь-якої держави нафта та газ. А нещодавно було знайдено золото та срібло.

На теренах сучасної України люди з'явилися ще за часів кам'яного віку, десь мільйон років тому. Ці істоти, яких учені називають палеантропами, тобто викопними людьми, користувалися кам'яним, дерев'яним, кістяним знаряддям та здобували собі їжу полюванням і рибальством. Наприкінці кам'яного віку, тобто 10—5 тис. років до н. е., вони почали користуватися луком та стрілами. А трохи пізніше, за 3 тис. років до н. е., стали займатися землеробством і скотарством, навчилися робити глиняний посуд та виробляти тканини. З часом ці люди почали жити у великих селищах, які вважають протомістами, бо вони нараховували близько тисячі жителів. Уперше таке протомісто було знайдене у 1896 р. українським археологом Вікентієм Хвойкою поблизу села Трипільля на Київщині. Тому ця давня культура в археології дістала назву трипільської. Але вона швидко занепала. Десь за 2 тис. років до н. е. на ці землі прийшли войовничі степові кочові племена, зокрема кіммерійців, і трипільці поступово змішалися з ними. Потім з'явилися скіфи, які утворили на землях України перше об'єднання племен — Скіфію. У цьому об'єднанні панували племена, яких грецький історик Геродот називав царськими скіфами. Інших він називав скіфами-орачами та скіфами-хліборобами. Дехто з дослідників вважає, що вони не були справжніми скіфами, а представляли корінне населення, тобто нащадків трипільців, які були приборкані прибульцями-кочовиками.

Одночасно на узбережжі Північного Причорномор'я виникли невеликі грецькі колонії — Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапей та інші. Греки та скіфи охоче торгували між собою, аж доки грецькі колонії не занепали внаслідок поразок греків у війнах з Олександром Македонським та Римською імперією. Поступово скіфів почали тіснити сармати, які просувалися зі сходу і поділялися на язичів, аланів та роксоланів. У III ст. н. е. нищівного удару їм завдали готи, і вони були змушені поступитися зайнятою територією.

З 370 р. н. е. з Приуралля на землі північного узбережжя Чорного моря почали просуватися гунни разом з приборканими ними аланами. Їхня навала примусила готів, що тут закріпилися, покинути обжиті місця. Поступово кочовики рушили далі в Європу, а на землях, що зараз належать Україні, почали набувати сили східнослов'янські племена, які оселилися у Подніпров'ї, Придністров'ї та на Волині між III ст. до н. е. — I ст. н. е. Дехто вважає їхніми прямими предками антів, які буцімто завжди жили на цих землях. Інші стверджують, що ці племена так само переселилися сюди свого часу.

Протягом декількох століть східні слов'яни продовжували активно розселятися і утворили 14 великих племінних союзів, що займали землі Білорусі, України і Росії. Серед них наймогутнішим племенем вважалися поляни. До інших відносилися древляни, уличі й тиверці, а також волиняни, бужани та дуліби. Поляни жили у Середньому Подніпров'ї і згодом підвели під свою руку інших.

Саме вони утворили ранньофеодальну Давньоруську державу, яка, на думку більшості істориків, стала основою для формування трьох східнослов'янських народів: українців, білорусів та росіян. Столицею цієї держави був Київ, заснований десь у V—VI ст. Тому вона й одержала назву Київської Русі. Втім, чому народ цієї держави почав називати себе Руссю, досі невідомо. За легендою, так на-

Андріївська церква у Києві

зивало себе одне з племен норманів, яких начебто покликали до Києва правити, бо місцеві мешканці були не в змозі дати собі раду у керуванні державою.

Дійсно, перші з відомих нам київських князів, Олег, Ігор та Ольга, були норманами. Але, як зараз визнано, їхні попередники захопили київський престол силоміць і весь час наштовхувалися на опір. А відомий російський історик Б. А. Рибakov вважав, що мудра княгиня Ольга, щоб закріпити своїх нащадків на київському престолі, одружилася свого сина Святослава з дочкою приборканого нею древлянського князя Мала. Отже, її онук Володимир I Великий (Святий) був напівслов'янином. У 988—989 рр. за його ініціативою у Київській Русі було запроваджено християнство у формі православ'я, що мало великий вплив на самосвідомість українців у майбутньому та долю української державності.

Найбільшої могутності Київська Русь досягла при синові Володимира Великого, Ярославі Мудрому. У боротьбі за київський престол він одержав перемогу над братами і домігся покори від інших князівств. Після цього князь спрямував свою діяльність на просвітництво та християнізацію Русі. Свою столицю Ярослав прикрасив дивовижними спорудами. При ньому були збудовані славнозвісні Золоті ворота, храм Св. Софії, засновані монастирі Св. Георгія та Ірини, які символізували переміщення до Києва центру православного світу. За наказом князя на руську мову було перекладено багато грецьких книг, заснована перша на слов'янських землях бібліотека. Він також вважається автором першого руського законодавчого збірника «Руської правди».

У XII ст. київські князі внаслідок феодалських міжусобиць поступилися своєю владою. Феодална держава розпалася на декіль-

---

Прямим нащадком Київської Русі стало Галицько-Волинське князівство. Найбільшої могутності воно досягло у 1230—1250 рр. при князі Данилі Романовичу Галицькому. У Європі Данила Галицького вважали одним з найвидатніших правителів того часу. У 1253 р. він був коронований у Дорогочині короною, яку надіслав йому Римський Папа у сподіванні, що Данило та його піддані перейдуть під провід католицизму.

ка князівств. Усі вони у XIII ст. потерпали від монгольської навали, у XIV ст. підпали під владу князівства Литовського, Польщі та інших держав. А у XV ст. виникло Кримське ханство, яке стало дуже небезпечним сусідом.

Під владою литовців русини (так називала себе більшість тогочасних українців) не відчували особливого пригнічення. Литовські князі не втручалися в релігійні й народні уявлення та звичаї нових підданих, не пригнічували їх економічно. Вони навіть опанували мову русинів та писали нею деякі закони. Зовсім по-іншому повели себе поляки.

Вони рушили хрестовим походом проти язичників-литовців і православних українців. Воєнні зіткнення скінчилися після того, як польська королева Ядвіга взяла шлюб з литовським князем Ягайлом, який прийняв християнство. У 1385 р. між литовцями і поляками була укладена Кревська унія (союз), за яким українські та білоруські землі мали приєднатися до Польщі.

Протягом тривалого часу поляки намагалися окатоличити та полонізувати країну, обравши для цього насильницькі методи. Нестерпним було й економічне пригнічення українців, які чинили опір гнобителям і часто розплачувалися за це життям. Ще більше крові проливалось під час набігів татар, котрі грабували обійстя, вбивали людей та забирали у полон молодь. Жінки зазвичай опинялися у гаремах, а юнаки — на турецьких галерах, де гинули від виснажливої праці і катувань.

У цих умовах особливою верствою населення України стало козацтво. Козаки боронили свою землю від татарських набігів, а з часом повстали проти ляхів (так звали в Україні поляків). У XVI ст. утворилась Запорізька Січ — центр українського козацтва, своєрідний лицарський орден зі своїми звичаями, ритуалами та кодексом честі. Саме запорожці очолили визвольну війну 1648—1654 років під керівництвом гетьмана Богдана Хмельницького. І моря крові пролилися в Україні, доки 8 січня 1654 р. за рішенням Переяславської Ради вона не пішла «під царя східного, православного». А фактично цей момент став вирішальним пунктом в історії країни, який на три з половиною століття міцно зв'язав її з Російською імперією.

Переяславська Рада не принесла миру та спокою. Навпаки, наступний період української історії в народі одержав назву Руїни, бо після смерті Хмельницького, з одного боку, численні претенденти на гетьманську булаву вели запеклу боротьбу між собою, з іншого, московський уряд посилював тиск на волелюбне козацтво і поступово впроваджував свої порядки, далекі від Переяславських домовленостей. Внаслідок цього політичні лідери країни почали шукати союзу з Річчю Посполитою (так з 1569 р. почали називати польсько-литовську державу). Москва була втягнута у воєнні суперечки з поляками. У 1667 р. між Росією і Річчю Посполитою був підписаний Андрусівський мир, за яким лівобережна частина України лишалася під проводом Московщини, а правобережна відходила до Польщі. А Галичина та Буковина були передані Австрійській імперії.

Серед українських гетьманів останню спробу досягти незалежності від Росії та Польщі зробив Іван Мазепа. Він увійшов у союз зі шведським королем Карлом XII, але програв, бо не знайшов підтримки у більшості пересічних українців. Українське козацтво

брало участь у Полтавській битві (1709 р.), де війська шведів зазнали катастрофічної поразки. Мазепа був змушений відступити разом із союзником до Молдавії, де й помер, пригнічений катастрофою своїх амбітних намірів.

Поступово на Лівобережжі майже всі привілеї козацтва були знищені. За наказом імператриці Катерини II гетьманат було скасовано, Запорізька Січ зруйнована, селянство остаточно закріпачено. Втім, внаслідок завоювання росіянами Криму у 1783 р. українські землі були звільнені від турецької загрози.

Ще трагічнішим був стан правобережних українців, яких продовжували переслідувати за прихильність до православ'я та доводили до зубожіння. У 20-х роках XVIII ст. тут спалахнув рух гайдамаків, який у 1768 р. перетворився на справжню гайдамацьку війну, відому під назвою Коліївщина. А в Закарпатті, Північній Буковині та Галичині набув поширення рух опришків, головний герой яких, Олекса Довбуш, здобув слави українського Робіна Гуда.

На початку XIX ст. Малоросія (так називали тоді в Росії Україну) повністю втратила свої привілеї щодо самоврядування. Натомість її мешканці одержали адміністративну систему управління, яка панувала в Російській імперії, та весь тягар кріпацтва. У 1813 р. на Поділлі спалахнуло повстання на чолі з Устимом Кармелюком, яке перекинулося на всю Київщину та Бессарабію і тривало понад 20 років. З початку XIX ст. в Україні зароджується національний рух, спершу культурницький, а з 1845 р., коли було організоване

Панорама Києва

Кирило-Мефодіївське братство, і політичний. З кінця XIX ст. виникають українські політичні партії, частина з яких висуває вимогу самостійної соборної української держави.

Протягом 1880—1916 років тут діяло понад 100 різноманітних партій і угруповань. А політичні розбіжності між ними посилювалися внаслідок подій, пов'язаних з Першою світовою війною, коли українці, що воювали на боці Росії та Австро-Угорщини, опинилися по різні сторони фронту.

Лютнева революція 1917 р. в Росії подала українцям надію на утворення державності. У березні 1917 р. почала діяти Українська Центральна Рада (УЦР), яку очолив видатний український історик і громадський діяч М. Грушевський. 7 листопада 1917 р. вона проголосила Українську Народну Республіку. Втім, Жовтневий переворот у Петербурзі та спровокована ним Громадянська війна призвели до вигнання УЦР Червоною Армією на початку лютого 1918 р.

Протягом 1917—1920 років на теренах України вели бої армії червоних, білих, зелених, німців, поляків, анархістів та численні банди, охочі до чужого майна. Громадянська війна закінчилася перемогою Червоної Армії. Більша частина України потрапила до скла-

---

За часів Першої світової війни у російську армію було мобілізовано 4,5 млн українців, а в австро-угорську — 250 тис. Усі ці люди були змушені стріляти в одноплемінників.

ду більшовицької Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки — нащадка Російської імперії. Західна Україна знов відійшла до Польщі. Закарпаття потрапило до рук Чехословаччини, а з 1938 р. деякий час перебувало у складі Угорщини.

Усі три частини України протягом декількох десятиліть зазнали багато горя. Радянська Україна, хоча й одержала власний герб, прапор, гімн та назву Радянської Соціалістичної Республіки, разом з іншими республіками СРСР пережила колективізацію, штучно створені голодомори, жакливі сталінські репресії. Українці Волині та Галичини теж зазнали репресій. З 1924 р. в урядових установах заборонили користування українською мовою. Незадоволених відправляли до концтабору, влаштованого у 1934 р. в Березі Картузькій. Організована у воєнізовані загони польська молодь цькувала українців. Усе це сприяло посиленню українського націоналізму. В результаті у 1929 р. у Відні було започатковано Організацію українських націоналістів (ОУН) — підпільну партію, яка проводила кампанію політичного терору проти польської держави та її представників.

У червні 1941 р. фашистська армія напала на СРСР. За короткий час уся територія УРСР була зайнята німцями. Жорстока

окупація тривала аж до осені 1943 р. Тільки тоді Радянська Армія визволила Лівобережну Україну, а в жовтні 1944 р. й інші її землі.

Зазнавши великих втрат, українці у повоєнні роки докладали неймовірних зусиль для подолання розрухи та відновлення економіки країни і досягли великих успіхів. Особливо це стосувалося важкої промисловості, яка вже до 1950 р. на 15% перевищила довоєнний рівень. А в Західній Україні показник розвитку важкої промисловості зріс на 230%.

Важливим наслідком повоєнних років стали і територіальні надбання. У червні 1945 р. до УРСР була приєднана Закарпатська Україна. А в 1954 р. зі складу РРФСР була відділена Кримська область і приєднана до України. Саме з цього моменту наша Батьківщина на карті набула сучасного вигляду. Проте вона, попри те, що звалася республікою, не могла вважатися справжньою державою. Її керівництво мало виконувати вказівки з Москви, та не було спроможне проводити власну економічну або міжнародну політику.

Наприкінці 80-х років в СРСР була проголошена «перебудова», складовою якої стала певна, хоча й дуже обмежена, демократизація суспільного життя. Це дало змогу національним силам вийти з підпілля. А спроба консервативних сил у Москві придушити демократизацію прискорила розпад Радянського Союзу. У липні 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про суверенітет України, а 24 серпня 1991 р. було проголошено незалежність країни.

А тепер подивимося на сучасну Україну, незалежність і кордони якої вистраждані багатьма поколіннями українців.

На півдні наші рубежі омивають Чорне та Азовське моря. На півночі країна межує з Білоруссю, на заході — з Польщею і Словаччиною, на південному заході — з Угорщиною, Румунією і Молдовою, на сході — з Росією. Державний кордон України має довжину 7698 км. З них 1758 км проходить по морях, а 2484 км — це кордон з Росією.

Територія України розподілена на 24 області. Два міста, столиця країни Київ та база українського Військово-морського флоту Севастополь, мають республіканське підпорядкування. Крім цього, на території держави розташована Автономна Республіка Крим, що міститься на Кримському півострові.

За даними перепису 1999 р., населення України становить 49,49 млн. чоловік, більшість якого, 68%, живе у містах, що є ознакою розвиненої країни. У національному складі 37,5 млн населення складають українці. Утім, Україна є багатонаціональною державою. Тут мешкає велика кількість росіян, поляків, румунів, євреїв,

білорусів, кримських татар та людей інших національностей. Офіційною мовою в країні є українська.

Більшість населення України є прибічниками православного християнства, але є чимало католиків, греко-католиків, іудеїв і навіть мусульман. У державі, на відміну від багатьох інших країн світу, не існує релігійної ворожнечі.

За політичним устроєм Україна є президентсько-парламентською республікою. Це означає, що нею керує президент, а головним законодавчим органом є парламент, який за традицією називається Верховною Радою. Але у зв'язку з прийняттям парламентом країни політичної реформи з вересня 2005 р. (або з січня 2006 р.) її устрій буде змінено на парламентсько-президентську республіку.

Як будь-яка держава, Україна має свою державну символіку — прапор, герб та гімн. Жовто-блакитний український прапор втілює чисте небо та пшеничну ниву під ним. Ці кольори шанувалися в Україні ще за часів Київської Русі та Запорізької Січі. Герб України — золотий тризуб на синьому щиті. Цей символ є дуже древнім: він зустрічається в археологічних знахідках, датованих ще VI—VIII ст. н. е. В основу гімну держави покладені текст пісні Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна», а також музика західноукраїнського композитора і диригента Михайла Вербицького.

Грошовою одиницею і національною валютою України є гривня. Її введено у 1996 році.

Столиця України — Київ — вважається одним з найстаріших міст світу і однією з найкрасивіших столиць Європи. За леген-

дою, Київ заснований полянським князем Кием, його братами Щеком, Хоривом та їхньою сестрою Либіддю. А перше літописне свідчення про Київ належить до 860 р. Загальна площа міста складає аж 836 км². Утім, велику частку її займають водоймища та зелені масиви. На одного мешканця столиці, а їх нараховується 2,6 млн, випадає понад 214 м² зелених насаджень. Це вважається одним

Українки в національних костюмах

з найкращих показників у світі. У Києві розташовано 350 великих промислових підприємств, тисячі малих та спільних підприємств, Національна Академія наук, 269 науково-дослідних інститутів, 17 вищих навчальних закладів, дві національні бібліотеки, 32 музеї, 33 театри, 116 кінотеатрів. 2093 об'єкти, розташовані у місті, вважаються пам'ятками історії, культури і архітектури.

Кожна країна має свої державні свята. Не є винятком і незалежна Україна. Зараз їх нараховується дев'ять: Новий рік, Різдво Христове, Міжнародний жіночий день 8 Березня, День міжнародної солідарності трудящих, який уже давно перетворився на Свято весни, День Перемоги, Великдень (Пасха), Трійця, День Конституції України та День незалежності України.

Крім цього, в народі відзначають багато християнських свят. Серед них найбільшими вважаються Хрещення, Богоявлення, Стрітення, три Спаси, Покрова. Серед них найяскравішим є Хрещен-

---

Українські народні свята, як і свята інших європейських народів, мають глибоке історичне коріння. Більшість з них сягають часів язичництва. Після прийняття християнства вони змінили свій вигляд, набули нових рис, але залишили багато дохристиянських звичаїв. Одним з найяскравіших серед них є звичай на Великдень виготовляти писанки — певним чином розфарбовані яйця. Але цей звичай набагато давніший за християнство.

ня, бо пов'язане з освяченням води. З дохристиянських часів до нас дійшла весела Масниця, під час якої відбуваються народні гуляння та печуть млинці.

Цікаві народні звичаї, колоритні народні танці та мелодійні пісні, яскраві народні костюми, вибагливі ви-

оби народного мистецтва роблять Україну дуже привабливою для туристів. Хіба ж не цікаво подивитися на гуцульське весілля чи завітати на знаменитий Сорочинський ярмарок, купити український куманець або ковдру чи вишиванку. Не так багато народів зуміли зберегти оригінальний колорит свого життя. Українцям, попри всі негаразди, це вдалося.

Славиться Україна також своїми курортами і курортними зонами: всесвітньо відомий унікальний клімат Кримського узбережжя, цілющі мінеральні води Трускавця, Миргорода, Моршина та інших місць.

Україна має всі ознаки розвиненої індустріальної країни. Більшу частину її національного доходу складає промисловість — 52%, а сільське господарство займає лише 25%. За даними 1995 р., виробництво електроенергії досягало 194 кВт/год. Основу електроенергетики складають потужні теплоелектростанції, у тому числі знаменитий Дніпрогес, та декілька атомних електростанцій.

Розвиненими галузями виробництва є видобуток кам'яного та бурого вугілля, нафти, газу, залізних, марганцевих та кольорових руд, рідкісних металів, самородної сірки, калійних лугів, кам'яної солі тощо. Провідне місце у промисловості займають галузі важкої індустрії: машинобудування і металообробки (виробництво машин і обладнання для гірничої і металургійної промисловості, енергетичне машинобудування та електротехнічна промисловість, верстат- і приладобудування, радіоелектронна промисловість, зокрема виробництво телевізорів і електронно-обчислювальних машин, транспортне машинобудування, літакобудування). Великого розвитку набули: металургія, як чорна, так і кольорова, хімія, коксохімія та нафтохімія. Завдяки останній країна виробляє мінеральні добрива, сірчану кислоту, соду, пластмаси, хімічні волокна тощо. Розвинуті харчосмакова промисловість, у тому числі цукрова, олійно-жирова, м'ясо-молочна, консервна, виноробна, тютюнова. В галузі легкої промисловості велику частку посідає текстильне, швейне, трикотажне, шкіряно-взуттєве виробництво тощо.

Сільське господарство спеціалізується головним чином на виробництві зерна, технічних культур і продукції тваринництва. Площа орної землі складає 38,1 млн га, 47% від неї займають посівні культури. Розвинене також плідівництво, баштанництво, виноградарство, бджільництво. Кожного року в Україні збирають близько 35 млн тонн зерна, 34 млн тонн цукрового буряку, 21 млн тонн картоплі, понад 5 млн тонн овочів, 2 млн тонн плодів та ягід.

Дуже розгалуженою є залізнична мережа. Її загальна довжина складає 22,7 тис. км. А довжина автошляхів загального користування досягає 172,3 тис. км.

На морському узбережжі діють великі порти: в Одесі, Іллічівську, Херсоні, Ізмаїлі, Маріуполі, Керчі. Річкове судноплавство налагоджено по Дніпру, Десні, Прип'яті, Дністру та Дунаю.

Велика частка української різноманітної продукції йде на експорт. Це, перш за все, продукція машинобудування, чорні і кольорові метали, металопрокат, залізні та марганцеві руди, продовольчі товари, продукція різноманітних галузей легкої промисловості.

Отже, хоча ми й маємо певні економічні негаразди, втім, сподіваємося на краще. Незалежна Україна, безперечно, гідна стати на один рівень з розвиненими країнами Європи й світу.

I

МІЖ ДВОМА ЧАСТИНАМИ СВІТУ

Росія — найбільша країна в світі

Серед багатьох країн світу Росії належить особливе місце завдяки низці факторів територіального, історичного та соціального характеру. По-перше, вона довгий час була і залишається найбільшою країною на планеті. По-друге, народ Росії, росіяни, складається з великої кількості різних національностей і народностей. По-третє, Росія була останньою імперією в історії людства, а також ініціатором проведення гігантського соціального експерименту з будівництва соціалізму і комунізму, що призвело до утворення супердержави тоталітарного типу. Під тиском цієї супердержави багато країн світу наслідували її приклад і довгий час перебували під впливом комуністичних ідей у рамках соціалістичного табору.

Російська державність, на думку багатьох учених, має витоки у Давньоруській державі (Київській Русі) зі столицею у Києві. У період найвищого розквіту, тобто на початку XI ст., вона займа-

---

Перші літописні згадки про Москву відносяться до 1147 р. Саме в той час син Володимира Мономаха суздальський князь Юрій Долгорукий зустрівся у цьому невеличкому тоді містечку з чернігівським князем Святославом Ольговичем і влаштував на його честь пишний обід. Існує припущення, що Долгорукий силоміць захопив це містечко у боярина Кучки. У 1156 р. за наказом князя тут була побудована дерев'яна фортеця, яка через 200 років одержала назву Кремль.

від монголо-татарської навали. Майже 250 років панували на руських землях монголо-татари. Нарешті у 1380 р. об'єднані війська руських князів подолали їх під час Куликовської битви. А в XIV—XVI ст. навколо невеликого містечка Москви склалася централі-

ла величезну територію і простягалася від Балтійського, Чорного морів та Карпатських гір на заході аж до верхньої течії Волги та басейну Оки на сході. Але у 1132 р., внаслідок запеклої боротьби поміж князями, Київська Русь розпалася на окремі князівства. У XIII ст. вони дуже потерпіли

Московський Кремль

зована держава Московія, що обіймала землі Північно-Східної та Північно-Західної Русі.

Поступово Московія, яку з часом почали називати Росією, збільшувала свою територію. У середині XVII ст. до її складу увійшла Україна. А перемога у Північній війні 1700—1721 рр. дала вихід до Балтійського моря. В результаті приєднання у XVI—XVIII ст. територій Півночі, Поволжя, Уралу, Сибіру, Далекого Сходу та входження до складу Росії багатьох народів утворилася багатонаціональна Російська імперія. До її складу увійшли Прибалтика, Правобережна Україна, Білорусія, частина Польщі, Бессарабія, Північний Кавказ, Середня Азія та Памір. Крім того, офіційними васалами Російської імперії були Бухарське і Хівинське ханства, а в 1914 р. під протекторат Росії було взято ще й Урянхайський край (сучасна Тува).

Наприкінці XIX ст. територія імперії сягала 22,4 млн км², а її населення нараховувало 128,2 млн. Його складали 100 народів, які відрізнялися один від одного мовою, релігією, культурою та звичаями. 57% мешканців імперії не належало до російського народу. Втім, державною мовою вважалася тільки російська.

Російська імперія була монархією на чолі з імператором, який був наділений самодержавною владою. Корона переходила від батька до сина або до найближчого родича. Члени родини імператора складали імператорську фамілію.

Усе населення держави вважалося підданими Російської імперії. Чоловіки віком від 20 років повинні були присягати імператору.

А всі піддані поділялися на 4 «состоянія»: дворянства, духовенства, міські та сільські пересічні мешканці, тобто «обивателі». До того ж місцеве населення Казахстану, Сибіру та інших районів офіційно вважалося «іногородцями». Але у широкому вжитку ця назва розповсюдилася взагалі на всі неслов'янські народи імперії.

У 1861 р. було відмінено кріпосне право, яке оформилося в Росії ще наприкінці XVI—XVII ст. Це позитивно вплинуло на соціально-економічний розвиток держави. Втім, в країні вже сформувалися сили, які активно протистояли імперській владі. Серед різноманітних соціал-демократичних політичних угруповань, що діяли в Росії наприкінці XIX — початку XX ст., були і надто небезпечні терористи, які вели справжнє полювання на царя та деяких вищих чиновників. Ними було вбито імператора Олександра II та міністра внутрішніх справ П. А. Столипіна.

У російсько-японській війні 1904—1905 рр. Росія зазнала нищівної поразки, що сприяло Революції 1905—1907 рр. А поразки в ході Першої світової війни призвели до Лютневої революції 1917 р., наслідками якої стало повалення імператорської влади. Але демократичні сили не спромоглися утримати владу. Через декілька місяців відбулися події, які дехто називає Жовтневою революцією, а дехто Жовтневим переворотом. Було проголошено владу Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, але одночасно ліквідовувалися політичні партії. Внаслідок цього в країні вся влада перейшла до рук більшовиків — попередників Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС). Встановилася комуністична диктатура, діяльність якої, особливо у 20—30 рр. XX ст., принесла багато горя всім народам імперії, яку стали називати Союзом Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Особливо підступними діями цієї влади були сталінські репресії, примусова колективізація на селі та штучні голодомори на півдні Росії та в Україні. Це коштувало життя мільйонам ні в чому не винних громадян.

Декілька років після Жовтневої революції країна воювала на фронтах кривавої Громадянської війни і втратила Фінляндію, Польщу, частину України, Бессарабію та деякі інші західні території. Але після перемоги на фашистською Німеччиною у Другій світовій війні повернула собі частину з них.

Наприкінці 80-х років XX ст. керівництво КПРС проголосило «перебудову» та «гласність», спрямовані на демократизацію суспільства (з певними обмеженнями) з метою покращення політичного та економічного стану країни. Але у національних республіках більшість населення прагнула до незалежності і суверенітету. Не була винятком і Росія. 12 червня 1990 р. З'їзд народних депутатів прийняв Декларацію про державний суверенітет Російської Федерації. Від СРСР за декілька місяців від'єдналися всі республіки.

Сучасна Росія значно менша, ніж Російська імперія чи СРСР, але й у такому вигляді займає 11,5% земного суходолу. Вона розташована у східній Європі та північній частині Азії і межує з Норвегією, Фінляндією, Естонією, Латвією, Литвою, Польщею, Білоруссю, Україною, Грузією, Азербайджаном, Монголією, Китайською Народною та Корейською Народно-Демократичною республіками і Південною Кореєю.

Країна займає величезну площу у 17 075,4 тис. км², з якої понад 2/3 належить до Азії. Вона простягається від Кавказу та гір

45% території Росії займають ліси, 4% води, 19% оленячі пасовиська. А загалом більше половини території країни досі не освоєна людьми.

Сибіру на півдні до Північного Льодовитого океану на півночі і від берегів Балтики на заході до Тихого океану на сході. Щоб перетнути її територію з півночі на південь, слід пройти відстань у 3 тис. км. А мандрівник, що подорожує із заходу на схід, має подолати 9 тис. км і змінити 11 часових поясів.

За даними 2000 р., населення складає 148 млн чоловік. З них у містах — а в країні їх нараховується більше 1 тис. — мешкає 73%. Росіяни у складі населення Росії за переписом 1989 р. мали питому вагу 81,5%. Решту складає населення більш ніж 100 інших національностей. Серед них найбільшу частку мають татари (3,8%) і українці (3,0%). Офіційна мова на всій території федерації — російська, але всім народам країни Конституцією гарантується збереження рідної мови.

Більшість віруючих є православними християнами, але є й католики, лютерани, баптисти тощо. Багато також мусульман, буддистів, представників інших конфесій.

Росія — це демократична федеративна держава з республіканською формою правління і має офіційну назву Російська Федерація.

За легендою, назва столиці Росії походить від річки Москва, на берегах якої вона була заснована. Але стосовно цього існує ще багато інших гіпотез. Приміром, кажуть, що у сиву давнину першим тут поселилося подружжя з іменами Мос і Ква. А ще назву міста пов'язують зі словами легендарного руського богатиря Іллі Муромця, який заповідав нащадкам, що треба «мощь ковать», тобто зміцнювати державу. Крім ріки Москви, у місті протікає ще понад 100 річок, але вони взяті в підземні труби.

Її очолює президент. Він є гарантом Конституції країни, прав і свобод громадян, визначає напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави. Російські громадяни обирають його терміном на 4 роки.

Представницьким і законодавчим органом Росії є парламент. Тут

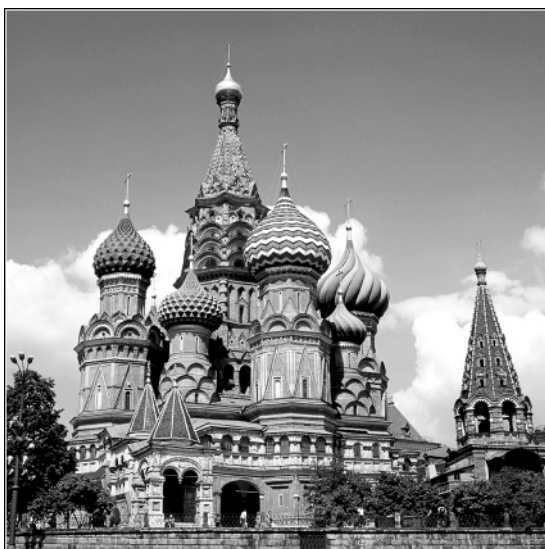
Успенський собор у Володимирі (Московська обл.) належить до найвидатніших і найвідоміших пам'яток давньоруської архітектури. Його заклали 8 квітня 1158 р. як головний храм Володимирського князівства. Біля його вівтаря були зведені на велике княжіння Олександр Невський та Дмитрій Донський. Розписи храму належать геніальному іконописцю Андрію Рубльову і Данилі Чорному. Вони нічим не поступаються знаменитим фрескам Ватикану.

тей, 10 автономних округів, 1 автономна область, 6 країв, два міста федерального значення — Москва та Санкт-Петербург. Уся територія Росії поділена на 7 федеральних округів, столицями яких є найкрупніші міста цих регіонів: Центральний (Москва), Південний (Ростов-на-Дону), Північно-Західний (Санкт-Петербург), Приволзький (Нижній Новгород), Уральський (Єкатеринбург), Сибірський (Новосибірськ), Далекосхідний (Хабаровськ). Кожний з них є адміністративно-територіальною одиницею, межі якої збігаються з економіко-географічним районуванням, що склалося історично. На чолі кожного федерального округу стоїть представник президента, якого він призначає.

Столицю Росії, Москву, колись називали «третім Римом». Московські царі вважали її всесвітнім політичним і церковним центром і проголосили себе нащадками римських та візантійських імператорів. За часи імперії місто поступилося столичного значення Санкт-Петербургу, але не втратило своєї ролі у національній свідомості росіян. У радянські часи Москва знов стала столицею і набула надзвичайної ваги у державі. В світі вона належить до числа так званих мегаполісів, тобто міст з багатомільйонним населенням. Столиця Росії зай-

його називають Федеральними Зборами. Цей парламент складається з двох палат: Ради Федерації і Державної Думи. А виконавчу владу здійснює Уряд Російської Федерації.

У складі Російської Федерації знаходиться 89 її суб'єктів, тобто 21 республіка, 49 облас-

Знаменитий собор Василя Блаженного в Москві

Волга є найкрупнішою рікою Європи і символом Росії: така ж велична і безмежна, як російські рівнини. У сиву давнину її називали Ра, у Середньовіччі, коли на ній панували татаро-монголи, — Ітіль. До неї впадають майже 200 приток.

Каспійське море, або Каспій, колись називали Хвалинським морем. Насправді воно є озером, бо не має витоки до Світового океану. Його поповнюють великі ріки: Волга, Урал, Терек, Кура. Це найбільше у світі озеро займає площу 376 тис. км².

Кремль, де знаходиться резиденція президента Росії.

Здебільшого Росія розташована на землях Східноєвропейської рівнини та Західносибірської низовини. Між ними тягнеться пояс Уральських гір, які відділяють Європу від Азії. У європейській частині країни височать північні схили Кавказу, а на північному заході — вкриті льодом та снігом гори Хібіни. На схід від Уралу Західносибірську рівнину обмежують на півдні гори Південного Сибіру (Алтай, Саяни, гори Прибайкалля, Забайкалля та інші). Поміж річками Єнісей та Лена міститься Середньосибірське плоскогір'я, поміж Леною та Тихим океаном — хребти та нагір'я Північно-Східної Азії.

Російська Федерація у надрах своєї території має величезну кількість природних ресурсів: родовища нафти, природного газу, вугілля, залізних руд, апатитів, калійних солей, фосфоритів, кольорових руд, рідкісних і дорогоцінних металів, алмазів тощо. Найціннішою серед них є нафта. Щорічний її видобуток разом з газовим конденсатом складає 2,1 млн барелів*. Російську нафту видобувають на заході Сибіру та між Волгою і Уралом.

Клімат країни змінюється від морського на крайньому північному заході до різко континентального у Сибіру та мусонного на Далекому Сході і місцями є дуже суворим. В Якутії на Оймяконі розташований один з полюсів холоду Землі, де температури взимку падають до -72°C . А в багатьох районах Сибіру та Далекого Сходу спостерігається вічна мерзлота. В цілому по країні середня температура січня складає від 0° до -50°C , липня — від $+1^{\circ}$ до $+25^{\circ}\text{C}$. Кількість опадів становить від 150 до 2000 мм на рік.

---

* Барель — англійське слово, що у перекладі означає «бочка». Це старовинна англійська міра вмісту і об'єму. Розрізняють нафтовий барель — 158,988 дм³ і сухий (для сипучих речовин, наприклад зерна). Цікаво, що в Англії останній складає 115,628 дм³, а у США 163,65 дм³.

має площу в 1 тис. км². Тут живе понад 8 млн чоловік. Місто є одним з найважливіших політичних, промислових, наукових і культурних центрів світу. Воно розташоване у центрі європейської частини Російської Федерації між Окою та Волгою. Серцем Москви і найвідомішим у світі її архітектурним комплексом є Красна площа з Московським Кремлем, де знаходиться резиденція президента Росії.

Байкал є найглибшим із озер землі. До того ж це найдревніше з озер. Його вік складає 25 тис. років (друге за віком африканське озеро Танганьїка має лише 2 тис. років). Назва озера походить від якутського слова «байхал» — «велика глибока вода, море». А воїни Чингісхана називали його «Великою рікою без броду» і обійшли стороною, бо дуже шанували. Озеро містить 20% світового запасу прісної води. Найбільша глибина складає 1620 м. Вода його унікальна, бо надзвичайно чиста. Тому тут живе понад 600 видів істот, які більше ніде не зустрічаються. До Байкалу впадає 336 річок, а витікає лише одна — стрімка і повноводна Ангара. Поступово озеро рухається на північний захід, а його площа щорічно збільшується на 3 га.

надзвичайними озерами. Серед них є найбільші з європейських озер Онезьке та Ладозьке, знаменитий Байкал, Каспійське море та інші.

Досить багато уваги російська держава приділяє збереженню пам'яток природи. За даними 1998 р., тут нараховувалося 93 заповідники (близько 8% від світової кількості) і 31 національний парк.

Різні кліматичні умови сприяють утворенню різних кліматичних зон, тому на теренах Росії (з півночі на південь) розташовані: арктична пустеля, тундра, лісотундрова, лісова, лісостепова, степова зони і навіть напівпустеля (Прикаспійська низина).

У Росії протікає багато повноводних річок. Найкрупнішими серед них є Волга, Лена, Іртиш, Єнісей, Об, Амур.

Славиться Росія і

Нева

У 1941 р. радянський геолог Устинов знайшов на півострові Камчатка одну з найцікавіших пам'яток природи — Долину гейзерів. Тут у глибині похмурої ущелини тече дивовижна річка із прозеленкуватою водою. З-під каміння на схилах, з шипінням та гуркотом виринають клуби пари (фумароли) і б'ють фонтани окропу (гейзери). В долині важко дихати, бо вологе повітря насичене сірководнем. Навколо річки лежить гаряче каміння, стоїть постійний шум, наче у кузні. Великих гейзерів у долині 12. Найбільші з них «Первісток» та «Велетень». Останній б'є до неба метрів на п'ятдесят, а його водяний стовп сягає 3,5 м у поперечнику. У гарячих джерелах можна варити яйця або картоплю. Але смак буде специфічним. Адже у воді дуже багато різноманітних солей, з яких на землі утворюються дивовижні відкладення у вигляді різних фігур. Іноді вони огортають рослини або предмети. Тоді утворюються вибагливі кам'яні природні статуетки.

Серед численних заповідних місць Росії одним з найцікавіших є заповідник під дивною назвою «Стовпи», який був утворений ще у 1925 р. Серед гірських сопок у тайзі, вкритих темно-зеленим пухнастим сибірським лісом, височать дивовижні гранітні скелі висотою до 100 м, які нагадують казкові істоти чи споруди. Недарма люди дали їм власні імена — «Бегемот», «Беркути», «Дід», «Бабка», «Онука», «Мітра», «Китайська стіна», «Левині ворота» тощо. Тут існує дуже своєрідний, притаманний лише цьому місцю вид спорту. Скелі приваблюють безліч скелелазів, тільки дуже незвичайних. Вони лазять на «стовпи» (так називають тутешні скелі) без будь-якого спорядження у гумових калошах або кросівках. Їм відомі секрети кожної скелі — ледве помітні заглиблення чи тріщинки, уступи, за які можна зачепитися і піднятися угору.

Росія відома не тільки природними, але й історичними пам'ятниками, які привертають увагу численних зарубіжних туристів. Серед них найбільшою популярністю користуються ті, що пов'язані з православними святинями та православною церквою. Незважаючи на атеїстичну політику, яку протягом 70 років проводила радянська влада, їх у Росії збереглася досить велика кількість. У світі широко відомі собори та церкви Московського Кремля, архітектурні ансамблі Володимира та Суздаля, споруди Соловецького монастиря тощо.

Росія є індустріально-аграрною країною, але у структурі національного доходу все ж таки більш ніж у 3 рази переважає промисловість. Вона складає 29%, а сільське господарство — тільки 7%. 72% промислового виробництва зосереджено у європейській частині Росії, у тому числі на Уралі. Найбільш розвиненими є машинобудування, металургійна, хімічна, лісова і деревообробна, легка, текстильна, харчова промис-

Однією з найбільш шанованих православних святинь є Нілова пустинь на острові Стовпний посеред озера Селігер. Її засновником був знаменитий святий православної церкви Нил Стовпенський. Влітку 1528 р. він прийшов на острів, бо чув уві сні голос, який велів йому жити саме тут. На острові святий прожив 27 років у постійних молитвах і стоячи, бо дав обітницю безперервного стояння. У 1591 р. сюди прийшов інший монах, Герман. Тут він побудував першу дерев'яну церкву і встановив хрест. Саме на цьому місці виріс багатий монастир, де до сьогодні зберігаються мощі Нила Стовпенського. Славиться монастир також багатьма архітектурними пам'ятниками, які допомагають збагнути дух православної російської традиції.

лової продукції сільського господарства, а тваринництво — 60%.

Грошовою одиницею країни є рубль, вартість якого дорівнює 100 копійкам. Це поняття виникло ще в XIII ст. у Новгороді. Так почали називати половину гривні — злитка срібла вагою приблизно 200 г.

ловість. Сільське господарство зосереджено у Центрально-Чорноземному районі, Поволжі, на Північному Кавказі, Уралі та на півдні Західного Сибіру. Найбільш розповсюдженими культурами є пшениця, жито, картопля, цукровий буряк, соняшник, овочі та баштанні культури, а також льон. Росіяни розводять велику рогату худобу, свиней, овець, кіз, північних оленів, свійських птахів. Землеробство дає 39% ва-

Сучасна ферма

Зараз у Росії, так само, як в інших країнах, що входили до СРСР, спостерігаються болючі процеси перебудови економіки і її пристосування до ринкових умов. Деякий час здавалося, що величезна країна теж розпадеться на декілька територій, які утворять окремі держави. Але політичну й економічну кризу було подолано, і зараз немає сумнівів, що Росія залишиться найбільшою і однією з найвпливовіших держав світу.

Казахстан — євразійська держава-велетень

Як і Росія, Казахстан частково знаходиться в Європі, а частково в Азії. Ця країна у 6,2 раза менша за Росію, але так само, як і вона, має багато кліматичних зон, бо значно більша за будь-яку іншу країну материка. Її можна назвати велетнем поряд з гігантом. Якщо вирушити в піший похід Казахстаном з півдня на схід, усього за 10 днів можна побачити майже всі кліматичні зони від пустель до льодовиків у горах. Безумовно, така нетипова ситуація мала вплив на історичний розвиток країни та на особливості життя населення.

Перше державне утворення існувало на території Казахстану ще у III—I ст. до н. е. Воно називалося Кангюй і об'єднувало кочові та осілі землеробські племена, що жили в районі нижньої та середньої течій однієї з найбільших середньоазійських річок

Панорама Астани

Сирдар'ї. В ті часи ріка називалася Канга, звідси і назва племенного об'єднання. Потім цими землями володіли: у VI—VIII ст. Тюркський каганат, у IX—XII ст. держави тюркомовних племен огузів і династії Караханідів. У XI — на початку XIII ст. вона зазнала навали сельджуків, киданій, монголо-татар. Деякий час ці території перебували у складі Золотої Орди, а після її розпаду — Білої Орди та Моголістану. Нарешті наприкінці XV ст. утворилося Казахське ханство. Воно ділилося на об'єднання, котрі називалися жузами. У XVIII ст. Молодший і Середній жузи прийняли російське підданство. А в 60-ті роки XIX ст. до них приєднався і Старший жуз. Таким чином, до складу Російської імперії увійшли всі казахські землі. Вони одержали назву Киргизький край, бо казахів у той час називали сибірськими і уральськими киргизами.

Після Жовтневої революції у 1918 р. тут було встановлено радянську владу. Після Громадянської війни у 1920 р. Радянський уряд утворив у складі Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) Киргизьку Автономну Радянську Соціалістичну Республіку (АРСР) зі столицею в Оренбурзі. У 1936 р. вона позбулася автономії і одержала статус Казахської Радянської Соціалістичної Республіки (КРСР), тобто, як проголошувала комуністична влада СРСР, стала самостійною державою, але насправді такою не була. Нарешті у 1991 р. країна стала дійсно незалежною і почала називатися Республікою Казахстан.

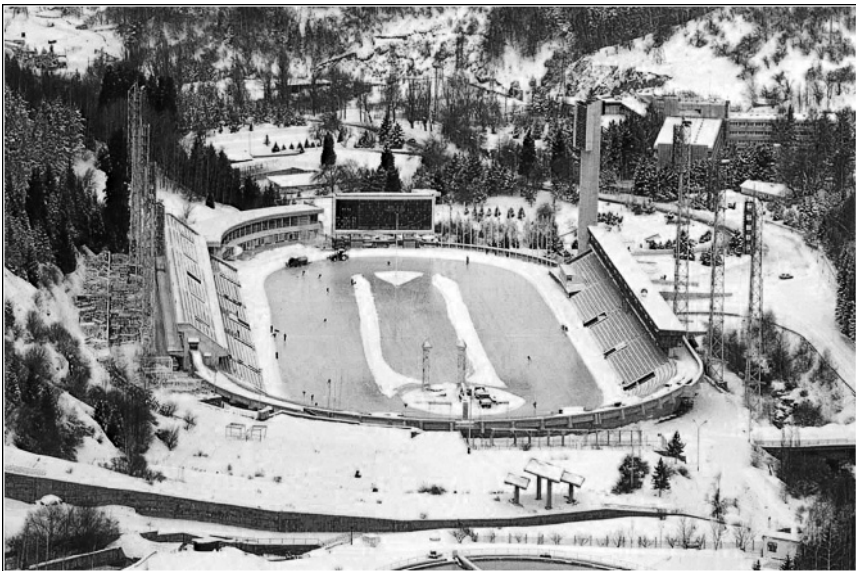
Сучасний Казахстан розташований у Центральній Азії між Росією, державами Середньої Азії і Китаєм. Він займає площу у 2724,9 тис. км² і серед колишніх республік СРСР поступається розмірами території лише Росії. Адміністративно країна розподілена на 20 областей і 207 районів.

Очолює державу президент, а законодавчим її органом є двопалатний парламент. Його палати називаються Сенат і Мажиліс. Грошовою одиницею країни є тенге.

Нещодавно столицею Казахстану було м. Алмати, «батько яблук», — одне з найкрасивіших міст Центральної Азії. Але у 1997 р. столицю перенесли до міста Акмола, яке у 1998 р. одержало назву Астана. З цього моменту місто почало стрімко розвиватися. Всього за два роки його населення виросло з 279,3 тис. до 322 тис. чоловік. У 2000 р. тут було побудовано Палац президента та Дім уряду і багато інших урядових будівель, культурно-діловий центр Астана-Сіті, розкішні готелі «Інтер-континент», «Сункар», «Еверест», торговий центр «Євразія», декілька мечетей та багато іншого.

Казахське місто Атирау (до 1992 р. Гур'єв) розташоване одразу у двох частинах світу: половина в Європі, а половина — в Азії.

Високогірний стадіон Медео

Є в Казахстані й інші великі міста: Караганда, Чимкент, Павлодар, Семипалатинськ, Усть-Каменогорськ, Тараз, Актюбінськ, Петропавловськ, Уральськ. А всього в країні існує 84 міста та 210 населених пунктів міського типу. Тому міське населення складає 58%.

У цілому в Казахстані нараховується 16,7 млн жителів. Але казахів серед них близько 48,1% (понад 6,54 млн). Інша частина населення — це росіяни, німці, українці, татари, узбеки, білоруси, уйгури, дунгани, корейці, поляки, чеченці, турки-месхетинці тощо. Втім, офіційна мова в країні одна: казахська. Всі ці народи сповідують різні релігії. Більшість з них є мусульманами-суннітами, православними християнами і баптистами.

У рельєфі Казахстану можна спостерігати і рівнини, і гори. 40% площі займають пустелі, 23% — напівпустелі, 20% — степи, 7% — лісостепи, 10% — гори. В деяких місцях низовини лежать на десятки метрів нижче рівня моря, в інших — гори здіймаються на висоту до 7 тис. м. На заході тягнуться простори Прикаспійської та Туранської низин. На півночі скатертиною розстелилася Західносибірська низовина. На сході та південному сході здіймаються снігові вершини Алтаю, Тарбагатаю, Джунгарського Алатау і Тянь-Шаню. А в центрі країни степ та напівпустелю змінюють хвилясті горби, які іноді перериваються невеликими гірськими масивами. Цю територію називають Казахським дрібносопочником*.

---

* Сопками у Сибіру називають горби та гори з округлою вершиною, а на Камчатці — вулкани.

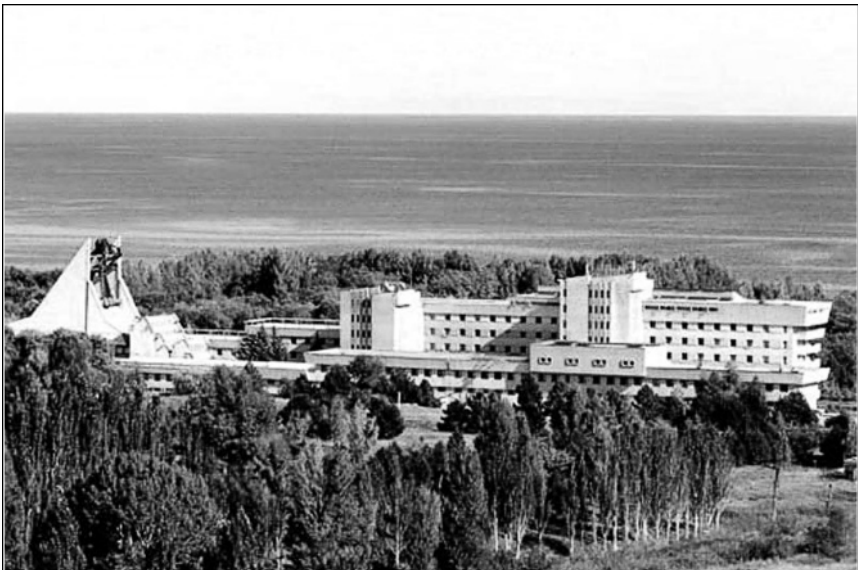
Для Казахстану характерний різко континентальний, а також помірний клімат, на більшості території країни — посушливий. Середні температури січня коливаються від -18°C на півночі до -3°C на півдні. Але в деяких районах стовпчики термометрів іноді опускаються до $-40\text{—}45^{\circ}\text{C}$. У липні на півночі вони досягають $+19^{\circ}\text{C}$, а на півдні $+28\text{—}30^{\circ}\text{C}$. Втім, тут не рідкість страшенна спека, коли термометри піднімаються до відмітки у $+45^{\circ}\text{C}$. Спеку приносять гарячі вітри-суховії, які прилітають із Середньої Азії. Завдяки таким перепадам температур погодні умови в окремих частинах країни дуже відрізняються. Коли на півночі стоять морози і вирують завірюхи, на півдні вже цвітуть фруктові дерева.

Кількість опадів в окремих районах розподіляється дуже нерівномірно. Якщо у пустелях вони ледве досягають 100 мм на рік, у північних степах — 300 мм, то у горах щорічно випадає до 1600 мм. Загалом на території Казахстану кліматичні зони мають характер степу, лісостепу або пустелі і напівпустелі. І тільки у горах ростуть хвойні ліси, а по берегах річок — зарості чагарників, які тут звуться тугаями. Ландшафти, рослинну співдружність цих зон та властивих їм тварин можна зустріти у численних казахських заповідниках. Серед них найцікавішими є Алматинський, Аксу-Джабагли, Барсакельмес, Устюртський та інші. В них можна зустріти рідкісних тепер тварин: гірських баранів архарів (їх вважають предками домашньої вівці), диких коней куланів, котів манулів і навіть гірського барса — ірбіса. У Південному Казахстані ще зустрічається дуже рідкісна тварина джейран з роду газелей, занесена у Міжнародну Червону книгу. Кінчик хвоста в джейранів має чорне забарвлення. Коли налякана тварина біжить, вона здіймає хвіст догори. Тому казахи звуть джейранів «кара-куйрюк», тобто «чорний хвіст». Цікаво, що ця тварина спроможна вгамовувати спрагу не тільки прісною, а й солонуватою водою.

На східному березі Каспійського моря у межах Казахстану лежить півострів Мангишлак, який не має жодного джерела прісної води. Але й тут живуть люди. З 1850 р. у цих місцях у форті Новопетровське відбував заслання Тарас Григорович Шевченко. Сім років пробув він тут і написав повісті «Варнак», «Музикант», «Нещасний», намалював картини «Киргизькі діти-байгуші», «Киргизка над ступою», «Киргизка Катя». На півострові багато визначних пам'яток, пов'язаних з іменем поета: посаджений ним садок, верба, що була вирощена Кобзарем з прутика, стіл з черепашнику, на якому він писав свої твори, залишки старого форту, де він служив солдатом. У 1871 р. тут був поставлений перший у Росії пам'ятник Шевченкові.

Головними водними артеріями Казахстану є Іртиш, Урал, Чу, Сирдар'я. Частково країні належать Аральське та Каспійське моря-озера, а також озе-

Санаторій на узбережжі озера Іссик-Куль

ро Іссик-Куль. Є тут і велике безстічне озеро Балхаш. Цікаво, що у західній частині вода в ньому прісна, а у східній — солонувата. Водоймища країни багаті на рибу. Тут у промислових масштабах ловлять сазана, судака, окуня, воблу, салаку. А Каспій та річка Урал є важливим районом вирощування осетрових риб.

У Казахстані дуже багато родючих земель, але довгий час вони являли собою цілину, тобто землі, які протягом віків були не розорані. Але у 1954 р. партійне керівництво СРСР прийняло рішення використати ці землі під рілля. Протягом шести років комсомольці та демобілізовані солдати з усього Союзу виконали цю величезну роботу. У перші роки були зібрані багаті врожаї, але родючість ґрунтів скоро була вичерпана. У республіці значно скоротилася площа пасовиськ, що призвело до занепаду скотарства. Негативним наслідком стало і виникнення сильних пилових бур, які відчувалися навіть в Україні. Але, незважаючи на це, Казахстан продовжує залишатися крупним виробником пшениці. Тут вирощують також багато цукрового буряку, а на півдні — бавовник, виноград, баштанні культури і навіть рис, який, як відомо, для нормального розвитку потребує дуже багато води.

Казахи споконвічно займалися скотарством. Ці традиції збереглися й донині. У степах можна побачити табуни коней та верблюдів. Особливо багато розводять овець та великої рогатої худоби. Недарма тут дуже розвинена шкіряна промисловість та виробництво бавовни.

Країна багата на корисні копалини. Тут розташоване знамените міднорудне Джезказганське родовище, є золото, олово, боксити та багато іншого. У великій кількості видобувають жовтий фосфор, свинець, мідь, цинк, кам'яне вугілля, кам'яну і калійну сіль. А на узбережжі Каспійського моря можна побачити нафтові вишки, бо країна володіє великими запасами нафти і продає її іншим державам, у тому числі й Україні.

Багаті природні ресурси сприяють розвитку промисловості. Провідними її галузями у Казахстані є кольорова і чорна металургія, хімічна промисловість, машинобудування, легка і харчова промисловість, нафтопереробка та виробництво будматеріалів. Звісно, що з таким потенціалом країна невдовзі може стати не тільки однією з найбільших, а й найвпливовіших держав Євразії.

Туреччина — країна чотирьох морів

Якщо глянути на карту в районі Середземномор'я, поблизу Чорного моря можна побачити півострів, що називається Малою Азією. Він цілком зайнятий великою державою, яку ми звикли називати Туреччиною. Люди жили тут дуже давно, протягом 10 тисячоліть. Саме в Туреччині, поблизу сучасного міста Калії, знаходиться найдавніше з відомих людських поселень — Чатал-Кююк, а турецьке місто Каппадокія кілька разів згадується у Біблії. Тут розквітала, а потім була зруйнована оспівана Гомером Троя, жили царі Мідас та Крез, з якими і зараз порівнюють казково багатих людей. Відомо, що тут мешкали хети та фрігійці. Потім сюди прийшли перси на чолі із знаменитим завойовником Кіром Великим. Його змінили македонці, яких привів Олександр Македонський. Тут розквітали давні царства Урарту — Пергам, Галікарнас та інші. Римський імператор Костянтин переніс свою столицю з Рима до малоазійського міста Візантій і перейменував його на Константинополь (пізніше місто стало центром нащадка Риму, могутньої Візантійської імперії, а коли його завоювали турки, було перейменоване на Стамбул). Побували тут і турки-сельджуки, татаро-монгольські орди. Нарешті у XIV ст. Малу Азію завоювали турки-османи. Це й стало початком утворення турецької держави, величезної Османської імперії, яка довгий час була наймогутнішою з держав Євразії і загрожувала Європі.

Втім, поступово імперія почала втрачати свої позиції. Нищівного удару у XVIII—XIX ст. їй завдали російсько-турецькі війни та національно-визвольна боротьба у завойованих країнах. У результаті територія імперії значно скоротилася. Поступово держава занепадала і опинилася в економічній залежності від провідних єв-

Панорама Стамбула

ропейських держав. У 1908 р. тут відбулася буржуазно-демократична революція, яка встановила конституційну монархію, але не знищила феодальних порядків.

Під час Першої світової війни Туреччина виступила на боці Німеччини. Країни-переможниці спокусилися на територіальний розподіл не тільки колишньої Османської імперії, а й її серця — Туреччини. Тоді в країні спалахнула національно-визвольна революція на чолі з Мустафою Кемалем. Повстанці перемогли, і 29 жовтня 1923 р. була проголошена Турецька Республіка. Її першим президентом став Кемаль, якого вдячні турки й досі називають Ататюрком, тобто «батьком турків». Його зусиллями були скасовані феодальні звичаї, і держава почала розвиватися за європейським зразком.

Турецька Республіка займає не тільки землі Малої Азії. Частково вона розташована на південному сході Балканського півострова, тобто у Європі. Сучасна Туреччина знаходиться на заході Азії та частково на півдні Європи. Але азійська частина території значно більша за європейську. Вона становить 97%. Від України республіку відокремлює Чорне море. Проте береги цієї країни омиваються ще трьома морями — Середземним, Егейським та Мармуровим. Держава займає площу у 780,6 тис. км². На суходолі Туреччина межує з Вірменією, Азербайджаном, Болгарією, Грузією, Грецією, Іраком, Іраном та Сирією.

Більшість території Туреччини займають Анатолійське та Вірменське нагір'я. Саме посеред останнього височить знаменитий

Великий Аратат висотою у 5165 м, де, за Біблією, пристав ковчег Ноя після Всесвітнього потопу. На півночі Туреччини розташовані Понтійські гори, на півдні височать хребти Тавра. Втім, у рельєфі переважають степи, і тільки прибережні гірські схили вкриті лісами та чагарниками, які займають понад 25% території країни. На півночі, від Мармурового моря до озера Ван, знаходиться зона дуже потужних землетрусів, які вже не раз завдавали туркам багато лиха.

У межах європейської частини Туреччини, на Фрігійському півострові, переважають низькогір'я Істранджа, вкриті буковими лісами та вічнозеленими чагарниками, а також пагористі рівнини. Невеликі низини розташовані лише вздовж морського узбережжя.

Більшість території Туреччини вкрита рясною мережею річок. Зазвичай вони дуже бурхливі, їх перетинають водоспади та пороги. Серед них є найбільші річки Південно-Західної Азії Тигр та Євфрат, які беруть свій початок у горах Туреччини і в межах її території несудноплавні. Є тут і великі озера — Ван і Туз. З них не витікає жодна річка, тому і вода тут солона. Влітку, коли Туз від спеки пересихає, на його дні утворюється кірка солі.

Для морського узбережжя Туреччини характерним є субтропічний клімат, який на внутрішніх нагір'ях переходить у континентальний. Середні температури січня коливаються від $+5^{\circ}$ до $+15^{\circ}$ С, але іноді можуть опускатися до мінусових позначок, особливо у центрі країни. А влітку температури зазвичай не перевищують $+30^{\circ}$ С, і теплий період триває надзвичайно довго. Недарма кажуть, що літо тут продовжується 250 днів на рік.

Близькість морів робить клімат Туреччини доволі вологим. Щорічно тут випадає 500—800 мм опадів, а на узбережжях цей показник ще вищий — 1000—1500 мм на рік.

Особливо сприятливим кліматом відрізняється узбережжя теплого Мармурового моря. Напровесні, коли поблизу Чорного моря ще холодно, тут уже можна купатися. Навіть зимою температура верхніх шарів води не буває нижче $+8^{\circ}$ С, а влітку прогрівається до $+25^{\circ}$ С.

Сприятливий клімат країни приваблює багатьох перелітних птахів. Восени сюди прилітають лелеки. Влітку по долинах річок, що впадають до Егейського та Середземного морів, в'ють гнізда фламінго, які взимку перебираються на солоні озера у центрі країни.

Туреччина є батьківщиною багатьох декоративних квітів. Найвідомішими з них є тюльпани. Сама їхня назва походить від турецького слова тюрбан, який ці квіти трохи нагадують. У XVII ст. популярність тюльпанів у державі досягла такого рівня, що цей відрізок часу одержав тут назву «Ера тюльпанів», а саму квітку почали вважати символом вибагливості. Звідси пішли також абрикоси, мигдаль та інжир.

У XVI ст. перші тюльпанові цибулини потрапили у Відень. Ними дуже зацікавилися в усій Європі, особливо в Англії та Нідерландах. У середині 30-х років того ж століття захоплення тюльпанами досягло такого розмаху, що виникло навіть поняття «тюльпаноманія». За цибулини давали стільки золота, скільки вони важили. Багато людей втратили свої маєтки і коштовності, намагаючись вивести нові сорти квітів.

суннітів. Інші сповідують християнство та іудаїзм. Втім, за Конституцією держави, всіх громадян країни називають турками незалежно від етнічної та релігійної приналежності. Етнічні меншини у Туреччині просто не визнаються. Майже всі вони, за винятком курдів і арабів, визнають рідною державну турецьку мову. Попри це, Туреччину вважають державою європейського типу, бо правові норми, які впроваджені тут, відокремлені від догм ісламу.

Головою держави є президент, якого обирають Великі національні збори терміном на 7 років. Вони фактично є однопалатним парламентом, тобто законодавчим органом держави, який обирається

Дуже серйозною для Туреччини є проблема курдів. На сході та південному сході, де вони проживають, уже багато років не вщухають заворушення, в основі яких лежить прагнення курдів до утворення незалежної держави Курдистан. До останнього часу турецький уряд не визнавав навіть існування цієї народності, стверджуючи: «Немає ніяких курдів, є лише гірські турки». Курдська мова була забороненою. Зараз ситуація змінилася на краще, але курди продовжують прагнути до незалежності.

ють валі, тобто губернатори. Вони призначаються рішенням Ради міністрів і затверджуються президентом.

Столицю Туреччини, Анкару, у давні часи називали Анкірою, а потім Ангорою. Це вона дала назву знаменитій ангорській бавовні і ангорським кішкам. Анкара дуже древнє місто. Колись тут жили хети, потім фрігійці, галати, перси, греки. Під час панування Римської імперії Ангора досягла найбільшого розквіту і була столицею провінції Галатія. За часів Османської імперії Ангора занепа-ла і поступово перетворилася на дрібне містечко, де жили близько 20 тис. мешканців. Так тривало аж до початку XX ст., поки у квіт-

У Туреччині живе 66,6 млн чоловік. Серед них понад 80% становлять турки, майже 20% — курди. Є й інші народності: араби, греки, вірмени, черкеси, грузини та євреї. Переважна кількість мешканців Туреччини належать до мусульман-

ся на 5 років. Він затверджує закони, контролює діяльність Уряду, оголошує війну та укладає мир, затверджує міжнародні угоди. Грошова одиниця у державі називається турецькою лірою.

Територія Туреччини поділена на 80 провінцій, які тут називають ілями. Ілями керу-

ні 1920 р. на першому засіданні Великі національні збори не проголосили Анкару столицею новонародженої Турецької Республіки. Зараз це дуже красиве сучасне місто європейського типу з широкими бульварами та вулицями. Недарма турки називають його «зіркою Анатолії» (вона розташована на Анатолійському плоскогір'ї). Тут живе понад 2,6 млн чоловік. Серед інших великих міст широко відомі Ізмір, а особливо Стамбул.

Туреччина швидко урбанізується. Якщо у 1980 р. частка міського населення у державі становила лише 44%, то у 1998 р. вона досягла вже 73%. Це й не дивно, бо країна має широко розвинене промислове виробництво. На долю промисловості припадає 27,5% валового національного доходу. Найбільш розвиненими у промисловому відношенні районами є Стамбул та узбережжя Мармурового моря, Ізмір та узбережжя Егейського моря, Аданський район та Анкара. А провідними галузями промисловості вважаються хімічна, текстильна, харчова та легка. Діють металургійні та нафтопереробні заводи. На зовнішній ринок постачаються металопродукат, одяг, машини, які збираються з комплектуючих, що ввозяться у країну. Відомо, що Туреччина є одним з найбільших і найкращих у світі виробників якісного текстилю.

Туреччина володіє багатьма корисними копалинами, але вони представлені у невеликих обсягах. Утім, вона є чи не єдиною країною Близького Сходу, де, окрім Ірану, ведеться промислова розробка бурого кам'яного вугілля. Видобувається також нафта, але в

Стамбул. Мечеть Святої Софії

недостатній для потреб країни кількості. Туреччина змушена купувати її у сусідів. Окрім того, розробляються родовища залізної руди та хрому, які експортуються. Є також родовища марганцю, цинку, свинцю, міді та бокситів.

У країні з таким сприятливим кліматом просто не може не розвиватися сільське господарство. В ньому зайняті 43,4% дорослого населення. Під сільськогосподарські угіддя використовується майже половина всієї землі. Багато чого з сільськогосподарської продукції продається в інші країни. Вирощуються пшениця, яч-

---

Одним з найвідоміших центрів міжнародного туризму є Ізмір. Поблизу нього розташовані руїни знаменитої Трої, де билися герої Гомера, античних міст Ефеса, Пергама та Мілета. Тут можна побачити стадіон, де виступали гладіатори, гігантський античний театр, який вміщав 24,5 тис. чоловік. Неповдалік від Ефеса знаходиться печера семи сплячих. За легендою, тут проспали 200 років сім християн та їхній собака, а потім пробудилися. А в семи кілометрах від руїн міста, на горі Аладаг, розташований будинок Діви Марії. Християни вірять, що саме тут вона прожила останні роки свого життя, а вода зі струмка, що тече поряд з будівлею, вважається цілющою.

мінь, жито, овес, кукурудза, рис, славнозвісний турецький тютюн, картопля, цукровий буряк, бавовна, льон і таке інше. Розвинене виноградарство та садівництво. На теплих узбережжях вирощують цитрусові і навіть банани. Досить великі площі зайняті під оливкові гаї. Саме вони дають славнозвісні турецькі маслини та турецьку оливкову олію, які високо цінуються у світі.

А ще у Туреччині вирощують 2/3 світового врожаю фундука. Але провідною галуззю сільського господарства країни є скотарство: розведення великої рогатої худоби, знаменитих ангорських кіз і овець. Бавовна та шкіра, одержані від цього, утворюють основу для легкої промисловості країни.

Чимало прибутків країна одержує від туризму. Турецькі курорти за рівнем сервісу не поступаються кращим європейським. Приваблюють туристів і численні пам'ятки давніх культур, які існували на землях Туреччини. Тут водночас можна побачити споруди часів панування хетів, Урарту, Риму, Візантії, Османської імперії.

Економічні успіхи Туреччини, перш за все, пов'язані з її орієнтацією на демократичні перебудови за європейським зразком. Республіканське правління замінило середньовічні закони шариату на громадянський, торговий і кримінальний кодекси, скопійовані з швейцарського, французького та італійського. Втім, внаслідок політичних подій, що відбуваються нині на Близькому Сході, в країні підняли голову ісламські фундаменталісти, і зараз важко сказати, яким шляхом буде розвиватися держава далі.

II

ЄВРОПА — КОЛИСКА СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Перші з державних утворень, як відомо історичній науці, виникли на Африканському материку у долині Нілу та в Азії, у міжріччі Тигру та Євфрату. Але так сталося, що з часом усе більшу роль у духовному та матеріальному розвитку людства почали відігравати країни, розташовані в Європі. Саме їхні уродженці, скориставшись досягненнями стародавніх цивілізацій Сходу та Півдня, створили основу сучасної цивілізації і розповсюдили свої звичаї на інші материки планети. Дехто з учених вважає, що це сталося завдяки вдалому географічному розташуванню Європи.

Ця частина світу знаходиться на заході материка Євразія. Свою назву Європа одержала ще у IV—V ст. до н. е. Вона була введена грецькими істориками та географами Гекатеєм і Геродотом, котрі нібито використали ім'я героїні одного з давньогрецьких міфів. Але найімовірніше, назва виникла від шумерського слова «ереб» — «місце, де сідає сонце», тобто «захід». З Міжріччя слово потрапило до фінікійців, а від них, разом з абеткою, — до греків.

Рубіж поміж Європою та Азією здавна проводять по східному підніжжю Уральських гір, по річках Емба до Каспійського моря,

---

Європою давні греки називали міфічну дочку фінікійського царя Агенора. Цар богів Зевс палко покохав її. Перекинувшись на могутнього білого бика, він підійшов до царівни. Вражена красою лагідної тварини, Європа вирішила покататися. Коли вона залізла на спину бика, він раптом кинувся до моря і поплив. Налякані служниці нічого не могли вдіяти, вони тільки голосно кричали і плакали. А Зевс з царівною на спині доплив до острова Крит. Там Європа стала дружиною бога і царицею, а з часом її ім'ям почали називати частину світу.

Кума і Манич до гирла Дону, через гори Великого Кавказу, по Каспійському, Азовському, Чорному та Мармуровому морях, через протоку Босфор та Дарданелли. Її береги омивають води двох океанів та їхніх морів. На півночі це Північний Льодовитий океан та Карське, Баренцове і

Східноєвропейська рівнина

Біле моря, на заході і півдні — Атлантичний океан з Балтійським, Північним, Ірландським, Середземним, Мармуровим, Чорним та Азовським морями.

Загальна площа Європи складає близько 10 млн км². З них 730 тис. км² займають острови. Найбільшими з них є Нова Земля, Земля Франца-Йосифа, Шпіцберген, Ісландія, Велика Британія, Ірландія, Корсика, Сардинія, Сицилія та Крит. Береги Європи дуже сильно порізані. Майже чверть площі займають великі півострови: Кольський, Скандинавський, Піренейський, Апеннінський, Балканський та інші.

Традиційно Європу поділяють на декілька частин. Східна Європа обіймає територію на схід від західних кордонів Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії. Територію на захід від них називають Західною Європою. Її в свою чергу теж поділяють на Північну, Південну та Центральну Європу. До північних територій відносять Скандинавію та Фінляндію, до південних — усі країни південних півостровів. Решта складає Центральну Європу.

Більшість європейської території має рівнинний характер. На тисячі кілометрів тут простяглися величезні Східноєвропейська, Середньодунайська та Нижньодунайська рівнини, Прикаспійська низина. Майже 60% території лежить нижче 200 м над рівнем моря. Але є й гори — Карпати, Альпи, Піреней, Апенніни, Урал, гори Скандинавського та Балканського півостровів. Вони займають приблизно 17% усієї території цієї частини світу. Правда, євро-

пейські гори, у порівнянні з азійськими та американськими, не дуже високі. Найбільшу висоту — 4807 м над рівнем моря — має гора Монблан в Альпах. Деінде існують діючі вулкани: на узбережжі Середземного моря та на о. Ісландія. А на півдні часто бувають руйнівні землетруси.

Європейськими просторами течуть величні повноводні річки — Волга, Дунай, Дніпро, Дон, Печора, Північна Двіна, Рейн, Вісла, Ельба, Рона, Луара. Є й великі озера — Ладозьке, Онезьке, Чудське, Венерн, Балатон, Женевське. А на межі з Азією знаходиться найбільше у світі озеро, яке зветься Каспійським морем.

На більшості територій панує помірний клімат: на заході — океанічний, з м'якою зимою і прохолодним літом; на сході — континентальний. Для останнього характерні спекотне літо, сніжні та холодні зими. На північних островах буває дуже холодно, бо вони лежать у субарктичній та арктичній кліматичних зонах. Для островів Арктики, Ісландії, Скандинавських гір характерне зледеніння. Вічні снігові та льодові шапки вкривають і вершини Альп. Загальна площа європейських льодовиків складає майже 90 тис. км². На півдні Європи, поблизу Середземного моря, навпаки, тепло. Тутешній клімат відносять до субтропічного, але частіше його називають середземноморським, бо саме море робить його м'яким, вологим і теплим.

Територія Європи доволі витягнута з півночі на південь, тому й кліматичні пояси тут досить різноманітні. На арктичних островах та вздовж узбережжя Північного Льодовитого океану простяглися арктичні пустелі та тундра, котрі на півдні поступово переходять до лісотундри. Ще далі на південь лісотундру змінюють тайгові, змішані та широколисті ліси, лісостеги, степи. А поблизу Середземного моря ростуть пишні середземноморські ліси і чагарники. Є в Європі і напівпустелі. Вони розташовані на південному сході. А загалом природні ландшафти цієї частини світу дуже потерпіли від господарської діяльності європейців. Втім, тут багато національних парків, заповідників, ландшафтних парків, де зберігаються куточки природи, характерні для різних природних зон.

Кількість населення у Європі дорівнює понад 730 млн чоловік. Це число складає велика кількість націй, народів та етнічних груп, які дуже відрізняються одне від одного за національним характером та звичаями.

У Європі розташовано 47 країн. Кожна з них має свою історію. Всі вони виникли в різні часи, пережили багато поневірянь, мали інші кордони або входили до території інших держав. Так сталося через історичні події, що носили загальноєвропейський характер, тобто впливали на долю не окремих країн, а всіх держав-

них утворень, що колись існували або знаходяться на теренах сучасної Європи зараз.

Історія суто європейської цивілізації почалася на о. Крит, де, як ви пам'ятаєте, жила легендарна Європа. Перші мешканці переселилися сюди близько 3 тис. років до н. е. з Малої Азії. Вони принесли на острів знання, запозичені у давніх єгиптян та народів Міжріччя. З часом жителів Крита почали називати мінойцями, від імені міфічного сина Європи, царя Міноса. На думку деяких істориків, саме тут знаходилася легендарна Атлантида, яка внаслідок катастрофи опустилася на дно моря.

Дійсно, розвинута цивілізація мінойців була зруйнована величезною катастрофою — вибухом вулкана Стромболі, розташованого у Тірренському морі поблизу Італії. Нащадками їхніх знань стали давні греки, котрі створили велику цивілізацію і заклали основи сучасної науки та культури. Але з 146 р. до н. е. Греція підпала під владу Римської імперії. Римляни дуже поважали грецьку науку та культуру і наслідували грекам. Вони запозичили навіть пантеон грецьких богів, щоправда, надавши їм інших імен: Зевса почали звати Юпітером, Ареса — Марсом, Афродіту — Венерою тощо.

Завдяки завойовницькій політиці Римська імперія захопила майже всю Європу. Римські гарнізони стояли навіть на Британських островах. Гордовиті римляни називали місцевих жителів варварами, бо їхні мови нагадували їм незрозуміле буркотіння. Але проходили століття, імперія слабшала, — у IV ст. н. е. вона розділилася на Західну і Східну Римські імперії, — і варвари почали нападати навіть на Рим. Декілька разів вони руйнували місто, а в 476 р. ватажок германських найманців Одоакр скинув з престолу останнього імператора Західної Римської імперії. Втім, європейські варвари багато чого запозичили у римлян. Латина у Європі протягом декількох століть вважалася мовою загального спілкування, а ще довше залишалася мовою науки.

Східна Римська імперія проіснувала значно довше. Під назвою Візантія вона трималася аж до 1453 р., поки її столиця Константинополь не була зруйнована хрестоносцями під час IV хрестового походу.

Саме від Римської імперії європейці перейняли християнство, що вважається чи не найголовнішим чинником утворення європейської цивілізації і формування світогляду різних європейських народів. У 1054 р. християнська церква, яка у той час запанувала майже в усіх європейських країнах, розпалася на католицьку (західну) і православну (східну) церкви. Це теж вплинуло на культурні традиції та національний характер народів Західної і Східної Європи.

Падінню Римської імперії багато в чому сприяло Велике переселення народів, коли в Європу посунулися численні племена германців, сарматів, слов'ян та інших народів. Воно почалося у 370 р. з навали гунів. Гуни примусили племена, що жили у Північному Причорномор'ї, рятуючись від загарбників, піти на території, підкорені Римом. З часом вони утворили тут декілька варварських королівств. Прибульці принесли у Західну Європу неспокій. Вони

були дуже войовничими і часто здійснювали воєнні походи на великі міста, щоб одержати багату здобич.

У середині V ст. владу серед гунських племен захопив Аттіла.

У 410 р. вестготський король Аларіх захопив Рим. А дещо пізніше місто було вщент зруйновано германським племенем вандалів. Відтоді вандалами почали називати людей, котрі байдужі до культурних цінностей і залюбки руйнують їх.

Під його проводом гуни знов рушили у Західну Європу. Їм протистояли племена вестготів, бургундів і франків. У 451 р. два величезних війська зійшлися у запеклому двобої на Каталонських полях, під час якого гуни були розбиті. Ця битва, яку часто називають Битвою народів, вважається чи не найкривавішою в історії. Втім, головна важливість її полягає в тому, що на той час вона вирішила долю світової історії. Якби гуни перемогли, рештки греко-римської цивілізації неодмінно б загинули, християнство було б знищене, а в Європі запанували б азійські народи.

Загалом, в історії Європи їй неодноразово загрожували навали з боку азійців. У XII—XIII ст. це були монголо-татари, у XIV ст. — війська Тимура-Тамерлана. У VII—XV ст. араби завоювали майже весь Піренейський півострів і збиралися просуватися далі. Та ж доля спіткала Балканський півострів, завойований турецькою Османською імперією. Її війська ледве не захопили Відень, загрожували усьому європейському півдню. У боротьбі з цією загрозою брала участь більшість європейських країн.

Але не тільки Азія загрожувала Європі. Християни-європейці теж мріяли про захоплення азійських територій. У Середні віки вони здійснили кілька хрестових походів для «визволення Гробу Господнього». Але насправді хрестоносці прагнули захопити нові землі, дарма створили там декілька королівств, які так і не змогли утримати.

Різні релігійні рухи взагалі мали дуже великий вплив на долю європейських країн. Під знаком утвердження католицизму римські папи прагнули до світового панування, тому будь-яка протидія інтересам католицької церкви вела до жорстокого покарання окремих людей, правителів і навіть цілих держав. Тому хрестові походи здійснювалися не лише до Палестини, а й до європейських країн.

приміром у Литву, де народ довгий час додержувався поганства, або у Чехію — проти гуситів. Гусити були попередниками протестантизму, який вимагав реформування церкви. Зараз ця течія у християнстві вважається одним з трьох його головних напрямків, а на той час церква запекло боролася з ним, бо протестанти домагалися обмеження влади Римського Папи і католицької церкви. Протестантський опір в Європі одержав назву Реформації. Вона розділила західноєвропейські країни на католицькі і протестантські. Між ними велися криваві війни, плелися нескінченні політичні інтриги.

Великого поштовху до економічного і політичного розвитку Європи надала доба Великих географічних відкриттів. Спочатку у другій половині XV ст. португалець Вашку да Гама знайшов морський шлях до Індії, потім його співвітчизник Колумб відкрив Америку, а Магеллан обійшов навколо земної кулі. До Америки поринули завойовники — конкістадори, серед яких були не тільки іспанці та португальці, а й німці.

Дуже скоро найсильніші з європейських країн почали захоплювати землі і в інших частинах світу, утворюючи колонії в Африці, Азії, на островах Тихого та Атлантичного океанів. Вони організовували спеціальні експедиції для географічних відкриттів і приєднання до себе багатих територій. Цей процес тривав декілька століть, але інтенсивність його у різні часи була різною, бо в деяких випадках європейські події відвертали увагу колонізаторів на більш гарячі проблеми.

Поступово необмежена влада імператорів, королів та інших коронованих осіб почала набридати європейцям, бо лягала важким тягарем на їхні плечі. Протягом доволі короткого часу, з 1566 по 1799 роки, в Європі спалахнуло три революції: Нідерландська, Англійська та Французька, які закінчилися перемогою над монархами цих країн. Особливо впливовою на європейські процеси була Французька революція. Її ідеї охопили усі європейські країни і їхні колонії. Наслідком стала революція у Північній Америці, де англійські колоністи повстали проти влади англійського короля, перемогли і створили Сполучені Штати Америки. Їм допомагали волонтери з Франції та Польщі.

Результатом Французької революції стала також епоха Наполеонівських війн. Наприкінці XVIII ст. республіканська влада у Франції була повалена. На чолі держави став генерал Бонапарт, котрий у 1804 р. проголосив себе імператором на ім'я Наполеон I. Його війська протягом десяти років підкорили половину Європи, але в 1812 р. армія Наполеона була вигнана з Російської імперії і розбита російськими військами та їхніми союзниками.

У 1814—1815 рр. відбувся знаменитий Віденський конгрес, який встановив новий порядок у повоєнній Європі. Демократичні ідеї,

жінки не спромоглися втілити у життя Велика французька революція, на деякий час поступилися старим порядкам, хоча й не таким жорстоким, як раніше. Але революційний дух не був остаточно подавлений. У 1848—1949 рр. в Європі знов спалахнула революція. На цей раз революційний рух охопив Австрію, Францію, Німеччину, Угорщину та Італію, але революційні ідеї мали великий вплив на ситуацію в усіх європейських країнах. Революційні події супроводжувалися численними повстаннями, збройними сутичками та жертвами, виборами у національні парламенти. Але дуже скоро монархії в усіх повсталих країнах були відновлені.

Деякий час Європа жила у відносному спокої, хоча локальні воєнні конфлікти між окремими країнами тривали. Але серед провідних європейських держав поступово накопичувалися протиріччя, бо їхні політичні і економічні інтереси зіштовхувалися в багатьох районах земної кулі. У народному середовищі знову підняли голову революційні сили. Все більшого розповсюдження набували соціалістичні та комуністичні ідеї, котрі призвели до виникнення робітничого руху. Робітники прагнули до поліпшення свого економічного становища та завоювання політичних свобод. Неабиякий вплив на політичну нестабільність мали й різні національно-визвольні рухи, особливо характерні для балканських країн, Ірландії та Польщі.

У 1914 р. почалася Перша світова війна. Європа розділилася на два протилежних табори. Німеччина, Італія та Австро-Угорщина об'єдналися у Троїстий союз. Францію, Росію та Велику Британію теж об'єднала Троїста угода. Скоро до союзу приєдналася Болгарія, до угоди — Сербія, Японія, Румунія, США та інші. А всього у війні брали участь 34 країни. Ця війна вважається однією з найтяжчих і найкривавіших в історії людства. Вона принесла численні страждання і сколихнула революційний рух, наслідками якого були розпад Австро-Угорської імперії, революція 1917 р. та Громадянська війна 1918—1921 рр. у Росії, революція 1918 р. в Німеччині.

Війна скінчилася у 1918 р. поразкою Німеччини та її союзників. І знов, як після Наполеонівських війн, новий порядок у Європі було закріплено міжнародними документами: Версальською угодою (1919 р.) та рішеннями Паризької мирної конференції (1919—1920 рр.). Знов декілька країн стали жертвами своїх могутніх сусідів, які одержали додаткові території. Втім, була створена Ліга Націй — міжнародна організація, яка мала на меті розвиток співробітництва між країнами та гарантувала мир і безпеку. Її місцеперебуванням була обрана Женева.

Наслідком революції 1917 р. стало утворення у 1922 р. на більшій частині колишньої Російської імперії Союзу Радянських Со-

ціалістичних Республік (СРСР), частиною якого стали 15 формально суверенних республік. Комуністична ідеологія, яка запанувала у цій державі, створювала небезпеку для інших європейських країн, бо керівництво СРСР прагнуло до встановлення світового панування комунізму і сприяло розвитку революційних настроїв серед народів за своїми кордонами.

Поряд з комуністичними ідеями, розповсюдилися й такі, що теж обрали за основу соціалістичну форму державотворення, але мали націоналістичне забарвлення. В Німеччині, Італії та багатьох інших країнах популярними стали ідеї націонал-соціалістів, або нацистів (фашистів). Вони вважали, що німці є панівною нацією, а всі інші народи — це неповноцінні люди.

У 1933 р. фашисти прийшли до влади у Німеччині і вже через шість років почали реалізовувати загарбницькі плани. 23 серпня 1939 р. з СРСР був підписаний радянсько-німецький договір (пакт Ріббентропа—Молотова). За таємним додатком цього договору про «сфери впливу» СРСР зобов'язався не втручатися, якщо Німеччина введе війська у Польщу. Натомість радянською «сферою впливу» стали частина Польщі, Фінляндія, Естонія, Латвія та Бессарабія. Внаслідок цього 1 вересня 1939 р. німецькі війська увійшли до Польщі, а 17 вересня на західні українські та білоруські землі, що належали в той час Польщі, рушили радянські військові частини. У СРСР була заборонена антифашистська пропаганда, але дуже скоро держава опинилася в катастрофічному становищі.

З 1 вересня 1939 по квітень 1941 р. фашистська Німеччина захопила Польщу, Данію, Бельгію, Нідерланди, Люксембург, Францію, Грецію і Югославію. Ще раніше, у березні 1938 р., силоміць приєднала до себе Австрію. 22 червня 1941 р. фашисти разом з Угорщиною, Румунією, Фінляндією та Італією напали на СРСР і швидко зайняли величезну територію. Втім, це стало початком кінця фашистської Німеччини, бо радянські війська і населення на окупованих територіях чинили фашистам шалений опір.

Влітку 1941 р. була створена Антигітлерівська коаліція, до якої увійшли СРСР, США, Велика Британія і Китай. Поступово до неї приєдналися й окуповані країни, народ яких брав участь у воєнних діях чи допомагав союзникам в інший спосіб. Наприкінці війни до антигітлерівської коаліції входило понад 50 держав, у більшості з яких діяли сили руху Опору. 2 травня 1945 р. Червона Армія увійшла до Берліна, а в ніч з 8 на 9 травня був підписаний Акт про капітуляцію Німеччини.

Наслідки Другої світової війни привели до значних політичних змін на міжнародній арені. Розвинулися тенденції до співробітництва. З метою запобігання нових конфліктів світового значення і створення системи міжнародної безпеки замість Ліги Націй

У Другій світовій війні з обох сторін брали участь 72 держави. Було мобілізовано 110 млн чоловік. Протягом воєнних дій загинуло 62 млн чоловік. З них 27 млн втратили народи Радянського Союзу.

була створена Організація Об'єднаних Націй, штаб-квартира якої діє у Сан-Франциско. Втім, у частині європейських країн під

тиском СРСР запанував соціалістичний режим і встановилися тоталітарні системи правління, тобто такі, за яких усе життя суспільства підлягає жорсткому контролю. Європа розділилася на країни соціалістичного та капіталістичного табору. Соціалістичні країни підписали Варшавську угоду, капіталістичні — разом зі Сполученими Штатами та деякими іншими неєвропейськими країнами — утворили воєнно-політичну Організацію Північноатлантичного Договору (НАТО). Обидві сторони мали на меті створення системи безпеки від агресивних дій супротивника.

Цей антагонізм тривав декілька десятиліть, поки наприкінці 1980-х років у Радянському Союзі і країнах Варшавського Договору не почали здійснюватися демократичні перетворення. Цей процес закінчився розпадом СРСР. Усі 15 його республік стали незалежними державами. У 1991 р. припинив своє існування і Варшавський Договір. Натомість 8 грудня 1991 р. Білорусія, Україна і Росія підписали угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). 21 грудня до неї приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменія і Узбекистан, а трохи пізніше — Грузія. Об'єднання має на меті розвиток співробітництва в політичній, економічній, гуманітарній, культурній галузях.

Поряд з цим, усі країни колишнього соціалістичного табору приєдналися до процесу інтеграції (об'єднання) в Європі. Цей процес намітився відразу після Другої світової війни, а найяскравішим його проявом вважається виникнення Європейського Союзу (ЄС).

Європейським Союзом називають спілку країн, котрі об'єдналися на добровільних засадах з метою європейської інтеграції. Коло цих країн постійно розширюється. Нещодавно до Союзу входили Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція, Данія, Ірландія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія і Швеція. А на початку 2004 р. до нього прийняли Угорщину, Кіпр, Латвію, Литву, Мальту, Польщу, Румунію, Словаччину, Словенію, Чехію та Естонію. На черзі Болгарія і Туреччина.

Зараз ЄС поширює свій вплив на економіку, промисловість, громадські права та зовнішню політику країн-учасниць. Він має на меті введення європейського громадянства, забезпечення сво-

Будинок Європарламенту

боди, безпеки та законності, сприяння економічному і соціальному прогресу, зміцнення ролі Європи в світі.

Діяльність спілки регламентують декілька міжнародних угод: Паризький договір про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС, 1951 р.), Римські договори про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом; нині — Європейська комісія з питань атомної енергії). Усі вони були прийняті ще у 1951—1957 рр. Природно, що політичні та економічні зміни в Європі викликали потребу в їхньому корегуванні. Ці зміни були закріплені поправками, зафіксованими в Єдиному Європейському акті (1986 р.), Маастрихтській угоді про Європейський Союз (1992 р.), Амстердамському договорі, укладеному в 1997 р.

Головною інституцією ЄС є Рада Європейського Союзу — такий собі наддержавний уряд. Вона складається з міністрів держав-членів, які відповідають за той напрямок роботи, який обговорюється на певному засіданні. Головуючий Ради змінюється кожні шість місяців.

У рамках ЄС працює Європейський Парламент. Вибори до нього, починаючи з 1979 р., проводяться кожні 5 років. Його пленарні засідання відбуваються у Страсбурзі, 20 його комітетів засідають у Брюсселі, а секретаріат перебуває у Люксембурзі.

Ще однією інституцією ЄС є Європейська комісія. Її президент призначається за спільною угодою урядів держав-учасниць,

Європейський Союз має власну символіку. Його синій прапор з колом із золотих зірок у центрі затверджено у 1986 р. А гімном обрано «Оду до радості» Людвіга ван Бетховена.

але вступити на посаду він може тільки після ухвалення кандидатури Європейським Парламентом.

Крім цього, Європейський Союз має свій суд (Європейський суд) і банк (Європейський банк). Офіційними мовами в ньому вважаються мови усіх держав-учасниць. А нещодавно відбулася ще одна дуже важлива подія. 28 лютого 2002 р. більшість країн ЄС виключили з обігу свої національні купюри. Замість них була введена загальноєвропейська валюта євро. Цікаво, що банкноти абсолютно єдині для всіх країн, а от монети з одного боку однакові, а з іншого — індивідуальні для кожної країни.

Схоже на те, що поступово вся Європа зіллється в одну велику конфедеративну державу з єдиними органами управління.

Австрія — музична столиця Європи

Австрія, яка офіційно зветься Австрійською Республікою, вважається однією з найкрасивіших європейських країн. Завдяки великій кількості історичних пам'яток, природним умовам, красі ландшафтів та архітектури, цікавим звичаям своїх мешканців, надзвичайним музичним традиціям вона приваблює величезну кількість туристів з усіх континентів.

У VI—VII ст. території, де зараз розташована Австрія, займали численні племена кельтів, вандалів, вестготів, гунів, аварів і слов'ян. Звідси вони розселилися далі по Європі. У 803 р. король франків Карл Великий у долині Дунаю заснував імперію, жителі якої були вже християнами і здебільшого належали до германських племен. А в 962 р. германський король Оттон I на величезній території Європи, куди входили і австрійські землі, створив Священну Римську імперію. У 1278 р. до влади в імперії прийшла династія Габсбургів. З часом вони утворили дві династичні гілки, одна з яких закріпилася у Відні. Першим австрійським Габсбургом став Фердинанд I. Він був помазаний на царювання над Австрією, яка тоді була ерцгерцогством, королівствами Богемією (так тоді називали Чехію) та Угорщиною.

У XVI—XVII ст. австрійські ерцгерцоги вели запеклу боротьбу з Османською імперією, яка в той час загрожувала всій Південно-Східній Європі. До їхніх володінь входили ще Сілезія, частина польських, західноукраїнських, південнослов'янських, італійських та інших земель, отже, їм було що боронити. Одного разу туркам ледве не поталанило повалити Габсбургів і завоювати їхні воло-

діння. У 1683 р. вони зуміли пробитися аж до самого Відня і оточили його. Але мужність мешканців міста та вправні дії об'єднаної польсько-німецької армії врятували державу від поневолення. Турків відкинули далеко на південний схід Європи.

Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. Австрія брала участь у війнах проти Наполеона і була одним з дійових членів антинаполеонівського Священного союзу. Перемога над Францією надзвичайно зміцнила її позиції у світі. З 1804 р. вона почала називатися Австрійською імперією, але проіснувала в такому статусі не дуже довго. Протягом тривалого часу Австрія виборювала у Пруссії першість у союзі німецьких держав. Ця боротьба закінчилася поразкою австрійської держави у війні 1866 р., і імперія втратила колишню могутність. Внаслідок цього у 1867 р. вона перетворилася на двоєдину монархію — Австро-Угорщину.

Коли імперія розпалася, австрійські Габсбурги залишилися її монархами і позбулися цього права лише після Першої світової війни. Після вбивства у Сараєві австрійського спадкоємця престолу Франца Фердинанда, держава оголосила війну Сербії і, таким чином, стала ініціатором цієї жакливної війни. На захист сербів стала Росія, до неї приєдналися Франція та Велика Британія. А на боці Австро-Угорщини виступила Німеччина. Останні зазнали поразки, і Австро-Угорщина знову виявилася переможеною. У 1918 р. держава розпалася на Австрію, Угорщину і Чехословаччину. Частина її територій увійшла до складу Югославії, Польщі, Румунії та Італії. А 12 листопада того ж року Австрія була проголошена республікою і набула сучасних кордонів.

Але на цьому негаразди держави не припинилися. У березні 1938 р. німецько-фашистські війська зайняли її територію і проголосили аншлюс, тобто приєднання Австрії до Третього рейху.

Поблизу невеличкого містечка Маутхаузен (Маутхойзен) у Верхній Австрії фашисти розмістили концентраційний табір. У ньому відбували ув'язнення 335 тис. чоловік. З них 122 тис. було страчено та закатовано. В'язнів використовували для робіт на гранітних кар'єрах. Вони часто гинули на так званій дорозі смерті — високих сходах, що вели з кар'єру до табору.

Навесні 1945 р. вона була звільнена від окупантів, але на їхнє місце прийшли війська СРСР, Великої Британії, Франції та США. Країна була поділена на чотири окупаційні зони. Суверенітет вона здобула лише у 1955 р.,

коли була складена Державна угода про відновлення незалежної і демократичної Австрії. Держава взяла на себе обов'язок підтримувати постійний нейтралітет.

Після війни Австрія докладала великих зусиль для подолання економічних негараздів. Вона прагнула до встановлення і розши-

рення економічних взаємовідносин з іншими європейськими країнами, тому однією з перших уклала договір про вільну торгівлю зі створеним у 1972 р. Європейським Союзом. А на референдумі 1994 р. австрійці гаряче підтримали ідею про вступ до ЄС. 1 січня 1995 р. держава стала членом Євросоюзу.

Австрійська Республіка розташована у Центральній Європі і має кордони аж з вісьмома державами. Вона межує на півночі з Чехією, на північному сході зі Словаччиною, на сході з Угорщиною, на півдні зі Словенією, Італією і Швейцарією, на заході з Ліхтенштейном, Швейцарією та Німеччиною. Держава займає площу у 83,8 тис. км² і не має виходу до моря.

70% території країни займають гори — славнозвісні Альпи. Частина цієї, найбільшої у Європі, гірської системи, що розташована у межах Австрії, називається Східними Альпами. Тут вони не дуже високі — близько 900 м над рівнем моря. Але існують і значні бескеди. У провінції Тіроль, що межує з Італією, Швейцарією та Німеччиною і яку часто називають серцем Альп, знаходяться понад 600 вершин з висотою 3 тис. м і 5 льодовиків. Найвищою з них є гора Гросглокнер у 3797 м заввишки. Саме на ній знаходиться найбільший у Європі льодовик Пастерзе.

У гірських районах переважають ліси, а на високогір'ї милують око мальовничі альпійські луки. У долинах понад Дунаєм та на сході країни розкинулися родючі ґрунти. В деяких місцях дуже багато мальовничих озер. Найвідоміші озера Австрії знаходяться в

Віадук через перевал Бреннер у Тіролі

провінції Південна Каринтія. Вода в них напрочуд чиста, а в деяких ще й тепла, бо підігрівається гарячими джерелами.

Австрія відрізняється від більшості країн світу тим, що суворо дотримується екологічної дисципліни і дбайливо ставиться до збереження довкілля. Саме тут знаходиться найбільший у Центральній Європі національний парк Донау-Ауен, де зберігається понад 5 тис. видів тварин та птахів. А в національному парку Тайаталь, розташованому в долині однієї з найкрасивіших річок Європи Тайа, росте багато видів цінних рослин, характерних для цього регіону. Цей парк вражає красивими ландшафтами: мальовничими луками, урвищами і стрімчаками.

Клімат країни можна вважати помірним, перехідним до континентального. Він дуже залежить від висоти над рівнем моря. Взимку тут зазвичай стоїть м'яка погода з частими снігопадами. Холодніше за все у січні, коли температура знижується до -2°C , а в гірських районах — навіть до -14°C . Влітку ж стоїть сонячна тепла погода. Тепліше за все буває у липні та серпні. Середня температура повітря в цей час досягає $+20^{\circ}\text{C}$. Щорічно на сході випадає до 600 мм опадів, а на західних та південно-західних схилах Альп — навіть до 2 тис. мм на рік.

Відень вважається однією з найстаріших столиць Європи, яка протягом століть відігравала значну роль у європейській історії. Перша згадка про нього у літописах відноситься до 881 р. Але ще у 90-х роках н. е. на цьому місці знаходився римський табір Віндобона. У XII—XIII ст. Відень став резиденцією австрійських герцогів Бабенбергів. Під час хрестових походів він був важливим пунктом на шляху хрестоносців до Сходу. Тут остаточно формувалися армії, поповнювалися запаси продовольства. Після приходу до влади Габсбургів Відень з 1436 р. став центром Священної Римської імперії до самого її розпаду на початку XIX ст. Втім, статусу імперської столиці місто не позбулося. Столицею воно залишалося під час існування Австро-Угорської монархії. Столицею залишається й зараз, за часів республіки. Тут проживає 1,5 млн чоловік.

В Австрії живе близько 8,1 млн чоловік. З них 91% складають австрійці, 3% — німці. В країні мешкає також багато хорватів і словенців (2%), чехів та угорців (2%). 1% складають турки. Всі вони розмовляють німецькою мовою з характерною, суто австрійською, вимовою. Близько 78% громадян сповідують католицизм, 5% є протестантами, 2% — мусульманами.

Австрія вважається не просто республікою,

а федеративною парламентською республікою з президентською формою правління. Її складають 9 федеральних земель: Бургенланд, Каринтія, Нижня Австрія, Верхня Австрія, Зальцбург, Шті-

рія, Тіроль, Форарльберг (Передній Арльберг). Статус землі має також столиця республіки Відень.

Керує державою президент, якого обирають на 6 років. Уряд очолює федеральний канцлер. Законодавчим органом є ландтаг (парламент), який складається з двох палат — Національної ради та Федеральної ради. Справами земель керують земельні уряди на чолі із земельним головою, тобто губернатором.

Донедавна офіційною валютою Австрії був шилінг. Зараз у країні впроваджено грошову одиницю країн Європейського Союзу — євро.

Економічно Австрія є однією з найрозвинутіших країн Європи. Тут видобуваються залізна руда, магнезит, буре вугілля, нафта, графіт, свинцево-цинкові та вольфрамові руди і багато іншого. Провідними галузями виробництва є чорна металургія, виробництво алюмінію, машинобудування. Розвинуті хімічна, текстильна, швейна, шкіряна, взуттєва, деревообробна промисловість. Здавна Австрія відома своїми скляними і керамічними виробами, зокрема люстрами та знаменитою білою порцеляною, кахлями.

Понад 20% промислової продукції створюється у державному секторі. Серед австрійських виробів на експорт відправляють машини і обладнання, текстильні та швейні товари, папір, деревину, взуття, продовольчі товари і багато іншого. Головними партнерами у зовнішній торгівлі виступають Німеччина та країни Європейської «сімки», а також США, Швейцарія та Угорщина.

Столиця Австрії — Відень

Австрійське сільське господарство вважається інтенсивним та високотоварним. Воно розвивається на основі крупних земельних володінь. На полях вирощують пшеницю, ячмінь, цукровий буряк, кормові культури. Дуже розвинене плідівництво і виноградарство. Провідною сільськогосподарською галуззю є молочне тваринництво.

Австрія відома своїми білими сухими винами. Виноград тут вирощували здавна, особливо поблизу Відня. Однією з найстаріших в Європі вважається школа виноробства з містечка Клостернойбург, що розташоване неподалік від столиці. Місцеві монахи виробляли тут вино ще 900 років тому. На північному сході Відня, там, де починається Віденський ліс, знаходяться винні сади, подібних яким немає ніде в світі. Точніше, це не сади, а виноградники, на території яких розташовані невеличкі ресторанчики «хойрігер», загальна кількість яких зараз перевищує 180. Віденці святкують тут дні народження, інші сімейні дати, просто проводять час з друзями, а туристів приваблює смачне молоде вино. Яскравою особливістю «хойрігер» є те, що кожний господар має право продавати лише вина, зроблені з винограду, який виріс на його власній ділянці.

Дуже великі прибутки країна має від іноземного туризму. Щорічно сюди приїждять 15 млн чоловік, щоб ознайомитися з пам'ятками історії та культури, відпочити на знаменитих альпійських лижних курортах, які вважаються одними з найкращих у світі.

Головні художні скарби країни зібрані у Відні. Щоб перелічити всі музеї та архітектурні пам'ятки, що знаходяться тут, потрібно заповнити не одну сторінку. Це давнє чарівне місто, розташоване в мальовничому місці середньої течії Дунаю, оточене невисокими, вкритими лісом горами, які звуться Віденським лісом. Його символом є величний собор Святого Стефана, покровителя столиці. Ця споруда побудована аж 800 років тому. Під собором знаходяться давні катакомби, де поховані численні представники династії Габсбургів. А у височенний шпиль умуроване гарматне ядро, яке влучило у собор під час облоги його турками.

Всього за 25 км на південь від столиці знаходиться знаменитий Баден — один з найстаріших курортів Європи, куди у ХІХ ст. охоче їздили наші прадіди. На додаток до цілющої води, смачного вина та мальовничих краєвидів, він знаменитий надзвичайними парками. Серед них особливо відомим є Терезієнгартен, «сад Терезії», закладений у 1792 р. на честь імператриці Марії Терезії. В ньому зібрана величезна колекція екзотичних рослин. А в Добльхофпарку існує чарівний розарій, де щорічно проводяться широко відомі «баденські дні троянд».

Більшість міст і містечок країни мають свої історичні музеї, музеї мистецтв, художні галереї, будинки-музеї видатних історичних осіб

та діячів мистецтва. Великою популярністю користуються музеї Гайдна, Моцарта, Бетховена, Шуберта, Штрауса у Відні, Бетховена у Бадені. Дуже цікавим є Державний єврейський музей у Айзенштадті під Віднем, присвячений історії та культурі цього народу.

Серед музейних установ багато вельми оригінальних. Ось деякі з них: Музей ляльок Вальдкірхен та Музей середньовічного побуту у Нижній Австрії; Доісторичний музей під відкритим небом Трайсмауер, Музей зменшених у 25 разів шедеврів світового зодчества, Музей авто «порше» у Південній Каринтії; Музей криміналістики у Штірії; Музей авіонавтики, Музей ляльок та ігор у Бадені. А в Каринтії у замку Бурбот зібрана найбільша в світі колекція приладів для катування.

Крім чудесних парків Відня, Бадена та інших міст Австрії, які всі є типовими для паркової архітектури, існують парки, які краще називати музеями під відкритим небом. Серед них парки динозаврів у Нижній Австрії і Південній Каринтії, парк рептилій у Південній Каринтії, де знаходиться одне з найбагатших зібрань цих тварин у Європі.

Австрія справедливо вважається наймузичнішою країною у світі. Для цього існують історичні передумови. Габсбурги були великими шанувальниками музики і музикантів, а дехто з них — навіть непоганими композиторами і виконавцями. У XVIII—XIX ст. сюди приїжджали композитори з усієї Європи. Відень був столицею класичної музики. В різні часи тут виступали Бетховен, Брамс, Глюк, Малер, Шуберт і Штраус, не кажучи вже про Моцарта, який народився в Зальцбурзі. І в наші часи жоден концертний зал чи театр не може зрівнятися з Віденською оперою.

Музичні фестивалі вважаються найзначнішими подіями у країні. Кількість їх величезна. Музика звучить у парках великих міст, на відкритих сценах маленьких містечок і навіть селищ, у старовинних замках. Переважно це класична музика. У Відні, наприклад, на початку березня проходять Дні Гайдна, одночасно починаються і тривають до середини квітня Дні духової музики, у травні відкривається Віденське музичне літо, а восени шанувальникам класичної музики пропонуються Дні Шуберта. Баден знаменитий фестивалем оперети, в Інсбруці влітку проходить фестиваль старовинної музики. Зимовий Зальцбург пропонує Моцартівський тиждень, який продовжують Пасхальний фестиваль, Зальцбурзький фестиваль на Трійцю, фестивалі Моцарта, а також концерти у фортеці Хоензальцбург і палаці Мірабель. Всесвітньо відомі міжнародні Дні Гайдна в Айзенштадті, Брукнерівський фестиваль у Лінці та Оперний фестиваль в Мюрбіші (Бургенланд).

Щоб привабити туристів, багато міст та містечок організовують щось на зразок міні-карнавалів, де перевага віддається фольк-

лорним персонажам. Серед таких заходів найтиповішими є ходи. Так, кожного року у січні в районі Понгау проводять ходу перхтів. Перхти — це персонажі зальцбурзького епосу, добрі духи. Місцеві жителі, що представляють їх, одягають яскраві костюми та двометрове головне вбрання. Їм протистоять злі духи перкьти, одягнені у хутро, зі страшними дерев'яними масками на обличчях. У той же час у Зальцбурзі, Талгау, Санкт-Гільгені і Зальцкаммергуті здійснюється хода глеклерів — духів, що приносять світло на нічні вулиці міст та селищ. За легендою, вони віддають перевагу білим шатам, а на голову вдягають убори зі свічками. Так само і одягаються учасники ходи. Дуже цікавою є хода «Хаммершмідтойфельлауф», яка відбувається 5 грудня у штірійському містечку Санкт-Галлен. На її чолі йде Крампус — злий супутник святого Миколая, а учасники відтворюють сценки з історії свого міста.

А от у Верхній Австрії щорічно проводяться справжні карнавали. Вони називаються «фетценфашингами», тобто «карнавалами обірванців», бо «фетценом» тут називають старий одяг. Учасники карнавалу одягають найрізноманітніші лахміття і змагаються між собою, щоб виглядати якомога кумедніше. Ця традиція сягає тих часів, коли люди були дуже бідними і не мали змоги купувати дорогі карнавальні костюми. Австрія є власницею низки рекордів, які стосуються різноманітних предметів і явищ. У Відні знаходиться найбільший в Європі музейний комплекс Музеум-

Старовинний Зальцбург — батьківщина Моцарта

скавряє площі у 60 тис. км². Віденський парк Пратер, що діє з XVIII ст., має найбільше в світі колесо огляду. Воно підіймається на 65 м. У будинку знаменитої Віденської опери щорічно у лютому проходить найвідоміший у світі бал, що має назву Опернбал. А по дорозі з Інсбрука до Італії знаходиться найвищий в Європі міст Еуропабрюкке — 200 м заввишки і 800 м завдовжки. На південь від Зальцбурга розташовані льодові печери Айсрізенвельт, що у перекладі означає «світ льодових велетнів». Вони знаходяться на висоті 1640 тис. м і вважаються найбільшими льодовими печерами у світі. Ці печери пронизують численними ходами 30 тис. м³ льоду, який у деяких місцях утворює казкові замерзлі річки та водоспади.

Австрія є одним з найвідоміших центрів зимового спорту. За кількістю гірських лижних курортів та рівнем сервісу вона займає провідні позиції у світі. В жодній країні туризм та спорт не пов'язані так щільно один з одним. Найбільш популярними центрами зимового відпочинку є Інсбрук, Кітцбюель, Бадгасштайн, Баден-бай-Він, Зеефельд, Отцталь, Ціллерталь, Заальбах-Хінтерглемм, Сант-Антон, Цель-ам-Зее-Капрун, Гальтюр, Гашурн, Штубайталь, Сант-Йохан, Піцталь, Каринтія, Зальцкаммергут, Сант-Вольфганг, Хінтертукс. Найбільш популярним районом гірського лижного туризму є Тіроль та його столиця Інсбрук — спортивна легенда, де зимові Олімпійські ігри відбувалися двічі, у 1964 і 1976 роках. Дуже відомим серед тірольських курортів є й Лех, де часто відпочивають короновані особи. Можливо, тому він користується великою популярністю серед вищих прошарків європейського суспільства. Кожному майстру гірських лиж відомий Сант-Антон, тому що саме тут сто років тому народився гірський лижний спорт, про що можна дізнатися у спеціальному Музеї гірського лижного спорту. У Сант-Антоні також проводяться дуже відомі гонки Кандагар-Арльберг, які прирівнюються до Чемпіонату світу. А змагання на Кубок світу з гірськолижного спорту проводяться у Заальбах-Хінтерглеммі. Тут знаходиться найбільша в Австрії канатна дорога, яка доставляє туристів на вершину понад 2 тис. м.

Усі зимові курорти Австрії, крім катання на лижах, пропонують безліч інших розваг, часто дуже незвичних: польоти на парашутах та повітряних кулях, катання на санках (навіть уночі з освітленням), сноурафтинг — катання з гір на надувних плотах, катання на шинах від авто тощо.

Ось такою є Австрія — надзвичайно прекрасною, вибагливою, веселою, одночасно аристократичною і демократичною — країною, що втілює у собі європейський спосіб життя і багатовікову європейську культуру.

Албанія — «країна орлів»

Республіка Албанія є однією з найменших країн Європи. Її загальна площа займає лише 28,74 тис. км², тобто майже дорівнює Київській області. Країна розташована на південному сході Європи, у західній частині Балканського півострова. На півночі та північному заході вона межує із Сербією і Чорногорією, на сході — з Македонією, на південному сході і півдні — з Грецією. Західний та південно-східний кордони омиваються Адріатичним та Іонічним морями.

Чомусь албанці називають свою країну Шкіперією, тобто «країною орлів». Можливо, вони мають на увазі сміливість своїх предків, котрі багато століть намагалися дістати собі свободу.

Албанія має досить складну і не дуже щасливу історію. Відомо, що наприкінці кам'яної доби на її землях жили пеласги. Їм на зміну, десь у II тисячолітті до н. е., прийшли давні індоєвропейські племена іллірійців. Пізніше Албанія входила до складу римських провінцій Далмація та Македонія, а після розпаду Римської імперії залишилася під владою Візантійської імперії.

Минав час, і Візантія була завойована турками-османами. Таким чином у XV ст. територія Албанії опинилася у складі Османської імперії. У 1443 р. проти османського панування виступив Георг Кастріоті, прозваний турками за мужність і воєнний талант Скандербегом (так вони вимовляли ім'я Олександра Македонського). Скандербег звільнив від турків частину Албанії та засну-

вав Лежську лігу — об'єднання албанських князів. На чолі її військ Скандербега вдалося неодноразово відбивати наступ турків. Він одержав перемогу у всіх 25 битвах, якими командував. Але після його смерті турки знов оволоділи Албанією, і вона ще декілька століть перебувала у поневоленні. Тільки у 1912 р. після поразки Туреччини у Першій Балканській війні країна стала незалежною державою.

Пам'ятник Скандербега в Крує

У 1928 р. Албанія була проголошена монархією. Королем став А. Зогу, який ще раніше здійснив державний переворот, самочинно проголосивши себе президентом. Але під «мудрим» правлінням самозваного короля у 20—30-х роках. Албанія підпала під вплив фашистської Італії, у 1939 р. була окупована нею, а у вересні 1943 р. опинилася під владою фашистської Німеччини. Однак вже у листопаді 1944 р. Національно-визвольна армія Албанії звільнила країну від окупантів. А в січні 1946 р. держава була проголошена народною республікою.

Відтоді Албанія розвивалася за соціалістичним зразком. У 1978 р. вона стала називатися Народною Соціалістичною Республікою Албанією. Втім, ще на початку 60-х років держава почала ізолюватися від СРСР та інших країн соціалістичного табору, намагаючись розвиватися лише за рахунок власних сил і ресурсів, що призвело до втрати кредитів з боку цих країн. Тоді албанський уряд звернувся до Китаю і одержав від нього економічну допомогу. У наступні 15 років промисловість і сільське господарство виросли майже в 3 рази. В той період були побудовані великі ГЕС, заводи, фабрики, хімкомбінати, металургійні підприємства. Країна була повністю електрифікована. Виросла розгалужена мережа шосейних доріг і залізниць. Але албанський народ жив бідно, а у 80-ті роки «період опирання на власні сили» зовсім знизив рівень його добробуту.

Демократичні перетворення у країнах соціалістичного табору не могли не вплинути і на Албанію. У травні 1995 р. вона була проголошена Республікою Албанія. Але демократична партія, яка прийшла до влади ще у 1992 р., не виправдала довіри албанців. На початку 1997 р. в країні почалися народні заворушення, які супроводжувалися захопленням зброї, відмовою коритися владі. Багато албанців емігрували у країни Європи, перш за все в Італію. Тоді європейська спільнота, щоб запобігти повному безладдю і масовій еміграції, ввела до Албанії збройні сили НАТО.

І зараз Албанія продовжує залишатися майже «закритою» країною, на цей раз не в зв'язку з політичними причинами. Туди мало хто приїздить, тому що вона є дуже бідною, і тут поки що нема чого робити ані іноземним інвесторам, ані туристам, які звикли до комфорту. Втім, країна має добрі природні умови для відпочинку і цікаві історичні пам'ятки для любителів старовини — від споруд давньогрецького періоду до мусульманських фортець, мінаретів і монастирів усіх конфесій.

Більша частина Албанії має гірський рельєф або розташована на узвишшях з глибокими долинами, що відомі родючими ґрунтами. Пагорби та гори висотою до 2751 м над рівнем моря займають

Албанський краєвид

70% її території. При цьому албанські гірські ландшафти нічим не поступаються швейцарським або австрійським. А пляжі на Адріатичному узбережжі навіть не гірші за італійські. В Албанії знаходяться декілька великих мальовничих озер поблизу кордонів із Сербією і Чорногорією, з Македонією і Грецією. Одне з них — Охридське — найглибше на Балканах. Його глибина досягає 294 м. Від сивої давнини тут залишилися руїни римських та середньовічних споруд. А в музеях Албанії зберігається понад 10 тис. прекрасних ікон візантійського та інших періодів.

Клімат в Албанії теж сприятливий: субтропічний середземноморський, зі спекотним сухим літом і прохолодною вологою зимою. Середня температура липня складає від $+24^{\circ}$ до $+28^{\circ}$ С. У січні вона здебільшого не опускається нижче $+4^{\circ}$ С. Основні опади припадають на осінь та весну. Клімат у країні в різних районах змінюється в залежності від висоти над рівнем моря. У гірських районах показники температур значно відрізняються від середніх. Морози тут можуть сягати -20° С, а річна кількість опадів дорівнює 2600 мм і більше.

В Албанії проживає 3,4 млн чоловік. Серед них 96% складають албанці. Це особлива етнічна група, що веде своє походження від давніх іллірійців. Крім них, тут мешкає близько 50 тис. греків, 20 тис. македонців, 8 тис. чорногорців, а також невеличка кількість інших народів — сербів, болгар, циган. Офіційною мовою вважається албанська.

Більшість населення є мусульманами. Вони складають 70% усього населення. Саме цим Албанія відрізняється від інших європейських країн, адже ніде більше в Європі мусульмани не займають панівного положення. Православ'я сповідують 20% населення, 10% є католиками.

Албанія вважається демократичною республікою. Її очолює президент, якого обирають на п'ять років. Законодавча влада належить однопалатному парламенту, який тут називають Народними зборами.

Албанська грошова одиниця називається леком.

Територія країни поділена на 26 областей — реті. З 1920 р. столицею Албанії є Тирана, яка розташована в долині між го-

---

У роки перебування при владі лідера Албанської партії праці Енвера Ходжі Албанія була проголошена «першою у світі атеїстичною державою». Таких прикладів історія не знає.

рами за 40 км від Адріатичного моря. Вона вважається найбільшим культурним і економічним центром держави, але за нашими уявленнями є невели-

ким містом. Тут мешкає всього 243 тис. жителів. Утім, для маленької Албанії Тирана дійсно є мегаполісом, бо інші значні міста ще менші за неї. У Дурресі, Шкодері та Ельбасані мешкає до 90 тис. чоловік у кожному.

Албанія вважається аграрно-індустріальною країною і має певний обсяг природних ресурсів. Тут видобувається залізо, нікель, мідь, буре вугілля, нафта, природний бітум. А за запасами хрому країна займає четверте місце у світі. На основі розробки корисних копалин розвиваються нафтопереробна промисловість, чорна і кольорова металургія, металообробна промисловість, машинобудування. Існують також хімічна, текстильна, деревообробна та харчова промисловість.

Основою сільського господарства є рослинництво. Тут вирощують пшеницю, кукурудзу, рис, соняшник, тютюн, цукровий буряк, бавовну. Розвинене також плідівництво, виноградарство. Тваринництво здебільшого розвивається у гірських районах, де розташовані багаті пасовиська.

Оскільки економіка країни кілька десятиліть була зорієнтована виключно на внутрішні потреби, продукція промислових підприємств і сільського господарства майже не вивозиться за кордон. Але поступово ситуація змінюється. У держави вже з'явилися країни-партнери. Серед них Італія, Греція, Туреччина, Німеччина та деякі інші. Більш за все інвесторів цікавить налагодження туристичного бізнесу. А в цьому напрямку в Албанії безумовно є великі перспективи.

Бельгія — перехрестя європейських доріг

Бельгія є однією з найцікавіших європейських країн, бо несе на собі відбиток багатьох культур та історичних подій. Тут сходилися торговельні шляхи між європейськими країнами, і завдяки вдалому розташуванню держава стала багатою. Проте й жодна з європейських війн не обминула цей квітучий край. До того ж на нього постійно зазіхали сусіди, тому Бельгія як самостійна держава утворилася на карті Європи лише у 1830 році.

Це невеличке королівство площею усього в 30,5 тис. км² знаходиться у центрі Західної Європи. На півночі його омиває Північне море. На суходолі Бельгія межує з Нідерландами на півночі, Німеччиною та Люксембургом на сході, з Францією на півдні.

Назва держави пішла від найменування одного з кельтських племен белгів, котрі у 56—51 рр. до н. е. були підкорені військами Юлія Цезаря. На землях, які складають сучасну Бельгію, між Пів-

нічним морем та річками Ваал, Рейн, Марна та Сена, римляни утворили провінцію і назвали її Белгікою. Вони протрималися тут до IV ст. н. е., побудували багато доріг та воєнних укріплень, впровадили в ужиток латину та ввели законодавство на основі римського права. Але занепад Римської імперії примусив завойовників піти звідси.

Поступово землі колишньої римської провінції завоювали германські племена франків, фризів та саксів. З часом вони та белги утворили дві нові народності. Нашадки белгів почали називатися валлонами і зберегли багато чого від римських звичаїв.

Сучасний Антверпен

А нащадки франків, котрі змішалися з кельтами, фризами та саксами, одержали назву фламандців.

З V по IX ст. землі майбутньої Бельгії входили до могутнього Франкського королівства. Але у 843 р. воно розпалося, і на місці франкської держави утворилися маленькі князівства. Серед них найвпливовішими були єпископство Льеж, герцогство Брабант та графство Фландрія. З часом Брабант та Фландрія вступили у суперечки за панування над іншими бельгійськими землями. Але загроза з боку германських імператорів примусила їх у 1337 р. укласти союз, і це стало основою для подальшого об'єднання нідерландських земель.

Наступні кілька століть бельгійські землі внаслідок династичних шлюбів своїх володарів раз у раз підпадали під владу сусідів: спочатку герцогства Бургундського, потім увійшли до Нідерландів і разом з ними примушені були підкорятися королям Іспанії.

Працелюбні мешканці цього благодатного краю досягли великих успіхів в обробці міді, дорогоцінних каменів, виготовленні тканин з бавовни, інших ремеслах. Ще у X—XI ст. тут вирости багаті міста Гент, Брюгге, Аррас, Намюр, Льеж, Антверпен, Брюссель та інші. Здавна вони мали багато прав та привілеїв. Тому їхні жителі були дуже незадоволені тиском з боку іспанців, які прагнули стягти з нідерландців якомога більше податків. Ще більше обурення викликала релігійна нетерпимість до протестантів, яких було багато серед місцевих жителів і котрих люто винищувала інквізиція як еретиків.

У 1566 р. в Нідерландах спалахнула революція, спрямована на ліквідацію іспанського панування. Вона закінчилася перемогою північних провінцій, які одержали повну незалежність. На жаль, південні провінції, тобто бельгійські землі, залишилися під владою іспанських королів і навіть називалися Іспанськими Нідерландами. Їм довелося стати ареною боїв у ході жорстокої війни, яка в історії одержала назву Війни за іспанський спадок. Вона спалахнула після смерті іспанського короля Карла II, тому що той не залишив по собі прямого нащадка, який міг би наслідувати престол. У цій війні брали участь відразу декілька держав: Іспанія, Франція, Голландія, Пруссія, Савоя та Португалія. Вона тривала 13 років і закінчилася у 1714 р., а Іспанські Нідерланди підпали під владу Австрії.

На той час економіка колись квітучої країни занепадала внаслідок хижацького і недбалого господарювання іспанців. Австрія теж не дуже опікувалася проблемами бідної провінції.

У 1788 р. Брабант відмовився сплачувати податки австрійцям, що стало початком так званої Брабантської революції. У грудні вся територія провінції була звільнена. У січні 1790 р. було прого-

пошлено створення Републіки Бельгійських Штатів. Але на цьому етапі історичного розвитку Бельгії не судилося стати незалежною державою. Новий австрійський ерцгерцог Леопольд II зумів приборкати непокірний край, і він знов опинився під владою Австрії.

Французька революція відродила надії бельгійців на свободу. У запеклій боротьбі між Австрією і Францією вони підтримували останню, але домоглися лише того, що у 1795 р. їхня батьківщина увійшла до складу Франції. І знов бельгійці були примушені битися за чужі інтереси. Наполеонівські війни вимагали багато грошей та рекрутів.

Після поразки Наполеона під бельгійським містечком Ватерлоо у 1815 р. на Віденському конгресі було створено Нідерландське Королівство. До нього увійшли всі землі історичних Нідерландів. Але за два століття південь і північ колишньої єдиної країни вже не мали нічого спільного, що могло об'єднати їх у єдину державу. Король Вільгельм I свою економічну політику проводив на користь північної частини країни. Офіційною мовою королівства стала нідерландська, а південь розмовляв французькою та фламандською. Все це викликало велике обурення серед бельгійців. Уже в 1815 р. вони сформували Єдиний національний фронт, який став головним двигуном боротьби за незалежність. 25 серпня 1830 р. у Брюсселі та Льєжі почалися стихійні заворушення, які швидко перекинулися на південь країни. Внаслідок цього 1830 рік став роком утворення незалежної бельгійської держави. Королем Бельгії за згодою Франції та Англії став молодший син герцога Саксен-Кобургського Леопольд I. А в 1831 р. найбільші європейські країни оголосили Бельгію «незалежною і довічно нейтральною державою».

Наступні десятиріччя в історії молодої держави були відмічені бурхливим розвитком промисловості, і вона швидко вийшла на одне з перших місць серед промислово розвинених країн світу. Нащадок Леопольда I, Леопольд II, усі свої зусилля спрямував на захоплення колоніальних володінь у Центральній Африці. Йому вдалося завоювати великі африканські території, які до 1960 р. мали назву Бельгійське Конго.

Але економічна стабільність і гарантії нейтралітету не врятували королівство від участі у воєнних діях під час Першої світової війни. Воно стало однією з перших її жертв. 3 серпня 1914 р. німецький уряд оголосив Бельгії ультиматум з вимогою надати німецьким військам можливість пройти через її територію до Франції. Бельгійський уряд відмовився. Уже через два дні німці окупували сусідку і жорстоко подавили рух опору. Вони покинули Бельгію лише через 4 роки після поразки у війні.

Прочітв'яючи економіка країни була майже знищена. А повоевана Бельгія відмовилася від нейтралітету. Довгий час бельгійці відновлювали зруйновані заводи, проводили реконструкцію підприємств, долали безробіття та інфляцію. І тільки-но країна почала ставати на ноги, її знов спіткало воєнне лихо. 10 травня 1940 р. німецькі війська без оголошення війни знов увійшли до Бельгії. Короля Леопольда III ув'язнили у замку Лакен, а потім вивезли з країни. Уряду вдалося емігрувати в Лондон. Там його члени утворили новий кабінет міністрів у вигнанні. Вони, як і багато їхніх співвітчизників, вважали короля зрадником. Тому у вересні 1944 р., коли війська союзників звільнили Бельгію від окупації, уряд, що повернувся, скликав парламент. На його першому засіданні регентом королівства було обрано брата Леопольда, принца Шарля.

На цей раз чотирирічна окупація не нашкодила країні так, як 30 років тому. Відновленню діяльності промислових підприємств і їхній реконструкції сприяла допомога з боку США і Канади. Щоб уникнути у майбутньому воєнної небезпеки, Бельгія активно почала вступати в різноманітні економічні та політичні союзи і блоки, гаряче підтримала ідею європейської єдності. У 1948 р. вона увійшла до Західного союзу (нині Західноєвропейський союз), а через рік до НАТО. З 1967 р. в Бельгії знаходиться Рада НАТО та штаб-квартира головнокомандувача об'єднаними військами НАТО в Європі. Вона також однією з перших стала членом Європейського Союзу, Ради Європи. Недарма штаб-квартири цих організацій теж знаходяться у Брюсселі. Крім того, Бельгія разом з Нідерландами і Люксембургом уклала економічний союз, який носить назву Бенілюкс. Договір між ними був підписаний ще у 1958 р. У тому ж році держава увійшла до Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом).

Економіка країни значною мірою збагачувалася завдяки ресурсам африканських колоній. Важливою стала розробка уранових родовищ у Конго, яка набула особливого значення у період активного впровадження атомних технологій. Втім, у Бельгійському Конго, як і в інших колоніальних країнах, з початку 50-х років почався рух за звільнення від колоніального пригноблення. Тому 30 червня 1960 р. Бельгія була вимушена надати Конго статусу незалежності, а в королівстві запровадити програми суворой економії ресурсів. Така економічна політика властива для країни й зараз.

Природа Бельгії сприяє її економічному добробуту. Більшість території держави розташована на низькому плато та прибережних рівнинах. Тільки на півдні країни знаходяться невисокі гори Арденни, що складаються з вапняків та піщаників. Але навіть і вони внаслідок тривалої ерозії мають досить вирівняні вершини. Найвищою серед цих гір є Ботранж заввишки всього 694 метри.

в Бельгії багато повноводних річок, більшість з яких повільно несе свої води через центральне плато до моря. Найвідомішими з них є судноплавні Маас та Шельда.

Клімат Бельгії можна віднести до морського. Протягом року переважають помірні температури. 245—285 днів на рік взагалі не буває морозів. А середні зимові температури складають не нижче -3°C . Влітку ж температура дуже рідко піднімається вище $+25^{\circ}\text{C}$. Тут випадає багато опадів: до 800—1000 мм на рік, а в Арденнах навіть до 1400 мм на рік. Сонячні дні зазвичай бувають у квітні та вересні.

У Бельгії проживає понад 11 млн громадян. Густота населення тут вважається однією з найвищих у Європі. Вона сягає 331 чоловіка на 1 км^2 . Понад 95% населення мешкає у містах, серед яких найкрупнішими вважаються Брюссель, Антверпен, Льеж та інші. Корінне населення Бельгії складають фламандці та валлони. Перші живуть на півночі країни, мають світле волосся і зовні схожі на нідерландців. А другі мешкають здебільшого на півдні і нагадують французів. Фламандців зараз більше, ніж валлонів. Їхня питома вага у складі населення досягає 58%, у той час як валлони налічують лише 32,5%. На жаль, між цими двома дуже не схожими між собою народами з моменту набуття незалежності тривають постійні суперечки, які навіть загрожують цілісності держави. У перші роки існування королівства державною мовою зробили французьку, якою розмовляють валлони. Довгий час фламандці вимагали зробити державною і їхню мову, яка є одним із різновидів нідерландської. У 1962 і 1963 рр. була встановлена чітка лінгвістична межа між регіонами країни. Навіть університети були поділені на франкомовні і фламандськомовні. Уряд створив окремі фламандські та валлонські міністерства освіти, культури та економічного розвитку. Втім, час від часу то з одного, то з іншого боку виникають спалахи незадоволення. Навіть зараз лише один з десяти бельгійців знає обидві мови.

Французька мова в Бельгії розповсюджена на півдні країни, в провінціях Ено, Намюр, Льеж та Люксембург, а фламандська — в Західній і Східній Фландрії, Антверпені та Лімбурзі. Центральна

Довгий час фламандська мова мала численну кількість діалектів. Бувало, що жителі сусідніх селищ погано розуміли одне одного. Але з часом фламандці виробили єдину літературну мову, близьку до нідерландської. Тому в 1973 р. Фламандська рада з культури прийняла рішення офіційно називати фламандську мову нідерландською.

провінція Брабант є двомовною, хоча французька переважає. Внаслідок цього з квітня 1993 р. за мовною ознакою все королівство було перетворене у федерацію і поділене на три великі автоном-

ні регіони: Фландрія, Валлонія і Брюссель. Крім французької і фламандської мов, державною вважається також і німецька, бо на кордоні з Німеччиною живе близько 67 тис. німців.

Більшість бельгійців (75%) є католиками. У Брабанті та Генті здебільшого живуть протестанти, яких нараховується близько 70 тисяч. Офіційно визнані також іслам, іудаїзм, англіканство та православ'я.

За формою державного правління Королівство Бельгія вважається федеративною державою, конституційною парламентською монархією. Її головою є король. Він править, але не керує, хоча його роль у державі дуже важлива. Монарх вважається гарантом єдності та незалежності держави. Він стоїть над релігією, ідеологією, політичними суперечками та економічними інтересами. Але жоден з його указів не буває впровадженим у життя без підпису голови уряду — прем'єр-міністра. Законодавчу владу король поділяє з парламентом, який складається з палати представників і сенату та обирається на чотири роки.

За адміністративним поділом королівство має 9 провінцій: Брабант, Антверпен, Східна Фландрія, Західна Фландрія, Лімбург, Ено, Льєж, Люксембург і Намюр. А кожна з провінцій поділяється ще й на комуни. Зараз їх налічується 596! Провінціями керують губернатори, але комуни мають дуже великі права в управлінні своїми територіями. Керують комунами комунальні ради на чолі з обраними ними бургомістрами.

Особливість федерального устрою королівства полягає не тільки в існуванні регіонів, а й культурних

Брюссель. Ратуша

Столицю Бельгії Брюссель, де мешкає близько 1 млн чоловік, бельгійці називають «маленьким Парижем». Тут є свій Нотр-Дам — найбільший у Бельгії собор, складений з білого каменю, прикрашеного тонкою різьбою. Центральна площа Гранд пляс вважається чи не найкрасивішою у світі. Усюди також відома і жартівлива бронзова скульптура «Манекен-піс», що зображує малюка, який пускає фонтанчик. Цього маленького хулігана під час численних свят, що проводяться у місті, завжди одягають.

широкі фінансові та законодавчі повноваження і навіть здійснюють контроль над економічною політикою, у тому числі і зовнішньою торгівлею. Крім того, вони опікуються охороною здоров'я, екологічним становищем, освітою, культурою, міжнародними культурними зв'язками тощо.

До 1 січня 2002 р. національною грошовою одиницею держави був бельгійський франк. Зараз його замінено на євро.

Бельгія входить у число найбагатших та економічно стабільних країн з дуже високим рівнем добробуту населення. Рівень інфляції тут нижчий за середньоєвропейський. Це досягається завдяки тому, що країна має високорозвинену промисловість та

співтовариств, які беруть активну участь в управлінні. Окрім регіонального поділу, Бельгія ділиться ще й на три культурних співтовариства — французьке, фламандське та німецькомовне. Ними керують ради та комісії, що обираються на п'ять років. Ці органи управління мають дуже ши-

Собор Нотр-Дам у Саблоні

3 приводу утворення назви Антверпена існує цікава легенда. Розповідають, що колись на берегах Шельди оселився жорстокий велетень Антигон. Він примушував моряків платити йому данину, а при відмові відтинав непокірним руку. Але сміливий римський солдат Барбо вбив велетня. Він відрубав йому руку і кинув до Шельди. Ось чому місто, яке невдовзі з'явилося тут, і почали називати Антверпен, що у перекладі з фламандської означає «кинута рука».

корисних копалин. Розробляються лише невеликі родовища кам'яного вугілля, залізної руди та вапняку. Майже все треба завозити з-за кордону. Тому обсяги імпорту тут надзвичайно великі і складають 2,9% від світового імпорту. Щоб перевезти все, що імпортується та експортується, треба мати потужну систему транспортних зв'язків. Тому не дивно, що маленька Бельгія має одну з найгустіших залізничних мереж у світі, а її річки зв'язані поміж собою численними каналами, довжина яких загалом складає 1,6 тис. км.

Не маючи власної сировини, Бельгія виступає одним з лідерів у переробці руд кобальту, радію, міді, цинку, свинцю. В районі Антверпена діють нафтопереробні заводи. А саме місто є не тільки величезним портом світового значення, а й світовим центром з обробки та продажу алмазів. Тутешні ювелірні прикраси, особливі алмазні намиста, продаються по всьому світі.

До основних галузей бельгійської промисловості входять чорна та кольорова металургія, машинобудування, електротехнічна, хімічна, текстильна промисловість. Багато підприємств належать іноземним компаніям: американським, шведським, французьким, німецьким, — велика кількість яких спеціалізується на виробництві верстатів та пластмас спеціального призначення.

Бельгія має дуже сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Цьому сприяють помірні температури, рівномірний сезонний розподіл опадів. У цілому клімат дозволяє тут вирощувати овочі протягом 9—11 місяців. Тому під сільськогосподарські потреби використовується чверть усієї території країни. До основних культур, що їх вирощують у Бельгії, належать пшениця, ячмінь, цукровий буряк, картопля, овочі. Але головною галуззю сільського господарства вважається м'ясо-молочне тваринництво. Під пасовиська відведена половина сільськогосподарських земель.

інтенсивне сільське господарство. Вона експортує понад 40% своєї продукції. Недарма Антверпен здавна вважався одним з найбільших портів світу і ще у XVI ст. був світовим центром торгівлі.

Треба наголосити, що країна майже позбавлена власних ко-

«Атоміум» — збільшена у 165 млрд разів модель атома заліза — став символом Всесвітньої виставки, що проходила в 1958 р. у Брюсселі

Досить великі прибутки королівство отримує від туризму. Це не дивно, бо саме тут проводиться дуже багато святкових заходів, котрі, на додаток до історичних пам'яток і творів мистецтва, приваблюють туристів. Недарма Бельгія має найбільшу кількість офіційних свят серед країн Європейського Союзу. Їх тут 11. До них додаються численні місцеві свята, серед яких найцікавішими є карнавали. Один з таких карнавалів, що проводиться у містечку Бінче, розташованому неподалік від Брюсселя, часто порівнюють з карнавалом у Венеції. Він проходить щорічно перед Великим постом і приваблює величезну кількість глядачів. Голов-

ною особливістю карнавалу та його родзинкою є «жіллі». Ці величезні фігури, одягнені у фантастичні костюми, що одночасно нагадують п'єро та арлекінів, заповнюють усе містечко. До програми карнавалу входить парад костюмів, феєрверки, музичні вистави, танці, а також знаменита хода «жіллів», що проводиться на третій день. Глядачі повинні закидати їх апельсинами. Апельсинова бійка триває декілька годин, поки її учасники не «розстріляють» усі боеприпаси.

Серед інших святкових заходів заслуговує на увагу святкування Дня Вознесіння, яке в Бельгії має притаманні лише їй особливості. Справа в тому, що у 1150 р. Тьєрі Ельзас, граф Фландрський, повернувся з другого хрестового походу і привіз із собою безцінний скарб — раку* з декількома краплинами крові Христо-

*Рака — велика скринька для зберігання мощей святих.

вої. З того часу протягом трьох століть рицарі приймали присягу перед цією святою реліквією. А з XV ст. на День Вознесіння у Брюгге почали влаштовувати процесію городян у костюмах XII ст., імітуючи триумфальний в'їзд графа до міста.

От так весело і яскраво живуть бельгійці. В Європі вони вважаються добропорядними, привітними, ввічливими і дуже скромними. Скромність тут розглядається як одна з головних чеснот людини. Можливо, це та ще неабияка працелюбність дозволили мешканцям цієї країни створити собі всі умови для щасливого спокійного життя.

Білорусь — край лісів та озер

Серед колишніх республік Радянського Союзу українцю, можливо, найближчою є Білорусь, і не тільки територіально, а й історичною долею.

На землях нинішньої Білорусі люди жили ще в середньому палеоліті та мезоліті. На початку історичної доби тут мешкали різні балтійські племена, а десь у II—V ст. н. е. сюди почали переселятися слов'яни. У X ст. тут жили племена кривичів, дреговичів і радимичів. Є літописні свідчення, що їхні землі входили до складу Київської Русі. З послабленням київської держави місцеві володарі почали вести боротьбу за незалежність.

Відомо, що у ранньому Середньовіччі на території сучасної Білорусі існувало декілька князівств. Серед них найпотужнішим було Полоцьке князівство. Свого розквіту воно досягло при славному Всеславі Брячиславичі. У 1067 р. він потрапив у полон до киян і наступного року під час народних заворушень був проголошений київським князем. Коли повстанці почали програвати, йому вдалося втекти до Полоцька.

У XIII ст. там, де зараз знаходяться Білорусь та Литва, утворилося єдине велике князівство. З часом воно здобуло слави однієї з наймогутніших держав Європи того часу. Недарма називалося Великим князівством Литовським. Після захоплення ним українських та західних російських територій його землі простяглися від Балтійського моря до Чорного. У такому вигляді воно проіснувало аж до XV ст., а в 1569 р. об'єдналося з Польщею у єдину державу — Річ Посполиту. Частиною цієї могутньої держави стали й білоруські землі. У XIV ст. землі в басейні Дніпра, Двіни й Німану почали називати Білою Руссю. Можливо, ця назва виникла у зв'язку з тим, що вони уникли монголо-татарської навали. А може, вирішальним моментом стало прийняття тут християнства раніше, ніж у Литві. Литва хрестилася останньою у Європі і називалася Чор-

ною Руссю, бо тут довгий час панувало язичництво. А деякі вчені пов'язують назву з білим лляним одягом, який носили місцеві жителі.

Після розподілу Польщі у 1772, 1793 і 1795 рр. Росією, Пруссією та Австрією Біла Русь увійшла до складу Росії. Тільки після Жовтневої революції 1917 р. вона на короткий час одержала незалежність. 25 березня 1917 р. було проголошено Білоруську Народну Республіку. Але вона протрималася лише до 1 січня 1919 р. Натомість, під тиском більшовиків, утворилася Білоруська Радянська Соціалістична Республіка.

22 червня 1941 р. фашистська Німеччина напала на СРСР. Білорусія першою з його республік відчула на собі жорстокість загарбників, бо повністю була окупована ворожими військами. Під час окупації було знищено 2,2 млн чоловік. Загинув кожен четвертий мешканець республіки. Фашисти спалили і зруйнували 209 міст і 9200 селищ. Але німці зіштовхнулися із шаленим опором населення. Не було жодного району або міста, де б не діяли партизани. У партизанському русі брали участь понад 374 тисячі чоловік,

об'єднаних у 1255 загонів і 213 бригад.

Священним місцем для кожного білоруса є Хатинь. Фашисти спалили це маленьке селище разом з усіма його жителями. В живих випадково залишилася лише одна людина, Юзеф Камінський. У Хатині загинуло 149 чоловік, у тому числі 75 дітей. На місці трагедії побудовано меморіал.

Рівно через 3 роки, 23 червня 1944 р. Червона Армія почала одну з найбільших військових операцій під кодовою назвою «Багратіон». Вона мала на меті

визволення Білорусії. Вже у липні було звільнено Мінськ, а наприкінці серпня — всю республіку. Відтоді 3 липня кожного року республіка святкує День визволення. Це одне з найбільших свят у Білорусі. З 1996 р. це свято об'єднали з Днем незалежності і називають Днем Республіки.

Наприкінці 80-х років у республіці, як і в інших республіках СРСР, почався рух за незалежність. 27 липня 1990 р. Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет, а 25 серпня 1991 р. була проголошена Декларація про повну національну незалежність.

Білорусь розташована у Східній Європі на площі в 207,6 тис. км². За своїми розмірами вона займає 13 місце у Європі і майже дорівнює таким країнам, як Велика Британія і Румунія. На північному сході і сході вона межує з Росією, на півдні — з Україною, на заході — з Польщею, на північному заході — з Литвою і на півночі — з Латвією. Виходу до моря країна не має.

Більшість території Білорусі знаходиться на заході Східноєвропейської рівнини. У її середині з заходу на схід тягнуться неве-

ликі узвишшя, що утворюють так зване Білоруське пасмо — нагромадження валунів, піску і глини, які залишив льодовик. Найвищою височиною тут є гора Дзержинська, яка лише 345 м заввишки. На півдні знаходиться знамените Білоруське Полісся — мальовничий край непрохідних боліт і лісових пуш. Взагалі третину білоруських земель займають болота.

На теренах Білорусі течуть спокійні повноводні річки. Це оспівані великим польським поетом Міцкевичем Німан та Вілія, кра-суня Західна Двіна, Західний Буг, Березина, Сож, Прип'ять. Остан-ня тече Поліссям, і навесні, коли тануть величезні болота, розливається завширшки на 15 км. Починається тут і наш Дніпро. А взагалі у Білорусі існує 20 тис. річок та струмків і близько 11 тис. озер. Серед них є й унікальні, наприклад озеро Світязь, яке теж згадується у творах Міцкевича.

Надзвичайно красивими і дуже цінними для людства є білору-ські ліси, які займають 36% території країни. Саме у Білорусі зна-ходиться знаменита Біловезька Пуща, яка частково розташована у цій республіці, а частково належить Польщі. Вона є залишком того величезного первісного лісу, який колись, у доісторичні часи, вкривав усю Північну Європу. Білоруська частина Пущі займає площу в 150 тис. га. Тут ростуть сосни віком у 180 років, котрі сягають 40 м заввишки, і живе приблизно 55 різновидів ссавців, широко розповсюджених у стародавній Європі, але досить рідкіс-них у наші часи. Це лосі, олені, дикі кабани, борсуки, вовки, гор-

Повноводна Прип'ять

кості, куніци, видри, норки та бобрі. Але найціннішим скарбом Пущі є зубри. Тут їх мешкає близько тисячі екземплярів. Нещодавно ці могутні звірі були на межі вимирання. Але напружена робота працівників заповідника врятувала їх від загибелі.

Біловезька Пуща стала заповідником ще у 1940 р., а з 1991 р. вона має статус національного парку. Крім неї, Білорусь має ще декілька унікальних заповідників. Серед них Поліський радіаційно-екологічний, Прип'ятський заповідники та національні парки Березинський і Браславські озера. А загалом як цінні природні об'єкти охороняються 6,1% території країни.

Клімат Білорусі є помірно-континентальним. Зима тут зазвичай м'яка і волога, а літо — тепле. Середня температура найхолоднішого місяця січня складає -6°C , а в липні, коли термометр показує найвищі відмітки, вона досягає $+18^{\circ}\text{C}$. Щорічно випадає 550—700 мм опадів.

У Білорусі живе понад 10,2 млн чоловік, головним чином, білоруси. Їхня кількість становить близько 80%. Також багато росіян (13%), поляків (4%), українців (3%), євреїв (1,1%) та представників інших національностей. Тут, наприклад, живе близько 20 тис. литовців. При цьому державними вважаються дві мови — білоруська та російська.

Десь 70% населення є прибічниками православ'я. Католики складають 14%, греко-католики — 7%. Є також іудаїсти.

Сучасна Білорусь має всі ознаки досить розвинутої держави. Вона є членом Організації Об'єднаних Націй, входить до Співдружності Незалежних Держав (СНД). Серед держав СНД вона найбільше за всіх інших прагне до союзу з Росією. 2 квітня 1996 р. нею був підписаний договір про утворення Співдружності Білорусі та Росії, а рівно через рік було оформлено договір про Союз Білорусі та Росії.

Державний устрій Білорусі має всі ознаки республіканської форми правління. Її очолює президент (його обирають на 5 років), а вищі законодавчі функції покладені на парламент — Національні збори. Він складається з двох палат — Палати представників та Ради Республіки.

Власну валюту країни називають білоруським карбованцем.

Територія Білорусі поділена на шість областей. Їхніми адміністративними центрами призначені найкрупніші міста держави — Мінськ, Гомель, Вітебськ, Могильов, Гродно та Брест. Існує ще 8 міст з кількістю населення понад 100 тисяч. А загалом 70% білоруських громадян мешкає у містах.

У столиці Білорусі, Мінську, живе приблизно п'ята частина населення держави — 1,7 млн чоловік. Місто відоме ще з 1067 р. під назвою Менеск. У XII ст. воно стало центром Мінського кня-

Мінськ. Центральна площа

зівства, але у складі Литви, Польщі та Росії втратило свій столичний статус. Знов столицею Мінськ став тільки у 1919 р. Під час війни місто дуже постраждало, тому тут залишилося небагато пам'яток архітектури. Найстарішими спорудами вважаються Свято-Духовський кафедральний собор і собор Петра і Павла. Обидва були зведені у XVII столітті.

В економіці Білорусі частка промислового виробництва складає третину національного продукту. Найбільший розвиток тут мають автомобілебудування, сільськогосподарське машинобудування, виробництво верстатів, підшипників, електротехнічного обладнання, синтетичних волокон, мінеральних добрив, будматеріалів. Існують також легка, харчова, деревообробна та фармацевтична промисловість. З корисних копалин у республіці видобувається невелика кількість нафти, а також калійна та кам'яна солі, торф, вугілля, залізні руди, фосфорити. Велика увага приділяється переробній промисловості на базі сільськогосподарської продукції.

Більшість промислових виробів використовується для внутрішніх потреб. Як державні, так і приватні фермерські господарства охоче купують білоруські трактори, сівалки, віялки. Нещодавно на полицях магазинів з'явилися побутові вироби, які раніше завозилися з-за кордону: газові плити, мікрохвильові печі. На теренах СНД широко відомі білоруські телевізори, холодильники, а білизна, трикотажні вироби користуються попитом у країнах не тільки близького, а й далекого зарубіжжя.

Природні умови країни сприятливі для сільського господарства. Серед країн СНД Білорусь відома виробництвом молока, яловичини, свинини. Тут розвинене птахівництво. У рослинництві переважають пшениця, картопля, льон-довгунець, цукровий буряк.

З 1990 р. однією з форм зовнішньоекономічної діяльності став туризм. Ним займається понад 350 туристичних організацій. Гості з-за кордону охоче відвідують озера Світязь, Нароч, Біловезьку Пущу, чудові місця Логойщини і численні пам'ятки історії та культури.

Незважаючи на те, що після Чорнобильської катастрофи 25% території країни відчуває наслідки радіоактивного забруднення, білоруси з упевненістю дивляться у майбутнє. Їхня чарівна батьківщина має всі підстави для того, щоб очікування не стали марними.

Болгарія — трояндова країна

Чудова країна Болгарія у всіх нас асоціюється з морем, сонцем, квітами та фруктами. Ця квітуча земля дала людству багато корисного і прекрасного. Всім відомі болгарський перець, знаменита трояндова олія. Звідси пішов такий улюблений всіма йогурт. А болгарські вишиванки? Недарма одна з поширених технік вишивання носить назву «болгарський хрест». Тут створили легенду про співака Орфея. Тут народився культ бога вина Діоніса. Цей перелік можна продовжити, але давайте краще дізнаємося більше про саму країну.

Республіка Болгарія — такою є її офіційна назва — розташована на півдні Європи, точніше, на Балканському півострові. Її сусідами на півночі є Румунія, на заході — Югославія та Македонія, на півдні — Туреччина і Греція. На сході береги країни омивають хвилі Чорного моря, а північний кордон з Румунією йде понад повноводним красенем Дунаєм.

Площа країни складає 110,9 тис км². Більшість її території займають балканські гірські хребти Стара-Планина, Средна-Гора, Ріла, Пирин і Родопи. У гірському комплексі Ріла знаходиться найвища точка на Балканах — гора Мусала висотою 2925 м. На півночі республіки лежить родюча Нижньодунайська рівнина, у центрі — Казанликська котловина, а на південь від неї простирається Верхньофракійська низовина.

Територія Болгарії знаходиться у континентальній кліматичній зоні. Тут дещо прохолодніше, ніж в інших країнах Європи, що розташовані на тих самих широтах. Втім, великих морозів тут не буває. Середня температура січня коливається між +1° та +6° С. І тільки іноді стовпчик термометра опускається до -2° С. Влітку

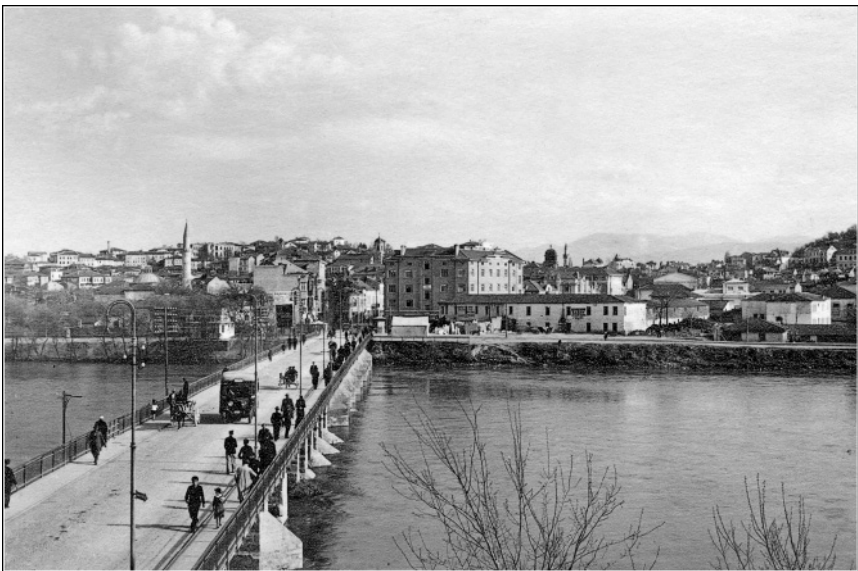
доволі жарко — від $+16^{\circ}$ до $+30^{\circ}$ С. Протягом року опадів випадає від 450 мм на рівнинах до 1300 мм у горах.

У Болгарії мешкає близько 9 млн чоловік. В основному це болгари — 85% від усього населення. Але 10% населення складають турки. Крім того, живуть греки, вірмени, росіяни, румуни, македонці, цигани. Більшість населення, 87%, віддають перевагу православному християнству. Втім, православні обряди болгарської церкви дещо відрізняються від наших. Багато також мусульман. Їхня питома вага у складі віруючих сягає 13%. Серед них багато помаців, тобто колишніх болгар-християн, які ще у XVII ст. під час османського панування прийняли іслам. Вони в основному мешкають у Родобах.

Офіційною мовою у державі вважається болгарська. Але дуже розповсюдженою є російська. Вона досі використовується як мова міжнаціонального спілкування. Національні меншини вживають рідні мови.

На державному гербі Республіки Болгарії поряд із золотим коронованим левом на червоному щиті міститься надпис: «Сила — у єдності». Цей девіз болгари вибороли протягом століть запеклої боротьби за незалежність і національну самобутність.

Перші історичні відомості щодо населення території сучасної Болгарії стосуються групи індоєвропейських племен, відомих під назвою фракійці. На початку V ст. до н. е. вони створили тут Одріське царство. Відомо, що фракійців відрізняла надзвичайна во-

Річка Мариця біля Пловдива

ліальність. Тут надовго не утрималися навіть македонці, які на чолі з царем Філіппом II та його сином Олександром Македонським у IV ст. до н. е. завоювали племена Балканського півострова. Але невдовзі вони змушені були піти, бо фракійці чинили їм відчайдушний опір. Більше поталанило кельтам. У III ст. до н. е. вони оволоділи північною частиною Балканського півострова і протрималися тут майже півстоліття. Однак у I ст. до н. е. їх витіснили римляни. Фракійці кілька разів повставали проти завойовників, а один з них, знаменитий Спартак, у 73 чи 74 р. до н. е. навіть очолив війну рабів проти Риму.

Римляни утворили в цих місцях дві провінції, Мідію та Фракію, і побудували декілька міст. Серед них найкрупнішими були Сердіка (нині Софія), Філіполіс (нині Пловдив) і Нікополі-ад-Іструм, руїни якого можна бачити зараз на північ від міста Велике Тирново. У IV ст. на територію Мідії та Фракії з півночі почали переселятися слов'яни. Вони швидко змішалися з фракійцями, і ті поступово від рідної мови та латини перейшли на слов'янську.

Але на цьому процес формування болгарського народу не закінчився. У середині VII ст. н. е. у північних степах Причорномор'я хан фіно-угорського племені болгар Кубрат проголосив створення держави Волзька Булгарія і прийняв християнство. Після його смерті плем'я розділилося на п'ять частин. Одну з них очолив його син Аспарух. Свій народ він повів на Балкани. Болгари об'єдналися зі слов'янами і утворили державу під назвою Болгарія. Втім, як не дивно, панівною в цій державі стала слов'янська культура і мова.

Цю болгарську державу історики називають Першим Болгарським царством. Згадка про нього датується 681 роком, коли війська хана Аспаруха розбили армію візантійського імператора Костянтина IV Погоната і примусили його платити щорічну данину. Від того і починається історія нового царства, яке в той час займало північну частину сучасної Болгарії. Першою його столицею стала Пліска. Але протягом наступних двох століть болгарські хани значно розширили територію свого царства. Тепер кордони держави простиралися від р. Тиси на заході до р. Дністер на сході, а на півдні досягали гір Ріла та Родопи. Ще пізніше болгарам під час боротьби з візантійцями вдалося захопити Македонію та підвести під свою руку Сербію.

Але не тільки воєнними успіхами славна історія Першого Болгарського царства. Під час правління царя Бориса I, у 863 р., брати-ченці Кирило та Мефодій створили перший слов'янський алфавіт та почали проповідувати християнство. А через два роки цар об'явив християнство державною релігією. Від того Болгарія вважається колискою слов'янської культури.

Але поступово Болгарське царство почало занепадати. В цьому були винні жадібні феодали, котрі давили народ тяжкими податями та грабіжництвом. Так не могло тривати довго. Наприкінці Х ст. болгари знайшли форму протесту у вигляді богомільства — релігійного руху, який очолив священик Богомол. Богомили, тобто «милі Богові», виступали проти будь-яких форм духовної та громадянської влади, а всіх багатіїв вважали синами Сатани. Вони склали серйозну загрозу для царської влади і влади феодалів, бо послаблювали її.

У 968 р. київський князь Святослав напав на північно-східну частину Болгарії. Втім, уже наступного року він перекинувся на бік болгарського царя Бориса II і разом з ним виступив проти Візантії. Але імператор зміг витіснити руські війська, розбив болгар і захопив у полон Бориса. Це дуже послабило країну, яка втратила частину своєї території. У 1014 р. армія імператора Василя II розбила війська болгарського царя Самуїла. А в 1018 р. після поразки під Охридом Перше Болгарське царство припинило своє існування.

Восени 1185 р. в Болгарії спалахнуло повстання проти візантійців. Через два роки імператор Ісак II змушений був підписати мирну угоду. Болгарське царство було відновлене, хоча його кордони були менші, ніж у попередню епоху. Столицею держави стало Тирново. Втім, Друге Болгарське царство швидко набувало сили. У 1197 р. болгарський цар Калоян захопив Варну і великі райони у Фракії та Македонії.

На жаль, у другій половині XIII ст. Болгарське царство, знесилене постійними війнами з Візантією та Сербією, почало занепадати. З часом воно розпалося на окремі області, якими правили незалежні один від одного господарі. На початку XIV ст. це дуже допомогло туркам приборкати землі Болгарії. У 1396 р. Друге Болгарське царство припинило своє існування, і на п'ять століть Болгарія підпала під владу Османської імперії. Турецьке ярмо, яке тривало до 1878 р., вважається найважчим періодом болгарської історії. Особливо тяжко болгари переживали релігійний тиск. Їх примушували переходити до ісламу, а тих, хто не погоджувався, жорстоко експлуатували. Християни навіть були повинні сплачувати так званий «кровний податок», тобто віддавати маленьких хлопчиків для навчання у турецьких казармах. З них потім робили яничар, які складали відбірну частину турецької армії. Незважаючи на всі негаразди, під час османського панування болгари зуміли зберегти численні зразки національної культури. Вони ховали їх високо в горах у монастирях. Багато болгар подалися в гори. Неодноразово вони піднімали повстання. Найяскравішим періодом визвольної боротьби став рух гайдуків, «вільних розбійників»,

котрі організували справжню партизанську війну проти турків. Народ складав про них пісні та легенди, широко відомі серед болгар і в наші часи.

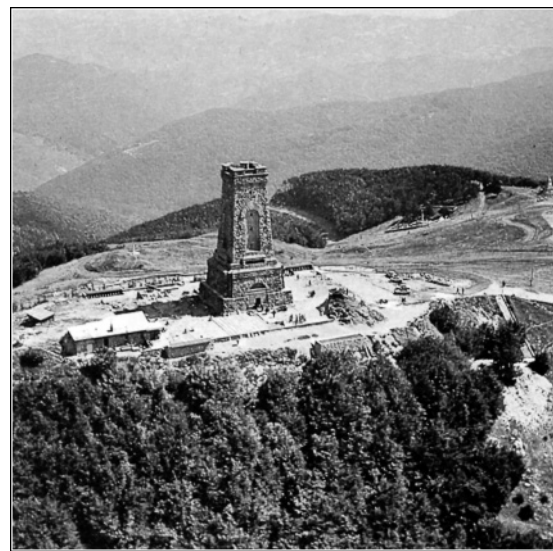
20 квітня 1876 р. в місті Копривщиця спалахнуло чергове повстання, яке було жорстоко придушене. Тільки у Пловдиві було вбито близько 15 тис. болгар. А місто Пазарджик, як свідчить легенда, врятував якийсь чиновник, котрий переставив кому в реченні і замість «Палити місто, не можна залишити його», написав: «Палити місто не можна, залишити його».

Тоді під гаслом захисту слов'янського населення у ситуацію втрутилася Російська імперія. Імператор Олександр II насправді віддавав перевагу ідеям єдності слов'ян, але хотів також взяти реванш після поразки Росії у Кримській війні. Навесні 1877 р. російська армія перейшла Дунай. Почалися запеклі бої, де і росіяни, і болгары проявили велику мужність. Переломним моментом цієї героїчної боротьби стала оборона російськими військами і болгарськими ополченнями перевалу на горі Шипка. 6 тис. бійців протистояли тут турецькій армії, яка налічувала 27 тис. чоловік. Вони вистояли, а після того як підійшли інші російські частини, вибили турків із зайнятих позицій. Зараз на цьому місці встановлено монумент на честь героїчної оборони Шипкинського перевалу.

Від Шипки російські війська почали наступ. 3 березня 1878 р. турки були вимушені підписати мирну угоду, але ще кілька років країна залишалася васалом Османської імперії і звалася князівством. Утім, ще в 1879 р. у Тирново Великі Народні збори, новообран-

ний парламент, прийняли Тирновську конституцію. Вона надала болгарам усі види свободи — слова, друку, партій, зборів — і захищала приватну власність.

У 1908 р. турки залишили Болгарію. Почалася історія Третього Болгарського царства, яке проіснувало до 1944 р. Болгарії для розвитку промисловості був конче потрібен вихід до Егейського моря. Тому у 1912 р. разом із

Пам'ятник героям Шипки

Сербією, Чорногорією та Грецією вона оголосила війну Туреччині, яка одержала назву Першої Балканської війни. Ця війна закінчилася перемогою. Але колишні союзники вступили в суперечки з приводу відвойованих земель. 28 червня 1913 р. болгарські війська напали на сербів та греків, що зайняли Македонію. Так була розв'язана Друга Балканська війна, яка завершилася поразкою Болгарії.

Мирний період у житті болгар тривав недовго. У 1914 р. почалася Перша світова війна, під час якої Болгарія виступила на боці Німеччини. Її сподівання взяти реванш після поразки на Балканах не виправдалися, бо Німеччина була переможена.

Втім, симпатії частини болгар залишилися на боці німців. 9 червня 1923 р. в державі відбувся воєнний переворот. До влади прийшов професор Олександр Цанков — прибічник фашистських ідей. А в 30-ті роки країна повністю опинилася під впливом гітлерівської Німеччини. 1 березня 1941 р. вона підписала Віденську угоду і надала свою територію для німецьких військ. Та цар Борис побоювся розірвати дипломатичні відносини з СРСР.

Після нападу на Радянський Союз в Болгарії спалахнув Рух Опору. У 1942 р. всі антифашистські сили об'єдналися в єдиний фронт на чолі з комуністами. Саме тому, коли СРСР у вересні 1944 р. оголосив війну Болгарії, а радянські війська вступили на її землю, з обох боків не було зроблено жодного пострілу. Через декілька днів, в ніч на 9 вересня, болгарська монархія скінчила своє існування, а до влади прийшов уряд під назвою Вітчизняний фронт.

Рівно через рік у країні було проведено референдум. За його наслідками 15 вересня 1946 р. Болгарія була проголошена Народною Республікою. Була прийнята нова Конституція. Державу очолив видатний діяч комуністичного руху Георгій Димитров. Країна почала рухатися по соціалістичному шляху, що в першу чергу означало жорстку централізацію влади та ліквідацію приватної власності.

Так тривало аж до листопада 1989 р. Під впливом демократичних перетворень в СРСР та інших країнах соціалістичного табору народ Болгарії скинув тогочасного керівника країни Тодора Живкова. Комуністична партія стала називатися соціалістичною і знов прийшла до влади. Але наступного року в країні спалахнули заворушення. У столиці учасники багатотисячного мітингу взяли штурмом Будинок партії і частково спалили його. А в жовтні 1991 р. на парламентських виборах перемогу одержало Об'єднання демократичних сил. Відтоді у республіці почалися крупні зміни в суспільному та економічному житті. Були прийняті закони про повернення землі тим, хто володів нею до колективізації. Триває

Софія. Бульвар ім. Георгія Димитрова

приватизація підприємств. Зараз близько 50% їх знаходиться у приватній власності. Але фінансова система лишається під жорстким контролем з боку влади, що стримує інфляцію.

Сучасна Болгарія є парламентською республікою з розвиненим місцевим самоврядуванням. Очолює державу президент, якого обирають на п'ять років. Поряд з ним як орган законодавчої влади діє однопалатний парламент, котрий тут називають Народними зборами. Його депутатів обирають на чотири роки. Країна є членом близько 300 міжнародних організацій, у тому числі Ради Європи.

З 1995 р. вона як асоційований член входить також до Європейського Союзу.

Країна поділена на 9 областей, у тому числі статус області має і столиця держави, Софія. Це найбільше місто Болгарії, в якому живе понад 1 млн чоловік. Заснована ще у I ст. н. е. як римське воєнне укріплення, вона називалася Сердікою, на честь фракійського племені сердів, що жило тут. Свою сучасну назву місто одержало десь у XIV ст., бо за християнськими уявленнями Софія ототожнює мудрість Божу. Сьогодні Софія є великим промисловим, науковим та культурним центром. Її вважають найзеленішим містом у Європі.

Інші міста Болгарії значно менші за столицю. Найбільше з них, Пловдив, має лише 379 тис. населення. Втім, він теж є потужним, як для цієї країни, промисловим і культурним центром. Серед інших широко відомою є також Варна — центр курортів на узбережжі Чорного моря.

Болгарію вважають індустріально-аграрною країною. Промислове виробництво тут досить розвинене. Серед провідних галузей — чорна та кольорова металургія, машинобудування, нафтопереробна, хімічна і нафтохімічна, фармацевтична, легка, харчова, деревообробна промисловість. При цьому власних корисних копалин у країні небагато. Тут видобувають лише залізну та поліметалеві руди, вугілля та сіль. Усе інше завозиться з-за кордону. Крім того, у розвиток болгарських підприємств багато інвестицій вкладають іноземні компанії. Головними партнерами країни виступають Італія, Німеччина, Греція, Росія, США.

Сільське господарство складає чи не найголовніший скарб країни. Його продукція повністю забезпечує потреби населення у продуктах рослинництва. Багато чого експортується. Серед культур, що вирощуються, найпоширенішими є пшениця, кукурудза, ячмінь, тютюн, соняшник, цукровий буряк. Дуже поширені ефіроолійні культури: лаванда, м'ята, троянда. Країна займає перше місце в світі з виробництва та експорту трояндової олії. Серед овочевих культур найпоширенішими є томат, перець, цибуля, квасоля. Дуже розвинене вирощування овочів у теплицях. Саме у Болгарії, у невеликому місті Пазарджик, знаходиться найкрупніше в Європі тепличне господарство. Чільне місце у сільському господарстві займає також плідівництво та виноградарство. Вина, вироблені з болгарського винограду та фруктів, користуються попитом в інших країнах світу.

Важливим чинником добробуту країни є доходи від туризму. Зараз цей вид бізнесу знаходиться цілком у приватних руках. Туристів приваблюють історичні та художні пам'ятки, яскраві місцеві звичаї, курорти. В світі відомі чудові пляжі на чорноморському узбережжі Болгарії — Сонячний Берег, Золоті піски, Албена, Рів'єра. Існують і лижні курорти: Банско, Вітоша, Алеко, Пампорово. Особливою увагою користуються курортні місця, де використовуються мінеральні води. Серед них найвідомішими є Хисаря, Велінград, Санданскі. А в цілому в Болгарії відкрито 500 джерел цілющої води.

Дуже цікавими є народні болгарські звичаї. На думку фахівців, тут налічується понад 10 тис. обрядів, пов'язаних тільки з народними святами. Деякі з них схожі на наші. Наприклад, на Новий рік після 12 години у гості до сусідів приходять сурвакари, які нагадують колядників. У руках кожен з них тримає прикрашену кизилу гілочку — сурвачку. Ними сурвакари ляскають господарів по спині і бажають їм доброго здоров'я та добробуту. Є у болгар і справжні колядники. Ходять вони на Різдво і носять із собою коледарку — дубову гілочку, прикрашену різьбою. Колядники співають, бажають сім'ям усього найкращого, а натомість одержують

Палац у Балчику

Серед численних історичних пам'яток Болгарії велику увагу туристів привертає палац румунської королеви Марії у місті Балчику, де вона жила у 1931—1938 рр. Королева прагнула до поєднання християнської та мусульманської культур, тому палац побудований у напів'європейському-напівсхідному стилі. Легенда говорить, що таких поглядів королева набула тому, що дуже любила якогось чоловіка з Туреччини. Доля королеви була трагічна. У 1938 р. вона загинула, коли намагалася перешкодити дуелі між своїми синами.

гарин поводить головою з боку на бік, це означає «так», а якщо злегка здіймає її, а потім опускає, значить, він нібито каже «ні».

щось смачненьке. Інші свята, хоча й влаштовуються зі звичних для нас приводів, усе ж відрізняються від наших. На Масницю, наприклад, влаштовують ігри кукерів, тобто ряджених. Вони беруть початок від древніх свят, які фракійці називали Діонісіями і присвячували богу Діонісу. І вже зовсім від якихось дуже давніх звичаїв беруть свій початок танки нестинарок — жінок, що вміють босоніж ходити по розпеченому вугіллю. Щодо того, як вони це роблять і не одержують страшних опіків, дослідники сперечаються досі. Скоріше за все головним чинником виступає особливий психічний настрій, вироблений за допомогою спеціальних вправ. Але, що б не казали, такі танки справляють фантастичне враження.

А на завершення слід познайомитися ще з одним повсякденним звичаєм, з яким важко зустрітися де-небудь в іншому місці. Якщо бол-

У більшості народів, у тому числі і слов'янських, ці рухи означають прямо протилежне. Можливо, саме в цьому проявляється суто болгарський характер, упертий і веселий, з легкою вдачею, що дозволяє болгарам легко долати будь-які негаразди.

Боснія і Герцеговина — «вулкан на Балканах»

Нещодавно на карті Європи на місці колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ) утворилося декілька держав. Одна з них, що складається з двох історичних областей і нині зветься Республікою Боснія і Герцеговина, може вважатися чи не найкрасивішою з європейських країн. Вона розташована у мальовничому куточку, де гірські ландшафти із зеленими лісами, повноводними річками і водоспадами змінюються на прибережні краєвиди теплого Адріатичного моря. Але мир та спокій досі не зійшли на цю благодатну землю.

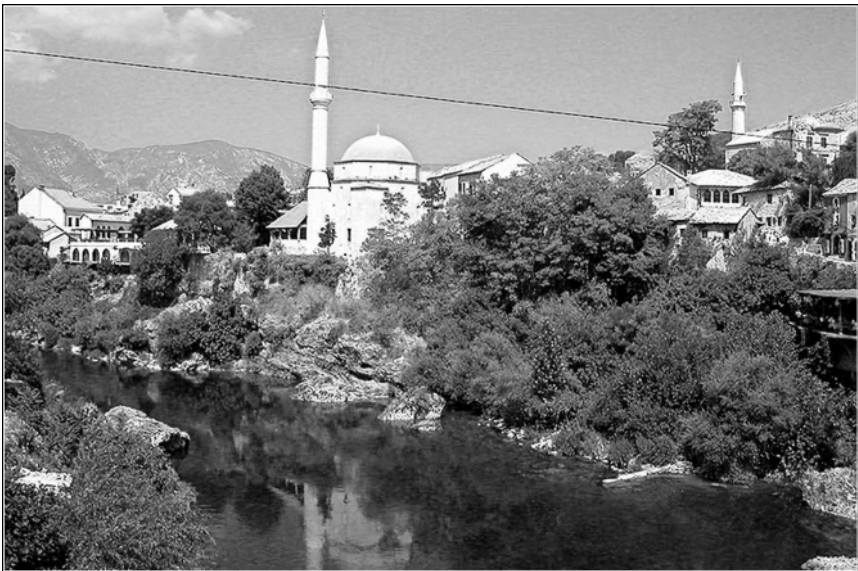
Боснія і Герцеговина — це країна-перехрестя. Тут перетинаються різні культури, релігії і світогляд етнічно протилежних народів. На жаль, це створює політичну нестабільність та імовірність майбутнього розпаду держави. Втім, сьогодні республіка намагається будувати нове життя.

Боснія і Герцеговина розташована на Балканському півострові. На півночі вона межує з Хорватією, а на сході і півдні — із Сербією і Чорногорією. Молода держава займає маленьку територію — 51,1 тис. км². Її морський кордон налічує всього 20 км. Але це дуже важливо для економічного розвитку, бо створює перспективи для безперешкодної торгівлі з іншими країнами завдяки морським перевезенням та можливість для організації відпочинку зарубіжних туристів та громадян республіки.

Більшість території держави займають зелені Динарські гори. Вони являють собою складну систему паралельних гірських масивів, хребтів, котловин та долин. Ці гори не дуже високі. Найвища їхня вершина — гора Маглич (2386 м). Втім, нагромадження схилів, складених зі сланців, піщанику та вапняків, утворює дивовижні ландшафти. Дуже цікавими є й численні карстові печери, які утворилися внаслідок розчинення водою різних гірських порід. Північну частину країни займає родюча рівнина, що належить до вододілу приграничної річки Сави.

Більшість річок країни течуть на північ і впадають у Дунай. До них належать Уна, Врбас, Босна, Дрина. Декілька інших річок мають гирла в Адріатичному морі. Серед них найкрупнішою є Неретва, частково судноплавна.

Боснія і Герцеговина багата на ліси. Вони займають понад 41% її території. Для північних лісів характерним є граб з домі-

Узбережжя Неретви

шкою клена та липи. А в низових центральних районах розповсюджені букові ліси. На висоті 800—900 м над рівнем моря до бука додаються ялиця, клен, сосна та смерека. А ще вище дерева змінюють субальпійські луки. На південному заході на висоті 300—400 м ростуть вічнозелені дерева з домішкою листопадних чагарників, а над ними у горах розповсюджені південні види дуба, граба та клена.

У лісах Боснії і Герцеговини, на відміну від переважної більшості європейських країн, збереглася велика кількість різних видів тварин. Тут можна зустріти серну, оленів, косуль, вовків, кабанів, лісових котів, видру, куницю, зайців та навіть рисей і бурих ведмедів. З великих птахів розповсюджені орли, соколи, глухарі. А в болотистому гирлі Неретви живуть чаплі, орлани-білохвости, беркути.

Більшість території Боснії і Герцеговини розташована на південному рубежі помірного кліматичного поясу. Для її клімату характерне тепле літо із середніми температурами у червні $+19$ — 21°C . Втім, на рівнині вони можуть підніматися до $+27^{\circ}\text{C}$, а в горах опускатися до $+12^{\circ}\text{C}$. Подібні температурні перепади спостерігаються і взимку. Якщо на рівнинах середні температури січня коливаються між 0° і -2°C , то в горах вони знижуються до -7°C . Опади протягом року випадають рівномірно, від 400 до 1500 мм на рік.

На південному заході країни, в історичній області Герцеговина, клімат наближається до субтропічного. Влітку спекотно. Тем-

пературі червня сягають $+25^{\circ}\text{C}$. Зима тут волога та тепла. У січні стовпчик термометра не знижується за позначку $+5^{\circ}\text{C}$. Протягом року випадає близько 1600 мм опадів. Більшість з них припадає на листопад—грудень.

Правдиві відомості про кількість населення, якому належать ці чарівні землі, зараз дати неможливо внаслідок нестабільної політичної ситуації. Відомо, що у 1991 р. тут проживало 4 млн 365 тис. чоловік (зараз кількість населення становить 3,3 млн). З них 44% складали мусульмани боснійці, 31% православні серби, 17% католики хорвати, 5,5% югослави та 2,5% інші національності (албанці, турки, цигани). Боснійці, хоча й сповідують іслам, насправді є слов'янами. Це колишні серби та хорвати, які під впливом обставин змушені були стати мусульманами. Воєнні дії за останнє десятиріччя XX ст. примусили понад 1 млн громадян республіки покинути батьківщину і шукати притулку за кордоном. Певна кількість людей загинула під час воєнних сутичок.

Державними мовами у Боснії і Герцеговині вважаються сербська та хорватська. Але нарівні з ними як офіційна з початку 1990 р. використовується також боснійська, яка утворилася на основі сербської та хорватської мов. Це, безумовно, не дуже зручно, але сприяє тому, щоб усі народи республіки вважали себе рівноправними. Ускладнює мовну ситуацію і те, що на письмі боснійці і хорвати використовують латинські літери, а серби — кирилицю. Порозумітися окремим етнічним групам у республіці допомагає російська мова, якою володіє більшість населення країни.

Між громадянами Боснії і Герцеговини постійно тривають суперечки. А щоб розібратися в їхніх причинах, треба ознайомитися зі складною історією держави, яка значною мірою позначилася на долі сучасного населення Боснії і Герцеговини.

Перші ознаки присутності людей на території республіки відносяться ще до III тис. до н. е. Тогочасне населення вже вміло будувати оселі з очерету та глини, виробляло глиняний посуд з гарними орнаментами, займалося землеробством та скотарством. З початку I тис. тут жили вже інші племена, які навчилися робити залізні та бронзові предмети побуту. Землю вони обробляли не мотикою, а плугом та сохою. Трохи пізніше сюди прийшли іллірійські та кельтські племена. Вони були завойовані римлянами, а їхні землі увійшли до складу великої римської провінції Іллірії.

У VI—VII ст. н. е. західну частину Балканського півострова, яка в той час належала Східній Римській (Візантійській) імперії, захопили слов'янські племена, головним чином серби та хорвати. Поступово під їхнім впливом тубільці засвоїли слов'янську мову.

Гомоність зайди перейняли від корінних жителів деякі романські звичаї, які впровадили тут римляни.

Серби, хорвати та боснійці, так само як болгари, македонці, словенці та чорногорці, належать до групи південних слов'ян. Серед них боснійці, які мешкали в районі верхньої течії річки Босна, останніми утворили власну державу і прийняли християнство. Охрестилися вони лише у X ст., а першу державну спільноту утворили тільки у XII ст. До того їхні землі підкорялися сусідній Сербії, яку в той час називали Рашкою. У 960 р. боснійська територія звільнилася від васальної залежності від сербів, але це тривало недовго. Вже у 1018 р. вона знов підпала під владу Візантійської імперії. На початку XII ст. частину країни разом із землями навколо річки Рама завоювала Угорщина.

У 1180—1204 pp. країною правив бан (намісник) Кулін Боснійський, який поводив себе як незалежний господар, хоча офіційно був підданим угорського короля. Він подарував торговельні привілеї купцям м. Дубровника, сприяв переселенню ремісників і майстрів з прибережних міст Хорватії, самостійно видобував срібло та залізну руду і нікому не звітував про це. Вважають, що під час його правління в Боснії, яка вже стала називатися князівством, широко розповсюдилося богомільство (див. нарис про Болгарію). Недарма у 1203 р. представник Римського Папи вимагав від Куліна та монастирських громад Боснії підкоритися папській владі. Вимога, вочевидь, не була виконана, бо після смерті Куліна Папа здійснив декілька хрестових походів проти «боснійських єретиків». У 1250 р. він досягнув своєї мети. На деякий час Боснія стала католицькою, а її бани примушені були підкорятися наказам угорців.

Минуло сто років, і черговий бан Боснії, Твртко I Котроманич, розпочав боротьбу проти угорського панування та у 1377 р. став королем, а Боснія одержала статус королівства.

З часом Твртко вдалося завоювати більшу частину країни хорватів — Далмації, заволодіти землею Герцеговини і одержати вихід до Адріатичного моря. Втім, після його смерті Боснійське королівство почало занепадати. Внаслідок цього Далмація потрапила до рук Угорщини, а Герцеговиною самовладно правила місцева династія Храничів. Один з її представників, Степан Вукчич, у 1449 р. обрав собі титул герцога. Відтоді давня Хумська земля почала називатися Герцеговиною.

Роздроблена країна стала легкою здобиччю сусідів. Уже в 1463 р. більша частина Боснії була завойована турками-османами. Герцеговина трималася трохи довше, але й вона потрапила до рук Османської імперії.

Під владою турків народи Боснії і Герцеговини перебували чотири століття. Нарешті у 1875 р. мешканці Герцеговини пов-

стали. Приводом для повстання був сильний голод, викликаний неврожаєм. Утім, повстанці, до яких приєдналися й інші області провінції, прагнули не лише до земельної реформи. Вони наполягали на об'єднанні із Сербією, Хорватією або на створенні автономії. Запекла боротьба за незалежність від турків тривала 3 роки. Ситуацією скористалася сусідня Австро-Угорщина. У 1878 р. за рішенням Берлінського конгресу Боснія і Герцеговина були передані під її управління.

Відтоді економіка бідної провінції стала швидко розвиватися. Тут були прокладені залізниці, засновані банки, побудовані деревообробні підприємства і тютюнові фабрики. Втім, Австро-Угорщина розглядала ці землі як колонію. Це викликало незадоволення у місцевих жителів. Серед них продовжували посилюватися націоналістичні настрої. Серби прагнули до об'єднання з Сербією. Побойючись втратити підвладні їй землі, Австро-Угорщина у 1908 р. анексувала Боснію і Герцеговину, тобто насильно приєднала їх до себе.

Сербські націоналісти на теренах Боснії і Герцеговини були пов'язані з сербською військовою розвідкою і не хе́тували терористичними методами. Вони організували декілька нападів на австро-угорських чиновників. У червні 1914 р., після вбивства у Сараєві австрійського ерцгерцога Франца Фердинанда, Австро-Угорщина оголосила війну Сербії. Це спровокувало початок Першої світової війни. Після її закінчення Австро-Угорська монархія розпалася.

Боснія і Герцеговина увійшли до складу нового Королівства сербів, хорватів і словенців, але їх населення продовжувало боротися за свою автономію. В 1929 р. в країні встановилася королівська диктатура, а держава змінила назву на Королівство Югославія. Територія Боснії і Герцеговини була поділена на декілька областей, які називалися бановинами.

У 1941 р. фашистська Німеччина та її союзники поділили Югославію на власний розсуд. Боснія і Герцеговина увійшла до складу Незалежної держави Хорватія. На чолі її знаходилися профашистські хорватські націоналісти — усташі, які переслідували сербів.

У ході національно-визвольної боротьби, яка тривала на землях Югославії протягом усієї війни, Боснія і Герцеговина була звільнена, а потім увійшла до складу Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія на правах окремої соціалістичної республіки нарівні з іншими п'ятьма країнами федерації. За підтримки СРСР при владі в Югославії опинилася комуністична партія і запанував тоталітарний режим. Керівник держави, комуніст Йосип Броз Тіто, підтримував сербів і боснійців, бо вони лояльно ставилися до його режиму. Серби очолювали більшість керівних посад у державі. Хорватські і мусульманські націоналісти

переслідувалися. Крім того, репресій зазнали і всі релігійні спільноти.

Після смерті диктатора, 18 листопада 1990 р. у Боснії і Герцеговині пройшли вибори, в яких брали участь декілька партій. Комуністична партія змушена була поступитися владою партіям-суперникам. Одна з них належала боснійцям, друга — сербам, третя — хорватам. Кожна переслідувала власні політичні інтереси на користь тільки своїй нації.

Восени 1991 р., налякані воєнними діями у Хорватії, мусульманські депутати-боснійці проголосили Боснію і Герцеговину незалежною. При цьому хорвати і серби були названі «національними меншинами», що образило їх. На знак протесту сербські депутати пішли з парламенту. Вони утворили свій парламент — «Скупщину сербського народу», а 9 січня на основі плебісциту (опитування) у тій частині країни, де більшість населення складали серби, проголосили утворення Сербської Республіки Боснія і Герцеговина у складі Югославії. Натомість боснійці та хорвати організували всенародний референдум. Переважна більшість проголосувала за незалежність і суверенітет Боснії і Герцеговини. А 6 квітня 1992 р. нову країну визнали держави Європейського Союзу. Втім, це не заспокоїло людей. Навпаки, в країні почалися воєнні сутички, які переросли у громадянську війну. Спочатку воєнна перевага була за сербами. Вони прийняли рішення про створення армії, оточили Сараєво і захопили близько 70% території країни. На зайнятих землях серби проводили етнічні чистки: виганяли хорватів та боснійців з їхніх помешкань, убивали. Однак те ж саме по відношенню до сербів робили на зайнятих ними територіях боснійці та хорвати. Війна у Боснії і Герцеговині забрала життя 200 тис. чоловік. Зі східної частини Боснії було вигнано близько 800 тис. мусульман, а із західної та центральної частин — 600 тис. сербів і 300 тис. хорватів.

Нарешті у ситуацію втрутилися міжнародні організації. Після тривалих переговорів до Боснії за рішенням Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй увійшли збройні сили ООН. Серед них були й українські вояки.

Це не зупинило боснійських сербів, які мали підтримку з Сербії. Незважаючи на те, що їхні літаки збивали війська НАТО, вони продовжували наступати. Ситуація змінилася тільки після того, як бомбові удари почали наноситися по сербських позиціях, а об'єднані хорватсько-мусульманські військові частини пішли у наступ. Сербія під тиском міжнародної спільноти припинила свою допомогу. Серби у Боснії вимушені були скласти зброю.

Після тривалих переговорів 14 грудня 1995 р. в Парижі був підписаний мирний договір. Боснія і Герцеговина залишилася єди-

ною державою, але була розділена на два утворення: Федерацію Боснії і Герцеговини (ФБіГ), де живуть боснійці і хорвати, та Республіку Сербія (РС). Перша займає 51% території держави, друга — 49%. На жаль, цілісність держави досі забезпечує присутність тут вояків ООН.

Вищим органом влади у державі на загальнодержавному (федеральному) рівні є Президія, куди входять три президенти: два (хорват та боснієць) від Федерації БіГ та один від Республіки Сербія. Кожні 8 місяців один з них по черзі стає головою держави.

Вищий законодавчий орган, парламент республіки, називається Парламентською Асамблеєю, або Скупщиною БіГ. Вона складається з Палати народів та Палати представників. У кожену включається чітко визначена кількість депутатів від основних етнічних груп. Вони обираються тільки на 2 роки.

Обидві частини маленької держави мають власного президента, парламент та уряд, нібито кожна з цих історичних земель є самостійною державою.

У Федерації Боснія і Герцеговина на пост президента обирають дві кандидатури — від боснійців та хорватів. Той, хто набрав менше голосів, обіймає посаду віце-президента, тобто є заступником суперника. Але кожного року вони все одно міняються місцями, тобто відбувається ротація посади.

Уряд країни очолює прем'єр-міністр. На цю посаду парламент обирає теж по одному представнику від боснійців і хорватів. Те ж

Сараєво. Стара частина міста

саме відбувається і стосовно посади віце-прем'єр-міністра. Кожного року відбувається ротація і цих посад. Протягом чотирьох років кожний з обраних встигає побувати прем'єр-міністром.

Законодавча влада у республіці належить парламенту, який зветься Народною скупщиною. Його депутати повинні обиратися на 4 роки, але тимчасово їх обирають тільки на два.

Столицею Республіки Боснія і Герцеговина є Сараєво, де, за даними 2002 р., проживає 431 тис. мешканців. Одночасно це й столиця ФБіГ. А от у Республіці Сербській існує власна столиця — м. Пале. Головним містом Герцеговини вважається м. Мос-тар. Обидва міста значно менші Сараєва. В кожному з них мешкає не більше 200 тис. жителів. Сараєво заснували ще у 1244 р. В той час серби називали місто Врхбосною. Свое сучасне ім'я столиця одержала лише у 1507 р. за часів турецького панування. З усіх боків Сараєво оточене горами. У старовинній частині міста досі зберігся чіткий поділ між християнськими та мусульманськими кварталами. Перші розташовані у котловині. А домівки мусульман — на гірських схилах серед мальовничих садів. У місті збереглися цікаві архітектурні пам'ятки: старовинна фортеця з 12 баштами, католицькі монастирі, синагоги, мечеті. Серед сучасних архітектурних споруд особливо цікавим є спортивний комплекс, побудований для проведення зимових Олімпійських ігор 1984 р.

Валюта Республіки Боснія і Герцеговина називається боснійською маркою. Але, крім неї, в різних районах республіки використовуються і валюти інших держав: новий югославський динар, хорватська куна, євро, долари тощо.

Боснія і Герцеговина має в своїх надрах достатньо корисних копалин: багаті родовища бурого вугілля, залізної і марганцевої руди, бокситів, кам'яної солі. Існують також невеликі запаси міді, свинцю, срібла. Гірські річки сприяють розвитку гідроенергетики.

Втім, Боснія і Герцеговина завжди була бідною. Навіть серед республік СФРЮ вона займала останнє місце за рівнем економічного добробуту. Але в ті часи тут видобували вугілля, залізну руду та сіль, діяли підприємства з виробництва верстатів, велосипедів, сільськогосподарських машин, розвивалися чорна і кольорова металургія, хімічна, деревообробна і легка промисловість. Громадянська війна 1992—1995 рр. майже все знищила. Зараз у країні виробляється лише 15% від того рівня промислової продукції, що існував до війни. А загальний збиток складає до 80 млрд доларів.

Після війни економіку країни відновлюють за рахунок міжнародної допомоги, але ця робота просувається повільно. Заважає міжнаціональна ворожнеча. Та певні успіхи все ж таки існують. Поліпшується ситуація у видобувній, металургійній, нафтопере-

робній, текстильній промисловості. Країна виробляє деталі для автомобілів і літаків, побутових приладів. У 2000 р. за допомогою відомих на світовому ринку фірм «Фольксваген» та «Шкода» розпочався випуск дешевих авто, які користуються попитом у сусідів.

Але провідною галуззю економіки вважається сільське господарство. Тут вирощують тютюн, цукровий буряк, кукурудзу, пшеницю. Поблизу кордонів із Сербією розкинулися фруктові сади. Місцеві сливи відомі своїм незрівнянним смаком і соковитістю. На півночі країни розвинене виноградарство. У горах розводять овець, а на рівнинах — велику рогату худобу.

Більш жвавою стає зовнішня торгівля. Свою продукцію Боснія і Герцеговина продає у Хорватію, Словенію, Німеччину, Італію. Налагоджуються торгові відносини з Росією.

Досить великі перспективи має республіка і в галузі туризму. Країна є одним з відомих у світі центрів гірськолижного спорту. Багато зимових курортів розташовано поблизу Сараєва. Неподалік від м. Баня-Лука знаходяться широко відомі теплі цілющі джерела з водою, насиченою сіркою. Туристів приваблюють карстові печери у Динарських горах, численні історичні та архітектурні пам'ятки.

Велика Британія, або Сполучене Королівство на островах

У світі майже не лишилося держав, де ще правлять королі чи королеви. Їх можна перелічити на пальцях, і на сторінках цієї книжки ви ще познайомитеся з ними. Але найвідомішою з усіх монархічних держав світу, безумовно, є держава, яку ми звикли називати Англією чи Великобританією. Насправді її офіційна назва звучить так: «Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії». Задля скорочення ми далі вживатимемо назви: Сполучене Королівство, Велика Британія або Британія. А поняття «Англія» будемо використовувати лише тоді, коли мова йтиме про історичне ядро Королівства.

Хоча Велика Британія досі є монархією, її вважають матір'ю сучасної демократії і

Давні греки називали найкрупніший з Британських островів Альбіоном. Еллінський світ дізнався про нього з розповідей видатного ученого і мандрівника Піфея, який у IV ст. до н. е., шукаючи можливості для закупівлі олова, побував на Британських островах і першим описав їх.

парламентаризму. Так трапилося не випадково, і цьому передувало багато століть державного розвитку, у тому числі й таких, що мали криваві сторінки.

Загадкова споруда в Стоунхенджі (південно-західна Англія), яку давні сакси називали «висячими каменями»

Відомо, що на початку I тис. на землях Британії жили кельти. У I ст. н. е. більша частина Британських островів була завойована римлянами. З того часу тут залишилося чимало цікавих пам'яток, але після занепаду Римської імперії римляни були вимушені залишити Британські острови. У V—VI ст. на їхнє місце прийшли германські племена англів, саксів, ютів і фризів, які одержали збірну назву англосакси. Ці племена змішалися з кельтами і утворили єдину англосаксонську народність. Але у 1066 р. Британія була знов завойована, на цей раз вихідцями зі Скандинавського півострова, войовничими норманами. Чергове змішування різних народностей утворило нову, тепер уже суто англійську народність.

З приходом до влади норманського герцога Вільгельма Завойовника було здійснено політичне об'єднання частини Британії і Нормандії. Протиріччя у династичних правах нащадків Вільгельма призвели у 1337—1453 рр. до Столітньої війни між Францією і Англією, яка завершилася стратою Жанни д'Арк і подальшим витісненням англійців з Франції.

Наступним доленосним етапом англійської історії стала кривава війна Червоної і Білої троянди, яка тривала з 1455 по 1485 р. В її основу лягли династичні суперечки між двома гілками королівської династії Плантагенетів — Ланкастерами та Йорками. В результаті була майже повністю знищена вища аристократія, а до влади прийшли Тюдори, найяскравішим представником яких

стала королева Єлизавета I. Саме під час її правління в Англії панувала абсолютна монархія, тобто спосіб правління, під час якого король (чи королева) мали абсолютну, нічим не обмежену, владу. Саме при Єлизаветі Тюдор Англія стала «повелительською морів» і перейшла до колонізації земель Нового Світу. Одночасно здійснювалися завойовницькі походи до Ірландії. А страта шотландської королеви Марії Стюарт за наказом Єлизавети стала підґрунтям до зміни династії та об'єднання Англії і Шотландії під владою сина Марії, Якова I Стюарта.

Період правління династії Стюартів мав трагічний фінал. У 1640 р. почалася знаменита Англійська буржуазна революція.

Період правління Єлизавети I став часом розквіту одного з видів піратства — каперства. Королева видавала капітанам свідоцтва на дозвіл грабувати ворожі іспанські кораблі, які везли з Нового Світу золото та срібло, награвоване в Америці, та на іспанські колонії в Новому Світі. Найзнаменитішими з піратів-каперів були Френсіс Дрейк, котрий другим після Магеллана обійшов навколо світу, і кривавий Генрі Морган, який з часом став губернатором Ямайки.

Короля Англії Карла I Стюарта було страчено. Революційний лідер Олівер Кромвель залив кров'ю Ірландію та домігся воєнної перемоги над Шотландією, яка підтримувала Карла II, сина короля Карла I. Відтоді країна гордих шотландців втратила незалежність.

Під час революційних подій у боротьбі з абсолютною монархією велику роль відігравав англійський парламент, який, хай дуже обмежений у правах, все ж таки діяв ще з другої половини XIII століття. Після реставрації монархії, тобто повернення до влади Карла II Стюарта, парламент, розігнаний Кромвелем, продовжив свою діяльність. Наприкінці XVII ст. в країні остаточно сформувалися дві політичні партії — торі (консерватори) і вігі (ліберали), які існують у Великій Британії донині.

У XVIII ст. закінчилася тривала боротьба між Англією і Францією за гегемонію, тобто першість у світі. Англія захопила величезні території в Індії та Північній Америці. Але у 1775 р. американські колонії повстали. В результаті Англія втратила північноамериканські території. Втім, вона залишалась чи не наймогутнішою з держав світу, бо володіла Індією та іншими землями, розташованими у різних частинах світу. Вона керувала також Шотландією та Ірландією. Обидві, однаке, користувалися певними політичними правами. Але в Ірландії не вщухав рух опору*.

---

* 6 ірландських провінцій досі залишаються у складі Сполученого Королівства під назвою Північна Ірландія. В цих провінціях продовжується боротьба за незалежність і діють терористичні організації.

*Пам'ятник королеві Вікторії
(роки правління 1837—1901)*

У XIX ст. Британія була одним з головних членів антифранцузької коаліції і після перемоги над Наполеоном значно посилсила свої політичні позиції в світі. У цьому ж столітті, завдяки лідерству у технічному прогресі, вона одержала і економічну перевагу над іншими європейськими державами, що на той час означало світову першість. Держава мала найсильніший військово-морський флот і здійс-

нювала численні експедиції для відкриття і загарбання нових земель. Йшла колонізація Австралії, Нової Зеландії, були захоплені Кіпр та Єгипет. Завдяки цьому вона стала наймогутнішою колоніальною державою світу, хоча сильну конкуренцію їй склали Німеччина в Африці і Росія в Азії. З 1870 р. завдяки захопленню численних колоній, вона одержала назву Британська імперія.

У XX ст. епоха колоніалізму поступово зійшла нанівець. Протягом певного часу Британська імперія розпалася. У 1921 р. від Великої Британії відокремилася Ірландія. У 1947 р. імперія втратила найціннішу зі своїх колоній — Індію. А з 1950 по 1970 р. позбулася решти володінь.

Втім, Сполучене Королівство (так почали називати колишню імперію) досі залишається багатонаціональною державою і є центром добровільної асоціації 49 своїх колишніх колоній та 12 володінь. Це об'єднання має назву Британська Співдружність Націй. Здебільшого до неї належать: Бермуди, Гібралтар, Британські території Індійського океану, Британські Віргінські острови, Кайманові, Фолклендські, Нормандські острови, острови Мен, Монтсеррат, Піткерн, Північна Джорджія та Південні Сандвічеві острови, острови Теркс і Кайкос, острів Святої Єлени. Донедавна у складі співдружності був і Гонконг (Сянган), який вважається одним з найпотужніших валютно-фінансових центрів світу. Але у 1997 р. він відійшов до Китаю.

Саме Сполучене Королівство складається з чотирьох країн — Англії, Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, розташованих на Британських островах. Перші дві ділять поміж собою найкрупніший з островів — Велику Британію. Третя займає північно-східну частину о. Ірландія.

Загальна площа держави сягає 244,7 тис. км². Її омивають Атлантичний океан та його моря. На заході і на півночі переважає гірський рельєф. Тут знаходиться Шотландське нагір'я висотою до 1343 м над рівнем моря, Пеннінські та Кембрійські гори. На південному сході лежать пагористі рівнини.

На півночі у горах багато озер, у тому числі знамените Лох-Несс, де, як кажуть, живе доісторична істота Нессі. Річки Великої Британії короткі, але доволі повноводні. Найвідомішою і найбільшою з них є Темза.

Клімат у Британії помірний, океанічний. Близькість морів і теплого Гольфстріму роблять його доволі теплим і вологим. Суворих зим тут не буває. Зимові температури дуже рідко опускаються до мінусових позначок. Влітку зазвичай стовпчик термометра показує +20—25° С, але іноді температура може підніматися до +30° С. Навесні на півночі дмуть холодні вітри і утворюються густі тумани. Знаменита своїми туманами і південна Англія. Передбачити

погоду тут дуже важко. В будь-який момент з неба може пролитися дощ.

У Великій Британії живе понад 59,5 млн чоловік. 81,5% з них складають англійці, 9,6% — шотландці. Решта належить до ірландців і валлійців,

---

Легендарні у минулому лондонські тумани здебільшого виникали через густий дим від опалювання домівок вугіллям, а не внаслідок метеорологічних особливостей. Але ще й досі приблизно 45 днів на рік, переважно у січні—лютому, туман щільною ковдрою вкриває столицю і може навіть паралізувати рух транспорту.

валлійців, так називають жителів Уельса. Близько 5% населення належать до іммігрантів, які перебралися до метрополії з країн колишньої Британської імперії. Найчисленнішими з них є індійці, пакистанці, китайці, араби та африканці. Всі ці народи мають різне етнічне коріння, в тому числі й корінні жителі Британських островів. Англійці є нащадками англосаксів і норманів. Валлійці, шотландці, ірландці мають кельтське походження. Зрозуміло, що всі вони користуються своїми мовами: уельсці — валлійською, шотландці — гельською, ірландці — ірською. Але державною мовою в Сполученому Королівстві вважається англійська.

Більша частина віруючих у Великій Британії належить до англіканської церкви, яка в Англії офіційно визнана. А офіційна церква Шотландії організована за пресвітеріанським зразком. Обидві кон-

фесії мають відношення до протестантизму. Поряд з цим ірландське населення в основному сповідує католицизм. Крім того, в країні живуть 830 тис. мусульман, 350 тис. індуїстів та 400 тис. іудеїв. У той же час англійців, яких переважна більшість у державі, не можна повною мірою вважати терпимими до своїх співвітчизників, не прибічників протестантизму. Наприклад, кандидат на престол, який чомусь прийняв католицизм чи будь-яку іншу релігію, претендувати на трон уже не може.

Велика Британія вважається найурбанізованішою з країн світу. Третина її населення мешкає у скупченнях міст, що зрослися між собою. Найбільшими серед них є Великий Лондон, Великий Манчестер і Великий Бірмінгем.

Усе Сполучене Королівство поділене на 6 адміністративно-політичних частин, що виникли історично, а ті, в свою чергу, поділені на графства. Англію складають 45 графств та Великий Лондон. Шотландія нараховує 9 графств, Уельс — 8. Північна Ірландія поділена на 26 округів. Окремими адміністративно-політичними одиницями вважаються території Нормандських островів та островів Мен, де встановлено особливий режим правління. Великий Лондон теж вважається окремою адміністративною одиницею. Вона називається графством-метрополією і складається з Сіті (ділового центру) та 32 бароу (міських округів). Площа Великого Лондона сягає 1578 км². Тут мешкає понад 7 млн чоловік.

Лондон — одне з найстаровинніших і найкрасивіших міст Європи. Щоб перелічити всі його визначні пам'ятки та музеї, треба використати не одну сторінку. Колись на місці Лондона було давнє кельтське поселення, а в 43 р. н. е. римляни заснували тут місто Лондініум. Чотири сторіччя воно було їхньою головною базою

Одним з найвідоміших місць Лондона, яке приваблює туристів, поряд з багатьма іншими, є розкішний Гайд-парк. Тут знаходиться широко відомий «куточок оратора», де кожен може публічно висловити свою думку з будь-якого питання.

у Британії, а потім стало резиденцією англійських королів і відтоді залишається столицею Великої Британії протягом усієї історії існування держави.

Велика Британія є конституційною монархією, трон якої наслідуються одним з представників правлячої династії. Король (чи, як зараз, королева) Британії вважається головою держави. Королівському трону приносять клятви вірності міністри, державні службовці, військові та поліцейські. Але монарх лише «царює». Править країною голова уряду, прем'єр-міністр. Він підписує міжнародні угоди, керує силами державної безпеки і навіть має право оголосити війну. Проте і він не має абсолютної влади. Закони затверджує парламент краї-

Лондон. Будинок парламенту

ни, котрий часто називають батьком усіх парламентів. Він складається з двох палат: Палати громад та Палати лордів. Такої палати, як остання, не існує більше ніде в світі. Її членів ніхто не обирає. Вони наслідують своє право бути парламентаріями. Свої парламенти мають також Шотландія та Північна Ірландія.

У країнах, що входять до Британської Співдружності, діють закони Великої Британії. Ними правлять представники британського монарха, котрих називають «губернаторами» чи «комісарами». Втім, уряд Сполученого Королівства постійно підкреслює готовність у будь-який момент надати країнам агломерації повну незалежність, якщо цього вимагатиме населення.

Сполучене Королівство є дуже багатою і економічно розвинутою країною. Це наслідок широкого використання і розробки

Майже кожне містечко чи селище в Англії має своє власне свято. Серед них є дуже оригінальні. В Олні, наприклад, влаштовують змагання з бігу з млинцями, в Челтмені — з катання сирів, у Страуде проходять міжнародні змагання з кидання цегли. А Епплбі відомий щорічними ярмарками коней, що їх влаштовують цигани. Крім того, кожне графство багате на пам'ятки архітектури — старовинні палаци і маєтки.

високих технологій. Недарма держава фінансує понад 35% усіх науково-дослідницьких робіт, над якими працюють у Британії. Внаслідок цього королівство має найвищий науково-технічний потенціал в Європі і займає друге місце в світі

Замок Вортворт

після США за кількістю Нобелівських премій, що їх одержали британські вчені.

Для розвитку свого господарства Сполучене Королівство має дуже сприятливі умови. На континентальному шельфі у Північному морі розробляються родовища нафти, газу, кам'яного вугілля та вапняку. 77% території сприятливі для ведення сільського господарства. У виробництві працюють висококваліфіковані кадри і відомі вчені.

Найважливішим відкриттям британців за останні роки є створення живого клону. У 1997 р. у Шотландії народилося ягня Доллі. Щоб воно з'явилося на світ, було використано 277 реконструйованих клітин, з яких вижила лише одна. Автором сенсаційної наукової розробки стали Ян Вілмут і його колеги.

Важко сказати, чим з основних напрямків і галузей виробництва не займаються у Великій Британії. Чільне місце серед них посідають транспортне машинобудування, автомобіле-

будування та суднобудування. Широко відомою є британська аерокосмічна промисловість, яка вважається третьою в світі після США і Франції. Крім того, Британія посідає сьоме місце у світі з виробництва верстатів.

З інших галузей найбільш поширеною є хімічна промисловість. Питома вага хімічного виробництва складає 11% від обсягів усього виробництва у державі. Їй поступається навіть металургійне виробництво, доля якого складає лише 10,8%. Дуже розвинена й

Оригінальністю і неповторністю славиться англійська кухня. Для неї є характерним «сухе» приготування страв, тобто без соусів. Продукти майже зовсім не піддаються тепловій обробці, тому зберігають вітаміни і природний смак. Навіть рибу та м'ясо залишають непровареними і недосмаженими. Одним з яскравих зразків такої кулінарної техніки є знаменитий англійський біфштекс з кров'ю.

Дуже високо зарекомендувала себе будівельна галузь Великої Британії, бо споруди, побудовані британцями, відрізняються дуже високою якістю. Недарма для будівництва таких відомих у світі об'єктів, як Євродіснейленд, аеропорт у Гонконгу, олімпійські споруди в Атланті, були запрошені англійські фірми.

Сільське господарство у Сполученому Королівстві відрізняє висока товарність. Втім, Велика Британія забезпечує себе продуктами лише наполовину. Тут вирощують пшеницю, овес, цукровий буряк, ячмінь. У тваринництві головна увага приділяється великій рогатій худобі, вівцям, свиням. На жаль, нещодавно країна дуже потерпіла від епідемії губчастого енцефаліту («коров'ячого сказу»). Щоб позбутися епідемії та запобігти зараженню людей, третина поголів'я корів була знищена.

У Сполученому Королівстві існує роз-

фармацевтика. Велика Британія є четвертим у світі виробником ліків.

Сполучене Королівство вважається визнаним лідером у галузі електроніки і електротехніки. Воно виробляє комп'ютери, програмне забезпечення, процесори і суперкомп'ютери.

Музей Шерлока Холмса на Бейкер-стріт у Лондоні, який не оминає жодний турист

галужена і зразкова сфера послуг, особливо туристичних. Щорічний прибуток у цій галузі складає понад 8 млрд доларів. Утім, на особливу розмову заслуговує сфера банківських послуг. Тут зайнято 12% трудових резервів країни, а Лондон вважається фінансовою столицею планети. Крім суто англійських банків, тут знаходяться 50 найбільших та найвідоміших банків світу. Великими фінансовими центрами вважаються також Манчестер, Ліверпуль, Кардіфф та Единбург.

Власне кажучи, Сполучене Королівство не втрачає своїх позицій світового лідера. Воно входить до «сімки» провідних країн світу і має великий вплив на світову політику, економіку та культуру.

Греція — країна богів та міфів

Що найперше спадає вам на думку, коли ви чуєте про Грецію? Запитайте про це дорослих, і ви будете здивовані тим, наскільки різні відповіді почуєте. Ваші батьки, мабуть, згадають знамениту фразу: «В Греції все є...» Вчитель історії розповість багато цікавого про Афіни та Спарту, про «батька історії» Геродота і Олександра Македонського. Вчитель літератури згадає давньогрецьку міфологію — Геракла, Сізіфа, Ікара, аргонавтів. Греція дала світові і філософів, і видатних скульпторів, і поетів. Саме у цій країні зародилися демократія та Олімпійські ігри. Коротко кажучи, в Греції дійсно є майже все.

Загальна територія сучасної Греції дорівнює 131,9 км², з яких майже 25 км² припадає на острови. Материкова частина омивається Середземним морем і складається з кількох частин: Аттики, Фракії, Пелопоннесу, Фессалії, Епіру та Македонії. Поруч з материком знаходяться великі групи островів: Іонічні острови, Північні та Південні Споради. Окремо виділяють о. Крит та о. Родос. Вони мали свою неповторну культуру. Крит відомий усьому світові як батьківщина Мінотавра — страшенного чудовиська, людини-бика, що жило в лабіринті. Щороку Мінотавру приносили в жертву найкрасивіших юнаків та дівчат, аж доки Тезей не вбив його і не звільнив критян від цього лиха. Легенда про Мінотавра має під собою деякі реальні факти. По-перше, на Криті археологи дійсно знайшли лабіринт. А по-друге — в критській культурі здавна існувала дуже цікава традиція: тавромахія, тобто боротьба з биком. Спеціально підготовлені юнаки та дівчата танцювали поруч з розлюченим диким биком, перестрибували через його роги. Це було не тільки випробуванням сили та вдачі, але й релігійною церемонією (колись у вигляді бика шанувався один з богів давніх критян). Острів Родос користується не меншою популярністю. На

Руїни давнього мінойського міста на острові Тіра

жаль, знаменитий Колос Родоський — статуя бога Сонця Геліоса — не зберігся до нашого часу. Це була грандіозна споруда, яку було видно здалека і яка вказувала шлях морякам. Під час землетрусу у 226 р. до н. е. Колос був зруйнований. Сьогодні Родос славиться зовсім іншим. Туристичні буклети називають його «островом троянд» та «островом метеликів». Одна з долин має назву «Долина метеликів». Тут можна зустріти величезні зграї різноманітних «живих квітів». «Віссю» материкової Греції є гірський хребет Пінд. Найвища гора цього гірського ланцюга — Олімп — за віруваннями давніх греків, була місцем, де жили боги.

Греки вже давно стали християнами, але олімпійці не пішли з Греції: їхні сліди можна побачити скрізь — на старих монетах, у назвах вулиць та міст. А знамениті статуї Венери, Зевса, Афін, як

і багато століть тому, викликають захоплення у відвідувачів музеїв.

Імена грецьких богів добре відомі всьому світові. На чолі олімпійців стояв Зевс-громовержець, його почет складали Афіна — богиня мудрості, Афродіта — богиня кохання, Аполлон — бог Сонця і мистецтва, Арес — бог війни. У морях були володіння Посейдона разом з nereїдами-русалками, ліси населяли фавни та німфи. Під землею влаштував свою кузню бог-коваль Гефест. А всі шляхи знаходилися під доглядом Гермеса.

Історія Греції налічує близько трьох тисячоліть. На скелястих землях Пелопоннесу та островах Егейського моря здавна жили племена, які прийшли з північного сходу. Їхнім

Основним заняттям було вирощування оливок та пшениці. У ті часи Греція не була єдиною державою: вона складалася з великої кількості окремих незалежних племен. Тут жили пелаги, лелеги. Згодом їх потіснили іонійці та ахейці. Перші ахейські держави (Кносс, Фест, Мікени, Тирінф, Пілос) виникли на початку II тис. до н. е. Через вісім сторіч Греція пережила вторгнення дорійців, потім на північні території прийшли еолійці. Всі ці племена поділили між собою країну і почали освоювати нові землі. У VIII—VI ст. до н. е. сформувалися знамениті грецькі поліси. Так називалися міста, які були невеликими незалежними державами. Поліси карбували свою монету, впроваджували свої закони. В них був навіть різний календар. Наприклад, Новий рік в Афінах починався в липні, спартанці святкували його у жовтні, а мешканці Делона — у грудні. Не всі жителі міста вважалися його громадянами. Цього почесного статусу були позбавлені раби, жінки, чужоземці, а також ті, хто не мав достатнього маєтку. Грецькі поліси утворювали свої колонії на берегах Чорного моря. Багато кримських міст повинні завдячувати своїм заснуванням давньогрецьким містам-держavam (Херсонес, Євпаторія, Керч).

Найвідомішими полісами Давньої Греції були Афіни і Спарта. Боротьба цих двох міст за першість увійшла в історію. Річ у тім, що в цих двох полісах були зовсім несхожі звичаї. Покровителькою Спарти вважалася богиня мисливства Артеміда. Мабуть, саме тому спартанці не обробляли землю (цим займалися раби-ілоти), а весь свій час проводили на полюванні або у військових справах. Спартанці дотримувалися в усьому суворої простоти. Основним принципом була рівність: однакові в усіх наділи землі, загальні трапези, де всі їли однакові страви, однакові закони для всіх спартанців. Загальною власністю (і загальною турботою) були діти. З семи років хлопчиків забирали в батьків та віддавали до особливих загонів, де їх вихованням займалися педономи. Хлопчиків учили говорити коротко і чітко, серед обов'язкових предметів були читання та письмо, гра на музичних інструментах, хоровий спів. Але найбільша увага приділялася фізичному вихованню. Через важкі випробування, які розвивали силу, витривалість та вміння володіти своїм тілом, проходили і хлопці, і дівчата (вони виховувалися вдома). До речі, спартанські жінки брали участь у війнах пліч-о-пліч з чоловіками — такого не було в жодному грецькому полісі. З 20 років юнаки вступали до військової служби, яка продовжувалася аж до 60 років. Ті, хто не проявив себе під час війни, не мали можливості створити сім'ю. Спарта відома ще й тим, що в ній одночасно правили два царі. З точки зору спартанців, це позбавляло їх від загрози деспотії, бо царі дуже уважно стежили один за одним і не дозволяли своєму «напарнику» надмірно посилитися.

Афінський Акрополь у давнину вважався одним із семи грецьких чудес. На 156-метровому скелястому пагорбі були побудовані фантастичні храми. Першим (560—527 роки до н. е.) з'явився храм богині Афіні — покровительки міста. Але під час греко-персидських війн він був зруйнований. Афіняни присяглися, що відбудують храм лише тоді, коли проженуть ворога з Еллади. І в 447 р. до н. е. на Акрополі почалося будівництво, яким керував знаменитий Фідій. Статую Афіні-Войовниці, відлиту ним з бронзи, було видно здалека. А поруч зростали Парфенон, Ерехтейон (храм Афіні та Посейдона), храм Ніки Аптерос (безкрилої богині Перемоги). На подвір'ї Ерехтейона росла олива, яку, за легендою, подарувала місту сама богиня мудрості, та пробивалося з-під землі солоне джерело, яке, за переказами, висік Посейдон своїм тризубцем. Парадним входом на священний Акрополь були Пропілеї, через які афіняни проходили під час великих свят.

Афіни мали зовсім інший вигляд. Місто було майже розкішним. Кожне покоління прикрашало його новими надзвичайними будинками, статуями, храмами. Найбільших зусиль до цієї справи доклали Пісістрат (початок VI ст. до н. е.) та Перікл (V ст. до н. е.). В Афінах ще й досі можна побачити руїни надзвичайних за розміром та красою архітектурних шедеврів.

Мешканці Афін, як і спартанці, займалися спортом, але фізичне виховання не було для них таким важливим, як для спартанців. Во-

Руїни Афінського Акрополя

ни одягалися у розкішне вбрання, влаштовували грандіозні свята. Наука та мистецтво в Афінах процвітали. Місто було культурним центром Греції. Воно часто потерпало від загарбників: його захоплювали у різні часи то римляни, то французи, то іспанці, то флорентійці, то венеціанці... У боротьбі зі Спартою також траплялися окремі сутички. Але місто кожного разу відроджувалося. Лише один раз давні суперники воювали на одному боці: під час греко-персидських війн (500—449 рр. до н. е.). Персія на той час була дуже сильним та небезпечним ворогом, але грекам удалося відстояти свою незалежність. Історії про відвагу давньогрецьких героїв відомі сьогодні всьому світові. Про те, як спартанський цар Леонід разом із невеликим загonom спартанців протистояв багатотисячній армії персів, написано чимало книжок та створено кінострічок. А легенда про давньогрецького воїна, який пробіг без зупинки понад 40 км, щоб принести до Афін звістку про перемогу над персами біля міста Марафон, породила одну з олімпійських дисциплін — марафонський біг.

Культуру Давньої Греції часто називають витокom усієї європейської культури. І це не дивно: саме тут народився і «батько історії» Геродот, і «батько медицини» Гіппократ, і «батько філософії» Арістотель. Скульптори Фідій, Мирон та Поліктет створили

майже живі зображення богів та героїв. Гомер написав безсмертні поеми «Іліада» та «Одіссея». Архімед та Піфагор, видатні вчені, також були греками.

Олімпійські ігри проводилися в Давній Греції на честь Зевса один раз в чотири роки. Перша Олімпіада була проведена в 776 р. до н. е. у священній Олімпії (місті біля гори Олімп). Ігри відбувалися протягом п'яти днів і включали змагання з бігу, пентатлону (стрибки, біг на короткі та довгі дистанції, боротьба та метання списа або диска), боротьби. Пізніше в програму увійшли кінні змагання — скачки та біг колісниць, біг у військовому спорядженні та деякі види естафет. Під час проведення Олімпійських ігор у Греції на два місяці припинялися всі війни та суперечки. На змагання приїжджали спортсмени та глядачі з різних куточків світу. Переможці Олімпійських ігор отримували лаврові вінки з дерева, яке, за легендою, посадив сам Геракл. Їхнє ім'я висікалося на мармурі, на їхню честь виконувалися гімни, складені кращими поетами. На батьківщині переможців звільняли від усіх податей, відводили їм кращі місця в театрах і вважали справжніми героями.

Особливу роль у давньогрецькому мистецтві відігравали розписи на вазах. Існує два різновиди: чорнофігурні та червонофігурні вази. Перші — найдавніші. Для того, щоб зробити такий розпис, на поверхню вази наносили чорним лаком силуети людей та тварин, а потім гострою голкою продряпували деталі одягу та обличчя. Це було не дуже

зручно, тому згодом стали робити напакі: фігури залишали червоними, а відстані між ними зафарбовували чорним.

Музичні традиції Греції — одні з найдавніших у світі. Грекам було добре знайоме мистецтво хорового співу. Існує легенда, що вороги якось облягли грецьке місто. Але раптом над стінами міста залунала музика. Саме в цей день греки вирішили поставити одну з трагедій. Два хори перемовлялися між собою, і їхнє багатоголосся було настільки прекрасним, що вороги відступили. До речі, «трагедія» і «комедія» — грецькі слова. Трагедія у перекладі означає «пісня цапів». Її назвали так тому, що спочатку ці вистави виконував хор сатирів — супутників бога виноробства Діоніса. Сатири зовні дещо нагадували цапів: їх зображували вкритими шкірою, з різками та хвостом. Потім значення слова змінилося, і сьогодні трагедією називають жанр, в якому існує конфлікт величезної сили, що часто призводить до загибелі героя. А комедія походить від грецького слова «комос» — весела процесія селом чи містом. Такі процесії супроводжувалися сміхом і жартами.

Найбільшого значення культура Еллади (саме так називалася країна у давнину; греки — тільки одне з еллінських племен) набула під час правління Олександра Македонського. У 333 р. до н. е. він переміг персидського царя Дарія III, а потім вирушив з військом уздовж Середземного моря, захоплюючи все нові й нові міста: Сідон, Бібл, Тір... В Єгипті його зустрічали з радістю, бо Олександр позбавив країну від персидського гніту. Потім цар вирушив у великий похід на Персію та Індію. Сучасники Македонського згадували, що він мріяв дійти аж до кінця світу. Але ця його ідея не здійснилася. Він помер ще зовсім молодим, залишивши нащадкам величезну імперію. Вона проіснувала недовго, але сприяла тому, що грецька культура збагатилася мудрістю східних країн, а грецька мова стала універсальною мовою спілкування народів Середземномор'я. Давньогрецька мова і сьогодні вивчається у багатьох вищих навчальних закладах усього світу. Але в сучасній Греції не одна, а дві мови: кафаревуса та дімонтика. Одна призначена для навчання, літератури та офіційних виступів, друга — для повсякденного спілкування. Втім, з грецькою мовою трохи знайомий кожний з вас, оскільки у багатьох звичних словах нашої мови збереглися грецькі корені: стадіон, гімназія, гімн, фізика... Греки поділилися з нами ще одним своїм відкриттям: алфавітом. Кириличне письмо було перероблене Кирилом та Мефодієм саме з грецького, і багато літер в українській та грецькій мовах однакові.

У часи Середньовіччя Греція входила до складу Візантії. Це була та ж сама країна, але водночас нова: з приходом християнства та його розвитком поступово змінювалася культура. На гре-

Будинок парламенту на площі Конституції в Афінах

цьких землях виростали монастирі. Найвідоміші монастирські комплекси, що існують і зараз, — це священна гора Афон та комплекс «Метеора Монастирія», що у перекладі означає «Монастирі, піднесені до неба». Вони побудовані у XIV ст. на скелі заввишки 543 м з такими крутими схилами, що монахи могли спускатися або підніматися лише мотузковими сходами. Зараз з 11 монастирів залишилося тільки чотири, а монахи у вільний час супроводжують туристичні групи.

З XV ст. країна опинилася під владою Туреччини. З того часу почалася довга і кривава боротьба за незалежність. Під час Грецької революції 1821—1829 рр. країна здобула самостійність. На початку

Гора Афон (грецькою — Айон-Орос, Свята Гора) знаходиться на півострові Халкидики. Вважають, що вона перебуває під захистом Богоматері. На цій горі побудовано 20 монастирів, у яких проводяться служби мовами майже всіх народів, які належать до православного християнства. Найвідоміші з монастирів — лавра Святого Афанасія (X ст.), Хіландар (XII ст.), Зограф (XI—XIII ст.) та російський монастир Святого Пантелеймона. Всі монастирі — чоловічі. Жінок на Афон не допускають.

XX ст. грекам знову довелося взятися за зброю, воюючи з турками. Грецький народ брав участь і в Другій світовій війні. Він пережив режим воєнної диктатури, реставрацію монархії, але відстояв право на демократію. Зараз Греція — республіка, головою якої є президент. На терито-

рії країни проживає 10,5 млн чоловік. Грошовою одиницею з 2001 р. тут є євро.

Неможливо уявити собі Грецію, не згадавши моря. Біля грецьких берегів воно достатньо глибоке. Наприклад, на півдні Пелопоннесу глибина сягає 4850 метрів! Звичайно, є й мілини, і прибережні зони, де можуть себе вільно почувати лише невеличкі рибальські човни. Здавна греки були чудовими мореплавцями. І сьогодні життя Греції тісно пов'язане з морем. З 2579 грецьких кораблів 984 плавають під прапорами інших країн, перевозючи різні вантажі та пасажирів. Добре розвинене й риболовство. Головні порти — Пірей, Салоніки, Елефсис.

Ще одним з найдавніших занять греків є землеробство. Воно й не дивно: хоча обробляти землю на гірських схилах дуже важко, клімат у країні дозволяє вирощувати овочі та фрукти майже весь рік. У грудні помаранчеві та мандаринові дерева стоять у вбранні золотих плодів. Тільки встигнуть греки зібрати урожай, а вже зацвітає мигдаль та кизил, розквітають анемони. З середини березня починається посів овочевих культур. А в квітні знову час збирати плоди — черешню, вишню та абрикоси. З травня по вересень основною турботою селян стає хліб, а в жовтні — виноград. Вирощують у Греції й оливи, з яких отримують чудову оливкову олію. Її із задоволенням купують не тільки господарки, але й косметичні фірми, що виготовляють різні креми.

Промисловість Греції також добре розвинена, особливо легка та харчова галузі, машинобудування, виробництво цементу. Ще одним джерелом прибутків є міжнародний туризм: кожного року кількість іноземців у Греції перевищує кількість самих греків. Одних кличе сюди любов до історії, інших приваблює паломництво по грецьких святих місцях, комусь до душі грецькі курорти, а де-хто просто із задоволенням приїжджає до цієї гостинної та веселої країни, де музика і танці не припиняються майже цілодобово. 2004 рік для Греції — особливий, бо вона стала місцем проведення Олімпійських ігор. Олімпійський вогонь спалахнув на своїй історичній батьківщині, нагадуючи і грекам, і гостям країни про велич та красу Еллади.

Данія — казкова країна Півночі

Варто лише згадати назву цієї маленької північної країни, як передусім на думку спадають войовничі походи вікінгів, Гамлет — принц Датський, чудовий казкар Ганс Крістіан Андерсен, тендітна Русалонька на пристані Копенгагена, що невідривно вдивляється у морську далечінь... Це найстаріше в Європі королівство так і хо-

чється назвати казковим: затишні міста з чепурненькими будиночками, вкритими червоною черепицею, величні середньовічні замки і фортеці, численні фіорди і лісисті рівнини, люди, яких за відкрити і веселу вдачу називають «скандинавськими італійцями», — усе це милує око і занурює в чарівний світ мрії та фантазії.

Данія знаходиться в Північній Європі. Вона розташована на Ютландському півострові та 480 островах, що розкидані між Північним і Балтійським морями (до річч, майже 100 з них і досі безлюдні). Найбільшими островами є Зеландія, Фюн, Лолланн, Борнгольм, Фальстер та Мен. Загальна площа країни дорівнює 43,1 тис. км². До її складу також входять Фарерські острови та Гренландія, проте вони мають своє державне самоврядування. На всій цій території мешкає 5,3 млн чоловік, таким чином середня густота населення складає 124 чоловіка на км². Столиця Данії — Копенгаген, де проживає 1,3 млн чоловік. Державною мовою є датська, оскільки данці складають 98% населення. Країна поки що відмовляється від введення євро, і грошовою одиницею тут залишається датська крона.

Єдиний суходільний кордон відділяє Данію від Німеччини, усі інші — морські. На заході її омиває Північне море, на півночі —

В ясну погоду з датського берега поблизу міста Гельсінгера, де Зунд сягає завширшки лише 4 км, добре можна розгледіти узбережжя Швеції. Кожен день туди відходить чимало поромів. А до кордону з Німеччиною від північного краю Данії можна дістатися на автомобілі по швидкісному, обладнаному телефонами шосе всього за 4 години. Але найулюбленішим видом транспорту данців є велосипед, тому паралельно автострадам тут скрізь прокладені велосипедні доріжки.

протока Скагеррак, на сході — протоки Каттегат і Зунд, на північному сході — Балтійське море.

Датська держава не завжди була маленькою. Колись войовничі мешканці Ютландського півострова тримали у жаху населення всієї Північної Європи і неодноразово підко-

рювали собі сусідні, більші за розмірами країни. А найдавніші сторінки історії Данії пов'язані з кінцем льодовикової епохи: вже у VIII—VII тис. до н. е. на її теренах існувала прадавня германська культура лунгбю.

У V—VI ст. н. е. з півдня Скандинавського півострова сюди прийшли племена данів, від яких, мабуть, і утворилася назва країни. Проте існує й інша думка, відповідно до якої слово «Данія» (або датською мовою «Данмарк») перекладається як «лісова країна».

Починаючи з VIII ст., датські вікінги здійснили чимало морських походів, які значно сприяли розвитку торгівлі в країні. На своїх легких і швидкісних човнах вони заходили аж у Середземне

У перекладі з давньогерманської слово «вікінг» означає «мешканець затоки», що вказує на його панування над водною стихією. Дійсно, ці чудові мореплавці були здатні досягти супротивника швидше, ніж до нього долітала чутка про їхнє наближення. Це надавало грабіжникам зухвальства і сміливості. Проте, за словами відомого історика В. Ф. Ключевського, на Русі вікінги з'являлися «з іншими цілями і в іншому образі, ніж на Заході. Там дан — пірат, береговий розбійник. У нас варяг — озброєний купець». Ось чому в давньоруській мові слово «вікінг» перетворилося на «витязь» і означало «відважний і доблесний воїн».

ну Англії, південь Швеції, германську землю Шлезвіг та Норвегію. Завдяки цьому вже у першій половині X ст. на теренах сучасної Данії утворилася велика і міцна держава, якою правив Горм Старий, а потім його син Гаральд Синьозубий. Близько 960 р. він поширив у Датському королівстві християнство.

Завойовницькі походи данів продовжувалися майже до кінця XIII століття. Вони спробували загарбати землі поморських слов'ян і Естонію, але утримати надовго ці території їм не вдалося. XIV ст. виявилось дуже неспокійним для Данії. Воно було сповнене боротьбою феодалів за королівську владу, міжусобицями, змовами, що призвело до послаблення держави. А після невдалої війни данців із Ганзою (торговим і політичним союзом північнонімецьких міст) німецькі купці набули права монопольної торгівлі з Данією. У 1397 р. королева Маргарита I спромоглася об'єднати скандинавські країни під егідою Данії у політичний союз. Але проіснував він недовго: першою з-під влади датських королів вийшла Швеція. Після цього країна довгий час потерпала від міжусобної війни, яка у 1536 р. завершилася релігійною реформою — прийняттям лютеранства.

У XVII ст. розгорілася датсько-шведська війна за панування на Балтійському морі. Вона закінчилася поразкою Данії, яка втратила всі території на півдні Скандинавського півострова і змушена була поступитися правами на Шлезвіг (вони були поновлені лише у 1920 р.). За часи правління Фредеріка III була втрачена могутність держави у зовнішніх стосунках, натомість зміцнена королівська влада, яка з 1660 р. стала спадковою.

Майже до другої половини XVIII ст. Данія залишалася другорядною європейською державою. Потім, завдяки розвиткові ма-

морі, дістаючись узбережжя Північної Африки. Переважна більшість цих походів мала суто грабіжницький, загарбницький характер. Вікінги не страхалися вступати у сутички навіть з могутніми феодалними державами: у 811 р. вони атакували армію імператора Карла Великого, а в 994 р. здійснили зухвалу облогу Лондона і захопили східну части-

нуфактурного виробництва, пожвавленню зовнішньої торгівлі і багатим аграрним реформам, становище почало змінюватися на краще. Та участь країни у Наполеонівських війнах на боці Франції знову негативно позначилася на її розвитку: вона призвела до значних людських та матеріальних втрат. До того ж Данія змушена була поступитися Норвегією, яка підпала під владу Швеції. Проте політика соціальних перетворень у країні тривала. З 1830 р. тут було налагоджено масове виробництво зерна, яке експортувалося на європейські ринки, а з 1857 р. встановлено вільну торгівлю. Відбулися й значні політичні зміни: було введено систему місцевого самоврядування, а з 1849 р. Данія стала конституційною монархією. За короткий час країна перетворилася у найкрупнішого виробника високоякісної продукції тваринництва, насамперед молочних продуктів і бекону, основним покупцем якої стала Англія. Відповідно до цього у датській промисловості набули розвитку галузі з переробки сільськогосподарської сировини та риби, а також суднобудування.

У роки Першої світової війни Данія дотримувалася нейтралітету. На відміну від воюючих держав її економічне становище невинно зростало. Вже напередодні Другої світової війни ця маленька країна давала майже третину усього світового експорту масла і половину — бекону. Датський уряд запроваджував курс, спрямований на побудову соціально забезпеченої країни.

Під час Другої світової війни Данія була окупована німецько-фашистськими загарбниками, хоча й мала удаваний суверенітет. Після звільнення уряд країни продовжував політику орієнтування на західні держави, і в 1949 р. вона приєдналася до НАТО, відмовившись від свого традиційного нейтралітету. З кінця 50-х років у валовому національному продукті почала швидко зростати частка промисловості, найбільшого розвитку набули електротехніка, електроніка та нафтохімія. Завдяки структурним змінам у господарстві Данія перетворилася з аграрної країни на індустріально-аграрну. З 1973 р. вона була прийнята до ЄЕС, а з 1993 р. стала членом ЄС.

Главою датської держави є королева (з 1972 р. — Маргрете II), а найвищим органом законодавчої влади — однопалатний парламент (фолькетинг), 179 депутатів якого обираються на чотири роки.

Данія — приатлантична країна, і морське оточення має великий вплив на її природу. Тут переважає рівнинна місцевість. Але серед відкладень, що залишилися на поверхні після льодовикового періоду, зустрічається чимало морен, пагорбів та западин, де утворилися невеликі озера. Східне узбережжя Данії дуже покрояне і багате на численні бухти. На всій території клімат переважно помірний, морський, без різких перепадів темпера-

Набережна в Копенгагені

тур. Взимку тут тепліше (середня температура дорівнює 0°C), ніж у багатьох інших європейських країнах, а влітку немає спеки — середня температура становить лише $+16^{\circ}\text{C}$. Найкращі кліматичні умови мають Фарерські острови, які перебувають під впливом теплої течії Гольфстрім. Середньорічна кількість опадів становить близько 800 мм.

Данія вкрита густою мережею малих річок з повільною, спокійною течією. Серед них майже немає судноплавних — навіть найбільшою рікою країни Гудено ходять лише туристичні пароплави. Подекуди ще залишилися незначні площі боліт, але більша

Суттєву роль у знищенні датських лісів відіграв надмірний випас худоби, через який вони перетворилися на верескові пустища. Навіть після заборони випасу за законом 1805 р. охорону лісових масивів налагодити не вдалося. Другою причиною їх зникнення вважається... оселедець. Річ у тому, що у Середні віки данці постачали його в багато країн Європи. Сіль для засолу оселедців тоді добували з морської води, розпалюючи під величезними казанами вогнища із смолистих сосен. Через те данці нерідко сумно жартують: «Оселедець з'їв ліси в країні».

частина заболоченої території давно осушена й перетворена на сільськогосподарські угіддя. Колись країна була вщерть вкрита великими лісовими масивами, від яких тепер мало що залишилося. Зараз традиційний датський пейзаж скоріш нагадує степовий, що перемежовується піщаними дюнами та штучно

утвореними культурними ландшафтами. Серед нових лісових насаджень переважають дуби, буки та ялини. Останні широко експортуються в західноєвропейські країни до новорічних і різдвяних свят.

Тваринний світ Данії під впливом господарської діяльності теж дуже змінився. Деякі види тварин, наприклад бобер, зовсім зникли, а кількість інших, таких як благородні олені, косулі, горіхові сплюхи, болотяні черепахи, значно зменшилася. Майже зовсім знищені хижі тварини: останнього вовка було вбито ще у 1813 р. Натомість у датські ліси були завезені лані та плямисті олені. Широко розповсюджені також лисиці, зайці, білки, дикі лебеді, фазани, сірі куріпки. Значного розмаху набуло штучне вирощування норки: 40% норкових шкурок, що потрапляють на світовий ринок, — з Данії. А в річках і озерах розводять таку кількість форелі, що вона поряд з морськими родичами — камбалою та оселедцем — приносить країні чималий прибуток.

Для сучасної Данії властивий швидкий розвиток промисловості. Проте більшість промислових підприємств і зараз головним чином пов'язана з переробкою сільськогосподарської продукції і виготовленням сільськогосподарської техніки. Крім цього, провідну роль відіграють суднобудування, виробництво продуктів хімії, електротехнічного обладнання та приладів точного машинобудування. Важливими галузями промисловості є також металообробка, виготовлення тканин, взуття, меблів.

Країна майже не має власних корисних копалин: тут є лише невеликі поклади торфу, бурого вугілля, природного газу, крейди,

вапняку та граніту. Натомість вона багата на каолін — цінну сировину для порцеляново-фаянсового виробництва. Через відсутність паливно-енергетичної сировини Данія змушена купувати нафту та кам'яне вугілля в інших країнах, а електроенергію одержувати зі Швеції та Норвегії по підводних кабелях.

В Данії приділяється велика увага охороні навколишнього середовища. Цією справою опікується спеціальне Товариство і Рада з охорони природи, яка діє на урядовому рівні. Для збереження морського узбережжя заборонено будівництво житла ближче ніж за 500 м від берегової лінії. В цій маленькій за розміром країні створено понад 50 заповідників, налічується більш ніж 300 природоохоронних об'єктів! Один з них — Парк Оленів — розташований неподалік від Копенгагена. 300 років тому це було улюблене місце королівського полювання. Тепер тут організований заповідник з багатою флорою та фауною. У передмісті столиці знаходиться й чудовий парк Баккен. Він створений 400 років тому і вважається найстарішим у світі.

Широко відома за межами країни і датська порцеляна, яку можна відрізнити від

Данія — всесвітньо відома країна-суднобудівник. Тут виготовляються танкери, суховантажні судна, пасажирські лайнери, великі океанські пароплави, рефрижератори, морські пороми. За масштабами виробництва відзначаються корабельні фірми «Бурмайстер ог Вайн» у Копенгагені, де ще у 1912 р. було спущено зі стапелів перший у світі океанський дизельний теплохід. Це відкрило нову еру в історії суднобудування.

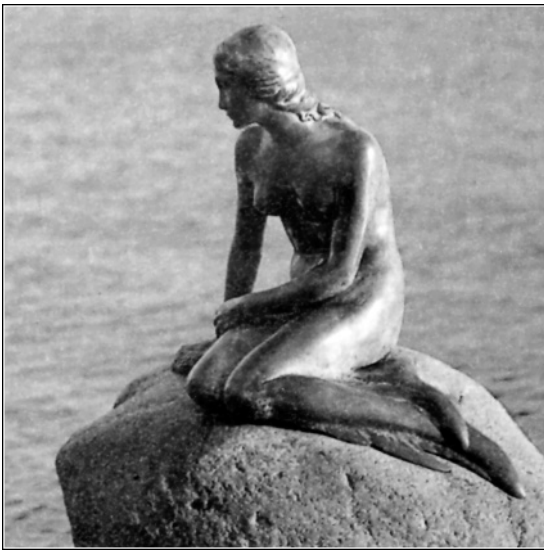
продукції вона займає одне з перших місць у Європі. Рослинництво країни вирізняється високою агротехнічною культурою. Тут широко застосовується меліорація, значна увага приділяється селекційній роботі. Головними галузями тваринництва є м'ясо-молочне, свинарство і птахівництво. Корова вважається в Данії некоронованою царицею, оскільки саме на ній ґрунтується добробут країни. Тут розводять високопродуктивні породи корів: червону датську, чорно-строкату та джерсійську. Данія займає перше місце у світі з вивозу свинини, друге — з експорту масла і третє — з експорту сиру. Цікаво, що саме в Данії, а не в Швейцарії або Голландії, знаходиться єдиний у світі обеліск, зведений на честь масла та сиру. Він розташований у Копенгагені, неподалік від ратуші. Це

виробів інших майстрів завдяки високій якості та улюбленим мотивам розпису — чайкам, вітрильникам, зграям диких лебедів та сільським ландшафтам.

Основою економіки Данії залишається сільське господарство. За виробництвом сільськогосподарської про-

Копенгаген. Ратушина площа

Русалонька

Г. К. Андерсен народився 1805 р. в містечку Оденсе в родині чоботаря. Дитячі та юнацькі роки його пройшли у злигоднях. Він написав багато віршів, п'єс і романів, але славу здобув саме творами для дітей. Письменник створив 156 казок, які перекладені понад 100 мовами світу. В столиці Данії йому споруджено два чудових пам'ятники, його ім'я носять бульвари, вулиці, театри і навіть... славетні датські бутерброди. А в рідному місті Андерсена діє єдиний у світі музей письменника. Герої андерсенівських казок — Русалонька, Гидке каченя, Стійкий олов'яний солдатик, Снігова королева, Кай та Герда — добре відомі малечі всього світу. А бронзова фігурка Русалоньки, створена у 1910 р. відомим скульптором Едвардом Еріксоном, стала справжнім символом датської столиці. Прообразами її були датська балерина Еллен Пріс та дружина митця — Елене. Двічі за всю історію існування пам'ятника невідомі злочинці намагалися понівечити бронзову красуню, але його відновлювали знову. І зараз, як і колись, морська царівна привітно зустрічає пароплави в столичній гавані.

величезна колона з бочок з-під масла, яку увінчують постаті двох вікінгів. А нещодавно датські кулінари виготовили незвичайний продукт — сир з риби, який за своїми смаковими якостями не поступається молочному, але потребує відповідних умов зберігання. Такий сир дуже до вподоби любителям славетно відомих марок датського пива «Туборг» або «Карлсберг».

Відзначається Данія і значними досягненнями у галузі освіти, науки і культури. Це країна суцільної грамотності: з 1972 р. тут запроваджено дев'ятирічне навчання дітей з семирічного віку. Серед вищих навчальних закладів — п'ять університетів, найстаріший з яких, Копенгагенський, заснований у 1479 р. Видатним представником середньовічної науки був астроном Тіхо Браге. Він організував на острові Вен першу в Європі обсерваторію. Ще один датський астроном Оле Рьомер вперше визначив швидкість світла

й виготовив декілька обчислювальних приладів, зокрема меридіанове коло. Датські вчені зробили вагомий внесок у розвиток біології та медицини, зокрема вивчення спадковості, радіоактивності, вітамінів, сироватки. Але особливо у науковому світі відоме ім'я Нільса Бора — одного з корифеїв квантової фізики, який за свої праці з будови атомного ядра одержав Нобелівську премію. Данія подарувала світові й оригінального філософа новітніх часів Серена К'єркегора.

Першим серед скандинавських письменників, що завоював європейську славу, був Людвіг Хольберг, якого називали «датським Мольєром». Саме він заклав основи датського національного театру. Та чи не найбільше в світі Данія відома як батьківщина великого казкаря Ганса Крістіана Андерсена і чудового скульптора Бертеля Торвальдсена.

Сучасна Данія — живе втілення андерсенівських казок. Щоб переконатися в цьому, досить лише прогулятися фантастичним парком Тіволі, відкритим ще у 1843 р. Він вражає численними яскравими атракціонами, безліччю кольорових китайських ліхтариків, величезною кількістю квітників зі 100 000 квітів, чудовими палацами та театральними майданчиками, штучними озерами з лебедями і розкішними феєрверками. Це найпопулярніше місце відпочинку як дітей, так і дорослих. Але справжнім царством для малечі є парк Леголенд, що знаходиться в центральній частині острова Ютландія. Це цілий світ в мініатюрі: тут їздять машини, плавають пароплави, працюють підйомні крани. І все це побудовано з 44 млн кубиків Лего. Діти можуть відвідати понад 50 атракціонів, ознайомитися з колекціями з 400 ляльок або 1400 механічних іграшок з усіх країн світу, подивитися ляльковій виставі або захоплюючі шоу на піратській сцені і самі побудувати що завгодно з Лего.

Данці дуже люблять свята. Після Нового року і Різдва найпопулярнішим тут є Масничий тиждень, який справляють на початку лютого. Масниця — справжнє роздолья для дітлахів — їм вибачають усі пустощі. Натомість діти, зазвичай, вранці піднімають своїх батьків з ліжка... березовими різками. А 21 лютого ввечері по всій Данії запалюють вогні на честь святого Петера, заступника моряків. У цей день бронзова Русалонька одержує особливо багато квітів, до неї приходять уклонитися всі ті, хто вирушає у далеку морську путь або чекає на повернення своїх близьких.

У країні з багатовіковою історією лишилося чимало пам'яток давнини, які дбайливо зберігаються у більш ніж 50-ти музеях. Особливо славиться ними Копенгаген, який був обраний культурною столицею Європи 1996 р. Найкрупнішими датськими містами, що мають давню історію, є також Орхус, Оденсе та Ольборг.

Естонія — маленька держава естів

Коли вперше приїжджаєш до Естонії, вона здається не зовсім справжньою країною. Тільки у казках бувають такі охайні будиночки, такі прекрасні озера та ліси, у яких ростуть малина, брусниця та суниця. Тільки у казках дні влітку бувають такими нескінченно довгими — темрява настає на якихось чотири години. Місцеві звірі також здаються казковими: вони настільки звикли до людей, що олені можуть бігти лісом поруч з автомобільними дорогами, а лелеки шикуються у ряд та супроводжують комбайни.

Естонія — найменша з прибалтійських країн (її площа 45,2 тис. км²). Вона має спільні кордони з Росією та Латвією. Їй належать три великих острови — Сааремаа, Хійумаа, Муху — та безліч малих. Майже з усіх боків Естонію оточує вода: Фінська та Ризька затоки Балтійського моря і Чудське озеро. Завдяки цьому клімат тут морський: дуже вологий та м'який. Найбільші річки Естонії — Нарва, Емайги та Пярну. Нарва впадає у Фінську затоку, Пярну — у Ризьку.

За природними умовами країну можна умовно поділити на дві частини: північно-західну та південно-східну. Північ та захід країни — це рівнина, що виходить до Балтійського моря. Тутешні мешканці здавна були рибалками та моряками. Рівнина виникла завдяки льодовику: відступаючи на північ, він, ніби праска, розгладив усі нерівності земної поверхні. Правда, при цьому залишив на полях цілі купи каміння, що дуже ускладнило життя естонським землеробам.

Південний схід країни іноді називають «естонською Швейцарією». Його вкривають численні пагорби. Але вони, порівняно з Альпами, зовсім низенькі: найвища точка Естонії — гора Суур-Мунамягі («Велика Яйцева гора») — має всього 318 м.

Імена естонських міст звучать для нас трохи незвично: Таллінн (столиця країни), Тарту, Нарва, Кохтла-Ярве, Пярну. Це тому, що естонська мова належить до фіно-угорської групи і правила граматики там зовсім інші, ніж у нас. Усього в Естонії 32 міста, а загальна кількість її мешканців — 1,6 млн людей.

Племена естів та лівів мешкали в Естонії за півтисячі років до нашої ери. Близько X ст. були засновані міста Таллінн та Тарту. Невдовзі Тарту був завойований Ярославом Мудрим, і південно-східна частина країни опинилася в залежності від Київської Русі. У XIII ст. країна стала предметом зазіхань хрестоносців. Тільки за чотири роки, з 1208 по 1212, ризький єпископ та орден Мечоносців влаштували 20 воєнних походів на Естонію і захопили всю територію країни. Незабаром північні землі увійшли до складу Данії. Датський король, у свою чергу, продав їх у 1346 р. Лівонському

ордену. В XVI ст. естонські землі було остаточно поділено: східна частина відійшла до Росії, північна стала володінням Швеції, а південь опинився у складі Речі Посполитої. Об'єднання земель сталося у 1625 р., але воно було скоріше сумним, ніж радісним: усю територію країни захопили шведи. В ході Північної війни Естонія знов відійшла до Росії, але після революції 1917 р. заявила про свою незалежність. У 1920 р. був укладений мирний договір, який протримався двадцять років. Перед Другою світовою війною Радянська Армія окупувала країну. Потім прийшли гітлерівські війська, які були розбиті через чотири роки. На цей раз Естонії ніхто не запропонував висловити свої бажання щодо подальшої долі, і до 1991 р. вона залишалася однією з радянських республік.

Незважаючи на те, що країна постійно переходила з рук у руки, її архітектура збереглася дуже добре. Столиця Естонії — Таллінн — справжня перлина середньовічної архітектури. Вузькі вулички, ратушу, на верхівці якої крутиться символ міста — Вана Томас (Старий Томас), товсті стіни, що колись захищали місто, можна побачити у багатьох історичних кінофільмах радянських часів. В Таллінні є куточки, які нібито були перенесені сюди з інших європейських міст, — старого Парижа, Праги, Стокгольма... Тут можна знайти «декорації» майже для будь-якої епохи та для будь-якої країни. У давнину талліннці жартували: їхнє місто шкутильгає на одну ногу. Цей вислів з'явився завдяки двом вулицям, що зв'язували Верхнє та Нижнє місто. Одна з них мала назву Пікк Ялг («Довга нога»), а друга — Люхіке Ялг («Коротка нога»). Взагалі, старі вулиці Таллінна — це предмет довгої бесіди. Деякі з них настільки вузькі, що їх і вулицями назвати важко. Коли дами носили криноліни, вони перегороджували ці провулочки від стіни до стіни. Двом жінкам у парадному вбранні було просто не розійтися, тому їхні кавалери влаштовували бійки, щоб відвоювати для своєї супутниці право пройти першою.

За свою багатовікову історію місто не раз вимушене було

Куточок старого Таллінна

оборонятися від ворогів. Тому Таллін нагадує лицаря у повному озброєнні. Ще й досі збереглося майже два кілометри кріпосної стіни (з колишніх чотирьох) та 26 сторожових веж. Більшість з них мають власні імена. Деякі з них, наприклад «Ландскроне» («Корона країни») або «Пільштікер» («Той, що точить стріли»), серйозні, вишукані. А деякі нагадують жартівливі сімейні прізвиська: «Довгий Герман», «Товста Маргарита» (до речі, це найстаріша вежа в Європі). А як вам подобається «Киик-ин-де-Кек» (у перекладі це буде: «Заглянь до кухні»)?

Таємничого в Таллінні стільки, що можна написати окрему книгу. Ось лише одна з його легенд. Коли настає осінь, у найтемнішу північ з озера Юлемісте піднімається сивий Ярвевана і запитує сторожа: «Чи готове місто, чи там ще щось будують?». Сторож завжди відповідає: «Ні, ще багато чого треба побудувати, кілька років потрібно, щоб закінчити». А якщо він відповість інакше, що місто вже добудоване, тієї ж хвилини води озера зруйнують Таллінн.

Таллінн славиться своїми численними кав'ярнями — великими та маленькими. У місті їх більше 600. Кожна має свій неповторний колорит: середньовічний трактир, печера або корабель піратів... Страви у деяких з них готують за стародавніми рецептами. І називаються вони також згідно з традицією: «суботня трапеза купецької гільдії», «смажена свинина для панів суддів» або «копчена вирізка в соусі з лісових грибів для волелюбного господаря».

Кожен, хто приїжджає до естонської столиці, знаходить у ній свої улюблені куточки. Бо Таллінн — місто не тільки з багатьма назвами, але й з багатьма обличчями, несхожими одне на одне: ринок на вулиці Віру, де продаються вироби ремісників, парк та палац Кадріорга, засновані Петром Першим на честь Катерини Скавронської (зараз тут знаходиться резиденція естонського президента), монастир Святої Бригітти...

Другим за розміром містом Естонії є Тарту. Він на цілих два століття старший за столицю. Колишня назва міста — Тарбату — означає «Зуброво». До Київської Русі місто входило під назвою Юр'єв. В Тарту менше старовинних будівель, ніж в Таллінні. Найбільш цікаві історичні місця — руїни кафедрального собору, комплекс Ратушної площі, Домська церква та пороховий погріб біля пагорба Тоомемягі. В Тарту знаходиться один з найвідоміших вищих навчальних закладів — Тартуський університет, який дав світові багато видатних науковців. Університет був заснований у 1802 р. на базі Академії Густавіана, закладеної шведським королем Густавом II Адольфом у 1632 р. В університеті навчаються студенти не тільки з Естонії, але й з інших країн. Завдяки цьому Тарту має репутацію веселого студентського міста.

Таллінн — місто з багатьма назвами. У давнину слов'яни називали його Коливань. У лівонських хроніках він зветься Лінданісе. А до 1917 р. у документах Російської імперії використовувалася назва Ревель. Але найцікавіше те, що сама назва Таллінн утворилася від словосполучення «Taani linn», тобто «датське місто». Таке непатріотичне ім'я Таллінн отримав тому, що був заснований саме датчанами. А перші згадки про місто належать до 1154 р.

тисячі учасників. Уже більше ста років у Тарту та Таллінні проходять співочі свята, що збирають багато народу. Так, у 1960 р. на Співочому полі в Таллінні навіть був побудований спеціальний майданчик для хору, в якому було аж 30 тисяч співаків!

Втім, Естонію не можна вважати якимось реліктом давнини. Це сучасна країна, член ООН та МВФ. Громадяни Естонії без будь-яких віз відвідують 38 держав. Маленькі містечка не відчувають нестачі ресурсів. Естонські товари користуються попитом на світовому ринку.

Останні досягнення науки в Естонії використовуються дуже широко. На вулицях міст постійно зустрічаються таблички, які сповіщають, що найближчий вихід до Інтернету знаходиться на відстані 100 м. Навіть на віддалених хуторах можна підключитись до комп'ютерної мережі. Мобільний зв'язок також на дуже високому рівні. Але все це — дрібниці порівняно з програмою генного перепису населення, над яким зараз працює естонська влада. Вона передбачає, що кожен громадянин країни отримає своєрідний «паспорт», у якому буде записана вся інформація про структуру його ДНК. Спонсорами проекту

До народних традицій естонці ставляться з великою шаною. Під час народних свят вони влаштовують цілі фестивалі — з національними костюмами, танцями і, звичайно, піснями. Естонці — справжні майстри хорового співу. У деяких хорах нараховується до

Естонці в національних костюмах

виступають європейські фірми, які виготовляють ліки, — їм буде дуже зручно працювати з клієнтами, знаючи все про їхній стан здоров'я.

В Естонії багато уваги приділяється охороні природи. Тут створено декілька заповідників: Війдумяє, Вільсанді, Матсалу, Нігула. Крім того, є Лахемааський національний парк. Природа Естонії настільки своєрідна, що і самі естонці, і туристи надають перевагу активному відпочинку: пішим та велосипедним походам, рибній ловлі, водному та лижному спорту. Естонці вирішили, що найкраще для них — розвивати міжнародний туризм. Зараз вони реставрують пам'ятники архітектури, будують нові санаторії та готелі, облаштовують стежки та стоянки для піших маршрутів. Їхня праця вже має певні результати: потік туристів останнім часом збільшився. І це цілком зрозуміло: як же не відвідати країну, де все, як у казці?

Ірландія — Смарагдовий острів

Острів Ірландія (більшу частину якого займає Ірландська Республіка) розташований неподалік від західного узбережжя Британії. Він має довжину близько 500 км з півдня на північ та 300 км зі сходу на захід. Його береги омивають Атлантичний океан та Ірландське море. Точне походження слова «Ірландія» сьогодні вже неможливо встановити: таке воно давнє. Вчені вважають, що воно походить від імені Еріу — ірландського легендарного пророка та ясновидця.

Південно-західна частина острова вкрита горами та пагорбами, в центрі знаходиться велика низина, де можна побачити і луки, і верескові пустища, і болота. Завдяки Гольфстріму — теплій океанській течії — клімат в країні м'який та вологий. Взимку температура дуже рідко опускається нижче нуля, а влітку — піднімається вище +21° С; втім, іноді трапляються дні, коли термометр показує тридцятиградусну спеку. Завдяки цьому на острові добре себе почувають рослини з найрізноманітніших куточків світу: дуб,

лавр, суничне дерево і навіть... пальми! В столиці країни, Дубліні, можна побачити дерево, вкрите квітами навіть у грудні або січні. Але розкішних дібров, які колись укривали більшу частину країни, вже нема: вони були

Ірландію часто називають Зеленим, або Смарагдовим островом, бо її казковий ландшафт розфарбований усіма відтінками зеленого кольору. Але ірландцям нібито не вистачає зелені: вони обрали той самий колір для літаків національної авіакомпанії, поштових автомобілів, сміттєзбиральних машин. Навіть шкільна форма в Ірландії зелена.

майже цілком винищені за багатовікову історію країни. Останнім часом ірландці почали проводити цілий ряд заходів щодо збереження природи, на острові було засновано п'ять національних парків.

Ірландія — країна дощів. У деяких місцевостях (наприклад поблизу Керрі) дрібний дощик не закінчується протягом 270 днів на рік. А ось сніг ірландці бачать дуже рідко.

Ріки Смарагдового острова ніколи не замерзають, деякі з них придатні для судноплавства. Найбільша річка — Шаннон. Озера мають тектонічне, карстове або льодовикове походження. Найвідоміші з них — Лох-Корріб, Лох-Маск та Лох-Рі. А ось знамените озеро Лох-Несс, хоча його назва і схожа на ірландську, знаходиться за кордоном — у Шотландії.

Фауна країни позбавлена небезпечних тварин. Тут водяться олені, білки, їжаки, лисиці, борсуки. У віддалених районах збереглися видри, горностаї та соснові куниці. Чимало перелітних птахів в'ють гнізда саме в Ірландії. Заболочені райони «окупували» деркачі, які почувають себе тут цілком вільно.

Площа Ірландії становить 70,3 тис. км². Тут мешкає близько 3,68 млн жителів. Але якщо провести всесвітній перепис населення, то ірландців виявиться набагато більше. Бо протягом століть вони виїжджали за кордон. Ірландські общини є у більшості країн світу. Зрозуміло, ірландці залишали Смарагдовий острів не заради пригод. Справа в тім, що територія країни не така вже й велика, а

Ірландське взмор'я

землі, придатної для сільськогосподарства, й зовсім обмаль. Крихітні ділянки не могли прогодувати всіх. Існував навіть звичай, згідно з яким син, що наслідував ферму, міг одружитися тільки після смерті батька — ділити і без того невеликі шматки ґрунту означало б вмерти з голоду. За таких умов молодшим братам часто доводилося залишатися самотніми. Тому Ірландію називали ще Островом Холостяків, а молодші сини різних кланів розсіювалися по всьому світу у пошуках власної землі та власної родини.

Ті ірландці, що залишилися на батьківщині, здебільшого працюють на підприємствах з виготовлення скла та текстилю. Троє з п'яти ірландців — мешканці міст. Цей народ славиться своєю гостинністю та веселою вдачею. Улюблені розваги ірландців — змагання коней, танці (джига та ріл), хокей на траві. Вони чудово співають (існує навіть поняття «ірландський тенор»). Національні музичні інструменти — волинка, скрипка та арфа. Ірландські скрипалі у давнину влаштовували змагання. Вони ставали один проти одного і починали грати, одночасно танцюючи. Одна мелодія змінювала іншу, доки один із суперників не падав від втоми або не відмовлявся від продовження гри. Сьогодні танець скрипалів (а також джигу) можна побачити на концертах всесвітньо відомої групи «Lord Of The Dance». Серед традиційних ремесел слід відзначити плетіння із соломи та очерету, виготовлення дерев'яних предметів побуту, плетіння мережива, ткацтво. Ірландські господині чудово вишивали яскравими вовняними нитками на темному фоні або білою гладдю на полотні.

Ірландія була відома ще давнім грекам та римлянам. Люди жили на цій території майже за два тисячоліття до нашої ери. Найвідоміші предки сучасних ірландців — кельти (з IV ст. до н. е.). Вони залишили після себе легенди, гельську мову та систему законів.

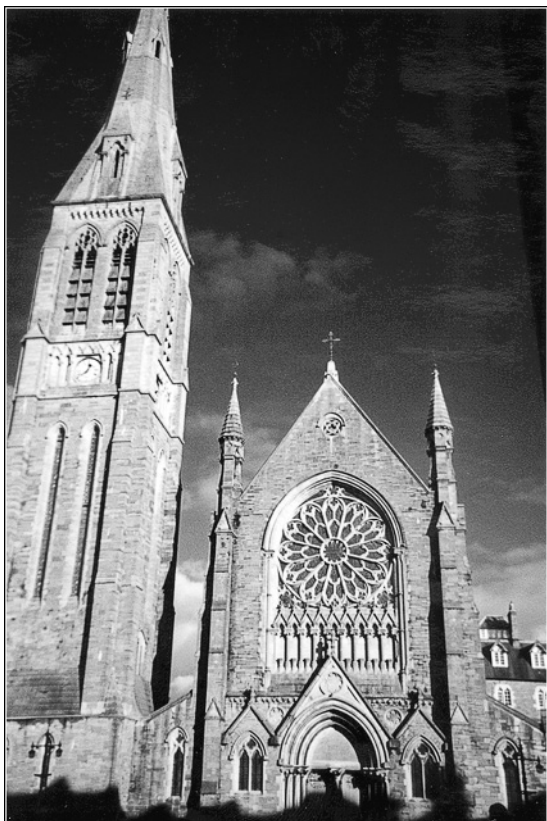
Кельтська міфологія настільки незвичайна, що заслуговує на те, щоб розповісти про неї докладніше. Мабуть, жоден народ у світі не зберіг історій про те, як його предки завоювали свою країну у запеклій боротьбі з чудовиськами. А в кельтських легендах стверджується, що племена богині Дану (божества, від яких походять кельти) припливли з далеких північних островів та перемогли фоморів — одноруких та однооких велетнів. Серед дітей богині Дану особливою шаною користувалися Дагда (бог мудрості та багатства), Луг (бог, який навчив ірландців ремеслам, крім того — гравець на арфі), Гоїбніу (бог-коваль), Діан Кехт (бог-лікар) та Огма (поет та провидець). Жерці кельтських богів звалися друїдами. Вони одночасно були і суддями, і вчителями, і провидцями. Друїди жили у священних дубових гаях, куди звичайні люди не мали праванавіть заходити. Збереглися легенди про ті надзвичайні сили, якими володіли друїди. Розповідають, що вони переміща-

Найвідоміша з ірландських саг — «Викрадення бика з Куальнге». Вона присвячена Кухуліну — легендарному герою, який прославився багатьма подвигами: один бився проти цілого війська, щоб захистити рідну землю, вбив собаку-чудовисько, побував у потойбічному світі, де його полюбила чарівниця Фанд.

тому, що племена почували себе одним цілим. Представники різних кланів дотримувалися не тільки звичайних законів, а ще й гейсів — табу. Вони були індивідуальними. Наприклад, герой Кухулін ніколи не повинен був їсти м'ясо собаки, був зобов'язаний тримати слово і завжди допомагати жінкам. Гейси героїв саг дуже часто порушуються, що призводить до неминучого покарання з боку богів.

Кельти жили кланами. Кожен клан обирав вождя, який вирішував найважливіші для всієї общини питання. Коли в клані або поміж кланів виникала свара, за справу бралися брегони (судді) — професійні знавці законів, які за платню тлумачили заплутані ситуації і виносили рішення. Про кланову систему ще й досі нагадують ірландські прізвища. Вони починаються або з «Мак» (Мак-Доналд), або з «О» (О'Ніл). Перший префікс означає «син», другий — «онук». Тобто Мак-Доналд — це «син клану Доналдів», а О'Ніл — «онук клану Ніл». Кельти привезли до Ірландії одну з най-

ли силою волі великі скелі з місця на місце, могли легко викликати бурю, ходити по воді... Кельтські вірування були дуже жорстокими: в жертву богам приносили людей. Але одночасно вони сприяли

Собор Святого Патріка

Ірландці надавали великого значення захисту від надприродних істот. За їхніми віруваннями, окрім людини, в світі існує безліч інших створінь. Наприклад, сіди — народ, що живе у камінні та в пагорбах. Жоден ірландець не піде вночі через пагористу місцевість: це смертельно небезпечно. Вночі сіди можуть вбити людину, що зайшла до їхніх володінь. Інша надприродна істота — баньши. Вона має вигляд жінки та своїм стогнанням пророкує смерть.

серед якого можна побачити фантастичні фігури. Ці візерунки, за віруваннями кельтів, охороняли людину від нечистої сили.

У дохристиянський період Ірландія була поділена на невеликі королівства — туати. Вони то ворогували між собою, то утворювали союзи для нападів на римлян. У V ст. нашої ери до Ірландії прийшло християнство. Нову віру приніс на Зелений острів святий Патрік, який і досі вважається покровителем країни. Із ним пов'язано багато легенд. Найвідоміша з них розповідає про те, що святий Патрік вигнав з Ірландії усіх змій. І дійсно: на острові немає жодної змії. На тому місці, де Патрік хрестив ірландський народ, побудовано церкву. А до Гори Патріка, де він провів у молитві 40 днів та 40 ночей, в останню неділю липня паломники приходять босоніж, виказуючи повагу до святого.

Після прийняття християнства Ірландія почала швидко розвиватися. По території Ірландії швидко поширювалися монастирі, що стали осередками знання, науки та мистецтва. Провідна роль церкви у впровадженні культури відчувається й досі: вважають, що найкращі вчителі — це священники.

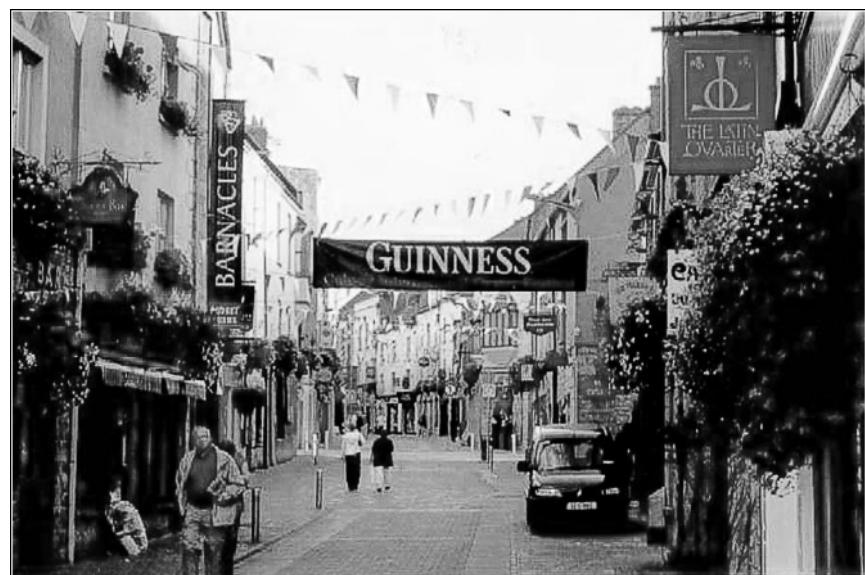
З кінця VIII ст. Ірландію спіткало лихо: прибережні міста почали грабувати вікінги. Людей вивозили на кораблях і продавали в рабство. Тільки через два століття ірландські клани об'єдналися і на чолі з першим королем Ірландії, Бороїме Бріаном, у битві при Клонтарфі (1014 р.) розгромили вікінгів. З XII ст. на береги Ірландії почали висаджуватися англійські феодали. Вони побудували на північно-східному узбережжі низку поселень під назвою Пейн — «Загорода». Племена, єдність яких скінчилася вже давно, після загибелі Бріана не змогли витіснити англійців з острова. Почалася колонізація, по завершенню якої поміщиками стали англійці, а ірландцям була відведена роль їхніх холопів. Після того як офіційною релігією Англії було визнано протестантизм, ірландцям, які залишились католиками, доводилося особливо важко. У XVI ст. Ірландія стала фактично колонією Англії. Почався довгий період

цікавіших порід собак — ірландського вовкодава. Цих велетнів використовували для полювання на крупного звіра (ведмедя, вовка, оленя) та охорони селищ. Вони залишили нащадкам і знаменитий кельтський орнамент, що нагадує нескінченне мереживо,

боротьби за незалежність. Але до XX ст. країна була «городом» та «пасовиськом» Великої Британії. Незалежною вона стала лише у 1949 р. Грошовою одиницею в країні є ірландський фунт.

Ніхто ще точно не підрахував, але Ірландія може претендувати на перше місце серед європейських країн за кількістю замків. На Зеленому острові їх безліч: лише в графстві Клер — близько 200. Щоправда, на відміну від інших країн, де замками пишаються, ірландці дивляться на них з сумом: більшість фортець була побудована англійцями під час колонізації Зеленого острова. Збереглися й інші історичні пам'ятки: монастирі V—XII ст. (Глендалох, Келсе та інші), романські церкви Клонмакнойс та Клонферт, готичний храм Святого Патріка в Дубліні, багато палаців та особняків. Найдавніші споруди в Ірландії знаходяться в Нью-Грандж. Цей комплекс монументів, за даними вчених, майже на 500 років старший за єгипетські піраміди і набагато давніший за Стоунхендж. На північ від Ольстера знаходиться Дорога Гігантів. Базальтові колони заввишки 10 м у формі багатокутників стоять настільки близько одна до одної і настільки рівно, що здаються творінням людських рук. Але вони — каприз природи.

Столиця Ірландії зветься Дублін (916 тис. мешканців). Вона побудована на місці рибальського селища Дов Лінн («Затока Чорна»). Англійці звели тут міцну фортецю, що збереглася і зараз. Через місто протікає ріка Ліффі, яка ділить його на дві частини, зв'язані між собою десятками мостами. Ліффі зовсім не схожа на

Одна з вулиць Дубліна

ріки великих міст: вода в ній чиста, і тут навіть водиться риба. Більшість видатних місць Дубліна знаходиться на південному березі ріки, але й на північному є декілька красивих будівель. Це і митниця, побудована в 1780 р., і чотири будинки Суду, спроектовані архітектором Джеймсом Гендоном. До списку головних прикрас Дубліна входить готична церква Крайст черч, собор Святого Патріка, головна вулиця міста — Графтон-стріт.

Маленька Ірландія подарувала світові чимало великих людей. Тут народилися Джонатан Свіфт, Оскар Вайлд, Джеймс Джойс, Джордж Бернард Шоу, Вільям Баталер Йетс, Семюел Беккет. Вона навчила весь світ вірити в Маленький народець — фей та сидів, танцювати джигу та готувати ірландське рагу. Кажуть, що той, хто один раз побачив Смарагдовий острів, уже ніколи його не забуде. І обов'язково сюди повернеться. А це — свідоцтво того, що маленька Ірландія — країна з великим серцем.

Ісландія — країна гейзерів

Республіка Ісландія займає острів, який теж називається Ісландією. Він вважається другим за величиною островом у Європі після Великої Британії. Республіці належать також декілька сусідніх невеликих островів — Кольбейнсей, Суртсей, Хвальсбакур та інші. Втім, вони майже не придатні для життя і великого значення для держави не мають.

Острів Ісландія знаходиться у північній частині Атлантичного океану і має площу 103 тис. км². З усіх боків його омивають води морів та океану. На північ від нього розкинулося Гренландське море, на сході — Норвезьке, а на заході Датська протока відокремлює острів Ісландія від острова Гренландія. Саме тут проходить межа між Європою та Північною Америкою.

Береги Ісландії розрізані довгими вузькими глибокими і дуже мальовничими затоками-фіордами. Середню частину острова займають плоскогір'я висотою 650—980 м над рівнем моря. Вони мають вулканічне походження, тому тут багато площин із застиглою лавою.

Весь острів покриває густа мережа коротких річок, які прорили на плоскогір'ях глибокі мальовничі каньйони. Серед них тільки 4 мають довжину понад 160 км: Тьоурсау, Йєкульсау-ау-Фк'едлюм, Хвітау-Ельфусау і Ск'яульфандафльоут. На північному заході та на сході країни річки течуть доволі спокійно. Проте в інших частинах острова мають русла з численними порогами та водоспадами. Найбільший з них — Хауїфосс на річці Фоссау — має висоту 130 м. Але увагу гостей Ісландії більше привертає водоспад

Гудльфосс. Його час-то порівнюють з Ніагарським, бо тут широка ріка падає двома каскадами з висоти 50 м.

У перекладі з ісландської Ісландія означає «Країна льодів». Льодовики займають 11,8 тис. км² її площі. Найбільший з них називається Клофа або Ватна-ійокуль. Він складає 71% усього крижаного покритву Ісландії. Товщина льодовика досягає 1 км. В його межах знаходиться

Водоспад Гудльфосс

вершина Орефа-ійокуль 1959 м заввишки. А найвищою горою Ісландії вважається Хваннадальсхнукюр висотою 2129 м, яка розташована на південному сході острова.

Оскільки Ісландія має вулканічне походження, тут існує понад 200 вулканів, у тому числі багато діючих. Найвідомішим з них є Гекла. Вона досі непокоїть жителів острова. За останні 700 років цей вулкан вивергався більше 20 разів. Особливо небезпечними і руйнівними були виверження 1768-го і 1947—1948 років.

Ознаками активної вулканічної діяльності є також численні сіркові і гарячі джерела. Вони зустрічаються по всьому острову, за винятком його східної частини. Середня температура гарячих джерел сягає 75° С, а найбільший з них, Дейльдартунгухвер, щосекунди дає 150 л окропу.

Але найцікавішими з ісландських гарячих джерел, безумовно, є прославлені ісландські гейзери. У перекладі з ісландської це слово означає «той, що вивергається» або «струмінь, що б'є». Найбільший і найвідоміший з ісландських гейзерів — Великий гейзер. Спочатку гейзером називали тільки його, але з часом ця назва розповсюдилася й на всі інші джерела, що вивергають воду стовпом догори. Кожен, хто приїздить до Ісландії, перш за все прагне подивитися саме на Великий гейзер. Нічого подібного у світі не існує. Нещодавно з його надр вивергалася 220 тонн гарячої води на годину на висоту 55 м. На жаль, зараз Великий гейзер більше не фонтанує. Коли гейзери остигають, вони припиняють виверження. Саме це сталося і з цим дивом. Утім, тут

залишилося багато інших гейзерів, не таких потужних, але досить ефектних.

Ісландія ледве-ледве не досягає Північного полярного кола, тому тут субарктичний клімат. Але близькість океану робить його морським і не дуже суворим. Позитивно впливає на нього

Повітря в Ісландії вважається найчистішим у Європі. Це пов'язано з тим, що на острові доволі мало авто. На 1 тис. жителів тут приходить лише 466 легкових машин.

і близькість теплої течії Гольфстрім, яка проходить повз острови. Саме тому зимою тут досить тепло. Середні температури на-

віть у найхолоднішому місяці лютому не знижуються за відмітку -2°C . А от влітку прохолодно. При температурі $+11^{\circ}\text{C}$ не дуже нагрієшся. До того ж в Ісландії майже весь час дме сильний холодний вітер. Протягом усього літа тривають «білі ночі». 21 червня сонце ховається за горизонт лише на три години. Небо майже весь час закрите хмарами. Середня кількість сонячних днів коливається від 10 до 20 на рік. Близькість океану робить клімат Ісландії вологим. На узбережжях кількість опадів складає 500—1000 мм на рік, а в центральних частинах острова деінде досягає 4000 мм. Острів знаходиться під снігом від 8 до 10 місяців, на півночі та в деяких центральних районах поверхня землі вільна від снігового покриву менше півроку. Часто, особливо влітку, бувають густі тумани, бо тут перетинаються повітряні маси різних температур.

Низькі температури та нестача сонця затримують розвиток рослин. 2/3 острова майже повністю позбавлені зеленого покриву. Тут росте всього 440 видів вищих рослин, характерних для тундрової зони. Натомість багато нижчих представників рослинного світу — лишайників, мохів та грибів. Типовою є картина, коли шапки грибів стирчать над верхівками карликових беріз.

Тваринний світ Ісландії теж небагатий. З корінних ссавців тут розповсюджені лише песці. Перші переселенці завезли сюди мишей та пацюків. Пізніше, у XVIII ст., на острів потрапили також північні олені, котрих намагалися розводити місцеві жителі. З цієї спроби нічого не вийшло. Тварини були покинуті напризволяще, але частина їх спромоглася вижити і зараз існує в деяких місцевостях острова у дикому стані. Значно більше в Ісландії птахів. Тут мешкає 76 їх видів. На скелястих узбережжях існують великі колонії морських птахів. Серед них особливо цінною є невеличка качка гага. Її дуже теплий і м'який пух збирають і використовують для виробництва теплового одягу, ковдр тощо. Щорічно ісландці збирають понад 2,2 т гагачого пуху і продають його в інші країни. Також розповсюджені тундрові куріпки, кречети, лебеді. Ісландія

Ісландія — єдина країна в світі, де люди не мають прізвищ. Вони зуть одне одного тільки на ім'я, але додають імена батьків. Наприклад: Гупгн, дочка П'єтру.

є однією з небагатьох країн світу, де у великій кількості в'ють гнізда лебеді-клікуни.

Кількість громадян країни напрочуд невелика, усього 280,8 тис. жителів. В Ісландії найнижча у Європі густота населення. На кожний кілометр площі приходитьсь всього 2,7 чоловіка. Живуть вони в основному на узбережжі та неподалік від нього, у долинах річок. А майже 4/5 площі залишається вільною від людської присутності. У центрі острова людських поселень немає, та це й не дивно, якщо згадати льодовий покрив. Понад 70% населення є міськими жителями. Інші живуть у невеличких хуторах.

Національний склад на острові дуже однорідний. 99% складають ісландці — нащадки давніх переселенців з Норвегії. Але є люди й інших національностей — данці, норвежці, німці, які переселилися сюди пізніше.

Цілком природно, що в Ісландії державною обрана ісландська мова. Вона належить до групи скандинавських мов і походить від давньої норвезької, але скандинави її не розуміють. Справа в тім, що ісландці зберегли її такою, якою вона була у IX столітті. Тому вони можуть вільно читати давні ісландські саги, вже не доступні в оригіналах нікому з їхніх родичів. Звідти і незвичні для сучасного європейського слуху назви, що їх вживають в Ісландії. Ісландці дуже бережуть свою мову від іноземного впливу. Тому слова іноземного походження майже не вживаються. Натомість для позначення нових понять вони утворюють слова, використовуючи ісландські корені. Наприклад, кінотеатр у буквальному перекладі звучить як «дім картин, що рухаються», «велосипед» — «кінь на колесах» тощо.

У республіці як основна діє лютеранська церква. До неї належить 87,1% віруючих. Лише 4,1% складають протестанти і 1,7% — католики.

Незважаючи на непривабливий клімат і суворі умови життя, Ісландія пережила досить складні історичні негаразди, пов'язані із зазіханнями на її територію. Незалежною вона стала лише у 1944 р.

Острів було відкрито ще у 795 р. Тоді сюди припливли ірландські монахи, які в той час сміливо подорожували по негостинних північних водах. Пізніше, у 867 р., сюди навідалися нормани і назвали щойно відкриту ними землю Ісландією. Нарешті у 874 р. на острів переселилися норвежці. Вони заснували тут нову державу, яку можна вважати аристократичною республікою. Державний устрій в ній нагадував звичаї новгородців, тобто усі важливі рі-

шення приймалися на народних зборах, в яких брали участь найвпливовіші люди з місцевих мешканців. Такий, ще не дуже досконалий, парламент діяв в Ісландії з 930 р. Називався він альтинг, і ця назва за парламентом країни збереглася донині. У X ст. за рішенням альтингу ісландці прийняли християнство.

Ісландці були сильними, мужніми і дуже витривалими людьми. На своїх човнах вони не боялися вирушати далеко в море. Це вони на чолі зі своїм ватажком Ейріком Рудим у 960 р. відкрили Гренландію. А через 40 років його син Лейф Ейрікссон Щасливий зі своєю дружиною подорожував до Північної Америки.

Але вільне життя для ісландців тривало недовго. У 1262 р. сюди прийшли завойовники з Норвегії. Протягом двох років, незважаючи на опір, вони підкорили місцеве населення. Але норвежці у 1381 р. в свою чергу потрапили під владу сусідньої Данії. Разом з нею датським володінням стала й Ісландія. З 1397 р. країна входила до складу датсько-шведсько-норвезького союзу, а з 1537 р. нею керував датський король. Втім, країна володіла певними правами, бо альтинг продовжував діяти аж до початку XIX століття.

У 1814 р. Данія передала Норвегію Швеції. Та ситуація в новому королівстві час від часу загострювалася. В Ісландії було неспокоїно. У 1843 р. Данія вимушена була дати дозвіл на відновлення роботи альтингу. У 1874 р. тут було введено Конституцію, а наприкінці XIX ст. виникла Партія незалежності, котра остаточно сформувалася у 1929 р. Але ще до того, у 1918 р., між Ісландією та Данією була укладена унія. В цьому союзі Ісландія вважалася окремою країною, але підкорялася владі датського короля.

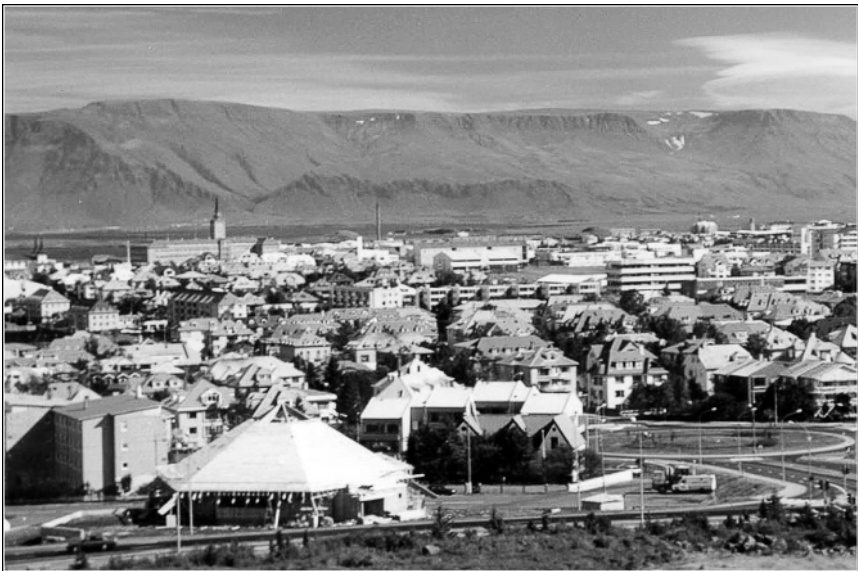
Під час Другої світової війни в Ісландії з 1940 р. перебували англійські, а з 1941 р. американські війська. Це зменшило вплив Данії на ситуацію на острові. За наслідками референдуму датсько-ісландська унія була розірвана, і 17 червня 1944 р. Ісландію проголосили незалежною республікою.

Відтоді країна вважається конституційною республікою на чолі з президентом. Він має великий вплив і на законодавчу, і на виконавчу владу в державі. Парламент, за традицією, зберіг назву альтинг і має лише одну палату. В ньому працюють 63 депутати, котрі, звертаючи увагу на стабільність ситуації в країні, добре виконують свої обов'язки. Ісландія не має власних збройних сил. Замість них на основі угоди між нею і США на острові в Кефлавіці з 1951 р. діє військова база НАТО.

Ісландія стала першою країною в світі, де публічно президентом обрали жінку. Вігдіс Фіннбогадотир займала цю посаду у 1980—1996 рр.

Вся країна поділена на 23 округи, які називаються силами. В кожному з них діють органи управління, які

Панорама Рейк'явіка

користуються великими правами. Цікаво, що всі 14 ісландських міст, до речі, дуже невеликих (з населенням не більше 20 тис.), мають самоврядування і не підпорядковані округам.

Столицею Республіки Ісландія є Рейк'явік. Це, за нашими мірками, невелике місто. В ньому живе лише 130 тис. мешканців. Утім, це складає більше 46% від усієї кількості населення країни.

Столиця Ісландії не схожа на жодне місто світу. В ній багато великих природних просторів. Одним з них є район уздовж берегів річки Еллідар, яка тече через східну частину Рейк'явіка. В ній

можна легко спіймати лосося, бо вона вважається однією з найбагатших річок на острові. Але, разом з цим, Рейк'явік — цілком сучасне місто з морським портом і міжнародним

За легендою, столиця Ісландії зведена саме на тому місці, де колись перший постійний мешканець країни Інголфур Арнарсон у 874 р. побудував собі дім. Це місце він назвав Рейк'явіком, тобто «Димною бухтою». Тут було багато пари від гарячих джерел.

аеропортом. Є тут і Старий центр. У ньому особливу увагу привертають реконструйовані старовинні фермерські будинки та церква з дахом, укритим дерном.

Грошовою одиницею Республіки Ісландія є ісландська крона. Вона вважається надійною валютою завдяки стабільності економіки країни, хоча рівень її розвитку оцінюється як середній.

Ірландські гейзери

Економіка республіки тримається на використанні природних ресурсів. На самому острові їх небагато. Тому ісландці спираються на багатства океану. Риболовля та переробка риби розглядається як найважливіша економічна галузь держави. За обсягами виловленої риби країна посідає 8 місце у світі, а за розрахунками на душу населення — перше. Ісландський риболовний флот за рівнем обладнання вважається одним із найсучасніших у світі. Він нараховує 800 кораблів. З них 121 є траулерами. На них здійснюють не лише вилов риби, а також її первинну переробку та

зберігання у морозильних камерах. Основним продуктом експорту Ісландії є тріска. Вона настільки важлива для ісландців, що певний час країна вела так звані «тріскові війни». Деякі інші держави, наприклад Велика Британія та Німеччина, неодноразово порушували риболовні зони, які належали Ісландії. Але це були не справжні війни. Просто між Ісландією та цими країнами деякий час тривали політичні, а не збройні конфлікти.

Другим за значенням дуже важливим природним ресурсом Ісландії вважаються її гарячі джерела. Воду з них використовують у басейнах, для обігріву помешкань, теплиць. В ісландських оранжереях вирощують навіть банани та інші тропічні фрукти. А пару з гарячих джерел використовують для випаровування солі з морської води і висушування морських водоростей, які потім вживають у їжу.

Велика кількість стрімких річок і водоспадів створює умови для будівництва багатьох гідроелектростанцій. Перша з них потуж-

Ісландців можна вважати найбільшими в світі любителями читання. На кожні 10 чоловік тут діє 1 бібліотека.

ністю у 9 кВт/год. була побудована ще в 1904 р. в невеличкому рибальському містечку Хаф-

нарф'єрдур. А в наш час на гідроелектростанціях щорічно виробляється до 5 млрд кВт/год.

Важливою галуззю економіки Ісландії вважається сільське господарство, хоча природні умови дозволяють використовувати під рілля та пасовиська лише 23% території країни. Воно розвивається на основі невеликих фермерських господарств, кількість яких досягає 4,7 тисячі. Фермери одержують великі прибутки, бо їхнє господарство повністю механізоване. Сільськогосподарські культури можна вирощувати в Ісландії лише 4—5 місяців на рік, тому основною галуззю сільськогосподарського виробництва є вівчарство. Кількість овець в Ісландії у 2 рази перевищує кількість мешканців країни і складає 460 тис. голів. Їхня вовна продається за кордон. Її використовують для виготовлення тканин, ковдр, шарфів, а також знаменитих ісландських светрів, котрі ідуть на експорт і охоче купуються туристами.

Ісландські фермери розводять також корів і одержують високі прибутки від продажу молока. А низькорослих ісландських коней охоче купують за кордоном. В Європі та самій Ісландії їх широко використовують для розваг туристів.

На оброблених землях здебільшого вирощують трави для годування овець. Значно менше саджають картоплі та ріпи. Овочі вирощують у теплицях.

Місцева промисловість зосереджена на виробленні алюмінію, азотних добрив, цементу і будматеріалів і працює, головним чином, на сировині, що привозять із-за кордону. В світі відомі також ісландські фарби, меблі, кондитерські вироби, миючі засоби. Дуже швидко розвивається галузь із виробництва різноманітного обладнання для риболовлі. Деякі ісландські компанії, що працюють у цьому напрямку, визнані світовими лідерами. Вони розробляють новітні риболовні технології та надають консультативні послуги підприємствам інших країн. Крім цього, в Ісландії активно займаються розробкою комп'ютерного програмного забезпечення та біотехнологіями.

Великі прибутки Ісландія одержує від туризму. Незвичайна природа та чиста екологія приваблюють сюди численних бажаючих з різних куточків світу. Гейзери, водоспади, льодовики, гарячі джерела, де можна викупатися, дивлячись на мальовничі льодові схили, — все це залишає незабутні враження. В останні роки ісландці пропонують нову розвагу для гостей країни: екскурсії в море, щоб спостерігати за китами. З 1991 по 1996 рік

кількість бажаючих подивитися на морських велетнів зросла на 147 відсотків.

Хазяйновиті ісландці мають добрі перспективи для розвитку своєї економіки. Завдяки їхньому дбайливому ставленню до навколишнього середовища Ісландія набула слави екологічно чистої країни. Це зберігає ісландцям здоров'я (тривалість життя тут чи не найдовша у світі) та створює умови для сталого добробуту.

Іспанія — край фламенко і кориди

«Буенос діас» означає «добрий день». Саме так вас привітали б в Іспанії, великій країні, що знаходиться на Піренейському півострові, який ще називають Іберійським на честь іберів — народу, що мешкав тут з прадавніх часів. Загальна площа іспанської території 504 750 км². У країні мешкає близько 39,9 млн жителів, а ще 57 млн щороку відвідують країну, щоб відпочити або вирішити свої бізнес-справи. Іспанію оточують Андорра, Франція, Португалія, Гібралтар та Марокко.

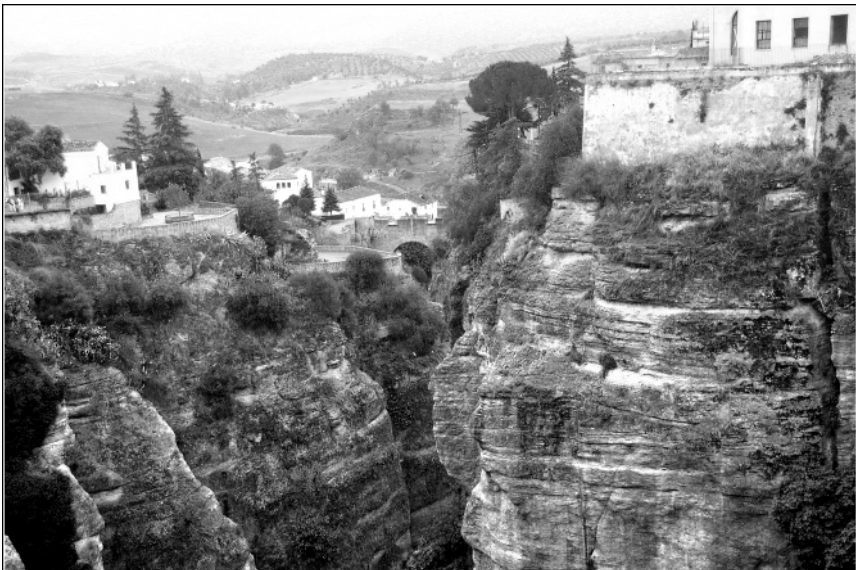
Країна тривалий час вважалася найсильнішою морською державою. І це не дивно: майже з усіх боків вона омивається морем: з одного — Атлантичним океаном, з іншого — Середземним морем, з третього — Біскайською затокою. До того ж від Франції її відділяють високі Піренеї, тому найкоротший шлях до інших країн — морський. Таке розташування принесло Іспанії чималі прибутки: на півдні країни знаходиться Гібралтарська протока — во-

---

Саме з Канарських островів іспанські колонізатори вивезли до Європи яскраво-жовтих пташок — канарок, яких із задоволенням розводять любителі пташиних співів. Канарки неабиякі «імітатори»: вони легко запам'ятовують пісні інших птахів. Навіть не відразу зрозумієш, звідки вдома взявся жайворонок або кулик. Ці птахи були сірувато-зелені із зелено-жовтим пір'ям на животику. Але селекціонери згодом вивели жовтих, червоних із зеленими крилами та майже білих канарок. Канарок вчили виспівувати популярні мелодії, а потім продавали. Співати вміють і самці (кенарі), і самички, але кенарі радують своїм співом майже цілий рік, а канарки роблять це гірше і не дуже охоче.

рота до Середземного моря. Отже, всі кораблі, які збиралися до Атлантики, проходили вздовж іспанських берегів і повинні були сплачувати податки. Портових міст в Іспанії багато: Барселона, Більбао, Кадис, Картахена, Сеута, Лас-Пальмас, Малага, Санта-Круз де Тенерифе, Валенсія, Віго.

Окрім Піренейського півострова, який Іспанія поділяє з Португалією, вона володіє

Гірський пейзаж Іспанії

також двома районами на півночі Африки (Сеута та Мелілья) і трьома групами островів: Балеарськими та Пітіузькими у Середземному морі і Канарськими в Атлантиці.

Іспанія — країна гір. За кількістю гірських масивів вона займає третє місце в Європі, поступаючись лише Швейцарії та Австрії. У центрі Іспанії лежить плоскогір'я Месета та Центральні Кордильєри, на північному сході — Піренейські, Кантабрійські, Іберійські та Каталонські гори, а на півдні — Андалузькі гори. Найвища точка Іспанії — гора Муласен (3478 м).

Клімат в Іспанії здебільшого континентальний і лише на півдні — середземноморський. При континентальному кліматі температура міняється доволі різко: після спекотного дня настає холодна ніч, те саме відноситься і до зміни сезонів. Опадів випадає не дуже багато, вологість повітря невелика. Середземноморський клімат відрізняється дуже спекотним сухим літом і теплою зимою, коли над узбережжям ідуть дощі. Майже все літо країна залита сонцем. Здавалося б, чудово — постійно прекрасна погода, ані бруду, ані калюж. Але для сільського господарства це — одна з проблем, бо без поливу на іспанській землі рослини загинуть. Навіть людям доводиться важко, коли температура піднімається вище $+45^{\circ}\text{C}$. Тому іспанці придумали сієсту — денний відпочинок. Найбільш спекотні години вони перечікують у затінку. Іспанці звикли до свого клімату і до свого сонця. Без нього свято — не свято. До речі, корида (бій биків) також по-

требує сонячного світла. Іспанці кажуть: «Сонце — найкращий тореадор».

Ландшафт Іспанії дуже різноманітний — від андалузських пустель до зелених болотистих земель Галісії та вкритих снігами Піренеїв. Тваринний світ не такий багатий, оскільки більшість видів було знищено. Зараз у віддалених куточках країни можна побачити оленів, білок, альпійських цапів, генет. Птахам пощастило трохи більше: тільки хижих птахів збереглося понад 25 видів.

Найбільші іспанські річки — Ебро, Тахо, Дуеро, Гвадалквівір та Гвадіана. Тільки по Гвадалквівіру можуть ходити кораблі, інші річки влітку міліють. До того ж їхні русла перегороджені численними порогами, що робить судноплавство неможливим. Ріки Іспанії — не тільки водні шляхи або джерела питної води. На цих спекотних землях вони полегшували життя людини самим своїм існуванням.

Іспанська земля багата на корисні копалини. Тут є значні запаси кам'яного вугілля, залізної руди, срібла, золота, урану, вольфраму, вісмуту, сурми та інших мінералів. Не вистачає країні тільки нафти і газу. А деякі багатства іспанці вирощують самі. Звичайно ж, йдеться про рослини, які вважаються гордістю країни: виноград, помаранчі, цитрусові та оливи. За експортом маслин країна зокрема займає перше місце в світі. Іспанські вина вважаються одними з найкращих. Найвідоміше з них — херес, назване на честь міста Херес де ла Фонтера.

Державна мова в Іспанії — іспанська. Це одна з найпоширеніших у світі мов, нею розмовляють майже 320 млн людей в усьому

Одним із досягнень іспанської культури є місцева кухня. Мистецтво приготування їжі в Іспанії досягло дуже високого рівня. Знамениті іспанські страви — це плов «паелья», тріска по-біскайськи, олья, фабада. А на острові Майорка вперше приготували соус майонез, який сьогодні вважається найпопулярнішим у світі.

світі. Навіть той, хто не знає іноземних мов, легко відрізнити книжку або газету, надруковану іспанською. Досить подивитися на знаки питання або оклику. Іспанці ставлять їх не тільки у кінці речення, але й на початку, до того ж догори ногами. У країні розмовляють ще на трьох мовах, крім державної: каталонській в Каталонії, галісійській у Галісії та баскській (або еускера) у країні Басків (районі, що знаходиться на півночі Іспанії).

Перші люди з'явилися в Іспанії приблизно півмільйона років тому. Під час Великого переселення народів на півострові склалася племінна група, що об'єднала кельтів та іберів — кельтіібери. Пізніше до них приєдналися греки, фінікійці та карфагеняни. У давнину в долині Гвадалквівіру існувало легендарне королівство

Середньовічний собор у Сеговії

Тартесс. Потім на півострів прийшли римляни. До речі, саме вони дали країні ім'я «Іспанія» (латиною — трохи інакше: Гіспанія). Завоювання не було легким: майже 200 років могутні легіони намагалися підкорити місцеве населення. Римляни правили країною більше 500 років, потім до 415 р. н. е. країна була окупована германськими племенами.

У період розквіту християнства півострів було об'єднано під єдиною владою. У VIII ст. Іспанію завоювали маври. Їхній вплив на культуру та мову країни був дуже сильним. Німецький письмен-

ник Л. Фейхтвангер у романі «Іспанська балада» зазначив: «Нові володарі принесли з собою високу культуру і перетворили Іспанію на найпрекраснішу, найупорядкованішу і найбільш населену країну в Європі». Мусульманські завойовники не винищили країну, а почали будувати розкішні міста (Кордова, резиденція

За традицією, іспанці мають подвійні прізвища. Розібратися в них не так уже й легко. Коли жінка виходить заміж, вона не бере прізвище чоловіка, а залишає своє. Але її діти отримують перше прізвище батька, за яким іде перше прізвище матері. Наприклад, якщо матір звать Пілар Гомер Діас, а батька — Філіпе Родрігес Фернандес, то їхня донька Мерседес буде мати прізвище Родрігес Гомер. Імена дітям дають на честь батьків: дівчаткам — на честь матері, а хлопчикам — на честь батька. Коли дітей у родині багато, їх звать за прізвиськами — Пако, Пепе, Інма.

іспанського халіфа, вважалася чи не найкрасивішою столицею західного світу), відроджувати сільське господарство, сприяти розвитку науки та мистецтва. В іспанській мові й досі широко використовується більш ніж 4000 арабських слів, а граматики трохи схожа на арабську. Архітектура Іспанії й зараз зберегла рештки мавританського впливу. Один з найяскравіших прикладів мавританського стилю — «Червоне місто» Альгамбра, побудоване у XIII—XIV ст. Альгамбра, що була резиденцією халіфів Гранади, втілювала у собі земний рай. Тут був прекрасний сад з численними фонтанами та басейнами. За зубчастими стінами фортеці стояв палац, прикрашений ліпним орнаментом та майстерною різьбою по дереву. У невеличких внутрішніх двориках халіфи приймали гостей або просто відпочивали. Кажуть, що після того, як мусульмани здали Гранаду християнам, халіф кинув останній погляд на Альгамбру з гірського перевалу і заплакав — настільки шкода йому було покидати її. Перевал з того часу зветься «Стогнання Мавра».

Втім, арабські племена принесли в Іспанію іслам, а це прийшлося не до вподоби народу, що вже звик до християнства. Проти чужої віри та чужих звичаїв спалахували повстання. Іспанська епічна поема XII ст. «Пісня про мого Сіда» оспівує національного героя Родріго Діаса де Бівара, якого називали Сідом Компеадором. Він був борцем за визволення іспанців від маврів та одночасно — ворогом іспанської знаті. В 772 р. у Ковадонзі невелика армія, якою командував вестготський король Пелайо, одержала першу перемогу над мусульманами. Ця битва стала початком Реконкісти — повернення Іспанії християнам. Наприкінці XIII ст. в Іспанії існувало два центри християнства: Кастилія та Арагон. Після їх об'єднання, що сталося в 1469 р. завдяки шлюбу кастильської принцеси Ізабелли та арагонського принца Фердинанда, країна вступила у золотий вік. Іспанія стала єдиною, мусульмани були розбиті. Але Ізабелла з Фердинандом, завзяті католики, відомі не тільки тим, що звільнили країну. Саме вони впровадили в Іспанії інквізицію. Тисячі єретиків були спалені живцем на вогнищах, а ще тисячі померли від тортур.

Після Реконкісти Іспанія почала боротьбу за заморські колонії. У 1492 р. з Палосу почалася подорож трьох каравел Христофора Колумба. Після його повернення тисячі іспанців рушили у подорож до Нового Світу. Конкістадори (завойовники) захопили землю від Куби до Болівії. Місцеве населення нещадно винищувалося, і врешті-решт індіанські племена були змушені або скоритися іноземцям, або загинути. Майже вся нинішня Латинська Америка — колишні іспанські колонії.

«Апетити» імперії росли. Іспанія оволоділа землями не тільки в Америці, але й в Африці та Азії, захопила частину Італії та Ні-

дерланди. Але розпорядитися ріками багатств, що ринули в країну з усіх боків світу, іспанці не змогли. Зрештою, все награвоване осідало у лихварів із Західної Європи або торговців. Економічний розвиток Іспанії уповільнився: навіщо розвивати власну промисловість, коли можна привезти з колоній срібло та золото, а потім обміняти на будь-які цінності і товари. До того ж займатися ремеслом було майже нікому: тисячі людей у пошуках кращої долі виїжджали до Латинської Америки. Іспанія поступово втрачала свої заморські території, вони ставали самостійними.

Починаючи з XIX ст., країна нагадувала бурхливий потік: руйнівна іспано-американська війна, кілька революцій, громадянська війна, що закінчилася встановленням диктатури Франко. Тільки після його смерті до Іспанії повернувся онук останнього іспанського короля Хуан Карлос I, і країна знову стала монархією (що-правда, парламентською — тобто головним законодавчим органом став парламент, який тут зветься Генеральними кортесами). Грошовою одиницею Іспанії є песета. В 1986 р. країна увійшла до ЄС, у 1992 р. вона приймала на Олімпійських іграх спортсменів з усього світу, що стало початком повернення Іспанії на світову арену.

Країна може пишатися своїм внеском у світову культуру. Найкращі музеї світу виставляють роботи знаменитих іспанських художників: Ель Греко, Дієго Веласкеса, Франсіско Гойї, Пабло Пікасо та Сальвадора Далі. Саме в Іспанії з'явилося найкраще, за

Мадрид. Найбільша арена для бою биків

результатами міжнародного опитування, творіння світової художньої літератури — роман «Дон Кіхот з Ламанчі», написаний Сервантесом. Твори Мігеля де Унамуно, Федеріко Гарсія Лорки та Каміло Хосе Села із захопленням читають далеко за межами Іспанії. Іспанія багата також на талановитих оперних співаків — Плачидо Домінго, Хосе Карерас та Монтсеррат Кабальє здобули цій країні гучну славу.

Відносно спокійні європейці вважають іспанців надміру темпераментними, а іноді — навіть жорстокими. Особливо тоді, коли

Наприкінці XVIII ст. в Іспанії з'явилася перша гітара. Невідомо, хто вперше додав шосту струну до арабської лютні, але цей музичний інструмент став одним з найпоширеніших у світі. Андреас Сеговіа зробив класичну гітару окремим музичним жанром. А серед іспанського народу вона стала супутницею будь-яких свят. Фламенко — це типово іспанська музика. Сьогодні вона виконується численними колективами. Це одночасно і пісня, і танець, і своєрідне змагання. Втім, його краще один раз почути або побачити.

культурні діячі. Щороку у липні в Памплоні проводиться велика корида, подивитися на яку приїзять з усього світу. Перед початком самої кориди відбувається біг биків, у якому беруть участь усі бажаючі. Ця розвага дуже небезпечна, бо якщо людина впаде, то буде затоптана. Але пробігти вузькими вулицями, відчуваючи за собою тупотіння биків, — це випробування, достойне справжніх чоловіків.

Протягом усього року в Іспанії відбуваються фестивалі та карнавали. Важко сказати, який з них найкращий. У Ситгесі, Валенсії, Севільї та Сан-Себастьяні люди вбираються у карнавальні костюми і виходять на вулиці, щоб веселитися цілий тиждень. Релігійні свята іспанці зустрічають з великою пишністю. На відміну від інших країн, де святкують тільки два-три релігійних свята на рік, в іспанському календарі чимало імен святих. Кожне місто або село має свого покровителя, і день цього святого — справжнє свято. Про повагу до святих говорить ще одна традиція. День народження іспанці справляють двічі на рік: перший раз — сам день народження, а другий — день того святого, на честь котрого вони отримали ім'я.

Страсний тиждень (тиждень перед Великоднем) супроводжується вуличними процесіями, під час яких з церков виносять ста-

мова заходить про кориду — традиційне іспанське видовище, бій биків (точніше — бій з биком). Тореро, який виходить на арену, кожного разу ризикує своїм життям. Але ця небезпечна професія дуже престижна. Торедори популярні не менше, а частіше навіть більше, ніж найвідоміші спортсмени або

туї святих у розшитому золотом та сріблом одязі. Святі нібито подорожують вулицями міста, заступниками якого вони є. В Іспанії існують і незвичайні свята, наприклад Ла Томатіна. Воно проводиться у місті Буньель. Під час свята люди кидають один в одного стиглі помідори. Все місто перетворюється на поле битви, де замість крові — томатний сік.

Іспанські міста вражають своєю своєрідністю. Романтична, але в той же час енергійна Барселона, Севілья з її садами та парками, столиця Іспанії Мадрид, де знаходиться пам'ятник Дон Кіхоту... Звичайно ж, в кожному куточку іспанської землі — свої визначні місця. В Мадриді знаходиться королівська резиденція Паласіо Реаль, всесвітньо відомий музей Прадо, численні галереї. Барселона вражає унікальною архітектурою. Тут знаходиться церква Саграда Фамілія (архітектор Антоні Гауді), Музей Пікассо, фантастичний Парк Гюелл. До барселонського готичного собору збираються не тільки для того, щоб помолитися: кожної неділі тут можна побачити традиційний каталонський танець сардану. Толедо, колишня столиця Іспанії, зберіг свій старовинний вигляд майже незмінним. Його музеї, церкви та замки приваблюють тисячі туристів. Валенсія знаменита своїм палацом (Паласіо дель Марке де Дос Агуас), а місцевий Музей витончених мистецтв — один з найкращих в країні. Є в Валенсії і величезний комплекс, присвячений наукам та мистецтву, — Сіудад де лас Артес. Найвідоміше визначне місце Гранади — звичайно, Альгамбра. А ще тут можна відві-

дати археологічний музей, королівську каплицю, собор, побудований у XVI ст., рукотворні печери Сакромонти. У Севільї знаходиться собор, що увійшов до Книги рекордів Гіннеса завдяки своїм розмірам. Він був побудований на місці колишньої мечеті. Поруч з мечеттю був зведений і мінарет понад 100 метрів заввишки. На його верхівці сяяли чотири мідні позолочені кулі. Легенди розповідають, що

Будинок, зведений за проектом А. Гауді в Барселоні

їх було видно на відстані дня дороги від Севільї. В XVI ст. на основі мінарету була побудована дзвіниця, на верхівці якої встановили статую Віри, що поверталася від вітру. Від іспанського слова «hírar» — обертатися — вежа отримала своє ім'я: Хіральда. З Хіральди відкривається чудовий вид на місто: казковий палац Алькасар, парк Марії Луїзи, Археологічний музей, Музей національних костюмів...

Острівні території Іспанії — це кілометри чудових пляжів та безліч розваг. Тенерифе славиться своїми лицарськими турнірами, що проводяться у замку Сан Мігель, прекрасними виставами іспанського балету. Тут знаходиться унікальний акваріум Планета Пінгвінів, де, крім пінгвінів, можна побачити вистави за участю дельфінів та морських котиків. На Канарських островах розташовані курорти, що працюють цілий рік. І це не дивно: мешканці островів кажуть, що на Канарах завжди весна. Відпочити тут можна і на узбережжі, і в горах (до річі, на горі Тейде сніг тане лише у травні, тому тут можна в один день і на лижах покататись, і в морі поплавати).

Іспанія — своєрідна і прекрасна країна. Вона взяла найкраще від усіх народів, які колись побували на Піренейському півострові. І якщо ви захочете побачити одночасно Європу, Азію та Африку — приїжджайте до Іспанії!

Італія — чарівна скарбниця мистецтва

Лише одна назва цієї країни викликає в уяві образи прекрасного: перед очима постають мальовничі середземноморські краєвиди та білосніжні верхів'я Альп, золотаві виноградники Тоскани та жовтогарячі помаранчеві гаї Сицилії, згадуються мелодичні неаполітанські пісні та замріяні венеціанські баркароли, вражаючи своєю довершеністю і величчю творіння майстрів Високого Відродження та архітектурні пам'ятки античної культури — німі свідки стародавньої історії.

Але портрет сучасної Італії не обмежується тільки цими рисами. Їй притаманні й усі ознаки та проблеми нинішнього життя. Більше того, Італію можна вважати країною протиріч, різких соціальних та економічних контрастів. Тут сива давнина сусідить з останніми досягненнями науково-технічного прогресу, злиденність — з багатством, прекрасне — з потворним.

Історія країни почалася близько 2000 р. до н. е., коли переселенці, скоріше за все, з північних країн Європи, почали перетинати Альпи і селитися на Апеннінському півострові. Першою державою, що виникла на теренах сучасної Італії, науковці вважають

Римський Колізей

державу етрусків. Їхнє походження досить загадкове. Цілком імовірно, що прабатьківщиною етрусків була Мала Азія і прибули вони на Апенніни морським шляхом. Саме вони заснували на узбережжі перші поселення. Етруски мали свою писемність, яка за

Від стародавніх часів у Римі залишилося багато пам'яток архітектури. Найвідоміша серед них — Колізей, побудований в 75—80 рр. за часів імператора Веспасіана. Цей амфітеатр у формі еліпса близько 50 м заввишки вмщував 80 тис. глядачів. Тут влаштовувалися гладіаторські бої та інсценізації морських битв, цькування диких звірів. Краще за нього збереглася ще одна велична споруда античного Рима — Пантеон («храм усіх богів»), збудований в 120—125 рр. за часів імператора Адріана. Тепер тут розміщується національний мавзолей, в одній з ніш якого покуються останки великого живописця Рафаеля. А в знаменитих термах (тобто лазнях) Каракалли, споруджених у 206 р., які слугували давнім римлянам місцем відпочинку, зараз улітку влаштовуються оперні вистави на свіжому повітрі.

написанням літер нагадувала грецьку. Вони були вправними ремісниками, що добре обробляли метали і каміння. Чудові етруські вази дійшли до нашого часу.

Другим за значенням італійським племенем на Апеннінах були латини, або італіки, від яких і походить назва країни. Вони мешкали в Лаціумі, тому краї, де, за переказами, у 753 р. до н. е. разом із сабінянами заснували Рим. Межі міста, що розкинулося на семи пагор-

бах, визначив його першим правителем Ромул. Втім, на одному з пагорбів, Палатинському, археологи знайшли сліди людського поселення, яке датується ще X ст. до н. е.

Після смерті Ромула влада перейшла до інших царів, які теж були етрусками. Вони правили цим містом-державою до 509 р. до н. е., коли внаслідок нападу етрусського володаря Ларса Порсенни монархію біло повалено, а замість неї введено республіканську форму правління. Місце царя зайняли два консули та сенат (до речі, створений ще при Ромулі), до якого входили представники міської аристократії — патриції. У політичному житті міста виникало чимало суперечностей між патриціями та плебеями — бідною частиною населення. До того ж становлення Риму як держави проходило у важких умовах невпинних війн із сильними і войовничими сусідніми племенами. Це вимагало об'єднання зусиль усього народу. Тому патриціям доводилося йти на поступки плебеям: так було введено інститут трибунів — виразників найбідніших верств населення. Вони домоглися в 451 р. до н. е. прийняття законів, що обмежували свавілля магістратів — державних чиновників, поклавши тим самим початок римському цивільному праву.

У IV—III ст. до н. е. Рим підкорив увесь Апеннінський півострів разом із грецькими колоніями, що існували тут з VIII ст. до н. е. Внаслідок Пунічних війн (246—146 рр. до н. е.) він опанував усім басейном Середземного моря і перетворив Карфаген на римську провінцію Африка. У I ст. до н. е. на політичній арені Риму з'явилися нові фігури — полководці та воєначальники, ладні піти не лише на загарбання чужих територій, але й проти самого Риму. Громадянська війна між диктаторами Марієм і Суллою закінчилася у 82 р. до н. е. перемогою останнього, але не припинила внутрішню міжусобицю в країні. Лише з приходом до влади Юлія Цезаря, який з 45 р. до н. е. став довічним диктатором держави, в ній запанував мир та спокій. За часів правління його наступника Октавіана, що пізніше прийняв титул Август (дослівно «шанований богами»), було створено велику імперію, до складу якої увійшли всі країни Середземномор'я, зокрема Єгипет. При Октавіані (30 р. до н. е. — 14 р. н. е.) і двісті років правління по тому Рим неодноразово перебудовувався, територія його значно збільшилася.

Перші два століття нової ери були апогеєм розквіту імперії, періодом внутрішнього спокою, розвитку цивілізації і безумовної військової переваги над сусідами. Особливо збільшилася територія імперії під час правління імператора Траяна (98—117). А завдяки Діоклетіану (284—305) в державі були проведені важливі військові та адміністративні реформи, запроваджено культ володаря.

Але вже з III ст. Рим починає слабнути: з півночі на його терени вдерлися варвари, підривало могутність держави і моральне зубожіння римського суспільства. Лише імператорові Константи́ну I Великому (306—337) вдається ще раз об'єднати державу. Він запровадив чимало адміністративних реформ, а в 313 р. визнав християнство офіційною релігією країни. Але в 330 р. імператор переніс її столицю до Константинополя, а Рим залишився центром західної частини імперії. Останній поділ її на Західну та Східну (Візантійську) відбувся 395 р. Відтоді обидві держави мали свій шлях розвитку. Для Західної Римської імперії він тривав недовго: 476 р. вона упала під тиском варварів. Східна ж проіснувала до 1453 року.

Характерною особливістю державного ладу Італії в Середні віки стали міста-держави з республіканським устроєм: Мілан, Флоренція, Венеція, Неаполь, Кремона, Генуя та інші. Саме завдяки їм Італія змогла встояти перед німецькими нападами Фрідріха I Барбаросси та Фрідріха II, досягти значного економічного і культурного розвитку. У XIII—XIV ст. в умовах посилення класової боротьби в італійських містах-державах республіканське правління змінюється на синьорії — устрій, за яким уся влада зосереджується в руках одноосібного володаря — синьйора (тирана). Тут зароджуються такі легендарні династії, як Медичі (Флоренція), Борджіа (Рим), Есте (Феррара), Монтефельтро (Урбіно), Вісконті (Мілан) тощо. За часи їхнього володарювання в італійських містах

Флоренція. Собор Санта-Марія дель Фіоре

Одним із найбільших меценатів, що суттєво вплинув на розвиток італійської літератури і мистецтва епохи Відродження, був банкір і могутній правитель Флоренції Лоренцо Медичі (1449—1492). Він відомий сприянням творчості поетів, митців і гуманістів того часу: Андже́ло Поліціано, Марсіліо Фічино, Піко делла Мірандола, Андреа Верроккйо, Сандро Ботічеллі, Доменіко Гірландайо. Кращим учнем заснованої Лоренцо мистецької школи був славетний скульптор Мікеландже́ло, якого він підтримував до кінця його життя.

імператори і римські папи, Франція і Іспанія. Після Італійських війн 1494—1559 років тут укріпилося панування Іспанії, а після війни за іспанську спадщину (1701—1714) — Австрії. Наприкінці XVIII ст. країну захопили війська наполеонівської Франції.

Середина XIX ст. вписала чимало бурхливих сторінок в історію Італії. Найважливішими подіями того часу стали революції 1848—1849 і 1859—1860 років, спрямовані проти іноземної окупації. Боротьбу за незалежність і об'єднання держави очолювали карбонарії — члени таємного товариства «Молода Італія», заснованого Джузеппе Мадзіні, і національний герой Італії Джузеппе Гарібальді, який у 1860 р. внаслідок вдалого походу звільнив усю південну частину країни. Остаточне об'єднання Італії відбулося у 1871 р., після чого Рим знову став столицею держави.

Після Першої світової війни країна опинилася у глибокій політичній кризі, що спричинило прихід до влади фашистського уряду на чолі з Беніто Муссоліні. Ось чому у Другу світову війну Італія виступила на боці нацистської Німеччини. Але після падіння фашистського режиму в 1943 р. в країні розгорнувся рух Опору. Після звільнення від фашизму Італія була проголошена парламентською республікою. На чолі її стоїть президент, що обирається на сім років і не може переобиратися. Законодавча влада здійснюється парламентом — палатою депутатів і сенатом, які обираються на п'ять років. Виконавча влада належить Раді міністрів. Італія входить до багатьох світових союзів і співтовариств: є членом НАТО (з 1949 р.), ЄЕС (з 1958 р.) та ЄС (з 1993 р.).

Країна розташована в Південній Європі і займає площу 301,3 тис. км², на якій мешкають 57,6 млн чоловік (за даними 2000 р.). Таким чином, середня густота населення в ній складає 190 чоловік на км². Столиця Італії — Рим (часто його називають Вічним містом), де проживає 2,8 млн чоловік (із передмістями — 3,8 млн). Інші великі міста країни: Мілан (1,4 млн; з передмістя-

пурше в світі почали складатися капіталістичні відносини, з'явилися банки, набула значного розквіту культура Відродження.

Між XV і серединою XIX ст. Італія перебувала у центрі численних конфліктів між європейськими династіями. За її територію боролися германські

ми — 4 млн), Неаполь (3,2 млн), Турин (близько 1 млн), Флоренція (397 тис.), Венеція (306 тис.).

Офіційною державною мовою є італійська, грошовою одиницею — євро.

Майже 95% мешканців країни — італійці. Серед представників інших національностей тут проживають фріули, ладіни, південні тірольці, словенці, хорвати, албанці, французи, греки тощо. Такий склад населення обумовлений тим, що Італія межує з Францією, Швейцарією, Австрією й Словенією. Усередині країни містяться дві маленькі держави: князівство Сан-Марино і Ватикан. Складовою частиною італійської території є острови Сицилія, Сардинія, Ельба, Капрі, Ліпарські, Тосканські та інші.

За географічним положенням Італія однаковою мірою є морською і гірською країною. Її береги омивають води п'яти морів: Лігурійського, Тірренського, Адріатичного, Іонічного та Середземного. А значну частину суходолу займають гори. На півночі країни довжиною 1200 км простягнулася гігантська дуга Альп. Тут знаходяться найвищі альпійські верхів'я: гори Монблан (4807 м), Монте-Роза (4634 м), Червіна (4478 м). Гірські пасма Альп перерізають численні долини і перевали, найвідомішим із яких є Сен-Бернар, що лежить на висоті 2469 м. У давнину через перевали проходили головні торговельні шляхи, зараз тут прокладено автомобільні дороги та залізничні колії.

Майже через увесь Апеннінський півострів та острови Сицилія, Сардинія, Ліпарські, Тосканські довжиною 1350 км простягнулися Апенніни — одні з наймолодших гір на землі. Вони значно поступаються Альпам у висоті: найвища їхня точка — гора Корно — сягає лише 2914 м над рівнем моря. Найважливішою особливістю цієї гірської системи є наявність діючих вулканів: Етни — на Сицилії, Везувію — поблизу Неаполя, Стромболі — на Ліпарських островах.

Потерпає Італія і від землетрусів. Лише у XX ст. їх було понад 150. Останній з них стався в листопаді 1980 р. Він охопив територію від Неаполя до Потенци площею 26 тис. км². Внаслідок цієї катастрофи вщент зруйновано м. Брієнцу, другої загибелі зазнали Помпеї, 3 тис. чоловік загинуло і близько 19 тисяч зникло безвісти.

Останнє найпотужніше виверження Везувію відбулося в 1944 р., коли були зруйновані міста Сан-Себастьяно і Масса-де-Сомма, а Помпеї вкрились попелом завтовшки 5 см. Виверження Етни відбуваються приблизно раз у три-п'ять років. А діючий вулкан Стромболі через невпинну діяльність називають «маяком Середземного моря».

Єдина велика низина Італії — Паданська (Ломбардська) рівнина — займає значну частину басейну ріки

По. Вона є не тільки головною житницею країни, але й найбільш розвиненим промисловим районом. Менші за розмірами прибережні низини та альпійські долини використовуються для розведення садів та виноградників, випасання худоби. Найбільш мальовничі місця слугують туристичною зоною: тут побудовані численні пансіонати, курорти, кемпінги.

Найповноводніші ріки країни протікають у її північній частині. Найбільша — річка По довжиною 670 км. Площа її басейну займає чверть території країни. Вода в ній дуже мутна, оскільки від витoku до впадання в Адріатичне море вона несе велику кількість замулених частинок гірських порід. Через це русло її місцями підіймається вище оточуючої рівнини. Щоб запобігти повеням, По перекидають численними греблями, тому суднохідна вона лише до міста Кремона. Друга за величиною ріка Тибр, довжиною 405 км, суднохідна лише від Рима до гирла — місця впадання в Тірренське море. Через систему озер, приток і каналів вона зв'язана з іншою великою річкою країни — Арно. Обидві сумно відомі своїми руйнівними повенями, зокрема у Флоренції в 1966 р. Інші річки Італії переважно гірські, бурхливі восени та взимку, влітку пересихають. Натомість тут є багато озер, що утворилися в кратерах згаслих вулканів або в місцях танення льодовиків. Особливо знамениті своїми краєвидами передальпійські озера Лаго-Маджоре, Лугано, Комо, Гарда та інші.

Витягнутість території країни з півночі на південь обумовлює значні кліматичні відмінності між окремими районами — від помірного теплого клімату на Паданській рівнині до суто субтропічного

Надзвичайною окрасою італійської природи є безліч різноманітних печер та гротів. Одна з них — Антро-дель-Корк'я (805 м) — найглибша у світі. Всього тут налічується близько 70 великих печер, а лише в одній Умбрії — до 120 гротів. Але найвідомішим є Голубий грот на узбережжі острова Капрі, який освітлюється блакитним світлом сонячних променів, що відбиваються у товщі морської води. Деякі з печер завдяки наявності мінеральних джерел, випаровувань і грязей мають лікувальне значення.

на рік. Для середземноморського клімату характерні сухе та жарке літо із середньою температурою липня—серпня близько $+26^{\circ}\text{C}$, а зима м'яка і тепла ($+8\text{—}10^{\circ}\text{C}$). Три чверті днів року ясні, безхмарні. Але протягом березня—жовтня на південь Італії нерідко прилітає

на Сицилії і півдні Апеннінського півострова. Середня температура січня на рівнині становить близько 0°C , а липня — $+23\text{—}24^{\circ}\text{C}$. Взимку тут завжди випадає сніг, який іноді лежить кілька тижнів. У Північній Італії нерідко проходять сильні, навіть катастрофічні зливи. Кількість опадів сягає від 600 до 1000 мм

сіроко — спекотний вітер з Африки або Аравійського півострова, який несе багато пустельного пилу. Найпосушливіше місце країни — місто Сан-Панкраціо-Салентино, де за рік випадає всього 197 мм опадів. Клімат Альп змінюється в залежності від висоти від помірно теплого до холодного. Сніг тут лежить декілька місяців, бувають сильні снігопади, через що перевали стають непрохідними. Взимку в альпійських передгір'ях нерідко віє сухий і теплий фен, або трамонтана, а для району Трієста характерний бора — сильний холодний вітер, що дме з гір у бік моря.

Рослинний світ Італії дуже різноманітний. Проте через багато-вікову господарську діяльність і густоту заселення в країні, за винятком високогір'я, не лишилося природних ландшафтів — їх змінили культурні. Ліси займають лише 20% території. В них ростуть вічнозелені кам'яні та коркові дуби, пінії, альпійські сосни, мастикові дерева, пальми, агави, кактуси. Для рослинного покриву характерний маквіс, або зарості, що утворюється суничним деревом, деревоподібним ялівцем, лавром, дикою маслиною, олеандром та іншими. Але поряд з природними видами зустрічається багато культурних насаджень: цитрусові, оливи, мигдаль, гранат, смоква тощо.

В горах яскраво простежується висотна поясність: субтропічна рослинність змінюється широколистими лісами з дуба, каштана, ясеня, бука та граба, вище ростуть мішані хвойно-букові ліси, потім — лише хвойні з різних видів сосни, модрини, ялини та ялиці. А за ними —

В Італії дуже часто відчуваються екологічні проблеми. Майже всі міста, і передусім Рим, перебувають на одному з останніх місць у світі щодо озеленення. Розвиток промисловості і автомобільного транспорту призвів до забруднення повітря, яке у центрах хімічної галузі перевищує всі припустимі норми. Шкідливі відходи промисловості негативно позначилися і на якості води у річках та озерах.

субальпійські високотрав'яні луки. Біля снігових верхівок ростуть лише мохи та лишайники, а влітку квітнуть ломикамінь та примули.

Диких тварин у країні збереглося дуже мало. Лише у гірських районах, переважно в заповідниках, зустрічаються ведмеді, вовки, сарни, косулі, а на острові Сардинія — муфлони, лані, дика лісова кішка. В Альпах водиться багато лисиць. Краще збереглися дрібні хижаки та гризуни, поширено чимало видів плазунів та птахів. Особливо вражає різноманітністю світ комах: численні види метеликів, мурашок, жуків, цикад. Для охорони флори і фауни в Італії створено чотири національні парки, проте їхня площа незначна.

Викликає занепокоєння доля найчарівнішого італійського міста Венеції, єдиного у світі, що побудоване на ста островах, з'єднаних 400-ми мостами. Зараз йому загрожує наступ моря.

Венеція — місто води

Надра країни не багаті на корисні копалини. Проте за запасами ртутної руди — кіноварі — вона займає одне з перших місць у світі. Славиться Італія і покладами будівельних та оздоблювальних матеріалів: мармуру, граніту, туфу, травертину. А в районі Тоскани видобувається славетний білий каррарський мрамур, який ще давні римляни використовували для створення скульптур і оздоблення будинків. Зараз він не тільки застосовується в країні, але й широко експортується.

Незважаючи на відсутність багатьох корисних копалин, Італія має багатогалузеву і добре розвинену промисловість, яка дає 2/5 національного доходу. В країні переважають виробництва важкої промисловості: машинобудування, металургії, електроенергетики. З виробництва алюмінію та цинку Італія посідає четверте місце в Європі, а з виробництва магнію — навіть перше в світі. Майже вся обробна промисловість базується на привізній сировині. Головне місце в ній займають нафтопереробні підприємства, найкрупніше з яких працює на острові Сицилія. 70% виробництва електроенергії припадає на теплові електростанції. Використовуються й інші джерела енергетики: атомні, геотермальні (внутрішнє тепло Землі), сонячна енергія тощо.

Серед галузей машинобудування чільне місце належить автомобілебудуванню. Автомобільна промисловість Італії завдяки технічному оснащенню та економічності машин посідає одне з перших місць у світі, а за розмірами виробництва — п'яте місце після

Саме слово «фаянс» походить від назви давнього центру цього виробництва — італійського міста Фаєнца. Починаючи з епохи Відродження, у Венеції виготовлялося славетне художнє скло. Зараз понад 500 скляних заводів виробляють листове скло, кришталь, особливо міцне скло для автомобілів та оптичних приладів. Ці підприємства розташовані на острові Мурано. А от великі італійські міста — Флоренція, Рим, Венеція — здавна славляться своїми ювелірними виробами.

електрообладнання для побуту, електронної техніки, друкарських машинок, обладнання для обробки пластмас та для гумової промисловості. Провідними для країни лишаються текстильна, хімічна та взуттєва промисловість, що мають давні традиції. Флорентійські текстильні мануфактури з'явилися ще в XIV ст. і були першими в світі. З виробництва взуття Італія вважається другою в світі після США, а з експорту його посідає навіть перше місце. У текстильній галузі провідним залишається шовківництво, що зародилося в країні ще в XII столітті. Дуже поширене тут і виробництво фаянсових виробів, традиції якого беруть початок з античних часів.

Італія має велику і розгалужену транспортну мережу, переважно автомобільну. Значну роль у господарстві країни відіграє і морський транспорт. Тут розташовано понад 150 портів, найкрупніший з яких — Генуя. У повітряному транспорті провідним підприємством є компанія «Аліталія» — одна з найкращих авіатранспортних компаній світу.

Сільське господарство країни має більш високий рівень продуктивності на Півночі: тут поширені сучасні великі сільгосппідприємства. Вирощуються переважно зернові культури: пшениця, жито, овес та кукурудза. За виробництвом рису Італія навіть посідає перше місце у Європі. Головні райони овочівництва та садівництва зосереджені в Південній Італії. Країну нерідко називають «першим садом Європи», оскільки тут вирощується багато різних фруктів: яблук, груш, персиків, черешень, абрикосів, смокви, мигдалю, волоського горіха. Великі врожаї дають тут цитрусові, поширено близько 250 сортів винограду. А за збором оливок країна посідає друге місце в світі після Іспанії. З технічних культур найчастіше вирощується цукровий буряк. На півночі Італії більше займаються м'ясо-молочним тваринництвом, а на відходах буряку вирощують свиней. У південних районах на фермах розводять віслуків і мулів.

Японії, США, Німеччини та Франції. Провідна роль у цій галузі належить концернам «Фіат», «Феррарі», «Альфа-Ромео». До того ж Італія — батьківщина моторолера. Італійські моторолери і мотоцикли відомі далеко за межами країни. Швидкого розвитку набуло тут і виробництво

Італія відома безліччю мистецьких досягнень і відкриттів. Саме італійський чернець Гвідо д'Ареццо ще в XI ст. створив нотне письмо і дав назву семи нотам гармонії. А в першій половині XVI ст. композитор Джованні Палестріна написав перші меси (обідні) для багатоголосого співу. Одним з перших оперних композиторів був Клаудіо Монтеверді (1567—1643), опера якого «Орфей» стала широко відомою.

Найулюбленіше свято італійців — Різдво. Особливо чекають на нього діти, сподіваючись отримати чудові подарунки. За народними переказами, їх приносить старенька чарівниця Бефана. Вона буцімто відкриває двері будинків маленьким золотим ключиком або спускається через димохід і наповнює дарунками дитячі панчохи чи чобітки. А в новорічні свята до дітей і дорослих приходять з подарунками Боббо Натале (дослівно «Різдвяний Папа») — італійський Дід Мороз.

Лоренцо, палацу Пітті (зараз тут розміщується всесвітньо відома художня галерея). Чудові творіння залишив нащадкам і архітектор Донато Браманте (1444—1514): головне серед них — проект нової будівлі собору Св. Петра у Ватикані.

Не забувають італійці й про народні звичаї, які особливо яскраво проявляються у свята.

Люблять італійці також влаштовувати веселі й гомінкі карнавали. Карнавальні гуляння та процесії зазвичай відбуваються у лютому—березні і супроводжуються яскравими театральними видовищами. Особливо славляться своїми карнавалами Венеція та маленьке провінційне містечко Віареджо. Вони збирають багато туристів з усіх куточків землі, які бажають побачити цю чудову країну у святковому вбранні.

Латвія — бурштинова країна

Ще донедавна Латвія — одна з трьох прибалтійських країн — існувала у нашому уявленні як «радянська Західна Європа». Багато в чому латвійські міста залишили в собі численні зразки серед-

Попри всі труднощі і негаразди економічного життя, італійці завжди лишаються життєлюбними, веселими і гостинними людьми. Вони мають багато здобутків у літературі, мистецтві, архітектурі та кінематографі. Щоб переконатися в цьому, варто назвати лише імена Данте, Рафаеля, Леонардо да Вінчі, Верді, Фелліні тощо.

Основоположником архітектури Відродження вважається Філіппо Брунеллескі (1377—1446). У своєму рідному місті Флоренції він майже чверть століття працював над зведенням церкви Сан-

ньовічної європейської архітектури. Будь-який радянський фільм про Середньовіччя знімався саме тут. Тісний історичний зв'язок із Заходом зробив Латвію зовсім не схожою на своїх східних «братів». Але хіба можна було назвати чужою країну, в яку будь-хто міг вільно поїхати у відпустку, в якій проводився один з найвідоміших у СРСР музичних фестивалів у Юрмалі? Зараз Латвія стала справжнім закордоном, але бажаючі все ж можуть її відвідати, проте тільки на підставі візи і закордонного паспорта.

Латвія розташована у Східній Європі і Прибалтиці, на крайньому заході Східноєвропейської рівнини і займає 64,6 тис. км². Її кордон межує з Естонією на півночі, Росією на сході, Білоруссю та Литвою на півдні. На заході країна омивається Балтійським морем, через що і вважається приморським курортом. Море дає Латвії ще і своєрідну «візитну картку» — бурштин.

Латвійські краєвиди досить одноманітні. Латвія — це рівнина, вкрита пагорбами висотою від 100 до 200 м над рівнем моря. А найвища точка рельєфу — гора Гайзинькалнс, що сягає лише 312 м заввишки.

На території Латвійської Республіки тече понад 700 річок, і всі вони впадають до Балтійського моря. Найбільша з них Даугава, яка бере свій початок у Росії і відома там під назвою Північна Двіна. Багато також і заболочених регіонів, що чергуються із сільськогосподарськими землями, озерами і змішаними та сосновими (біля узбережжя) лісами.

Латвійський краєвид

Клімат у країні перехідний від морського до континентального. Близькість моря робить річні коливання температури незначними. Середня температура січня не знижується за позначку -7°C , липня — зазвичай не перевищує $+18^{\circ}\text{C}$. Найбільша кількість опадів припадає на зиму. В середньому їх випадає 500—800 мм на рік.

На латвійській території розташовано 5 заповідників, багато заказників, понад 90 парків і один національний парк Гауя. Але тваринний світ не вирізняється різноманітністю. Тут водяться дикі олені, кабани, бобри. Нерідко можна зустріти й чорного журавля. Але національним птахом проголошена, як це не дивно, біла трясогузка. Адже цей птах є перелітним і перебуває в країні лише з квітня по жовтень. Не менш загадкова ситуація і з рослинами, які вважаються національними символами. До них віднесено ромашку, липу й дуб, незважаючи на те, що вони розповсюджені по всій Європі.

Історики остаточно не визначилися, з якого моменту починається латиська історія. Припускають, що коріння латишів сягають вглиб приблизно до III—II тис. до н. е., коли територію Латвії займали люди так званої культури ямково-гребінчастої та шнурової кераміки (назва походить від типу орнаменту на глиняних виробках), які згодом дали початок культурі балтійських племен.

У I тис. до н. е. територію країни вже ділили між собою балтійські племена куршів, земгалів, селів, латгалів. Припускають, що саме від латгалів походить назва Латвії. Поряд з балтійськими племенами жили фінські племена лівів. Тому балтійські нареччя зазнали сильного впливу фінської мови. У доброму сусідстві всі ці народи проіснували дуже тривалий час — аж до пізнього Середньовіччя.

У 1198 р. територія Латвії привернула увагу католицької Європи. Папа Римський проголосив хрестовий похід проти прибалтійських поганців. Першими полягли ліві. А в 1201 р. єпископ Альберт заснував форпост для подальшого захоплення непокірних народів — Ригу. Головним загарбником виступив Лівонський орден — місцева частина Тевтонського ордену, яка отримала назву від захопленої Лівонії, країни лівів. Наприкінці XIII ст. Лівонією почали називати всю територію Латвії та Естонії. Володарями на цих землях були Лівонський орден та Ризьке архієпископство. Таким чином німці на декілька століть стали привілейованою нацією в Прибалтиці.

Наприкінці XV ст. відбулося юридичне затвердження кріпосництва. Жорстокі умови, в яких доводилося жити корінному населенню, привели до розповсюдження ідей Реформації. У середині XVI ст. католиками у Лівонії залишалися лише феодали — решта населення прийняла лютеранську віру.

Рига. Будинок «Три брати» (XV—XX ст.)

У середині XVI ст. починаються суперечки за територію Лівонії між Росією, Швецією, Данією і Литвою, внаслідок чого різні її частини впродовж тривалого часу переходили з рук у руки. Пізніше до суперечників приєдналася й Польща. На початку XIX ст. територія сучасної Латвії підпадала під владу Росії і почала зазнавати сильної русифікації. Наприкінці XIX ст. викладання у школах велося лише російською мовою, керівні посади могли займати лише росіяни. Становище дещо покращилося лише після революції 1905 року.

Під час Першої світової війни Латвія була окупована німцями. Окупація продовжувалася до революції в Німеччині у листопаді 1918 р. 18 листопада Народна рада Латвії, яка була терміново створена Демократичним блоком, проголосила створення нової незалежної держави, але фактично влада залишалася за місцевою німецькою верхівкою. У боротьбу за Латвію включилася радянська Росія. Білогвардійці підтримали пронімецький уряд. Так Латвія стала ареною боротьби між червоними та білими.

11 листопада 1920 р. був підписаний мирний договір між Латвією та радянською Росією, внаслідок чого країна вперше стала незалежною державою. Але проіснувала ця республіка недовго. У 1934 р. президент Кароліс Ульманіс влаштував державний переворот і встановив у країні диктатуру. Всі партії були заборонені, Сейм скасовано. Президент став одноосібним керівником держави.

У 1940 р. владу в Латвії захопила комуністична партія. У червні на територію країни були введені радянські війська, і 5 серпня вона увійшла до складу СРСР. Почалися репресії щодо людей, які не підтримували радянську владу.

Невдовзі латвійську територію окупували німецькі фашисти. Частина населення пішла у антифашистське підпілля, а частина підтримала окупантів і чинила опір радянським військам, які у травні 1945 р. визволили країну від фашистського поневолення. Цей опір відносно прорадянських урядовців продовжувався аж до кінця 40-х років. Після остаточного його придушення радянська влада запровадила у Латвії насильницьку колективізацію, в ході якої більше 41 тис. латишів було вивезено за Урал. Але радянський режим мав не тільки негативні наслідки. Форсована індустріалізація виробництва сприяла появі багатьох нових галузей, було збудовано 2 електростанції.

У 1990 р. Верховна Рада Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки прийняла Декларацію про незалежність і рішення про зміну назви країни на Латвійську Республіку. Через рік Радянський Союз, врешті-решт, визнав незалежність Латвії. А в 1993 р. були проведені вибори до нового Сейму.

З цього часу життя російськомовного населення країни значно погіршилося. Наприкінці 90-х років це навіть призвело до того, що Російська Федерація погрожувала ввести економічні санкції проти держави. Ще й досі майже третина її населення вважається апатридами, тобто негромадянами Латвії. Вони не можуть брати участь у виборах, мають й інші обмеження у правах. Таким чином латвійський уряд намагається витіснити з республіки осіб нелатвійської національності.

Населення республіки складає приблизно 2,386 млн чоловік. З них латишів тільки 52 відсотки. 34% складають росіяни, 4,5% — білоруси, 3,4% — українці, 2,3% — поляки. Більша частина віруючих — лютерани і католики, існує також православна меншина. Державна мова — латиська, але значна кількість людей розмовляє російською.

Крім однопалатного Сейму, система влади у Латвійській Республіці передбачає наявність президента, який обирається Сеймом на чотири роки. На сьогодні Латвія є членом ООН, Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Ради Європи, НАТО.

Національна валюта — лат, що складається зі 100 сантимів.

Столицею республіки є Рига, яка розташована у гирлі Даугави, там, де ріка впадає у Ризьку затоку. Місто відоме ще з 1198 р. Тут збереглося багато середньовічних будівель. Серед них широко відомим є Домський собор, заснований у XIII столітті. Орган собору вважається одним з найкращих у світі завдяки унікальному звучанню.

Рига. Міст через Даугаву

У Ризі живе близько 1 млн людей, що складає майже третину населення республіки. Інші міста Латвії значно менші. Найзначнішими з них є морський порт Ліепая (114 тис. жителів) і Даугавпілс (128 тис.).

Латвія — індустріально-аграрна країна. До її провідних промислових галузей належать машинобудування та металообробка. Особливо розвиненими вважаються енергетичне машинобудування, електротехнічна, радіоелектронна промисловість, виробництво засобів зв'язку та приладобудування, транспортне і сільськогосподарське машинобудування. Розвиваються хімічна і нафтохімічна, легка, харчова промисловість. Але основним джерелом доходу країни є транзит російської нафти.

Головною галуззю сільського господарства вважається тваринництво, а точніше, молочно-м'ясне скотарство і вигодовування свиней на бекон, яке має великі відмінності у раціоні годування від звичайного свинарства. Під рілля зайнято 1740 тис. га землі. Вирощуються жито, пшениця, ячмінь, льон, цукровий буряк, картопля та овочі.

У туристичному бізнесі основний прибуток надходить також з боку Росії. Її мешканців ще з часів Радянського Союзу приваблювали курорти Ризького узбережжя, популярні і в наші часи.

Але, зважаючи на деякі

Рига (точніше, її центральна частина) у 1997 р. була включена у список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

непорозуміння між сусідами щодо становища російськомовного населення, ці джерела не реалізують себе на 100%.

Говорячи про латиську культуру, на думку спадають такі імена, як Раймонд Паулс, Валдіс Пельш, Лайма Вайкуле. Але це діячі сучасності. Щодо минулого, перш за все було б варто згадати латиського народного героя Лачплесіса. Легенда про нього — основа латиської епічної традиції. Її письмова версія з'явилася лише наприкінці XIX століття. Лачплесіс, за легендою, був вихований ведмедицею. Він вирізнявся незвичайною силою і... ведмежими вухами. Прославився завзятою боротьбою з різними втіленнями ворогів латиського народу. 11 листопада латвійці відмічають офіційний день Лачплесіса. Уряд країни також заснував орден його імені.

Подальший розвиток культури проходив під німецьким впливом. Найбільше від цього постраждала література. Тільки у XVI ст. відбувся перший прорив. Тоді був виданий католицький катехізис латиською мовою. У Ризі були відкриті латиськомовні навчальні заклади.

Тиск на латиську самобутність продовжила Росія. Таким чином, перші дійсно латиські літературні твори з'явилися тільки у середині XIX століття. З митців того часу найбільш відомими були поети Яніс Райніс і Аспазія.

У цілому Латвійську Республіку можна вважати досить розвинутою і успішною державою. Її мешканці впевнено дивляться у майбутнє, відчуваючи підтримку з боку західних держав, які після Другої світової війни вважали, що Латвія у складі СРСР була окупована Союзом, і декілька десятиліть підтримували ідею незалежності прибалтійських країн.

Литва — географічний центр Європи

Повна назва Литви — Республіка Литва. Разом з Латвією і Естонією вона відноситься до так званих прибалтійських країн, або країн Балтії. Ця держава розташована у Східній Європі на південно-східному узбережжі Балтійського моря. На півночі вона межує з Латвією, на сході і південному сході — з Білоруссю, на півдні — з Польщею, а на південному заході — з Калінінградською областю Росії. Західний литовський кордон проходить по морю і має довжину 99 км.

За точними розрахунками Французького національного географічного інституту, саме у Литві за 25 км від Вільнюса знаходиться географічний центр Європи.

Литва — одна з найкрасивіших країн Євро-

пи. Це земля лісів, пагорбів і широких рівнин, спокійних повноводних річок і безкраїх озер. Вона займає площу у 65,3 тис. км².

Невелика литовська територія лежить на узбіччі Східноєвропейської рівнини, тому і рельєф тут має характер рівнини з невеликими узвишшями. У центральній частині країни з півночі на південь тягнеться Середньолитовська низина. Рівним є і морське узбережжя. А от на кордоні з Білоруссю здіймається Балтійська гряда. Тут знаходиться найвища точка республіки — пагорб Іуозапінес — 293,6 м заввишки. На заході теж розкинулося узвишшя, яке зветься Жемайтійським.

Литва знаходиться у перехідній кліматичній зоні між морським і континентальним кліматом. Середньомісячна температура січня тут складає -5°C , липня $+17^{\circ}\text{C}$. Кількість опадів коливається від 540 мм у центральних районах до 930 мм на узбережжі на південь від Жемайтійського узвишшя. Приблизно три чверті опадів випадає у вигляді дощу, але навесні та восени часто бувають тумани.

Вологий клімат сприяє тому, що влітку литовські ландшафти завжди мають смарагдово-зелене забарвлення. Надзвичайної краси їм надають численні озера та річки. Озер тут надзвичайно багато — 2883 з площею понад 0,5 га і близько 1600 дрібних озер. Головна річка республіки — овіяний легендами Няманас. Так литовці називають Німан, який бере початок у сусідній Білорусі. Територією Литви він тече 475 км. До Няманасу впадає більшість інших

Литовський краєвид

литовських річок, у тому числі Няріс, яку у Білорусі називають Вілією.

Няманас впадає у Балтійське море в районі Куршської коси, там, де розкинулося знамените в усьому світі «бурштинове узбережжя». А сама Куршська коса — унікальне природне явище. Тут водночас можна побачити зелені луки і піщані пустелі, вологі, вкриті мохами вільшаники і сухі соснові бори, високостовбурні і низькорослі гірські сосни, широколистяні ліси і південну тайгу, піщані гори і рівні поля, рухливі дюни, болота, піщані пляжі та озерні береги.

Куршська коса — це піщаний півострів загальною площею у 7890 га. За легендою, його зробила велетка Нерінга. Кажуть, що

На Куршській косі зупиняються під час перельоту на північ тисячі перелітних птахів. Щоб спостерігати за ними, тут ще у 1901 р. була створена одна з перших у світі орнітологічних станцій, яка діє донині.

вона наносила піску у своєму фартусі, щоб затулити берег від хвиль бурхливого моря, які наслав на узбережжя морський цар. Їй таки довелося добряче по-

працювати. Вершина півострова знаходиться на півночі поблизу міста Клайпеда, відділена від материка вузькою протокою, а її підґрунтя спирається на Самбійський півострів. Коса вузькою смугою розділяє солоне Балтійське море і прісноводну Куршську затоку. Вона має всього 400 м завширшки у вузьких місцях і до 4 км в широких.

Чверть країни вкрита густими лісами. В них ростуть ялина, береза, вільха, осика, дуб, ясен. У лісах живе багато зайців, оленів, кабанів і навіть лосів. Часто зустрічаються фазани, тетереви, качки, лебеді. Влітку багато лелек. Таке розмаїття тварин і птахів пов'язане з існуванням 5 національних парків і великої кількості заповідників, яким у Литві приділяють багато уваги.

Населення республіки складає 3,7 млн чоловік. Серед них найбільшу кількість — 80% — складають литовці. Крім того, тут живуть 9% росіян, 7,7% поляків, 3% білорусів, 1,2% українців. Є й народи інших національностей: латиші, караїми, євреї тощо.

Більшість населення розмовляє литовською мовою, але у районах, де сконцентрована велика кількість національних меншин, широко використовуються російська та польська.

Основна частина литовців і поляків сповідує католицизм. Католики складають 80% від загальної кількості віруючих. Але на заході дехто з литовців, а також латиші віддають перевагу лютеранству. Росіяни здебільшого є православними.

Республіку складають чотири історичні області: Жемайтія на заході, Аукштайтія на сході, Дзукія на південному сході, Сувалкія

Литовська більше за інші мови схожа на літературну мову давніх індусів санскрит. Литовці дуже пишаються цим і цілком справедливо вважають, що їхня мова є найдавнішою з усіх індоєвропейських мов, котрими розмовляє багато народів планети.

ся дзук і жемайтієць (або аукштайтієць та сувалкієць), бо однаковими словами визначали різні поняття. Один з них називає картоплю «бульве», інший — «ропута». Один говорить «акмоу» про камінь, інший називає його «куліс». Тут уже й зовсім виникає справжня нісенітниця, бо аукштайтієць під словом «куліс» розуміє сніп. От і виходить, що жемайтієць з «кулісів» фундамент під домом викладає, а аукштайтієць ними дах покриває. Від того і сваряться, бо не розуміють один одного.

Назви історичних областей Литви походять від назв різних племен народу балтів, котрі жили тут вже у II тис. до н. е. З часом вони розділилися на декілька племен, серед яких були курші, жемайти, аукштайти, пруси, сели, скалви, латгали, земгали та йотвінги. Литовську націю сформували аукштайти, жемайти та частково курші, земгали і сели.

Наприкінці X ст. на литовські землі зазіхали поляки та руські князі. У 1040 р. переміг руський князь Ярослав, який запанував на цих територіях та примусив їх мешканців платити данину Києву.

на південному заході. Тутешні жителі відрізняються мовою, звичаями та рисами характеру. Ще й досі у Литві розповідають анекдоти про те, як посварилися

Типовий середньовічний литовський замок

Це тривало майже півтора століття. Але поступово підкорені народи Прибалтики набирали силу, а руські князі слабшали.

До XIII ст. Литви як держави ще не існувало. На її землях було декілька князівств, об'єднаних у воєнно-політичний союз. Серед п'яти головних князів цього союзу був литовський князь Міндаугас (Міндовг). Близько 1236 р. йому вдалося об'єднати литовські землі в єдину державу зі столицею в Кярнаве.

Це князівство було справжньою монархією. На його чолі стояв князь, котрий керував усіма справами: збирав данину, формував військо і готував походи. В той час литовці були язичниками. Тому правою рукою князя був головний жрець — кривю-кривайтис.

За часів Міндаугаса Литва часто потерпала від нападів хрестоносців — Тевтонського і Лівонського орденів. Войовничий князь

У сиву давнину литовці вважали вужа священною істотою. Він був знаком влади кривю-кривайтиса. Головний жрець носив жезл, обвитий вужем. І досі у Литві кажуть: «Не бий вужа, бо сонце заплаче».

вправно відбивав їхні зазіхання. У 1260 р. Лівонський орден зазнав від нього нищівної поразки у битві поблизу озера Дурбе. У 1251 р., щоб одержати підтри-

мку Римського Папи і захиститися від хрестоносців, князь прийняв католицтво, а наступного року з благословення Папи одержав королівську корону. Проте через 40 років він повернувся до віри своїх предків і уклав воєнний союз з новгородським князем Олександром Невським. Але небезпека чекала Міндаугаса усередині держави. Підначальні йому князі організували заколот і вбили його. Така ж доля спіткала і наступника Міндаугаса — Трянету.

У 1267 р. Вайшвілкас покинув державні справи і пішов до монастиря. Владу він передав чоловіку своєї сестри, галицькому князю Шварну Даниловичу. Правління руського князя сприяло тому, що на литовських землях з'явилося багато руських купців з Новгород-да, Пскова, Києва, Смоленська. Вони мали власні будинки та склади у Кярнаве.

На початку XIV ст. литовський князь Гедімінас приєднав до Литви брестські, вітебські, волинські, галицькі, луцькі, мінські, пінські, полоцькі, случькі та туровські землі. До політичної залежності від нього потрапили Смоленське, Псковське, Галицько-Волинське та Київське князівства. Тепер його держава по праву носила горде ім'я Велике князівство Литовське та Руське, а сам Гедімінас називав себе «королем литовців та багатьох руських». Внутрішні порядки на захоплених землях не були змінені. Втім, місцеві князі визнавали себе васалами Гедімінаса, платили йому данину та постачали війська під час воєнних походів. Офіційною мовою у князівстві вважалася староруська мова, яка нагадувала

Панорама Вільнюса

сучасну білоруську. Жителі підкорених земель не зазнавали ані релігійного, ані національного тиску.

Під впливом загрози з боку Тевтонського ордену Гедімінас переніс свою столицю до Тракая, де на острові посеред великого озера Гальв побудував красивий неприступний замок. Пізніше він заснував ще й Вільнюс.

Якщо вірити легенді, нова столиця була заснована не без втручання потойбічних сил. Розповідають, що під час полювання у лісі, де зливалися води річок Вільни і Няріса, князь зустрів величезного тура. Почалася напружена боротьба. Нарешті Гедімінас здолав велетня і, стомлений, заснув на вершині великої гори, де знаходився давній поганський вівтар. Йому наснився вовк, одягнений у залізні лати, котрий страшенно завив, начебто водночас вили сто вовків. Прокинувшись, князь запитав кривю-кривайтиса, що означає той сон. Жрець відповів: «На цій горі, князю, ти повинен відбудувати замок, такий величезний, яким був той вовк. А поряд з ним виросте велике місто, слава про яке розповсюдиться по всьому світові. І буде ця слава такою гучною, як виття зграї вовків у череві того вовка». Гедімінас повірив кривю-кривайтису. Нове місто він назвав на честь річки Вільни і переніс сюди свою столицю.

У наступні роки князь намагався посилити свої позиції проти Тевтонського та Лівонського орденів прийняттям християнства. Він навіть писав про це Римському Папі. Але рицарі-хрестоносці

розуміли: коли Литва буде похрещена, вони не зможуть більше претендувати на її землі, бо литовці вже не будуть язичниками. Вони почали підбурювати місцевих православних і язичників проти Гедімінаса і тим примусили його заявити, що у листі до Папи писар зробив помилку. Але будівництво християнських храмів у Вільнюсі припинено не було.

Дуже скоро хрестоносці відновили воєнні дії проти Литви. Однією з перших жертв нападів став Жемайтійський замок Піленай. Коли його захисники зрозуміли, що більше триматися не можуть, вони запалили його і самі загинули у вогні. Під час битви за фортецю Велюону загинув і Гедімінас. Його сини Кястутіс і Альгірдас (на Русі його звали Ольгердом), поділивши владу в Литві, продовжували чинити опір завойовникам. Кястутіс був талановитим полководцем і хоробрим воїном. Він відбив 70 походів на Литву Тевтонського і 30 Лівонського орденів.

Альгірдас, котрий був сином руської матері, більше уваги приділяв «збиранню» руських земель. Його намаганнями територія Литви збільшилася вдвічі. Він приєднав до свого князівства Київ, Новгород-Сіверський, Правобережну Україну і Поділля. У змаганнях за Київ він зіткнувся з монголо-татарами і в 1363 р. розбив їхнє військо поблизу Синіх Вод. Таким чином були звільнені від монголо-татарського панування південно-руські землі.

Тридцять сім років Кястутіс і Альгірдас разом правили Литвою і жодного разу не посварилися. Але у 1377 р. Альгірдас помер. За поганською традицією, його тіло разом з 12 кінями, зброєю та коштовностями було спалено на вогні у священному гаю Майшегали. Відтоді і почалася смута.

Альгірдаса наслідував його молодший син Ягайло. У 1385 р. між ним і поляками було укладено унію — угоду про династичний союз, — яка за назвою Кревського замку зветься Кревською. Наступного року Ягайло прийняв хрещення і оженився на польській королеві Ядвізі. Таким чином, він став польським королем і започаткував польську династію Ягеллонів, котра правила обома державами понад 200 років. При ньому литовські феодали були зрівняні у правах з польськими, а Вільнюс одержав право самоврядування.

Деякий час з Ягайло боровся Вітаутас (Вітовт), але у 1392 р. між ними був укладений мир. Відтоді Вітаутас одержав у володіння Тракайське князівство і фактично правив у Литві до самої смерті. Під час правління Вітаутаса Велике князівство Литовське набуло найбільшої могутності. Князь зумів приборкати непокірних феодалів, а щоб забезпечити собі захист від хрестоносців, підписав угоду з московським князем Василієм I, на дочці якого, Софії, оженився.

Але хрестоносці спокою не давали. Незважаючи на те, що з прийняттям литовцями християнства Папа Боніфаций IX заборонив католикам воювати з ними, лицарі Тевтонського ордену у 1409 р. знов рушили на Литву. Рішуча битва відбулася на Грюнвальдському полі поблизу селища Танеберг. Хрестоносці зазнали нищівної поразки. Відтоді вони так і не оговталися і більше ніколи не загрожували Прибалтиці і слов'янським землям.

Але після смерті Вітаутаса Литва поступово все більше підпадала під владу поляків. У 1569 р. між Польщею та Литвою була укладена Люблінська унія. Об'єднаною державою, яка відтоді звалася Річчю Посполитою, тепер правив єдиний король, який обирався на сеймі представниками поляків і литовців. З того часу її історію аж до початку ХХ ст. не можна розглядати окремо від історії Польщі. Поступово Велике князівство Литовське втрачало свій національний характер, а його політична верхівка полонізувалася.

У 1772, 1793 і 1795 роках уся територія Речі Посполитої була поділена між Австрією, Пруссією і Росією. Більшість литовських земель відійшла до Росії. Лише після Першої світової війни, 16 лютого 1918 р., було проголошено відновлення литовської держави. Проте вже у 1920 р. Вільнюс знов захопили поляки. Столиця була перенесена до Каунаса.

15 червня 1940 р. війська СРСР перейшли кордони Литви і заволоділи нею. Так виконувалися таємні домовленості між Сталіним і Гітлером щодо розподілу впливу на сусідні країни. Через місяць новообраний Народний сейм проголосив встановлення у Литві радянської влади і просив уряд СРСР прийняти державу до складу Союзу.

Швидко були проведені заходи по націоналізації майна, землю роздали селянам із розрахунку 30 га на родину. Школи були переведені до державного сектора. На початку 1941 р. почала діяти перша в Литві Академія наук. Проте водночас тисячі литовських громадян підпали під репресії. Вже у середині червня 1941 р. була організована перша масова депортація литовців.

Але у тому ж році литовськими землями заволоділа фашистська Німеччина. Окупація тривала до 1944 р. Частина литовського населення співробітничала з окупантами, але більшість виказувала до них негативне ставлення. А партизанський опір активно спілкувався із Москвою. У лавах Радянської Армії билася 16 литовська дивізія.

У той час литовці страшенно потерпіли від окупантів. За непокору німці палили цілі села разом з їхніми мешканцями, а в старовинній фортеці поблизу Каунаса був створений Дев'ятий форт — концентраційний табір. У ньому гітлерівці знищили понад 80 тис. радянських громадян.

У Другу світову війну Литва втратила близько 205 тис. населення. Сюди слід віднести 40 тис. литовців, що навесні 1941 р. були відправлені радянською владою до заслання, і 40 тис. євреїв, знищених фашистами і їхніми литовськими прибічниками під час німецької окупації у 1941—1944 роках. А після війни загинуло ще 260 тис. чоловік, так званих «лісових братів», що чинили опір радянській владі.

Данської влади, а й з литовцями, які співробітничали з ними, і навіть з простими селянами, які не підтримували їхні дії. Цей рух остаточно було придушено лише у середині 1950 років.

Новий етап національно-визвольної боротьби почався наприкінці 1980-х років. У жовтні 1988 р. було створено Литовський рух за перебудову «Саюдіс», який став оплотом визвольної боротьби. 11 березня 1990 р. він прийняв Акт про незалежність Литовської Республіки. Через декілька місяців нова держава була визнана міжнародним співтовариством і стала членом ООН. А в 2003 р. було підписано договір про вступ Литви до Європейського Союзу.

Сучасна Литва вважається республікою. Очолює її президент, але його повноваження дещо обмежені. Законодавча влада належить однопалатному парламенту — Сейму. За адміністративним поділом у Литві існує 11 міст республіканського підпорядкування та 10 повітів.

Офіційною мовою у Литві є литовська.

Національна грошова одиниця називається литом.

Своєю столицею литовці обрали древній Вільнюс, де зараз мешкає 597 тис. чоловік. Іншими великими містами республіки вважаються Каунас (434 тис.) і Клайпеда (208 тис.).

Литовська Республіка є аграрно-індустріальною країною. До провідних галузей тут відносять машинобудування, металообробку, приладобудування, суднобудування, електротехнічну промисловість. Розвинені також хімічна і нафтопереробна галузі, головним чином виробництво штучних волокон і мінеральних добрив. Важливе місце займають трикотажне, швейне виробництво, а також харчова промисловість.

У сільському господарстві переважає вирощування зернових, кормових і технічних культур. Добре розвинені птахівництво, молочно-м'ясне скотарство та свинарство. Останнє дає 47% м'яса, що виробляється у республіці. Литва здавна відома виробництвом бекону — свинячого сала з прошарками м'яса. Це досягається за рахунок спеціального режиму годування свиней.

У 1944 р. Червона Армія витіснила фашистів з Литви, яка залишилася однією з республік СРСР. Прибічники незалежності литовської держави організували збройну боротьбу за цей статус. Вони жорстоко розправлялися не лише з представниками ра-

Продукція промислового і сільськогосподарського виробництва охоче купується за кордоном, особливо країнами ЄС. Але головними партнерами Литви є Росія та Німеччина.

Туристичні ресурси країни досить перспективні. Старовинні пам'ятки, чудові ландшафти, курорти та морські пляжі, а також унікальні народні звичаї досить привабливі для гостей країни. Тракай, Вільнюс і Каунас надають можливість для ознайомлення з унікальними пам'ятками архітектури. У 1994 р. вільнюське Старе місто, яке займає площу у 360 га, було включено до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. До відомих морських і бальнеологічних курортів належать Паланга, Ніда, Нерінга, Друскінінкай, Ігналіна, Бірштонас.

Ніде у світі не можна знайти таких музеїв, як каунаський Музей чортів, Музей бурштину у Паланзі або Хрестова гора у м. Шауляй, яка занесена до Книги рекордів Гіннеса. На цій горі стоять десятки тисяч христів, поставлених на згадку про загиблих литовців. За часів радянської влади хрести декілька разів знищували, але за одну ніч люди їх відновлювали.

З давніх-давен Литву називали «землею пісень». Знамениті литовські дайни відомі і високо цінуються в усьому світі, так само, як і унікальний спосіб виконання пісень — сугартіне. Це тип співу, властивий тільки литовцям. Він полягає в одночасному наспівуванні декількох мелодій. Жодне свято у республіці не проводиться без хорового співу. Організуються і численні пісенні фестивалі, а також фестивалі класичної музики.

Паланга — один з найвідоміших курортів Литви

Македонія — батьківщина Олександра Великого

Хто не чув про найвеличнішого із завойовників Олександра Македонського? Він народився у великій і могутній державі Македонія, яка зараз зветься Давньою Македонією. Її основну частину складала територія у середині Балканського півострова, яка називається Македонією історичною. Нещодавно утворена держава Македонія (або Республіка Македонія) займає лише 40% цього історичного краю. Іноді її називають ще Вардарською Македонією, бо через неї тече річка Вардар.

Сучасна Македонія розташована на південному сході Європи, у південній частині Балканського півострова. На півночі вона має кордон із Федеративною Республікою Сербія і Чорногорія, на сході — з Болгарією, на півдні — з Грецією, на заході — з Албанією. Площа країни складає 25,7 км².

Македонія справедливо вважається гірською країною, бо більшість її території займають гори середньої висоти з найвищою

Македонія знаходиться в зоні сильних землетрусів. Щорічно тут буває до 300 цих небезпечних катаклізмів. На щастя, вони зазвичай слабкі — не більше 2—3 балів — і люди їх майже не відчують. Але бувають і дуже сильні, катастрофічні землетруси. У 1931 р. сейсмічна активність була особливо високою. Тоді у Македонії було зареєстровано 1,5 тис. несильних поштовхів, але два землетруси досягли сили 10 і 12 балів. Ще один десятибальний землетрус стався у 1963 р. Тоді була повністю зруйнована столиця Македонії Скоп'є.

точкою на горі Корабіт (2754 м). Держава розташована у межах двох великих гірських систем. На крайньому її сході височать гори Пінд, що продовжують Динарське нагір'я, а на сході та у центрі знаходяться нижчі за них гори Родопи. Обидві гірські системи розділені великою долиною р. Вардар. А в центральній частині гірські вер-

шини чергуються з невеликими улоговинами між ними.

Внаслідок такого рельєфу усі ріки Македонії гірські і тому не судноплавні. Найбільша з них, Вардар, перетинає усю країну з півночі на південний схід. А на південному заході поряд з албанським кордоном розташовані крупні і дуже красиві озера — Охридське та Преспа.

Клімат країни характеризується як перехідний від помірного до субтропічного. Йому притаманне тепле літо і помірно прохолодна зима. Середня температура червня складає +21—23° С. А взимку температура не перевищує 0° С і лише іноді падає до -3° С. Середньорічна кількість опадів досягає 500—700 мм. Найбільша їх кількість припадає на зимові місяці.

Високогірне Охридське озеро вважається перлиною Македонії і одним з найчистіших озер Європи. Воно знаходиться на висоті 695 м і має площу 348 м². Найбільша глибина озера складає 285 м. Є припущення, що воно під землею пов'язане з озером Преспа.

Ліси займають майже половину (49%) території Македонії. Тут переважають різні типи змішаних та широколистих лісів. Характер рослинності змінюється у залежності від висоти місцевості — від дубово-грабових лісів з домішкою клена, липи, осики, сосни біля підніжжя до букових і буково-ялицевих, які межуються з соснами та смереками на висоті 800—1000 м над рівнем моря. Ще вище, на рубежі 2 тис. м, розкинулися альпійські луки. А на крайньому південному сході бувають субтропічні рослини.

Незважаючи на рослинне розмаїття, тваринний світ тут досить обмежений. У гірських лісах живуть зайці і численні гризуни, змії, ящірки, косулі, серни, лисиці та вовки. Іноді зустрічаються ведмеді, в основному у національних парках — Маврово, Галчиця, Пелістер. Значно більше птахів. Тут не рідкість орли, яструби, куріпки. На Охридському озері живуть баклани та пелікани, яких майже не побачиш у Європі. Це унікальне озеро багате також на рибу. В ньому мешкають 13 видів коропів, європейський вугор, багато лососевих. А два види — охридські лосось та форель — більше ніде в світі не зустрічаються.

Населення Македонії складає понад 2 млн чоловік. Серед них 65,6% — македонці. В країні проживає також 22% албанців, 4,8% турків, 2,7% циган, 2,2% сербів та 2,1% різних слов'янських народностей.

Більшість віруючих, близько 67%, є православними християнами. Серед албанців і турків популярний іслам. Мусульмани складають 30% від складу віруючих.

Історія Македонії, як і всіх балканських країн, була дуже нелегкою, а в певні часи і кривавою. Колись македонські землі населяли іллірійці на сході та фракійці на заході. У III тис. до н. е. частину території заселили племена, котрі називали себе македонцями. З часом вони захопили сусідів і володіли землями між Охридським озером на заході, середньою течією річки Вардар на півночі, р. Стримон і горою Олімп на сході. У IV ст. до н. е. македонський цар Філіпп II Македонський з роду Аргеадів здобув перемогу над іншими володарями македонців, підкорив деякі грецькі колонії та інші сусідні території і в 337 р. до н. е. утворив загальногрецький союз.

Після вбивства Філіппа його наслідував його син Олександр. Під іменем Олександра Македонського, або Великого, він завжди

вражав людей своїми завойованнями та тим, що спромігся принести високу грецьку культуру до країн Азії.

Державі Олександра належали величезні території від Середземного моря до р. Інд. Але після ранньої смерті царя, яка сталася у 323 р. до н. е., його нащадки-діадохи почали битися за владу і розділили спадок великого завойовника між собою. Македонія (історична) дісталася Антіпатру.

Минули століття, і послаблену Македонію захопив могутній Рим, який володів нею аж до доби Середніх віків і сильно романізував македонців. Після розпаду Римської імперії (395 р. н. е.) Македонія дісталася Східній Римській (Візантійській) імперії.

Наприкінці VI ст. на македонських землях з'явилися слов'яни. Під їхнім тиском Візантія була змушена відмовитися від більшої частини Македонії, але на початку VII ст. її знов захопив імператор Іраклій. Щоб приборкати непокірних слов'ян, його нащадки переселили велику частину македонців до Малої Азії, а натомість заселили порожні землі скіфами і турками.

У IX ст. на Балканському півострові утворилося сильне Болгарське царство. До його складу майже повністю увійшла і Македонія. На початку XI ст. один з болгарських правителів, Самуїл, навіть зробив своєю столицею македонське місто Охрид. Але у 1014 р. візантійський імператор Василій II розбив армію Самуїла і повернув Македонію до складу своєї імперії.

Під час болгарського володарювання македонці запозичили у болгар богомільство (див. нарис про Болгарію). У цей час Римський Папа проголосив VI хрестовий похід. Внаслідок бойових дій Південна Македонія і м. Салоніки (нині належить Греції) підпали під владу керівника цього хрестового походу і завойовника Візантії Боніфация Монферратського.

Наприкінці XIII ст. князі сербської династії Неманичів розповсюдили свою владу на Північну і Південно-Східну Македонію. А в першій половині XIV ст. вся вона, за винятком Салонік, увійшла до складу Сербії. У 1346 р. древнє македонське місто Скоп'є стало столицею нового царства сербів і греків.

Після смерті її правителя Душана Македонія була розділена між десятком сербських баронів. Наймогутнішим між них був рід Мрнявчевичів. Під владу цього роду підпали Південно-Східна Македонія та район поблизу Скоп'є. Шляхетний і сміливий син одного з володарів, королевич Марко, став найулюбленішим героєм сербських, македонських і західноболгарських епічних поем. Але у боротьбі з турками він зазнав поразки, і в 1394 р. майже вся Македонія перейшла до турків-османів.

Внаслідок османської окупації велика частина християнського населення була знищена. Частина феодальної верхівки залишила

У старовинному місті Охрид в одному з монастирів просвітителі Кирило і Мефодій створили слов'янський алфавіт і вперше почали викладати його учням.

батьківщину, а інші прийняли іслам. Пересічне населення залишилося православним, але у XV—XVI ст. ос-

манський уряд переселив у сільські райони Македонії турків-козовиків з Анатолії, котрі сповідували іслам. Потім тривали інші хвилі ісламізації, викликані Кандійською війною між Венецією і Туреччиною 1645—1669 років та війною Священної ліги 1683—1699 років. Македонців, які були примушені прийняти іслам, називали помаками, тобто помічниками. Вони служили Османській імперії у поліції та інших допоміжних військах. Примусовому переходу македонців до мусульманства сприяло також переселення османським урядом у XIX ст. до македонських земель мусульман-черкесів.

Втім, корінне населення Македонії постійно виступало проти ісламізації. Навіть наприкінці правління наймогутнішого з османських правителів Сулеймана I Кануні (1495—1566) македонці повстали супроти мусульманського панування, але зазнали поразки.

У 1593 р. розпочалася війна між Османською імперією та Австрією. У 1689 р. австрійська армія навіть зайняла Скоп'є. На ці події македонці відповіли повстаннями протягом 1606, 1683—1699 років. Найзапеклішим з них було повстання рудокопів у Кратові і Злетові на північному сході Македонії. Його очолив простий ру-

Монастир поблизу Охрида

докоп Кпртош. Але в 1690 р. австрійці пішли з країни, повстання було придушене турками. Велику частину повстанців продали у рабство. Іншим пощастило дістатися до сусідньої Воєводіни, яка перебувала під владою австрійських Габсбургів.

Але волелюбні македонці не втрачали надії на звільнення від турецького поневолення. Під час Французької революції багато з них захопилося її ідеями і приєдналося до руху за незалежність, який очолював Карагеоргій (Георгій Пётрович) із Сербії. У 1807—1808 рр. у Македонії та сусідніх землях відбулося декілька повстань. Їх учасники прагнули до з'єднання з військами Карагеоргія, але своєї мети так і не досягли.

На початку XIX ст. македонські слов'яни-християни під впливом революції у Греції 1821—1829 років усе більше переймалися патріотичними ідеями. Важливу роль у цьому відігравали православні монастирі Осогово і Лесново. У 1870 р. османський уряд під тиском Росії погодився на створення Болгарського екзархату — церковного округу, який мав певну самостійність. Болгари і болгаризовані македонці одержали можливість для створення шкіл, де навчання здійснювалося б болгарською мовою.

Після російсько-турецької війни 1876—1878 років за умовами Сан-Стефанської мирної угоди майже вся Македонія мала увійти до складу Болгарії, але після втручання Великої Британії і Австрії угода була переглянута на Берлінському конгресі, і македонці так і залишилися під турецьким ярмом. Зважаючи на це, вони продовжили боротьбу за автономію своєї країни.

Втім, у Македонії існували й інші сили, які прагнули до більш рішучих дій. Уже через кілька років у Салоніках, Пловдиві та Софії було створено македонські революційні гуртки, а в 1893 р. македонські вчителі Гоце Делчев і Дамян Груєв заснували в Салоніках таємну організацію під назвою Внутрішня македонська революційна організація (ВМРО), яка прагнула залучити до революційних дій якомога ширше коло населення. А наступного року при болгарському царському дворі було сформовано революційний комітет, який вів пропаганду серед македонців, щоб переконати їх у тому, що Македонія може звільнитися тільки за допомогою Болгарії. Його агенти, так звані супремісти, почали проникати до ВМРО. В результаті у 1902 р. революційна організація розкололася на дві фракції. Права фракція вимагала приєднання до Болгарії, ліва — за автономію Македонії в межах Балканської федерації. На таємному з'їзді у 1903 р. супремісти домоглися від делегатів прийняття рішення про організацію повстання. Воно почалося 2 серпня того ж року на південному заході Македонії. Його лідер соціаліст Нікола Карев проголосив створення у м. Крушево соціалістичної республіки. Але повстання тривало лише два місяці.

Османи швидко придушили його, а тисячі македонців були вимушені емігрувати до Болгарії, Сербії, США і Канади.

У 1912 р. в результаті Першої Балканської війни Македонію було звільнено від турецького поневолення, але незалежною вона так і не стала. А внаслідок Другої Балканської війни (1913 р.) Болгарія одержала Північно-Східну Македонію. До Греції відійшла південна частина країни — Егейська Македонія. А Вардарська Македонія, тобто центральна і західна частини, перейшла до Сербії. У 1918 р. Вардарська Македонія у складі Сербії стала частиною Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. Югославія).

У 1941 р. Болгарія виступила на боці Німеччини і окупувала великі частини грецької та югославської Македонії, а також Східну Македонію. Інші землі опинилися під Італією.

У той час в усіх балканських землях діяв могутній рух Опору, який очолювали комуністи. На початку 1944 р. голова Національного комітету визволення Югославії Йосип Броз Тіто направив генерала Темпо (чорногорця Светозара Вукмановича) для організації македонської секції національно-визвольного руху. Так македонці підпали під вплив Югославії. 29 листопада 1945 р. після проголошення Федеративної Народної Республіки Югославія (ФНРЮ) до її складу на правах республіки увійшла Вардарська Македонія.

Після смерті Тіто, який до 1980 р. очолював СФРЮ (з 1963 р. — Соціалістична Федеративна Республіка Югославія), у Македонії активізувалося прагнення народу до незалежності. Македонці, звичайно, бажали незалежності для Македонії, але албанці, яких тут жило багато, ждали утворення самостійної албанської республіки Ілліріда. На їх підтримку в автономному краї Косово (Сербія), де більшість населення складають албанці, організовувалися комітети сприяння Албанській Республіці. Все це створювало напругу в регіоні.

У вересні 1991 р. Македонія проголосила свою незалежність, але майже рік світова спільнота офіційно її не визнавала. Того вимагала Греція, яка боялася прагнення македонців приєднати до своєї країни її північну частину, де населення спілкувалося македонською. Греція навіть заборонила використовувати слово «Македонія» у назві нової держави. Саме тому деякий час Македонію називали Колишньою Югославською Республікою Македонія (КЮРМ). До складу ООН держава була прийнята лише у квітні 1993 року.

Мала Македонія й інший клопіт. Після відокремлення від СФРЮ македонські албанці таємно від влади влаштували у січні 1992 р. референдум. Під час нього 99% албанського населення виявило бажання до створення територіальної автономії у Захід-

ній Македонії. На боці албанців виступила Союзна Республіка Югославія (у складі Сербії і Чорногорії). Розпочався збройний конфлікт, який було припинено лише з введенням до країни миротворчих сил ООН.

Проте це не розв'язало проблеми. У 1997 р. в Гостіварі і деяких інших містах, де жило багато албанців, за наказом мерів були підняті прапори Албанії, що призвело до людських жертв.

Навесні 1998 р. у Косові загострилися взаємини з сербським урядом і розгорнувся воєнний конфлікт. Македонські албанці не залишилися байдужими. Вони наполягали на створенні автономії у Тетові (Західна Македонія), а дехто наполягав взагалі на об'єднанні усіх албанців, що нині живуть в Албанії, Косові, Тетові та північній Греції. Протягом 1998 р. в країні було здійснено 1884 терористичні акти, внаслідок яких загинуло близько 300 чоловік. ООН вимушена була збільшити в Македонії свій воєнний контингент. Незважаючи на це, у березні 2001 р. на південному заході Македонії почалися збройні сутички між урядовими військами і албанцями. Албанські сепаратисти сформували так звану Армію національного визволення і навіть здійснили наступ на Скоп'є за участю сил Армії визволення Косово.

14 травня 2001 р. в Македонії був сформований уряд національної єдності за участю основних македонських і двох албанських партій, а після переговорів у серпні цього ж року в м. Охрид лідери основних партій у присутності західних посередників підписали угоду про політичне розв'язання кризи. В свою чергу НАТО потурбувалося про роззброєння албанських бойовиків. Утім, ситуація в країні все ще залишається доволі напруженою.

Республіку Македонія очолює президент, якого обирають Збори Республіки Македонія. Так тут називають парламент, який має тільки одну палату. Президента обирають на 5 років, а депутатів — на 4.

Офіційна валюта республіки називається динаром.

Офіційною мовою в Македонії є македонська, котра має дві рівноправні системи письма — одна на основі латинського алфавіту, друга — на основі кирилиці. Пересічні люди віддають перевагу кириличному письму, а в офіційній сфері переважає латинське. В тих землях, де проживає не менше 20% албанців, другою офіційною мовою вважається ще й албанська.

У столиці Македонії Скоп'є живе майже 449 тис. чоловік. Місто відоме ще за часів візантійського імператора Юстиніана (близько 482—565 рр.). Великими містами вважаються також Бітола (75,4 тис.), Прилеп (67,3 тис.), Куманово (66,2 тис.), Тетово (50,4 тис.), Штип (41,6 тис.), Охрид (41,2 тис.), Струмиця (33,2 тис.).

До набуття незалежності Македонія була найбільшньою серед республік СФРЮ. Такою вона залишається і зараз.

Втім, Македонію відносять до аграрно-індустріальних країн, хоча частка промисловості у валовому продукті складає лише 25%, а сільського господарства 12%. Головна частина прибутків надходить за рахунок сфери послуг. У країні активно розвивається металургійна промисловість. Підприємства чорної та кольорової металургії вже зараз випускають продукцію, яка відповідає світовим стандартам. Вона експортується у країни ЄС та сусідні держави, а також у Східну Європу і до Близького Сходу.

Продукція металообробної промисловості і машинобудування теж котирується на міжнародному ринку. Вироби хімічної промисловості, хоча вона й використовує в основному імпортну сировину, охоче купують за кордоном. Підприємства електротехнічної промисловості працюють у тісному контакті з провідними західними компаніями з виробництва електрообладнання.

У Македонії багато потужних центрів текстильної промисловості. Вони випускають трикотажний одяг, покривала, білизну, штучне хутро, ковдри, бавовняні нитки. 70% продукції йде до країн ЄС і США. Високо цінуються македонські будівельні компанії, працю яких відрізняє висока якість і оригінальні конструктивні рішення.

Природні умови Македонії сприяють розвитку сільськогосподарського виробництва. Тут вирощують пшеницю, кукурудзу та

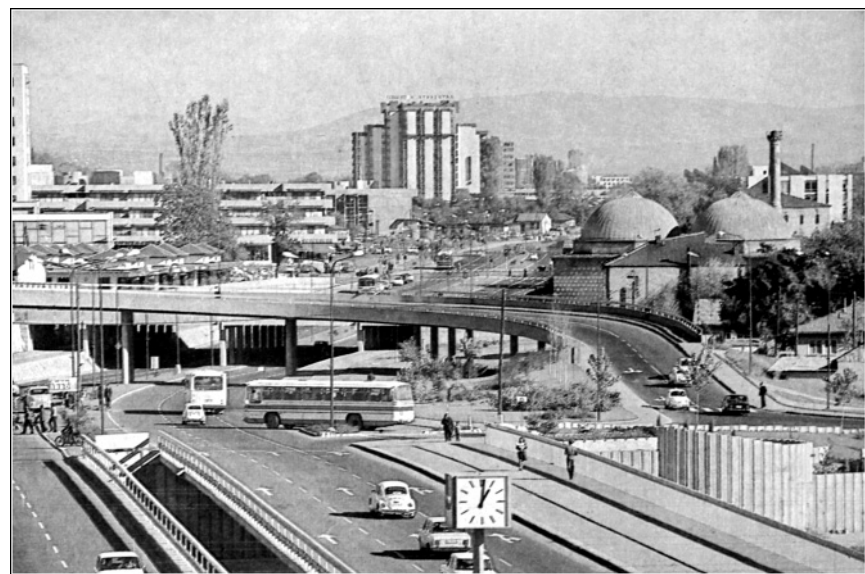

рис. Багато уваги приділяють технічним культурам — тютюну, соняшнику, бавовнику. Тютюнові вироби і олія відзначаються високою якістю і йдуть на експорт. Широко розповсюджені виноградарство і виноробство.

Велику частку у сільськогосподарському секторі займають овочівництво та плодівництво. Серед овочевих культур перевага віддається томатам, перцю, диням та кабачкам. Ранні овочі вирощуються у численних теплицях. У деяких районах для їхнього підігріву використовують гідротермальну енергію, яку виробляють гідро- та електростанції.

Серед плодових культур найпоширеніші яблука, але вирощують також сливи, черешні, груші, волоські горіхи, цитрусові, малину. У свіжому та замороженому вигляді все це йде на експорт, частина переробляється на соки, компоти, мармелад. Дуже розповсюджені у Македонії заготівля населенням грибів та лікарських трав, які теж продаються за кордон.

У гірських районах поширене тваринництво. Тут вирощують свиней, кіз, овець, велику рогату худобу. Також розвинені птахівництво та бджільництво.

Македонія дуже приваблює туристів. У країні збереглися сліди культури Давньої Македонії, часів Римської імперії, Середньовіччя, існує багато православних храмів і монастирів. Македонці дуже ретельно охороняють природу своєї країни, тому вона вважається одним з найкращих європейських центрів пішого і гірського туризму, спортивної риболовлі.

Молдова — квітучий сад над Дністром

Молдавська держава розташована у Південно-Східній Європі. Ця порівняно невелика (33,7 тис. км²) країна — одна з колишніх республік-сестер Радянського Союзу. Вона має спільні кордони з Румунією та Україною. «Молдова» — румунська назва історичної області, яка набагато більша за територію країни. Решта молдовських земель знаходиться в Румунії. Чому ж так сталося? Щоб дізнатися про це, потрібно звернутися до історії.

Молдовські землі були заселені давня. У I тис. н. е. тут мешкали племена скіфів, готів, гунів. Римляни також заходили до Молдови, яка на той час являла собою плутанину маленьких держав та тимчасових воєнних союзів. Молдова часто переходила з рук у руки: спочатку вона була частиною давньоруської держави, потім — Галицького та Галицько-Волинського князівств, зазнала монголо-татарського гніту. Перша молдовська держава, столицею якої були Ясси, виникла в 1369 р. У цей період молдовани вперше відчували свою єдність, стали народністю.

Країні не пощастило: дуже скоро вона опинилася під владою Османської імперії. Наприкінці XVIII ст. частина земель увійшла до складу Російської імперії, а на початку наступного сторіччя до них приєдналася Бессарабія (це також історична область, доля якої тісно пов'язана з Молдовою). В 1858 р. західна частина Молдови разом з Валахією склали основу румунської держави. На початку XX ст. Бессарабія була окупована румунськими військами, але за рік до початку Другої світової війни (у червні 1940 р.) ці землі знову увійшли до складу СРСР. Молдова на той час вважалася частиною України, але мала певну автономію. Після об'єднання з Бессарабією вона стала самостійною республікою у складі Союзу, а після його розпаду — незалежною державою. Вже 14 років вона намагається знайти свій власний шлях та своє місце в світі. Зрозуміло, спочатку Молдова мала намір увійти до складу Румунії, оскільки у цих країн дуже багато спільного. Але багатовікова історія наклала свій відбиток на склад населення. У Молдові зараз існує дві області, які претендують на самостійність. Це Придністровська республіка та Гагаузія. Отже, навіть у маленькій державі виникають суперечки, які ведуть до подальшого роздрібнення. Зараз на її території проживає 4,5 млн чоловік, 65% з них становлять молдовани.

Кожна країна світу має своє обличчя, яке легко пізнається. Молдова — не виняток. «Візитною карткою» її вважають Кодри — центральний район країни, до якого колись із задоволенням приїжджали туристи. Ландшафт тут дуже своєрідний: невисокі пагор-

Кодри

Пам'ятник Стефану III в Кишиневі

Найбільшого розквіту середньовічна Молдовська держава досягла за часів правління Стефана III (1457—1504 рр.). Він був хоробрим воїном та талановитим дипломатом. На честь перемог над ворогом володар побудував 47 церков — саме стільки разів Стефан Великий відстоював незалежність Молдови.

Інших річок виділяються Реут, Бик, Чугур та Сарата. А ось виходів до моря Молдова не має — це цілком сухопутна країна. Єдине, що пов'язує її з морем, — сімсот метрів берега Дунаю.

Клімат у Молдові помірно континентальний. Середня температура липня $+20^{\circ}\text{C}$, а січня -4°C .

З корисними копалинами Молдові не пощастило. Вона має запаси бурого вугілля, фосфатів та гіпсу. Ані природного газу, ані

би, вкриті лісами (їх залишилося небагато — всього 9% території), змінюються ділянками степу. Саме тут знаходяться два визначних місця: єдиний у країні заповідник «Кодри» (що означає «старий ліс») та найвища точка Молдови, гора Беленешть (429 м). Фауна Молдови доволі багата. Тут можна зустріти лисицю, оленя, косулю, борсука, куницю та інших.

Майже вся поверхня країни — це пагориста рівнина, яку прорізають невеликі річки (їх у Молдові аж 3085) та яри. Окрім річок, є ще 62 озера, понад 3000 штучних ставків та більше двох десятків мінеральних джерел. З водою в Молдові проблем немає, але тільки дві річки можна назвати великими: Дністер та Прут. Вони обидві впадають у Чорне море і утворюють природний кордон країни. Серед ін-

За площею земель, що обробляються, Молдова займає третє місце в Європі (після Данії та Угорщини).

думати, що ця країна зовсім не пристосована до життя або має право ображатися на природу. Бо в Молдові є дещо надзвичайно цінне — земля, здатна давати фантастичні врожаї. Молдовський вчений, письменник, а з 1710 р. господар країни, Дмитро Кантемір писав, що молдовські поля набагато перевершують скарби гір. Тепле літо та пагористий ландшафт створюють ідеальні умови для сільського господарства.

Країну іноді називають квітучим садом. Сади та виноградники, розташовані на схилах пагорбів, мають мальовничий вигляд у будь-яку пору року. Окрім цього, тут вирощують пшеницю, кукурудзу, ячмінь, цукровий буряк, сою та овочі. Молдова — одна з небагатьох європейських країн, де вирощують тютюн. А ще тут розводять велику рогату худобу, свиней, овець. У деяких районах насаджені сади шовковиці, листям якої харчується шовкопряд. Продукція сільського господарства йде на експорт.

Історичні місця Молдови не так добре відомі, як, скажімо, французькі чи італійські. Але тут є на що подивитись. На її теренах є і середньовічні фортеці, побудовані на берегах річок, і скелі, на яких прадавні люди малювали сцени полювання. В Музеї природи та етнографії можна побачити скелет денотеріума, предка сучасних слонів. На території країни близько 30 монастирів, численні винні погребі, багато музеїв та парків.

Звичайно ж, найцікавіше зібрано у столиці. Кишинів — зелене місто на семи пагорбах, що тягнеться вздовж річки Бик серед чис-

нафти тут немає, тому молдовани змушені закуповувати все це за кордоном. Втім, не слід

ленних парків та озер. Місто було засноване у 1436 році. Про ті часи нагадують 13 колишніх сторожових сигнальних постів, що були споруджені на міських пагорбах, та рештки фортечних стін. Старовинних будівель не дуже багато, оскільки під час Другої світової війни місто було зруйноване на дві третини. Найбільш популярні місця молдовської столиці —

Молдовські вина користуються неабияким попитом. На пляшках часто можна зустріти зображення лелеки, який тримає у дзьобі виноградне гроно. З цим символом пов'язана легенда: у давнину вороги обложили молдовське місто. Захисники фортеці хоробро билися, але в них скінчилася вода. Вороги вже передчували перемогу, але раптом піднявся сильний вітер: тисячі лелек летіли на допомогу воїнам, і кожний птах ніс гроно винограду. Відновивши сили, захисники міста перемогли загарбників та вигнали їх з країни. З того часу білий лелека символізує щастя та добробут.

сквер Кафедрального собору, парк Валя Морілор з театром Театру де Варє та офшорною зоною «Молдекспо», парк Валя Трандафірілор, де міститься музей садово-паркової скульптури. Більшість пам'ятників міста — це військові меморіали. Виняток — тільки пам'ятники О. С. Пушкіну та Стефану Великому. З ім'ям Пушкіна, який провів тут у вигнанні майже три роки, пов'язано багато місць — будинок-музей поета, бульвар, парк.

Неподалік від Кишинева знаходиться Крікова — один з найзнаменитіших винних заводів, погребі якого вважаються найбільшими в світі. Вони нагадують ціле підземне місто, лабіринт, що тягнеться більш ніж на 60 кілометрів. Вулиці названі на честь вин: вулиця Каберне, вулиця Ізабелли та інші. Тут проходять екскурсії, під час яких перед туристами розкривається історія країни: виноградарство — це високе мистецтво, в якому молдовани досягли великих успіхів.

Одним з найдавніших поселень людини на території Молдови є давнє місто Требушени (або Старий Орхей). Тут можна побачити руїни середньовічного селища: мечеть, баню, два мавзолеї, караван-сарай. Не менш цікаві давня фортеця, побудована Стефаном Великим (на жаль, вона була майже цілком зруйнована яничарами), та монастир, який був вирізаний у скелі.

Міста Молдови дуже несхожі між собою. Комрат, столиця Гагаузії, несе на собі відбиток турецької культури, оскільки серед мешканців цього району турки складають більшість. Бендери вражають прекрасною фортецею XVII століття. Здається, кожна вулиця міста несе на собі відбиток віків. Бельці — сучасний індустріальний центр. А Кагул — великий мінеральний курорт, вода якого здатна цілювати численні хвороби.

У кожному куточку Молдови можна побачити традиційні молдовські будинки. Вони обов'язково мають ганок або галерею, прикрашені різьбою чи розписані традиційними візерунками. Серце молдовської оселі — це «каса марє» (кімната для гостей, вітальня). Це найкрасивіша кімната, де проходять усі свята та зустрічі з родичами. На стінах висять килими, фотографії рідних та друзів, прикрашені вишитими рушниками. Саме тут починається весілля, під час якого моло-

---

Мешканці Молдови кажуть: «Той, хто не побудував дім, не виростив сина, не викопав колодязь та не посадив дерево, марно прожив життя». Ось чому молдовські селища такі зелені, будинки красиві та охайні, а вздовж вулиць дуже багато колодязів. Їх риють не на підвір'ї, а біля доріг для того, щоб будь-хто міг втамувати спрагу.

ді на честь поваги до рідних грають на скрипках, — звичай, що зберігся з сивої давнини.

Культура Молдови не дуже добре знайома світові. Серед численних фестивалів най-

більш відомими є тиждень театру та балету «Запрошує Марія Біє-шу», на який приїжджають виконавці з усього світу, та музичний фестиваль Мерцишор, що проходить з першого по десяте березня. Мерцишор — молдовське національне свято весни. У цей день (першого березня) усі дарують один одному квіти та прикріплюють до одягу мартишори — символи щастя.

Серед видатних людей Молдови слід згадати вченого та державного діяча Дмитра Кантеміра, історика та філолога Богдана П. Хашдеу, письменника Іона Крянге та поета Міхая Емінеску, композитора Євгена Догу, кінорежисера Еміля Лотяну та кіноактора Міхая Волонтира. Всесвітньо відомі також молдовський танцювальний ансамбль «Жок» та фольклорний хор «Дайна».

Зараз Молдова переживає не найкращі часи: майже половина населення перебуває за межею бідності. Але хочеться сподіватись, що ця країна подолає всі перешкоди. І ми порадіємо за наших сусідів.

Нідерланди — країна дивниць і традицій

Нідерланди відрізняються від більшості сусідніх країн перш за все своїм низинним рельєфом: вони займають частину Північно-та Західноєвропейської низовини. Найвища точка — Валсерберг — знаходиться на північному сході країни. Вона ледве сягає 321 м над рівнем моря. З півночі та заходу країна омивається Північним морем. На суші у Нідерландів лише два сусіди: Бельгія та Німеччина. Загальна площа країни дорівнює 41,5 км², з яких близько 7,6 км² займає вода. Завдяки тому що Нідерланди розташовані поблизу моря, клімат тут вологий. Найбільша кількість опадів припадає на серпень—жовтень. У середньому температура коливається між −2° С в січні та +17° С в липні. Але іноді взимку термометр показує −24° С, а влітку — до +36° С.

У Нідерландах багато великих міст: Амстердам (столиця країни), Роттердам (один з найбільших портів світу), Гаага, Утрехт. У країні проживає близько 15,6 млн мешканців. Офіційною мовою тут є нідерландська, але в провінції Фрисландія говорять також по-фризьки (майже 400 тис. мешканців).

Сьогодні на Землі залишилося небагато країн, в яких править король або королева. Нідерланди — одна з них. Зараз престол тут займає королева Беатрікс І. Офіційно ця держава, яка розташована у Західній Європі на берегах Північного моря, має назву Королівство Нідерландів. Але в нього ще багато імен: Голландія, країна вітряків, країна квітів і навіть... країна оселедців! А письменниця Мері Додж назвала її «Країною дивниць», бо у Нідерландах усе

Назва столичного аеродрому Схіпхол у перекладі з голландської означає «Бухта кораблів». Колись аеропорт був дном величезного Харлемського озера.

зовсім не таке, як в інших землях: кораблі прив'язують просто до дверей; люди живуть наче бобри, бо постійно

будують дамби та греблі; жаба, що мешкає у болоті, може бути ближче до неба, ніж лелека, який побудував гніздо на даху...

Зрозуміло, письменниця трохи перебільшує. Але Нідерланди — справді незвичайна країна. Близько 2/5 її території лежить нижче рівня моря, а решта має вигляд плоскої, як стіл, низини («Нідерланди» означає «низькі землі»). Ці землі колись були морським дном, але предки голландців крок за кроком відвойовували у хвиль шматочки прибережного ґрунту. Боротьба з морем почалася кількатороків тому. А найдавніші предки голландців жили на пагорбах, що тягнулися вздовж узбережжя, близько восьми тисячоліть тому. Вони займалися полюванням, риболовством, потім почали вирощувати пшеницю. За п'ять-шість сторіч до нашої ери на нідерландських землях з'явилися фризи. Римляни називали їх «водняні люди». Саме фризи почали будувати перші дамби, щоб захистити свої селища від морської стихії. Наприкінці I тис. н. е. їм вдалося з'єднати між собою окремі греблі і захистити від припливів значну територію.

Дамби на довгий час стали предметом пильної уваги мешканців Нідерландів. Лише одна маленька дірочка могла стати причи-

Типовий голландський пейзаж

У Нідерландах існує легенда про маленького хлопчика, який повертався додому та раптом почув, як вода ллється у невелику щілину. Він підійшов до дамби і побачив, що у ній з'явився маленький отвір. Дитина добре знала, що ця маленька дірочка може стати причиною великого лиха: вода швидко розширить її, дамба буде зруйнована, і загинуть люди. Дорослих поруч не було, тому хлопчик затулив дірку своїми руками і так простояв усю ніч. Його знайшли лише вранці, змерзлого, але живого. Маленькому герою побудували пам'ятник, який і досі можна побачити в Харлемі.

сталася трагедія: море прорвалося через дамби і затопило величезну територію. Під водою опинилися не тільки поля, але й двоповерхові будинки. Багато людей загинуло. Тоді голландці побудували найбільшу в світі дамбу: її довжина — майже 30 кілометрів! Це будівництво увійшло в історію, бо таких величезних захисних споруд не будували ще ніколи. Майже кожен голландець взяв участь у спорудженні дамби.

Ми звикли до того, що вітряки — це різновид млинів. Але голландські вітряки здебільшого мають зовсім іншу функцію: вони

У давнину вітряки мали ще одне призначення. Це був справжній телеграф. Змінюючи положення крил вітряка, мешканці прибережних селищ подавали сигнали капітанам кораблів. Зрозуміло, вітрякова абетка не дозволяла вести філософські спори, але для того, щоб дізнатися про справи на кораблі та улов оселедців або попередити про небезпеку, її цілком вистачало.

більшість з них (колись кількість вітряків наближалася до 10 тисяч) сьогодні залишається лише туристичними об'єктами: тепер про зайву воду дбають потужні насоси.

Насправді, море не завжди було ворожим до голландців. В історії цієї країни можна зустріти епізоди, в яких йшлося про те, як морська стихія брала людей під свій захист. Нідерланди дуже часто переходили від одних правителів до інших. Ці родючі землі свого часу приваблювали французів, німців, іспанців... Найгірше голландцям прийшлося у XVI ст., під владою Філіппа II, короля Іспанії. Цей жорстокий монарх розпочав у Нідерландах

ною великої біди. Перше повідомлення про прорив дамби відноситься до 839 р. нашої ери. Тоді море затопило понад 2500 осель. Загинули тисячі людей. Згодом були побудовані більш міцні дамби, загроза з боку моря стала трохи меншою. Втім, море ще й досі не припинило боротьби. Не так давно, у 1953 р.,

перекачують воду. Річ у тім, що мало огородити землі від моря. Потрібно ще кудись подіти зайву воду, яка збирається на землі від дощів або під час весняної повені. Саме це завдання і вирішують знамениті нідерландські вітряки. Втім, біль-

боротьбу з єретиками. І чоловіки, і жінки жили під постійною загрозою: достатньо було одного необережного слова, щоб потрапити на вогнище або бути вбитим. У ці часи голландці вперше за всю історію полишили лагодити свої дамби: життя здавалося настільки нестерпним, що вони вважали за краще загинути у холодних хвилях моря, ніж чекати смерті кожного дня. Зрештою, в народі з'явилися ватажки, і в країні спалахнуло повстання гезів, яке ще називають Нідерландською революцією. Під час визвольної боротьби голландці знайшли союзника — море: коли ворог облягав міста, вони руйнували окремі дамби, і вода змушувала ворога відступити. Нарешті Іспанія відмовилася від претензій до Нідерландів, і вільна країна одразу ж почала бурхливо розвиватись — і у промисловості, і у культурі.

XVII ст. стало для Нідерландів часом гучної слави. Вони вийшли у морські простори на численних кораблях і заснували багато колоній. І сьогодні на географічних мапах можна знайти чимало назв, пов'язаних з видатними голландськими мандрівниками: Баренцове море, мис Горн... Також завдяки голландцям були відкриті острів Тасманія, Нова Зеландія та Австралія. Кораблі побували і в Новому Світі: місто, яке сьогодні відоме як Нью-Йорк, було засноване голландцями у 1626 р. і спочатку називалося Новим Амстердамом. Голландський флот налічував понад 16 тис. ко-

---

До речі, більшість морських термінів (брашпиль, буксир, ватерлінія, камбуз та ін.) подарували світу саме голландці. Лише невелика кількість слів у морському лексиконі має інше походження.

раблів і вважався наймогутнішим в Європі.

Нідерландський флот складався і з військових, і з торговельних кораблів. Гучну славу принесли країні

й набагато менші судна: баркаси, які займалися ловлею оселедця. Косякам оселедця до вподоби морські угіддя Нідерландів. З давніх часів голландські рибалки забезпечували не лише свої родини, але й всю країну, а частину оселедців навіть продавали сусідам. На ловлю оселедця рибальські флотилії виходять після урочистої церемонії, а перший улов (голландці називають таку рибу «зеленим оселедцем») у спеціальній бочці відсилається до столу королеви Беатрікс.

Ще один предмет гордості мешканців Нідерландів — квіти. Історія їх вирощування починається аж у XVI ст., коли країну охопила тюльпанова лихоманка. Цибулини нових сортів, виведенням яких займалися тисячі людей, коштували дуже дорого. За деякі платили до 25 тисяч гульденів! Існували навіть спеціальні тюльпанові біржі, на яких єдиним предметом торгів були сортові тюльпани. Після декількох випадків самогубства уряд вирішив припини-

ти «тюльпаноманією». Генеральні штати вирішили проблему дуже просто: оголосили спекуляцію тюльпанами азартною грою. А в Нідерландах здавна існував закон: той, хто програв в азартну гру, не зобов'язаний платити. Після цього біржі закрилися самі собою, але тюльпани залишаються предметом експорту і сьогодні. В країні щороку вирощують понад 7,5 млрд цибулин! Правда, не лише тюльпанових, а також гіацинтів та нарцисів. У квітні, травні, серпні та вересні відбувається свято квітів «Кекенхоф», що проходить у Ліс-сі. А аукціони квітів проходять майже кожного тижня.

Територія Нідерландів не дуже велика: на велосипеді можна проїхати всю країну від краю до краю за кілька днів. Але скільки незвичайного можна побачити під час такої подорожі!

Як правило, знайомство з країною починається з її столиці. Амстердам — надзвичайно красиве місто. Іноземці іноді називають його «Північним Віднем». Бо каналів і мостів тут не менше, ніж у справжньому Відні. Втім, коли починаєш гортати туристичні довідники, здається, що в Амстердамі не вміють рахувати: у багатьох книжках наводять різні відомості щодо кількості каналів, островів та мостів столиці. Сто років тому у місті було 95 островів, 50 каналів та близько 200 мостів. Зараз у довідниках вказують інші цифри: 50 (чи 60) каналів, 400 (або 595) мостів та 90 островів. Така плутанина виникла тому, що одні автори вважали той самий протік між двома будинками маленьким каналом, а інші — великою каналом, хтось рахував тільки кам'яні мости, а хтось — ще й дерев'яні. Та для самих мешканців Амстердама точні цифри, ма-

Куточок старовинного Амстердама

буть, не дуже важливі. Головне — канали з мостами надають місту неповторного вигляду.

Канали з'явилися в Амстердамі не випадково. Коли у XIII ст. у долині річки Амстел побудували перші квартали, захищені дамбою, їх обнесли першим каналом, що мав форму півкола. Але місто швидко розвивалося, і будинки почали зводити і по інший бік каналу. Згодом з'явилося п'ять каналів-півкіл, потім між ними прорили прямі канали, і місто отримало цілий водний лабіринт. По ньому не тільки плавають численні катери та моторні човни. Деякі амстердамці віддають перевагу «водному» способу життя: вони мешкають не в будинках, а на барках. Барки мають свою адресу, наприклад, «канал Принців, проти будинку номер сім». А якщо хазяїн хоче змінити вид за вікном, достатньо просто переїхати разом з будинком в інше місце.

Ще одна цікава особливість голландської столиці — те, що весь старий центр міста побудований на дубових палях. Дуб — одне з небагатьох дерев, що не боїться води і з часом стає тільки міцнішим. Тому голландці не хвилюються: ні стара вежа, в якій у давнину карбували монету, ні ратуша, ні вокзал із довгою назвою Хаарлеммермеерстасіон не заваляться у воду. Але про всяк випадок за будівлями стежать дуже уважно: деяким з них виповнилося по 500 років. Крім того, Амстердам майже повністю знаходиться нижче рівня моря. У ратуші міста стоїть колона зі скла, в якій вода піднімається та опадає відповідно до припливів та відпливів.

Один з каналів Амстердама

В Амстердамі багато цікавого. Саме тут знаходяться музеї Ван Гога та Рембрандта. Історичний музей Амстердама розповідає про славетну історію країни. А неподалік від нього — знаменитий Музей воскових фігур мадам Тюссо, у якому зібрані скульптури найзнаменитіших людей планети.

В Амстердамі можна відвідати також Музей пива, Музей тропіків, подивитися, як на фабриці алмази перетворюються на діаманти. Крім того, в Амстердамі майже щотижня проходять великі й малі свята, паради, турніри, фестивали та карнавали.

їна дала світові чудових мислителів (Еразм Роттердамський, Аріель Акоста, Спіноза, Хейзінга), митців (Рембрандт, Хальс, Ван Гог, Босх, Ван Ейк). В історії музики значне місце посідає нідерландська школа, представниками якої були Г. Дюфаї, Й. Окегем, Я. Обрехт, Жоскен Дебре, О. Лассо. Антоні Левенгук, який винайшов мікроскоп, також був нідерландцем. Сьогоднішні митці і вчені продовжують традиції славних предків.

Було б помилкою вважати, начебто все, що є предметом національної гордості нідерландців, знаходиться тільки в столиці. В країні більше 20 історичних міст, кожне з яких має неповторний характер. Одне з найбільш популярних — Делфт, старовинне містечко неподалік від Гааги. Тут знаходиться мавзолей Віллема Оранського, засновника нинішньої королівської династії. А ще це місто є центром виготовлення знаменитого голландського біло-голубого фарфору. Саме з Делфта починається історія гжельської кераміки — Петро Перший переніс голландські традиції до Росії. Історично відоме й університетське містечко Лейден, що має красивий старовинний центр з чудовими фасадами будинків, каналами і мостами. Лейден — центр ярмарків та відомих в усьому світі ринків. А рибацьке село Маркен стояло на острові до осушення озера Зюйдерзее. На його вулицях збереглися дерев'яні будинки на палях, а сучасні мешканці ще й досі надають перевагу національним костюмам, які майже не змінилися з XVII століття. Туристам добре відомий Арнхем — місто парків, Хурн (тут розташований Музей історії Східно-Індійської компанії).

Чимало в Нідерландах і замків. Фортеця Аммерсоен відома з XIV століття. Замок Міддахтен, побудований в 1190 р., — один з небагатьох замків, яких час не торкнувся: тут збереглася навіть обстановка. Єдиний замок у країні, який був побудований на скелі, — Валькенбург, відомий з 1100 р. Його особливість — система підземних ходів, що ведуть до вельветової печери.

Під час припливів вона піднімається набагато вище голів численних відвідувачів, нагадуючи про те, що місто знаходиться під загрозою затоплення і тільки завдяки наполегливості та працелюбності голландців його ще не змили хвилі.

За роки свого існування ця невелика кра-

Країна органічно поєднує в собі історію та сучасність. Деякі деталі побуту з'явилися тут недавно, але стали невід'ємною частиною пейзажу. Якщо ви потрапите до Нідерландів, слід бути дуже обережними на вулицях. І зовсім не тому, що водії у цій країні нехтують правилами дорожнього руху. Просто широка смуга асфальту, яка тягнеться вздовж вулиць міст, — не тротуар, а траса для велосипедистів. Велосипед — найулюбленіший вид транспорту в країні. Його називають «круглі ноги». Вранці вулиці міста просто переповнені велосипедистами будь-якого віку. А біля магазинів та ринків навіть влаштовані спеціальні велопарковки.

Голландія — країна традицій. Тут все підпорядковано раз і назавжди встановленим правилам. У великих та малих містах ви можете дуже легко визначити, який сьогодні день тижня, не зазираючи у календар. Вам допоможуть нідерландські господарки. Якщо ви бачите повсюди розвішану білизну, це — понеділок. У цей день у Нідерландах велике прання. У вівторок жінки прасують те, що випали минулого дня. Середа присвячена дітям: тих, хто навчається у молодших класах, навіть раніше відпускають додому. У четвер голландці ремонтують усе, що зламалося, порвалося, вийшло з ладу. П'ятниця — день, коли всі працівники отримують зарплату і оплачують рахунки за світло, житло та телефон. А їхні дружини, матері та дочки цього дня влаштовують генеральне прибирання. Вони миють не тільки підлогу в домі, але й вікна та навіть тротуари перед будинками. Першу половину суботнього дня займає подорож по магазинах, а потім настає час розваг та відпочинку — до наступного понеділка.

Традиції свято зберігаються в усьому: традиційні ярмарки, традиційні підприємства. Нідерланди — високорозвинена держава, провідними галузями якої є машинобудування (суднобудування, радіоелектроніка, електротехніка), нафтохімічна, текстильна та харчова промисловість. Сільське господарство може вважатися майже зразковим — недарма голландські корови та голландська картопля вважаються еталоном якості. Доволі велику частину прибутку Нідерланди отримують завдяки міжнародному туризму. Тисячі людей з усього світу приїжджають сюди, щоб на власні очі побачити країну дивниць і переконалися в справедливості голландської приказки: «Бог створив море, а голландці — береги».

Німеччина — країна взірцевого порядку

Німеччина є однією з найдавніших і найрозвиненіших європейських країн. Вона багато разів опинялася у центрі історичних подій, виступала законодавцем політичних та культурних змін,

Більше третини земель Німеччини оброблені. Тому у багатьох регіонах чимало зусиль пішло на відновлення первісного вигляду дикої природи. Але все одно ліси виглядають занадто доглянутими. А побачити справжнього дикого кабана або оленя можна лише при щасливій нагоді.

спричиняла й спричиняє значний економічний вплив не тільки на європейські країни, а й на світ у цілому.

Федеративна Республіка Німеччини, або ФРН (такими є офіцій-

на та скорочена назви країни), розташована в Центральній Європі. Її прикордонні сусіди на півночі — Данія, на заході — Голландія, Бельгія, Люксембург і Франція, на півдні — Швейцарія та Австрія, на сході — Чеська Республіка та Польща. Різноманітний мальовничий ландшафт робить цю країну надзвичайно привабливою для любителів природи. У північній частині розкинулася Північно-Німецька низина з торф'яниками та заростями вереску. Трохи на південь її змінюють узвишся та середньовисокі гори, які чергуються з плато та рівнинами. На півдні, вздовж австрійського кордону, підносять свої вершини до неба Альпи. Найвища альпійська гора, Цугшпітце, має висоту 2963 метри.

Гори Німеччини, вкриті густими лісами, приховують поміж себе затишні долини та прозорі, як дзеркало, озера. Наймальовничішою долиною вважається долина Рейну між Майнцом та Кобленцом. Тут розташований найдивовижніший краєвид, що складається з пагорбів, вкритих пишними виноградниками, численних замків і маленьких виноградарських селищ.

Ліси, переважно хвойні, займають майже 30% території. Країна багата на заповідники та пам'ятники природи. Найвідомішими з них вважаються національні парки — Берхтесгаден та Баварський ліс, який вважається одним з найбільших гірських лісів Європи.

Основні водні артерії країни, Рейн, Везель, Ельба і Одер, прямують у Північне та Балтійське моря, які омивають країну з півночі. Тільки красень Дунай несе свої води на схід, зв'язуючи країну з Чорним морем. Територія ФРН охоплює також і деякі острови, які заслуговують на увагу туристів не менше, ніж материкова частина. З них особливо цікавими є північні Фризькі острови, частково зайняті національним парком, створеним для збереження піщаних дюн.

Клімат країни помірний, на заході — атлантичний, на сході — континентальний. І хоча тут немає сезону дощів, погода змушує місцеве населення та туристів бути уважними до її змін. Найстійкішою вона буває з травня по жовтень. Саме тоді до Німеччини прямує найбільше туристів. Але різких коливань погодних настроїв не відмічається. Середньорічна температура влітку +20° С (може підніматися до +35° С), взимку — близько 0° С, але інколи опус-

Сучасна церква в м. Оффенбах

кається до -20° С. Середньомісячний рівень опадів становить 50—80 мм. Сніг тримається недовго, за винятком гірських районів, які в цю пору року перетворюються на гірськолижні курорти.

Загальна площа ФРН становить 356,9 тис. км². Тут живе приблизно 83,5 млн людей. З них 94% — німці. Мешкають також турки, італійці, біженці з колишньої Югославії та інші.

Німеччину без сумнівів слід відносити до християнських країн, адже 90% віруючих — християни. Серед них більше 50% складають протестанти-лютерани, а решта — католики. Побутують також й інші релігії: більш-менш значний відсоток віруючих складають мусульмани (3%), іудеї та православні. 40% від загальної кількості населення не вірують взагалі.

Німеччина має довгу цікаву та повчальну

Лютеранство бере свій початок з часів Реформації — широкого суспільного руху у Західній та Центральній Європі XVI ст., який мав на меті скасування влади католицької церкви, а також феодального ладу. Зачинателем цього руху став німець Мартін Лютер. Він перший проголосив ідею непотрібності церкви з її ієрархією і духовенством. Його послідовники і стали називатися лютеранами.

історію. А починається вона у долині Неандерталь поблизу від Дюссельдорфа. Тут були знайдені кістки неандертальців, давніх викопних людей, які існували 200—35 тис. років до н. е. Як територія, населена германськими племенами, країна стала відома у IV ст. до н. е. На початку нашої ери дрібні германські племена

почали об'єднуватися у племінні союзи саксів, франків, алеманів, баварів, тюрингів. З середини I ст. до н. е. і до V ст. н. е. вони вели безперервні війни з римлянами, які на той час розтягнули свою імперію майже на всю Європу. Тісний контакт з Римом не міг не вплинути на германців. Поступово вони перейняли елементи латинської культури, античного державного урядування.

З VI по VIII ст. історію майбутньої Німеччини визначала Франкська держава, до складу якої входили землі германців. Її розпад у середині IX ст. призвів до відособлення окремих областей і до розподілу країни на дрібні князівства. У 962 р. германський король Оттон I об'єднав їх у Священну Римську імперію германського народу, додавши до її складу завойовані Північну та Середню Італії. З кінця XIII ст. нею правила олігархія з семи наймогутніших князів, так звана «колегія курфюрстів». Князі щорічно збиралися на з'їзди, щоб вирішувати державні питання та обирати імператора. Ця імперія проіснувала аж до початку XIX ст., прихопивши у X—XIV ст. частину прибалтійських та словенських земель.

У XVI—XVII ст. в імперії набув розвитку процес роздробленості. Поштовхом до цього стали Реформація XIV ст., селянська війна 1524—1526 років, тридцятирічна війна 1618—1648 років, небажання князів згуртуватися. Внаслідок цього Священна імперія втратила Італію, Швейцарію, Люксембург, Нідерланди, Шлезвіг, Гольштинію, Західну Пруссію.

На початку XVIII ст. серед німецьких королівств значно посилилися Пруссія та Австрія, які брали участь (хоч і невдало) у війні проти Наполеона I. Обидві країни прагнули до об'єднання навколо себе німецьких земель.

У 1815 р. навколо Австрії було створено Германський союз. А в 1866 р. прусський канцлер Отто фон Бісмарк об'єднав німецькі землі у Північно-Германський союз без Австрії. У 1871 р. прусський король Вільгельм I отримав титул імператора, і союз перетворився на Германську імперію, до складу якої були включені також Ельзас та Східна Лотарингія. Таким чином Німеччина вперше вийшла на світову арену як єдина держава і швидко набула економічної та політичної могутності.

У 1884—1885 рр. Германська імперія встановила протекторат над великими територіями в Африці та Океанії, звідки одержувала сировину для промислового розвитку. А в 1914 р. розпочала Першу світову війну у воєнному союзі з Австрією. У 1918 р. цей союз зазнав поразки, внаслідок чого Німеччина втратила свої колонії, Ельзас і Лотарингію. У листопаді того ж року відбулася революція, яка перетворила монархію на республіку, відому під назвою Веймарська. Але незадоволення народу продовжувало зростати.

Незабаром внаслідок заперкної боротьби різних партій владу в державі очолив австрієць Адольф Гітлер, який вдало приборкав народні маси і став кумиром для тисяч германців. У 1933 р. його націонал-соціалістична (скорочено — нацистська) партія німецьких робітників стала єдиною дозволеною в країні. Було встановлено фашистську диктатуру. Німеччина почала нарощувати військову міць. У 1938 р. відбувся аншлюс Австрії, тобто її насильницьке приєднання до Німеччини. Тоді ж німецькі війська увійшли на територію Чехословаччини і, не зустрівши опору, зайняли її. Цивілізований світ вирішив заплітати на це очі, але дарма. Агресор не вдовольнився набутиєм. У 1939 р. Гітлер розпочав Другу світову війну. Його війська напали на Польщу, потім завоювали більшість інших європейських країн і рушили на СРСР.

Антифашистська коаліція у складі СРСР, Великої Британії та США, за підтримки визвольного руху на окупованих територіях, завдала фашистській Німеччині нищівної поразки у травні 1945 р.

Після війни країна була розділена на дві окупаційні зони між учасниками антигітлерівської коаліції. США, Англія і Франція взяли під контроль західну частину, СРСР — східну. У 1949 р. вони перетворилися відповідно на Федеративну Республіку Німеччини та Німецьку Демократичну Республіку. В такий спосіб німці проіснували 41 рік. За цей час ФРН стала однією з провідних світових держав, соціалістична НДР, навпаки, зазнала занепаду.

У 1989 р. відбулася чи не найзначніша подія у сучасній історії Німеччини — було зруйновано відомий Берлінський мур, що стало

Берлінський мур було побудовано у 1961 р. на кордоні НДР та ФРН з метою запобігти неконтрольованому витоку громадян зі східної країни до західної. Ця споруда з бетону та дроту довжиною 41,1 км на довгі роки стала символом протистояння комуністичного та капіталістичного світу. Зараз її частина, яка залишилася після руйнації, стала історичною пам'яткою.

двома законодавчими органами: Бундестагом (парламентом) та Бундесратом (земельним представництвом). Головою держави є президент, а головою виконавчої влади — федеральний канцлер. Президент представляє державу на міжнародній арені. Федеральний канцлер очолює уряд і визначає основні напрямки політики. Сама республіка складається з 16 земель.

Варто згадати і про виборчу систему у ФРН. Вона є єдиною в своєму роді та займає у класифікації світових виборчих систем окреме місце. Історично склалося, що тут на виборах за владу

ло першим кроком до возз'єднання країни. А в 1990 р. НДР припинила своє існування, увійшовши до складу ФРН.

Сьогодні ФРН — це федеративна багатопартійна республіка парламентського типу з

сперечаються з великої кількості партій фактично дві найбільші і одна менша. Жодна з цих великих партій сама не набирає достатньої кількості голосів для самостійного формування уряду. Тому перемога тієї чи іншої з них звичайно залежить від того, до кого з них приєднається ця маленька, яка й надасть необхідну кількість голосів. Така виборча система отримала назву «системи з двох з половиною партій».

ФРН входить до складу Європейського Союзу. Ще до недавнього часу основною грошовою одиницею у державі була німецька марка. Але з 1 січня 2002 р. у країнах ЄС ввели спільну валюту — євро. Зараз національна валюта не використовується, але її можна поміняти у будь-якому банку.

Отримуючи у повоєнні роки великі грошові вклади від США та прагнучи до відродження, виснажена війною ФРН стала високорозвиненою індустріально-аграрною країною. Сьогодні Німеччина займає перше місце в Європі та одне з провідних місць у світі за обсягом виробництва.

Країна відома своєю високоякісною металургією, машинобудуванням, хімічною, нафтопереробною, будівельною, текстильною та іншими видами промисловості. Розповсюджена також деревообробна, харчова, легка промисловість. Видобуваються буре та кам'яне вугілля, залізна руда, сіль, нафта, природний газ. Добре розвинена транспортна мережа: залізниця, автодороги, водні та повітряні шляхи, нафтопроводи. Експортуються машини, обладнання, хімічні продукти, вироби легкої промисловості. Основні торгові партнери: Росія, США, країни ЄС.

У сільському господарстві переважає тваринництво — німці тяжіють до вирощування свиней та молочної худоби. У рослинництві

Ліворуч — типовий старовинний будинок. Такі будинки ретельно реставруються (праворуч)

Хмарочоси у Франкфурті-на-Майні

провідними культурами вважаються злакові, цукровий буряк та картопля. Популярні також вирощування хмелю та виноградарство.

Чималий прибуток приносить німцям і туристичний бізнес. Німеччина є такою привабливою для туристів не тільки через неповторність ландшафту та різноманіття курортних зон. Багатовікова історія країни зробила з неї справжній гігантський музей. Чого варта одна столиця Берлін! Заснований на річці Шпрее ще у XIII ст., він зараз є символом возз'єднаної Німеччини. Місто поєднує в собі сліди всіх епох, свідками яких воно було. Тут можна зустріти і готичні будівлі, і найсучасніші споруди. Чимало у столиці театрів, музеїв, концертних залів, ресторанів, нічних клубів. Окремої уваги, особливо для любителів тварин, заслуговує Берлінський зоопарк.

Але найбільша колекція музеїв у країні розташована у Франкфурті-на-Майні. Більше 10% міських податків тут припадає на культуру. У цьому місті народився знаменитий поет-вчений Йоганн Вольфганг фон Гете. Це також фінансовий, транспортний та географічний центр Німеччини. Франкфурт славний і своєю джазовою музикою, і ебелвеаєм (дуже міцним сортом яблучного вина). А місто Веймар у 1999 р. було названо культурною столицею Європи. Тут жили й творили такі видатні митці, як Бах, Гете, Шиллер, Ліст, філософ Ніцше та інші.

Серед великих німецьких міст треба виділити Мюнхен. До його визначних місць належать найбільша у світі науково-технологічна

виставка, англійський сад — один з найбільших у Європі — і численна кількість пивних. Та справжнім пивним краєм вважається Баварія.

Німців прийнято вважати найпедантичнішою і найзорованішою нацією. Незалежно від віку, статі або професії, всі вони полюбують свята, на які дуже багата німецька культура. Тут відмічаються і поганські, і християнські, і безмежна кількість світських свят. Так, кожне маленьке виноградарське селище має своє свято виноробства. Найбільш відомими й масштабними є зимовий карнавал, який охоплює всю Німеччину, свято на честь врожаю «Рейн у вогні» та Октоберфест — мюнхенське свято пива. Користуються популярністю також різноманітні музичні фестивалі, такі, як фестиваль Баха у Тюрінгії, фестиваль Вагнера у Байреїті, джазові фестивалі у Берліні та Штуттгарті.

Норвегія — країна північного сонця

Королівство Норвегія займає північну та західну частини Скандинавського півострова, архіпелаг Шпіцберген та острів Ян-Майєн. Серед скандинавських країн вона займає друге місце за площею після Швеції — 387 тис. км². У Норвегії кілька неофіційних назв: довга країна, країна північного сонця, країна вікінгів... Перша назва стає зрозумілою при першому ж погляді на мапу: Норвегія простяглася більш ніж на 1800 кілометрів. Для того щоб проїхати через усю країну, потрібно кілька днів. Але якщо йти «поперек» Норвегії, подорож буде значно коротшою. Поблизу міста Нарвік, наприклад, від кордону до кордону можна прогулятися неспішним ходом за дві-три години, бо ширина Норвегії в цьому місці — тільки шість кілометрів. Країною північного сонця називають Норвегію за те, що третина її території лежить на північ від Полярного кола, тому норвежцям добре знайомі полярні дні та ночі. Полярними днями (з травня по липень) сонце майже не заходить за горизонт, тому здається, що ночі зовсім немає. А ось взимку все навпаки: навіть на півдні країни сонце підіймається тільки на кілька годин, низько проходить, майже торкаючись небокраю, та знову ховається.

Історія Норвегії тісно пов'язана з історією інших скандинавських країн. Предків шведів, норвежців та фінів колись називали однаково: нормани. В перекладі це означає «людина з Півночі». А назва країни у перекладі означала «шлях на Північ». Так її називали переселенці з південних областей. Норманів боялися так, що в усіх церквах до молитов про збереження людей від хвороб, війни та голоду додавали ще одну: «Від лютості норманів спаси

Панорама Осло

нас, Господи!» Предки сучасних норвежців були вікінгами. Вони борознили хвилі моря у пошуках багатой здобичі, грабували кораблі, захоплювали прибережні селища. Чоловіків убивали, а жінок та дітей часто забирали з собою. Вдома, в неприступних селищах, захищених фіордами, іноземцям була уготована доля рабів. Утім,

---

Сучасні норвежці також мають славу видатних моряків та мандрівників. Достатньо згадати тільки три імені: Тур Хейєрдал, Фрітьоф Нансен та Руал Амундсен. Тур Хейєрдал багато разів доводив, що у давнину люди могли подорожувати морем на невеличких і, здавалося б, ненадійних човнах. Його подорожі на плоту «Кон-Тікі» і папірусному судні «Ра» стали видатними подіями сучасної науки та культури. Фрітьоф Нансен на судні «Фрам» вписав нову сторінку в історію вивчення Північного Льодовитого океану. А його учень, Руал Амундсен, був першою людиною, яка дісталася Південного полюса.

вікінги не тільки грабували. Ці неперевершені моряки доклали зусиль до відкриття багатьох земель. Саме вікінги (а не Колумб, як пишуть у підручниках) відкрили Америку близько 1000 р. н. е. У скандинавських сагах розповідається про те, як Лейф Щасливий, син Ейріка Рудого, був віднесений на кораблі бурєю далеко в море і відкрив три землі. Першу він назвав Кам'я-

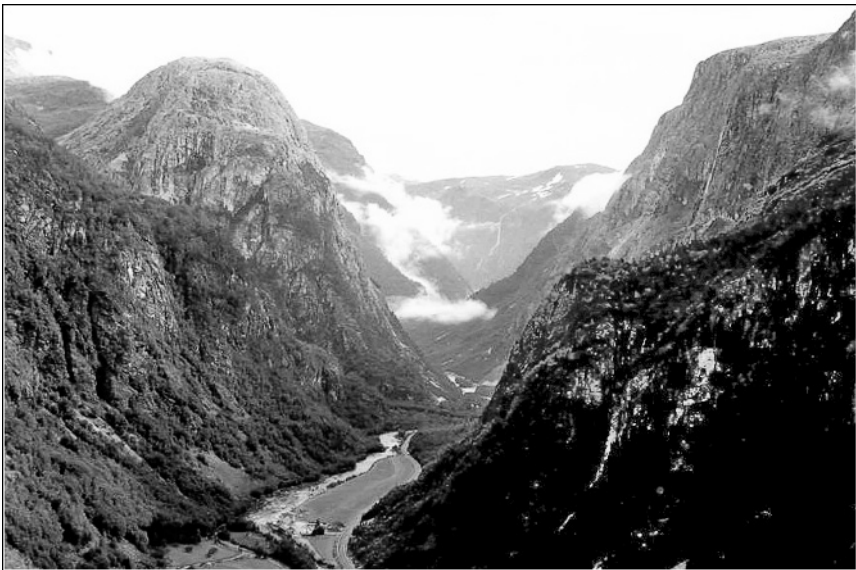
ною, другу — Лісною, а третю — Вінландом, Країною винограду. Це і була Америка. Правда, корінні мешканці не дозволили при-

бульцями освоїти нові території, але рештки норвезьких поселень археологи все ж таки відшукали.

Норвежці добре пристосувалися до умов свого рідного краю. Дуже часто дістатися від одного селища до іншого було важко, особливо взимку, коли море ставало бурхливим, а всі шляхи вкриті сніг. Невідомо, хто першим здогадався зігнути дерев'яні дошки і проїхатися по снігу, але винахідниками лиж вважають саме норвежців. Правда, найдавніші лижі були не схожі на сучасні: одна була дуже довгою, а друга — короткою. Коротку лижу оббивали звірячим хутром і відштовхувалися нею, а на довгій їхали. Лижна палка тоді теж була тільки одна, довга, із загостреним залізним кінцем. Вона використовувалася як балансир, а при нагоді заміняла спис. Перші зображення лижників зустрічаються на наскельних малюнках, які були викарбувані майже дванадцять тисяч років тому!

Вікінги селилися вздовж фіордів невеликими хуторами. Коли воїни на чолі з конунгом вирушали у черговий похід, вдома залишалися тільки жінки, діти та старі люди, які вже не могли тримати зброю. Ті, хто залишався, управлялися з худобою (сири та масло запасали на довгу зиму), заготовляли сіно, яке потім сушили на невисоких парканчиках, лагодили одяг та взуття. Вікінги проводили у мандрах по кілька місяців на рік. Незважаючи на те, що їхні кораблі — драккари — були швидкими та міцними, море часто виявлялося сильнішим за людей. Тим більша була радість тих, хто повернувся додому. Дружини повсюди супроводжували поети-скальди, які складали хвалебні пісні на честь особливо сміливих воїнів та талановитих конунгів. Найвідоміший скальд — ісландець Егіль Скаллагрімссон, який жив у X столітті. Скальди вважалися одночасно провидцями та магами, здатними підкорити собі і море, і вітер, і фантастичних істот, якими предки норвежців населяли довколишній світ. До речі, у норманів була своя культурна традиція: молодь повинна була навчитися не тільки добре володіти списом та мечем, але й складати віси — невеликі вірші. Для того, щоб записувати найважливіші події, вікінги створили рунічне письмо. Рунічний алфавіт використовувався приблизно до XIII століття.

На межі IX—X ст. під керівництвом конунга Харальда I Хорфагера почала формуватися єдина норвезька держава. Цей процес зайняв майже 200 років. Епоха вікінгів скінчилася в XI ст., за часів правління Харальда III, Суворого Правителя. Цей конунг мав права на норвезький престол. У 15 років він брав участь у битві при Стикластадері в дружині Олафа Святого, а після того як військово було розбите, поїхав на Русь, деякий час служив Ярославу Мудрому, на дочці якого потім оженився, побував у Візантії. По-

Типовий норвезький ландшафт

вернувшись до Норвегії, Харальд став правити країною разом з Магнусом Добрим, а після його смерті — самостійно. За легендою, саме цей конунг заснував столицю сучасної Норвегії — Осло. У XIII ст. Норвегія розширила свою територію за рахунок Ісландії, саме тоді були записані найдавніші скандинавські саги, які до того передавалися тільки в усній народній традиції: «Хеймскрингла», «Молодша Едда», «Сага про ісландців», «Сага про Стерлінгів». Наступне століття принесло з собою епідемію чуми, від якої померла майже половина населення Норвегії. До того ж норвежці потрапили під вплив Данії, і країна на довгі роки втратила самостійність. Тільки в 1814 р., коли Данія передала норвезькі землі Швеції, почалася запекла боротьба, і країна відстояла своє право на незалежність.

Природа Норвегії дуже своєрідна. Більше ніде в світі немає таких мальовничих ландшафтів: глибокі фіорди, зубчасті гірські хребти, долини, в яких

Фіорди — це вузькі та глибокі морські затоки з високими крутими берегами. Вони утворилися після льодовикового періоду. Льодовики, сповзаючи в море, розчистили долини річок та тектонічні впадини, а потім море затопило їх. У фіордах легко заблудитися: їх довжина може сягати понад 200 кілометрів. А глибина таких заток іноді дорівнює кілометру.

ще й досі можна побачити сліди льодовикового періоду — груди валунів, каміння та щебеню, які товщі льоду прихопили з собою і розкидали по країні. Їх називають «козячими

спинами». Ще одна «згадка» про льодовиковий період — залишки льодовиків, які займають близько трьох тисяч квадратних кілометрів. Там, де вони спускаються до моря, можна спостерігати утворення айсбергів. Правда, норвезькі айсберги не такі великі, як антарктичні, але морякам все ж таки доводиться бути пильними у такому сусідстві.

Якби не тепла течія, яка омиває узбережжя Норвегії, вітри, морози та полярні ночі вигнали б звідси людей до більш теплих земель. Але теплі води підтримують норвежців: моря поблизу країни не замерзають, взимку температура рідко опускається нижче -12°C (за винятком північних областей, у яких панує субарктичний клімат). Правда, влітку повітря прогрівається лише до $+15^{\circ}\text{C}$. Тепла течія Гольфстрім допомагає норвежцям не тільки на землі, але й в морі. Рибальство здавна було одним з найважливіших занять мешканців країни. Біля Лофонтенських островів великі і малі риболовні судна збирають повні сіті тріски. Більшість риби йде на експорт. Тріску заморожують або сушать, консервують (печінка тріски — один з найулюбленіших делікатесів у всьому світі). Колись норвежці займали перше місце в світі серед китобоїв. Саме вони винайшли гарпун, яким ловили китів. Але зараз більшість морських велетнів потребує охорони, тому китобійні судна щезли з норвезького флоту.

Кількість опадів у країні залежить від Скандинавських гір, які затримують дощові та снігові хмари, тому на західних схилах снігу

та дощів майже вдвічі більше, ніж на східних.

Місто Берген (друге за значенням після Осло) відоме тим, що там майже весь рік іде дощ. Самі бергенці жартують над своїм кліматом, розповідаючи різні байки. Одна з них така: якось іноземець, що деякий час прожив у Бергені, зустрів свого друга, який тільки-но повернувся з Норвегії, і запитав у нього: «Чи скінчився той дощ, який розпочався, коли я відвідав Берген, і продовжувався всі три місяці, поки я не поїхав з Норвегії?». Розповідають також про голландського капітана, який не пізнав міста, коли потрапив до нього у сонячний день, хоча до того був там разів п'ять.

Норвегія — найменш заселена країна в Європі. Тут мешкає тільки 4,4 млн громадян. Більшість з них оселилася на узбережжі, у великих містах — Осло, Бергені, Тронхеймі, Ставангері, Берумі, Тромсьо або Драммені. Усі великі міста побудовані неподалік від

моря. Завдяки глибоким фіордам до портів приходять навіть океанські лайнери (до речі, норвезький флот займає третє місце у світі за кількістю кораблів). Внутрішні райони країни заселені слабо. У долинах, яких у Норвегії не так уже й багато, день і ніч кипить робота на молочних фермах. Норвежці працюють і на великих

заводах, виготовляючи платформи для нафтових промислів, кораблі, верстати, папір, консерви. Але деякі місцевості змінилися мало, цивілізація їх майже не торкнулася. Наприклад, на півночі Норвегії проживають саамі — плем'я кочівників, чиє життя майже не змінилося з приходом цивілізації. Вони так само, як сотні років тому, переганяють з місця на місце стада північних оленів.

Ландшафти Норвегії дуже різноманітні. Тут є і справжні ділянки тайги, і лісотундра, і тундра. В тундрі мешкає один з найцікавіших представників тваринного царства — норвезький лемінг. Цей невеличкий гризун не привертає до себе уваги, доки в нього не починається пік розмноження. Тоді лемінгів можна зустріти скрізь. Вони залишають затишні гірські схили і мандрують лише їм відомими маршрутами до берега моря. Зазвичай це милі, симпатичні звірятка, але під час міграції вони збуджуються та нападають на все, що зустрінеться на їхній дорозі. Колись вважалося, що лемінги приходять до моря і стрибають у нього, щоб покінчити з собою. Однак учені встановили, що це не так: лемінги просто перепливають водні простори, які знаходяться на шляху їхнього маршруту. Були випадки, коли вони долали водоймища майже 4 км завширшки! А в 1868 р. у фіорді Тронхейм пароплав цілих 15 хвилин пробивався морем, яке вкривали лемінги. Що тягне цих забавних тварин у путь — досі невідомо.

Норвезькі гори нібито зростають з півдня на північ. Найвищі з них — гора Галлхеппігген (2469 м) та Гліттертінн (2452 м), що знаходяться у гірському масиві Ютунхеймен. До річі, в скандинавських міфах Ютунхейменом (або Йотунхеймом) називали країну велетнів-йотунів, які протистояли богам-асам. Ця країна знаходилася на краю землі, і велетні пильно стерегли свої кордони. Навіть аси вважали йотунів достойними суперниками. Оголені скелі, які вітер та дощі перетворили на величезні скульптури, ще й досі примушують згадати колишніх господарів цієї гірської країни.

У Норвегії багато блакитних озер та гірських річок. Найвідоміша ріка Норвегії — Гломма. Її довжина дорівнює 591 км. А найбільше в країні озеро має назву Мйоса і знаходиться на північному сході. На гірських річках дуже багато водоспадів. На річках побудовані гідроелектростанції. Деякі з них укриті під землею, і не видно зовні майже нічого — гребля собі і гребля. А в рукотворних печерах крутяться величезні турбіни, трудиться ріка, віддаючи свою енергію людям.

Ще в XIX ст. більшість норвежців була зайнята у сільському господарстві, лісівництві та риболовній промисловості. Землеробство в Норвегії — справа не з легких. На каменистому ґрунті, та ще й в умовах короткого північного літа, важко отримати добрий врожай. Тому більшу частину продуктів норвежцям доводиться

У норвезькій бухті

ввозити з-за кордону. Починаючи з 1970-х років, вони почали добувати газ та нафту, і дуже скоро країна посіла друге місце в світі з експорту цих корисних копалин на європейський ринок.

Зараз Норвегія — сучасна країна, яка швидко освоює нові технології, нові культурні та наукові традиції. Але на згадку про минулі часи тут залишилося чимало. Наприклад, захоплення спортом та тяжіння до мандрівок. Спортивні змагання проводяться протягом усього року. Одним з найбільш масових є «Марафон Полярної ночі», який відбувається у Тромсьо на початку червня. Марафон збирає кілька тисяч бігунів з усієї країни. Норвежці охоче виїжджають на природу, щоб вдихнути свіжого повітря. На лижі вони встають у три роки і хоробро долають гірські схили. Мабуть, тому Норвегія постійно здобуває золоті та срібні нагороди на міжнародних змаганнях з лижних дисциплін. Не менш популярним є вітрильний спорт, піший туризм, спортивне орієнтування, плавання, мисливство та рибальство. Вільного часу у жителів Норвегії вдосталь: кожен з них має право на п'ятитижневу відпустку (з них три тижні — влітку).

Норвегія дала світові багато видатних діячів майже в усіх галузях культури та мистецтва: драматурга Генріка Ібсена, письменників Бйорнстйорне Бйорнсона (Нобелівська премія 1903 р.), Кнута Гамсуна (Нобелівська премія 1920 р.) і Сігрід Унсет (Нобелівська премія 1928 р.), композитора Едварда Гріга. У 1990-х роках норвезький письменник Юстейн Гордер написав філософську повість

для дітей «Світ Софії», яка була перекладена майже всіма європейськими мовами. Найвідомішим норвезьким скульптором був Густав Вігеланн (1869—1943), а найвидатнішим художником вважається Едвард Мунк (1863—1944).

В Норвегії багато цікавих і відомих місць, які просто неможливо обминути. Це і величезний лижний трамплін з рестораном Холменколлен, і Норвезький морський музей, і чудові замки, розкидані майже по всій країні, і старовинні церкви. На південному узбережжі можна відвідати Озерний Луна-парк, побачити наскельний живопис, який зберігся з прадавніх часів, проїхатися на фунікулері, подивитися на старе місто Арендаль. На півночі країни варто зайти до Морського акваріуму та Полярного музею, помилуватися водоспадами, власними очима подивитись на каплиці Короля Оскара і Св. Джорджа в Киркенесі або на моноліти та кам'яні круги у Тінгволлі... І, побачивши все це, зрозуміти, чому у давнину вікінги не шукали собі іншої землі.

Польща — міст до Європи

Республіка Польща — наш безпосередній європейський сусід, слов'янський «родич». Однак що ми про неї знаємо? Можливо, щодо цього питання любителі історичних романів згадають відомого на весь світ письменника Г. Сенкевича, меломани — Ф. Шопена, знавці української історії — польський гніт і таке інше. Але це тільки шматки величезної мозаїки, з якої складається значна і яскрава панорама цієї країни. Давайте спробуємо розглянути її детально.

Республіка розташована у центрі Європи і протягом багатьох століть відігравала роль моста між Західною Європою та Сходом, між скандинавськими і придунайськими країнами.

На європейській карті Польща виглядає середньою за розміром компактною країною. Її площа становить 312,7 тис. км². Польща належить до країн Східної Європи. Її сусідками на карті є Федеративна Республіка Німеччина, Чеська Республіка, Словакія, Україна, Білорусь, Литва і Росія. На півночі країну на відстані 524 км омиває Балтійське море. Для того, щоб потрапити з України до більшості європейських країн, нам необхідно проїхати саме через Польщу. Отже, через неї відбувається наш зв'язок з рештою Європи.

За природними та кліматичними умовами Польща мало чим відрізняється від України. Більшу частину її території складають низини і рівнини. 2/3 країни розташовані на Польській низині, яку перетинають долини найбільших польських річок — Вісли,

Одри, Варти і Бугу. На півночі простягається приморська низина, яка поступово переходить у мальовничий край озер, що створені льодовиком. На південь поверхня підвищується і переходить у дуже древні гори Судети та Карпати. Найвища точка — карпатська гора Риси у Татрах — дорівнює 2499 м над рівнем моря.

Приблизно чверть території Польщі вкрита лісами, які знаходяться переважно у північній частині. У польських лісах можна зустріти зайців, кабанів, оленів, лосів, диких кішок, бурих ведмедів. У селах частим видовищем є лелечі гнізда. У національному парку Біловезька Пуща можна побачити також і зубрів, які майже зникли на початку XX століття. Польща багата і на інші національні та ландшафтні парки. Більше 15% центрального польського краю Мазурія знаходиться під водою. Тут зосередилася найбільша кількість озер у країні. І не дивно, що Мазурія стала дуже популярним місцем відпочинку. Туристськими курортами також вважаються Карпати і балтійське узбережжя. Найвідомішими озерами Польщі є Снярдви та Мамри. Вони пов'язані одне з одним річками та каналами. Снярдви — найбільше з озер країни — входить до складу Мазурських озер. Його площа становить 113,8 км², а глибина сягає 23 м.

Країна розташована у смузі помірного клімату. Погода у Польщі нестійка. Наступний день може бути зовсім не схожий на попередній. Одного року зима може бути теплою, наступного — холодною. Такі кліматичні умови утворюються через вплив континен-

Зубри у Біловезькій Пущі

тального клімату зі сходу і морського із заходу. Середні січніві температури від -1° до -5° С, у горах до -8° С, червневі $+17^{\circ}$ — $+19^{\circ}$ С, а в горах $+10^{\circ}$ С. Втім зареєстровано випадки, коли температури зимою та влітку досягали -40° С та $+40^{\circ}$ С.

У центральних районах клімат посушливий, у горах — вологий. Влітку часто бувають зливи. На рівнинах випадає 500—600 мм на рік, у горах — до 1 тис. мм.

Населення країни нараховує понад 38,7 млн чоловік. 98% з них складають поляки. Серед інших народів, що мешкають у країні, переважну більшість становлять українці та білоруси. Поляки є дуже правовірними католиками. Тому кількість парафіян католицької церкви у республіці досягає 95%. Проте існують і православні, і лютерани.

Перші записи про польську державу зробив ще у 966 р. арабський купець Ібрагім ібн Якуб. Проте до того Польща вже мала довгу історію. Слов'яни заселяли польські землі ще в I тис. н. е. Це були племена полян, віслян, мазовшан та інші. Наприкінці I тис. вони утворили польську державу на чолі з князем Мешко I. У 966 р. він прийняв християнство. Пізніше, у 1025 р. Болеслав Хоробрий об'єднав усі польські землі і став першим польським королем. Спочатку його столицею було місто Гніздо, а потім її перенесли до Кракова. Це місто мало столичний статус протягом XI—XVI століть.

На територію держави часто зазіхали іноземні загарбники. У 1241—1242 рр. на південну Польщу здійснив набіг один із загонів армії хана Батия і пограбував навіть столицю. Потім країна стала предметом палких зазіхань німецького Тевтонського ордену. У 1308—1309 рр. він захопив східні землі з портом Гданськ, що належали Польщі. Тевтонська загроза спричинила встановлення між Польщею та Литвою, що теж потерпала від німецьких лицарів, династичного союзу. Польська королева Ядвіга вийшла заміж за литовського князя Ягайла. У Великій війні 1409—1410 років Тевтонський орден на Грюнвальдському полі зазнав нищівної поразки від об'єднаних польсько-литовських та руських сил.

Відтоді Польща почала розширювати свої володіння. У 1569 р. вона на основі Люблінської унії об'єдналася з Великим князівством Литовським у єдину державу Річ Посполиту, що у перекладі з польської означає «Республіка». Втім, ця республіка все ж таки була монархією, але для того часу дуже нетиповою. На чолі її стояв король, але його обирали члени Сейму — парламенту, до якого входили обрані депутати від шляхти, тобто дворянства.

На початку XVII ст. поляки разом зі шведами зробили спробу захопити послаблену смутами Росію. Війна тривала з 1605 по 1612 рік, але закінчилася для Речі Посполитої невдало. Польські

стваленики, самозванці, що видавали себе за вбитого царевича Дмитра, загинули, а інтервенти були змушені піти з країни.

У 1648—1654 рр. українську частину Речі Посполитої охопили повстання, спрямовані проти польського гноблення православ'я, козацьких свобод та добробуту місцевого населення. В результаті Польща втратила всю Лівобережну Україну, але Правобережна Україна залишилася під її проводом. Послабленням держави швидко скористалися Швеція, Пруссія та Росія. За Петербурзькими конвенціями 1772, 1793, 1795 та 1797 років територія країни була поділена поміж ними.

Але поляки ніколи не забували про минулу славу своєї держави і прагнули до єдності. Великі надії вони покладали на Наполеона I Бонапарта. У 1807 р. він утворив на частині польських земель Варшавське князівство. Проте після поразки Наполеона, на Віденському конгресі, де вирішувалася доля повоєнної Європи, країни-переможниці здійснили ще один переділ Польщі. Більша частина Варшавського князівства під назвою Королівства Польського відійшла до Росії, Познанщина була передана Пруссії. Краків залишили «вільним містом», але у 1846 р. маленька Краківська республіка була приєднана до Австрійської імперії.

Внаслідок цих подій поляки неодноразово повставали. Але ці повстання, які відбулися у 1794, 1830—1831, 1846, 1848, 1863—1864 рр., щоразу жорстоко придушувалися.

Під час Першої світової війни територія Польщі була окупована військами Німеччини і Австро-Угорщини. Як відомо, майже відразу після її закінчення у 1917 р. відбулася Жовтнева революція в Росії. У серпні 1918 р. Радянський уряд скасував усі договори царського уряду щодо розподілу Польщі. Країна, нарешті, одержала можливість стати незалежною. 17 листопада 1918 р. було проголошено створення Республіки Польщі. Але надалі молоду державу чекали жорстокі випробування.

1 вересня 1939 р. війська фашистської Німеччини рушили на територію Польщі і зайняли більшу її частину.

Окупація часів Другої світової війни тривала аж до 1945 р., поки Радянська Армія разом з Військом Польським звільнили Польщу від жакливого навали, внаслідок якої країна втратила 6 млн своїх громадян, а збитки від зруйнованої економіки та культурних пам'яток оцінені у 49 млрд доларів.

Протягом 1946—1948 років влада перейшла до рук комуністичного уряду, який утримався до кінця 80-х років. Але вже у 1980 р. в країні почалася глибока соціально-економічна і політична криза. У грудні 1980 р. тут було введено воєнний стан, лідери опозиції з профспілкового об'єднання «Солідарність» зазнали репресій, діяльність його була заборонена, але воно продовжувало діяти у під-

Краків. Площа головного ринка

піллі. Втім, це лише затримало розв'язку. На парламентських виборах 1989 р. перемогу одержала «Солидарність», а через рік за результатами перших вільних парламентських виборів її лідер Лех Валенса став президентом. Через деякий час комуністи, скориставшись його помилками, спромоглися взяти реванш і двічі одержували перемогу на виборах. Їхнє правління продовжується й досі, але країна впевнено йде по шляху демократичних перетворень.

Сучасна Республіка Польща є парламентською республікою у чолі з президентом. Законодавчий орган — двопалатні Народні збори (парламент), що складається з Сейму та сенату.

Варшава виникла у XIII ст. поблизу переправи через Віслу. На жаль, німецько-фашистські загарбники повністю зруйнували місто. Від нього залишилися лише величезні купи каміння. Але поляки спромоглися відродити його. Було відновлено і близько тисячі історичних пам'яток. Будівлі центру столиці — точна копія тих, що стояли тут до війни. Зроблені копії навіть старовинних ліхтарів та цехових знаків ремісників. І знов у Варшаві височить Королівський замок, що здавна був символом незалежності Польщі.

Державною мовою вважається польська.

Національна грошова одиниця називається злотий.

Територія держави поділена на 49 воєводств. Її столицею обрано красуню Варшаву, яка ще у XV ст. стала

столицею Мазовецького князівства, а потім довгий час була королівською резиденцією. У столиці проживає 1,6 млн жителів. Ін-

шими великими містами вважаються Лодзь, Вроцлав, Краків, Познань. На морському узбережжі розташовані великі порти — Щецин, Свиноуйсьце, Гдиня, Гданськ.

Польща — це аграрно-індустріальна країна. Вона займає одне з провідних місць в Європі з видобування кам'яного вугілля, сірки, срібла, заліза, свинцю і цинку. Розробляються запаси міді, солі, природного газу. Обробна промисловість включає чорну і кольорову металургію, нафтопереробку, машинобудування. Розвинена також хімічна промисловість. Її продукцією є хімічні добрива, волокна, пластмаси. Польща вважається світовим лідером з виробництва морських суден, вагонів, тепловозів і електровозів, дорожніх та будівельних машин. У світі відомі її електронні вироби, промислове обладнання. Крім цього, працюють численні підприємства текстильної, швейної, цементної промисловості.

У сільському господарстві переважають індивідуальні підприємства. Польські фермери вирощують пшеницю, жито, ячмінь, цукровий буряк, капусту, фрукти, ягоди. За обсягами вирощеної картоплі Польща посідає одне з перших місць у Європі. У тваринництві переважає велика рогата худоба, свині, птахівництво. Польща є одним з найбільших європейських постачальників яєць. Велика увага приділяється морському риболовству.

Торгові зв'язки здійснюються з країнами Європейського Союзу, членом якої країна стала у 2004 р., особливо з Францією, Німеччиною, Італією, Великою Британією. Жваві стосунки існують з Україною, Росією, Білоруссю.

Своїм гостям Польща пропонує чудові балтійські пляжі, мазурські озера, мінеральні курорти, гірські маршрути для любителів альпінізму та катання на лижах.

Багато в країні і цікавих історичних та культурних пам'яток. Краків узагалі можна розцінювати як місто-музей, де збереглися будівлі Х—XVII ст., зокрема середньовічний Замок на Вавелі та будівля другого в Європі університету. Багато туристів їдуть також до Торуні, де народився Коперник.

Протягом року в багатьох містах проводяться різноманітні фестивалі. У Варшаві це фестивалі сучасного музичного мистецтва, джазової музики. Фестивалі класичної музики проводяться у Вроцлаві та Кракові. Багатьох глядачів приваблюють «Зустрічі Варшавського театру», під час яких можна побачити досягнення останнього року кращих польських театрів, а також Фестиваль польської кінематографії у Гдині. Дуже цікавим є й Фестиваль на честь перемоги при Грюнвальді. До того ж на початку літа і восени відзначаються невеличкі традиційні місцеві свята, влаштовуються ярмарки. Оскільки католицизм відіграє дуже велику роль у польському

У польській хаті

суспільстві, велика увага приділяється церковним святкам, дуже мальовничим і піднесеним.

Ось такою є сучасна Польща, яка не так уже й давно набула незалежності, а відносний спокій життя мала лише після останньої світової війни. Але вона вже досягла певного добробуту і є справжнім зразком відродження держави і злагоди у суспільстві.

Португалія — батьківщина мореплавців

У 2004 р. слово «Португалія» майже не сходило зі сторінок газет та журналів, його повторювали диктори радіо і телебачення. Причина цього дуже проста: саме в Португалії відбувся чемпіонат Європи з футболу «Євро-2004». Як часто трапляється в таких випадках, журналісти цікавилися не тільки результатами матчів, але й самою країною: як живуть її громадяни, що цікавого можна побачити в Португалії, чим вона знаменита? Давайте і ми проведемо невеличке «розслідування».

Португалія — сусідка Іспанії, вона займає західну частину Піренейського півострова. Південне та західне узбережжя країни омивається Атлантичним океаном. Разом з островами (Азорський архіпелаг та Мадейра) площа Португалії дорівнює 92,3 тис. км². Берегова лінія країни майже рівна, тому зручних для мореплавства бухт небагато. Найбільші з них — це затоплені морем гирла рік

У Португалії дуже популярні цифри сім та п'ять. На гербі країни зображено сім замків, її моряки підкорили сім морів, на логотипі чемпіонату Європи поруч із серцем, у яке вписаний футбольний м'яч, сім кружечків. П'ятірка також часто зустрічається у символіці: п'ять щитів, розміщених у середині герба, означають п'ять великих перемог першого короля Португалії над маврами.

ка Португалії — пік Торре (1993 м) — знаходиться у гірському хребті Серра да Ештрела.

Південні землі здавна використовувалися для вирощування пшениці, жита, картоплі, винограду та маслин. Це — сільськогосподарський район з добрими давніми традиціями. На Півночі знаходиться більшість промислових підприємств, крім того, тут видобувають руди, які містять вольфрам, уран та олово. Ще одне джерело прибутків Португалії — риболовство. Серед промислових риб, які потрапляють до тралів, — сардини, анчоуси, тунець та тріска. Головні риболовні порти — Матозіньюш, Сетубал та Портиман. Втім, за рівнем економіки Португалія посідає одне з останніх місць у Західній Європі.

Природа країни дуже різноманітна. На півдні ростуть вічнозелені чагарники і пальми, посадки помаранчевих та лимонних дерев змінюють стрункі маслини, на схилах розбиті знамениті на весь світ виноградники. Тут росте корковий дуб. Дуже зручно:

За експортом пробок Португалія посідає перше місце в світі. Здавалося б, пробка — така дрібниця! Але навіть найсучасніші технології не можуть створити нічого кращого для зберігання вина, ніж кора коркового дуба.

ми, трохи вище ростуть хвойні дерева, а далі — царство альпійських лук. На узбережжі деінде трапляються піщані дюни, на яких добре почуваються сосни та привезені з Австралії евкалипти. У спекотні дні повітря насичене терпким смолистим ароматом.

Клімат у Португалії помірний. З квітня по жовтень зберігається тепла погода, взимку йдуть дощі, а в горах усе вкриває сніг. Тут немає такої спеки, як в Іспанії, але сієста (денний відпочинок з 12 до 15 години) — необхідний елемент життя. На ці три години все завмирає: не працюють не тільки підприємства, але й кафе та музеї.

Дору (Дуеро) і Тежу (Тахо), у яких розташовані найбільші портові міста — Лісабон (столиця країни) та Порту. Ріка Тежу — своєрідний кордон між несхожими частинами Португалії: гористою північчю та рівнинним півднем. Найвища точ-

ка вино з власних виноградників закорковується власними ж пробками!

У північних горах все залежить від висоти: підніжжя вкриті широколистяними лісами,

Найдавніші мешканці Португалії, про яких ми щось знаємо, — динозаври. Нещодавно на пляжах Лісабона були знайдені відбитки слідів цілого стада цих гігантів. Учені стверджують, що відбитки були залишені близько 100 млн років тому.

греки та фінікійці. Ганнібал завоював південну частину країни та приєднав її до Карфагена. Потім настали часи Римської імперії. У римських документах I—II ст. країна називалася Лузітанією. Подальша історія Португалії має багато спільного з іспанською: спочатку — прихід вестготів, потім — мусульманське завоювання (вільною залишилася тільки Астурія, що знаходилася на півночі).

Португальська мова, як вважають учені, стала такою, як ми її знаємо, завдяки завойовникам. Її основу складає «вульгарна» латинь та арабська мова. Завдяки синтезу цих мов утворилося щось самостійне: португальська має особливості, не притаманні більше жодній мові.

фонсо Енрікеша королем. Через чотири роки він захопив Сантарен, потім — Лісабон, але визнання країна дочекалася тільки в 1179 р., коли Папа Римський взяв королівство під свою особисту опіку. Після двох століть війн з арабами розпочався розквіт Португальської імперії, пов'язаний з діяльністю Генріха Морепоплавця. У 1418 та 1427 рр. португальські моряки відкрили Мадейру та Азорські острови. Він також заснував на мисі Сан-Вінсенте першу в історії школу мореплавців та судноверф, на якій будували каравели.

Португальські експедиції відкривали нові й нові землі. У 1488 р. Бартоломео Діас (Діаш) обігнув Африку, відкривши шлях до Індійського океану. Через десять років Васко (Вашку) да Гама приплив до Індії. А в 1500 р. їхній послідовник Педро Кабрал випадково відкрив Бразилію. Фернан Магеллан, який вперше втілював мрію людства про кругосвітню подорож, також був португальцем. У XV—XVI ст. Лісабон став найрозкішнішою з європейських столиць. Близько двох тисяч кораблів щороку привозили до портів коштовності, шовк, прянощі та невільників.

Дуже скоро невелика Португалія стала господинею колоній, чия площа була майже в 20 разів більша за неї. Але після того, як країна у 1581 р. уклала угоду з Іспанією, вона отримала двох сильних ворогів: Англію та Голландію. Вони припинили з Португалією всі торговельні стосунки та захопили більшість її колоній.

Португалія — країна зі славетним минулим. Перші сліди людей на її території відносяться до VIII ст. до н. е. З предками португальців торгували

У X—XI ст. християни відвоювали у маврів більшість територій, і розпочалася боротьба за незалежність Португалії. 1143 рік став поворотним моментом в історії країни: португальські лицарі оголосили Аль-

У 1640 р. спалахнуло повстання, в результаті якого герцог Жуан Бар Ганський став королем Португалії. Йому вдалося відновити союз з Англією та вигнати голландців з найбільшої колонії — Бразилії. Його зусилля не були марними: у XVIII ст. в Бразилії були знайдені запаси золота, а потім — алмазів. 1 листопада 1755 р. сталася катастрофа: страшенний землетрус зруйнував Лісабон. Тисячі людей загинули. Але маркіз Помбалу, який обіймав тоді посаду міністра, зробив усе, щоб відбудувати місто. З ім'ям Помбалу пов'язані також реформа найстарішого університету в місті Коїмбрі, розповсюдження портвейну до інших країн та введення стандартів на вирощування винограду.

Наприкінці століття запаси золота в рудниках були вичерпані, а інші товари не змогли поліпшити торгівлю. На Португалію посипалися лиха. Після того, як у Франції захопив владу Наполеон, виникла серйозна загроза втрати незалежності. Королівська сім'я у 1801 р. втекла до Бразилії і до 1820 р. правила країною з-за моря. Економіка держави дедалі слабшала, а про короля, який на довгий час покинув свою резиденцію, почали забувати. В результаті у 1910 р. відбулася революція, після якої Португалія стала республікою. Через 16 років стався військовий переворот, а в 1932 р. до влади прийшов диктатор Антоніо Салазар, який правив до 1968 р. У 1974 р. стався новий переворот, після якого країна повернула на шлях демократії.

Культура Португалії дуже своєрідна. Її архітектура — гібрид арабської, місцевої сюрреалістичної архітектури (вона набула найбільшого розквіту у XVI ст.) та стилю мануеліно (він склався за часів правління короля Мануеля I і називається так на його честь). Характерними ознаками цього стилю є прикраси у формі черепашок, морських зірок, канатів та взагалі всього, що пов'язане з морем. Житлові будинки, палаци та собори зсередини та зовні вкриті кахлями (техніку їхнього виготовлення португальці перейняли в арабів). Основні кольори, що використовуються при цьому, — білий та синій. Покрівля на більшості будинків — червона черепиця, отож португальські міста й містечка мають чарівний вигляд.

Столиця Португалії, Лісабон, розташована на мальовничих пагорбах на березі Атлантичного океану. Тут мешкає понад 900 тис. португальців. Місто надзвичайно красиве, не випадково відомий письменник Олександр Грін одне зі своїх фантастичних міст назвав Лісс — у його описах можна пізнати деякі куточки португальської столиці.

Одним із найцікавіших видатних місць Лісабона є монастир ієронімітів. На те, щоб побудувати цей величний архітектурний комплекс, заснований на честь знаменитої подорожі Вашку да Гама

Куточок старовинного Лісабону

до Індії у 1502 р., знадобилося майже сто років. Монастир побудований у стилі мануеліно. Перед ним розстеляються сади, які ведуть до Пам'ятника першовідкривачам. Поруч з монастирем знаходиться сторожова вежа Торре де Белен. Навіть не віриться, що цей ажурний палац колись використовувався як сторожова вежа, митниця та тюрма. Вулиця Белен веде до палацу, де знаходиться резиденція президента республіки. Біля неї, у колишньому королівському манежі, розташована експозиція Музею карет. Деяким з її експонатів виповнилося по 300 років. Серед інших цікавих місць — Музей церковного мистецтва, Музей Калуста Гюльбеяна, у якому зібрані картини, скульптури, ковдри та кераміка з усього світу, Національний музей старовинного мистецтва. Неможливо не відвідати площу Росіу, на якій колись палали вогнища інквізиції та влаштовувалися кориди; вулиці, де працюють ювеліри із золотом і сріблом; Кафедральний собор, церкви Св. Вінсенте ді Фора, Консейсау Велья та Св. Роке. Деякі сучасні споруди не

менш цікаві, ніж їхні попередниці. Наприклад, міст 25 Квітня — справжній шедевр інженерної думки. Довжина його підвісної частини становить 2000 м. А на березі, на

Мафри були задумані як архітектурний комплекс, який мав стати величнішим за іспанський Ескоріал. Палац, бібліотека, монастир та мармурова базиліка з органом налічували близько 880 приміщень. На будівництві цього ансамблю було зайнято 50 тисяч робітників.

високиму п'єдесталі, височить статуя Христа. Його розпростерті руки нібито обіймають місто.

Неподалік від Лісабона знаходиться архітектурний комплекс Мафри з королівським палацом XVIII ст., літня королівська резиденція Келуш та знаменитий Палац Маврів. Майже поруч — гірське пасмо Аррабіда та відомі курорти Ешторіл та Кашкаїш.

У Португалії чимало видатних місць, які можуть розповісти багато цікавого. Скажімо, Обідуш відомий як «Весільне місто». Ця назва з'явилася після того, як у 1282 р. португальський король Дініз подарував його своїй нареченій, донні Ізабеллі. Король став засновником традиції: з того часу португальські монархи продовжували використовувати Обідуш як весільний подарунок. Місто Алкобаса, розташоване неподалік від Обідуша, має свою історію. Цей монастир, побудований у XII ст., був колись одним з найвпливовіших в Європі. У ньому мешкало 999 монахів (оскільки в статуті було сказано, що їх повинно бути менше тисячі). Тут знаходяться розкішні саркофаги найромантичнішого королівського подружжя, чиє життя перетворилося на трагедію. Педру I, принц Португалії, та іспанська аристократка Інеш ді Каштру покохали одне одного. Але король-батько, злякавшись, що його син може поставити під загрозу незалежність Португалії, не погодився на цей шлюб. Закохані побралися таємно. Дізнавшись про це, старий король наказав убити невістку. Коли дон Педру успадкував португальський трон, він наказав дістати труну своєї коханої з-під землі і примусив усіх придворних визнати її королевою. Після його смерті, згідно з останньою волею, короля поховали поруч з дружиною.

Порту, колишня столиця Португалії, знаходиться на правому березі ріки Дору. Саме тут виготовляють портвейн. Чотири мости з'єднують Порту з містом-супутником Віла-Нова-ді-Гая — місцем, де зберігається знамените вино. На хвилях колишуться старі баржі, які колись переправляли через Дору бочки з портвейном. Вони вважаються символом міста. Ще один символ — архітектурний. Це Клерігуш, найвища з церковних веж у Португалії. Порту здавна славився нескореністю. Це, мабуть, єдине велике місто, де не було королівської резиденції. Король міг тільки користуватися гостинністю городян. Аристократам доводилося ще складніше: вони мали право приїжджати у Порту тільки на три дні.

Місто-музей Евора занесене до списку пам'ятників світової культури, які знаходяться під охороною ЮНЕСКО. Тут є і чудовий замок, і собор, де розташований Музей релігійних скарбів, і жахлива каплиця Святого Франсіска, побудована з людських кісток та черепів.

Одне з найчарівніших місць у Португалії — Сінтра. Назва містечка походить від одного з імен богині Місяця Артеміді —

Сінтії. Не випадково гірський хребет Сьєрра-ді-Сінтра римляни називали «Місячні гори». Тут побував знаменитий поет Байрон, який назвав Сінтру «в усіх відношеннях найприємнішим містечком у Європі». Ганс Крістіан Андерсен також відвідав Сінтру і був у захваті від саду Монсерраті та замку короля Фернандо. Він писав: «Кажуть, що кожний знайде у Сінтрі частинку своєї батьківщини. Я там знайшов Данію, і мені здавалося, що я знов відкриваю багато дорогих серцю місць з інших прекрасних країн...»

Містечко Фатіма зовсім невелике за розміром, але воно приваблює чи не найбільше туристів та паломників з усього світу. Саме тут 13 травня 1917 р. трьом дітям явилася Богородиця. Це диво повторювалось кілька разів протягом п'яти місяців, і кожного разу — саме 13 числа. З одним з дітей, дівчинкою Люцією, Богородиця навіть говорила. Вона відкрила їй три великі таємниці. Перша — що скоро настане мир (тоді йшла Перша світова війна), друга — що Росія розповсюдить свої помилки по світу, що призведе до страшних злочинів проти церкви (як зрозуміли пізніше, йшлося про революцію і комунізм). Третя таємниця не була розголошена — настільки вона жахлива. Кажуть, що вона зберігається у Ватикані і читається кожним Папою, коли він вступає на престол.

Куїмбра — веселе студентське місто, де знаходиться один з найстаріших у Європі університетів. На свята студенти вбираються у традиційні костюми — чорні плащі з кольоровими стрічками. Кількість стрічок означає курс, на якому вони вчаться, а за їхнім кольором можна визначити факультет. У Куїмбрі найбільш відвідуваним місцем залишається августинський монастир Санта-Круш, в якому похований перший король Португалії Альфонсо Енрікеш I. Популярним серед туристів є також парк Бусаку, який виростили монахи ордену кармелітів. Саме тут у 1810 р. відбувся вирішальний бій між військами Наполеона та англо-португальською армією під керівництвом Веллінгтона.

Культурне життя Португалії — це низка ярмарків, паломництв, карнавалів та національних свят. У свята можна побачити скачки, бої биків (до речі, на португальській кориді вбивати бика заборонено), а вулиці заповнюють танцюристи та музиканти. Традиційний португальський жанр «фаду» нагадує балади або міські романси. Для португальців ці пісні — важлива частина життя. У піснях-фаду йдеться про кохання та ненависть, про радість та сум, про життя та смерть. У них міститься вся мудрість португальського народу: навіть тоді, коли дуже важко, потрібно пам'ятати про те, що рано чи пізно горе мине і світ знову стане прекрасним.

Румунія — нащадок Дакії та Трансільванії

Румунія — друга за площею (237,5 тис. км²) та кількістю населення (23,7 млн) східноєвропейська країна (перше місце займає Польща). Незважаючи на розмір, вона залишається однією з найбільш загадкових держав Європи. На Заході про неї знають дуже небагато: вона є одним з основних європейських видобувачів нафти, тут знаходяться чудові гірськолижні курорти (хоча за рівнем комфорту вони ще не «доросли» до, скажімо, швейцарських). Країна знаходиться на знаменитому Дунаї, який протікає через декілька слов'янських країн. Румунів чомусь дуже люблять зображувати злодіями у західних кінофільмах. А румунок — чарівними жінками, але найчастіше їхня краса несе чоловікам лихо. Насправді ж Румунія — одна з найчудовіших країн континенту, а її народ набагато більше знається на музиці та танцях, ніж на терорі.

Основні сусіди Румунії — Угорщина, Болгарія, Молдова, Україна, Сербія та Чорногорія. Майже з усіх боків її територію оточують гори: Карпати та

Румунія входить у «першу десятку» європейських країн за кількістю запасів та видобування вугілля, міді, залізної руди, золота та срібла. Але зараз її економіка переживає кризу.

Трансільванські Альпи. А Південні та Східні Карпати навіть перетинають румунські землі. Найвища точка країни — гора Молдовяну (2544 м), а більшість її території займають височини. Але, на відміну від інших гірських країн, землі, придатної для господарювання, в Румунії досить. Країна має вихід до Чорного моря, а Дунай наприкінці своєї довгої подорожі Європою утворює в цьому місці величезну дельту, яка стала домівкою для тисяч птахів. Тут створено біосферний заповідник ЮНЕСКО.

«Румунія знаходиться на перехресті усіх бід», — так написав у середньовічному літописі молдовський літописець. Це сумне твердження не далеке від істини. Бо протягом сторіч румунські землі неодноразово присвоювалися сусідами, і у країни ще й досі існує багато невирішених територіальних питань.

На теренах Румунії у давнину мешкали індоєвропейські племена. Археологічні розкопки свідчать, що предки румунів — фракійські племена гетів та даків — створили добре розвинену культуру, побудували декілька міст. Але у I ст. до н. е. до країни вторглися римські легіони. Даки протистояли римлянам доволі довго: майже сторіччя. Їм допомагало те, що ліси, які вкривали Румунію, були їм добре відомі, до того ж серед дерев славетні римські легіони не завжди могли скористатися звичайною такти-

кою. Але, врешті-решт, цар даків Децєбал був розгромлений, а його країна перетворилася на римську провінцію Дакію.

Римляни встановили в Дакії свої порядки, тому в країні дуже скоро настав спокій, і сюди хлинула хвиля переселенців з Апеннінського півострова. Усіх їх об'єднувала латинська мова, якою розмовляли мешканці Римської імперії. Оскільки вона була досконаліша за мову даків, невдовзі вони майже перестали користуватися рідною мовою. Вплив римської культури на Дакію був таким сильним, що набагато пізніше країна обрала своєю назвою слово «Румунія», тобто «Країна римлян».

Наприкінці VIII—X ст. землі колишньої Дакії увійшли до Болгарського царства. Це підданство принесло румунам православне християнство та кирилицю, якою вони користувалися до кінця XVIII ст. (потім усі книги почали друкуватися латинським шрифтом).

В XI—XII ст. північно-західна частина сучасної Румунії, Трансільванія, увійшла до складу Угорського королівства (ворожнеча між угорцями та румунами у цих землях не вщухла остаточно і зараз). Феодалні князівства Валахія та Молдова, що утворилися на румунських землях, проіснували два століття і втратили незалежність в XVI ст., після захоплення їх турецькими військами. В 1862 р., за підтримки Росії, ці князівства об'єдналися і створили Румунське князівство, яке перебувало у залежності від Османської імперії. Незалежність прийшла через 15 років, а в 1881 р. Румунія стала королівством. У ці часи країна почала стрімко розвиватися, її столицю, місто Бухарест, називали «маленьким Парижем». Щоправда, промисловість у ті часи була слабо розвинена, країна залишалася сільськогосподарською і вважалася «житницею Європи».

Після закінчення Першої світової війни Румунія, яка воювала на боці Антанти і опинилася у таборі переможців, розширила свої володіння: до неї повернулася Трансільванія. З 1918 по 1940 рік вона також контролювала Бессарабію, але Радянський Союз відібрав її. Другу світову війну Румунія почала на боці Німеччини, але пізніше приєдналася до антигітлерівської коаліції. Після неї вона повернула собі знов захоплену під час війни Трансільванію, але потрапила у залежність від СРСР, і в країні розпочалося будівництво соціалізму. Лідер комуністів Н. Чаушеску не завоював народної любові. Він мав славу справжнього диктатора і після революції 1989 р. був страчений. З того часу країна розвивається за принципами демократії.

Те, що Румунія протягом сторіч зазнала впливу різних культур, дуже наочно проявляється під час знайомства з її історичними місцями. Під охороною ЮНЕСКО знаходиться 25 пам'ятників, серед яких — дерев'яні церкви Марамуреша та розписані церкви Буковини, саксонські храми, більше схожі на фортеці. А ще на землі колишньої Дакії можна побачити і руїни римського табору, і турецькі

господарські будівлі та мечеті, і рештки візантійської фортеці. Природа також не поскупилася на дарунки румунському народу: тут багато мінеральних джерел, чудові пляжі, прекрасні краєвиди.

Столиця країни — Бухарест — одне з найбільш зелених та затишних міст Європи. Його парки Чижміджіу, Херестреу, Паркул-Карол та Ботанічний сад біля палацу Котрочень добре відомі поза межами країни. Місто було засноване у 1459 р., а перша згадка про нього зустрічається у грамоті графа Дракули. Столицею Румунії Бухарест став у 1862 р. І зараз

він по праву вважається найбільшим культурним та індустріальним центром країни. Старий Бухарест — це мальовничі квартали з вузькими вуличками та безліччю історичних пам'ятників. Якщо прочитати список видатних будівель, складається враження, що майже вся румунська столиця вкрита палацами. Найбільш цікаві з них — Палац Правосуддя (1864 р.), палац Котрочень, де знаходиться резиденція президента (1893—1895 рр.), палац Констакудило (1900 р.), Королівський палац (1937 р.), Палац парламенту — він займає друге місце у світі за площею. Є тут і своя Триумфальна арка, і Університет, велика кількість старовинних церков — Кафедральний собор, собор Св. Георгія Старого, церква Св. Арона, а також монастирі Плумбуїта, Антім та Міхай-Воде. Про Рим нагадує скульптура знаменитої римської вовчиці, яка, за легендою, вигодувала Ромула та Рема. А від часів Османської імперії на вулицях Бухареста залишився караван-сарай та лазні. Ще два місця, куди неодмінно заходять туристи, — Старий двір (Куртя-Веке) та двір Карул-ку-Бере (тобто «Віз пива»).

Музеї Бухареста також можуть розповісти багато цікавого. Тут, окрім звичних історичного та художнього музеїв (обидва мають

Старовинний монастир Воронець

Дракула — це персонаж міфів та легенд, який набув популярності завдяки письменнику Брему Стокеру. Але у Дракули був прототип — реальна історична особа, біографія якої не менш жахлива, ніж у славнозвісного вампіра, — Влад Цепеш. Дракула (він отримав своє прізвисько від латинського слова «дракон») був другою дитиною правителя Трансільванії Влада. Він народився в Сігішоарі (там і досі показують його замок), а потім утворив власну армію та став господарем на чималій території, на якій відразу розпочалося будівництво. Він був жорстокою людиною, і розповіді про те, що він пив кров своїх жертв, з'явилися не на порожньому місці. Але заради справедливості треба сказати, що він був єдиним з князів, хто оборонив свої землі від турецьких завойовників.

А уряд Румунії навіть виділив кошти на будівництво окремого парку з музеєм та численними атракціонами, які б нагадували історію цього вампіра.

У Румунії дуже багато замків. Це і замок Бран, в якому знаходиться Музей феодального мистецтва, і чудові замкові комплекси Бетхлен (XV—XVII ст.), Кріш (XVI в.), Телекі (XVIII ст.), Думбров'яра (XVII ст.). Гордістю Румунії є також старовинні церкви та монастирі, які розкидані по всій її території. Це і Чорна церква, і церква-фортеця Пречиста, і церква Мітрополітане, куди паломники стікаються до мощів св. Параскеви, Гірська церква з унікальними дерев'яними сходами, найдавніший в країні монастир Тисмана, що існує вже майже дев'ять сторіч.

Ті народи, які приходили на землі Румунії, залишили по собі рештки своєї культури. Трансільванські міста дуже схожі на середньовічні германські або угорські. Західна Румунія несе на собі відбиток Австро-Угорщини, а, наприклад, в Констанці поєдналися римські та османські риси. Констанца колись була античним полісом, який називався Томіс. За багатовікову історію місто заповнилося численними будівлями, найбільш цікавими серед яких вважають римську стіну з «Вежею м'ясників» (VI ст. н. е.), пам'ятник Овідію, який був висланий сюди у вигнання і похований на румунській землі, Генуезький маяк XIII ст., що й досі працює, мечеть Махмуда II (1910 р.). В Констанці можна відвідати історичний та археологічний музеї, Музей мореплавства, Музей астрономії, акваріум, дельфінарії.

прекрасні експозиції), можна відвідати ще Геологічний музей, Музей історії природи «Григоріе Антіппа», Музей техніки. А на озері Херестреу, одному з численних «очей» Валахії, на площі 17 гектарів, знаходиться один з перших у світі етнографічний музей під відкритим небом.

Майже в усіх куточках країни гіді із задоволенням пропонують туристам відвідати замок або церкву, пов'язані з ім'ям графа Дра-

У Сігішоарі, старовинному трансільванському місті, збереглося багато старовинних будинків. Старе місто оточує високий мур, який перетворює його на справжню фортецю. Туристи приїждять сюди, щоб відчувати атмосферу Середньовіччя.

Ясси — це один з найромантичніших куточків Румунії. Кожний з тутешніх господарів залишив по собі якусь цікаву будівлю. Тут можна побачити церкву Трей-Іерах (1635 р.), монастир Арджеша (1512—1521 рр.), Музей возз'єднання у замку Ясс та будинок митрополита Дософтея, де знаходиться перша друкарня в країні.

В районі Буту знаходиться заповідник «Грязьові вулкани». «Звідки вулкани в Румунії»? — спитаєте ви. Справа в тім, що Карпатські гори — це вулканічний гірський ланцюг, до того ж — найдовший у Європі. Неподалік від вулканів розташований ще один заповідник — «Минзелешть». Для того, щоб оглянути його, треба спуститися під землю, де знаходяться 34 соляні печери. Серед природних печер Румунії найвідоміші — Скришоара, де знаходиться єдиний у Європі тисячолітній льодовик, та Уршилор, тобто «Ведмежа печера». До речі, в Румунії є найбільший у світі підземний санаторій, розташований у колишній соляній шахті. Там були знайдені кістки ведмедів. На плоскогір'ї Бучездь лежить знаменита своїми численними курортами Долина Прахови. А саме плоскогір'я вражає тим, що вітер та дощі перетворили його скелі на справжнісінькі скульптури, деякі з них навіть мають власні назви: Сфінкс, Арфа, Старий та ін. Туристи з багатьох країн приїждять на румунські курорти: влітку — на чудові чорноморські пляжі, а взимку — на численні гірськолижні бази. В Румунії знаходиться майже третина європейських запасів мінеральних вод. На багатьох джерелах постійно працюють санаторії.

Протягом усього року в Румунії проводиться безліч фестивалів: Фестиваль джазу та блюзу в Брашові, Національний фестиваль популярної музики в

Румунський танок келушул

Мамаї, «Музична осінь» у Клуж-Напоці, «Сібініум» у Сібіу, танцювальні свята в Сігішоарі... Деякі свята нагадують про багату румунську історію — наприклад, Дні Середньовіччя в Сігішоарі, Ярмарок ремесел у Бухаресті, Ярмарок Дівчат та фольклорні свята «Тиргул-Фетелор» в Албі. В Румунії також відбувається Міжнародний кінофестиваль в Клуж-Напоці та Міжнародний фестиваль фотографії. З незвичайних свят можна згадати Фестиваль нарцисів, Фестиваль виноробства та Міжнародні змагання з лову коропів.

Румунія не обділена ані природними ресурсами, ані бажанням стати процвітаючою країною. Серед планів румунського уряду перше місце займає виплата національних боргів, а друге — перетворення Румунії на туристичний рай. І це цілком можливо: вже сьогодні до країни приїздить щороку більше 6,5 млн іноземних туристів.

Сербія і Чорногорія — нова федерація

Ще донедавна на карті сучасної Європи, незважаючи на розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, зберігалася назва Югославія, хоча так позначали лише частину колишньої СФРЮ. До складу цієї союзної республіки входили дві країни — Сербія і Чорногорія (Монтенегро). Але у 2002 р. вони домовилися перетворити свою державу на федерацію, щоб розпочати процес остаточного розділення. Таким чином, у Європі утворилася федеративна республіка Сербія і Чорногорія (СіЧ), а назва Югославія з лютого 2003 р. більше не використовується.

Існує також домовленість, що у 2006 р. у Чорногорії відбудеться референдум про незалежність. Якщо чорногорці висловляться за відокремлення від Сербії, у Європі можуть виникнути ще дві, а може, й більше невеличких держав. Але поки ще Сербія і Чорногорія існують у межах однієї держави, тому розглянемо їх у такому статусі.

На півночі республіка межує з Угорщиною, на сході — з Румунією і Болгарією, на півдні — з Македонією і Албанією, на заході — з Хорватією, Боснією і Герцеговиною. Площа країни займає 102,2 тис. км².

Більша частина Сербії, площа якої складає 86% території держави, лежить у межах родючих міжгірських рівнин у долинах річок Тиси та Дунаю. Частково вони розорані, а частково зайняті широколистими лісами. Схід Сербії займають невисокі пагорби з піщанику, а південний схід — не дуже високі гори. Їхня найвища вершина Джеравиця здіймається лише на 2656 м над рівнем моря. А от невеличку Чорногорію можна вважати повніс-

Гори Чорногорії вкриті густими лісами з оливкових дерев. Вони мають чорні стовбури, тому гори називаються чорними, а країна — Чорногорією.

На відміну від Сербії, Чорногорія має вихід до Адріатичного моря.

Головні річки країни — Морава та Дунай, який перетинає її із заходу на схід. У межах Чорногорії на кордоні з Албанією знаходиться частина заповідного Скадарського озера — найбільшого на Балканах. Воно і сусідня з ним річка Црноєвиця утворюють найбільше прісноводне болото Середземномор'я. Тут також розташований найбільший у Європі заказник птахів. Він нараховує близько 270 видів. Багате озеро й на рибу. В його водах живе понад 40 їх видів. Цілком слушно, що озеро і навколишня територія внесені до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Дуже цікавим є й озеро Циркницьке, де вода час від часу збігає через 400 отворів у дні до підземних порожнин, а потім знов повертається.

Чорногорію часто називають країною каньйонів, тому що нідє в Європі немає такої їх кількості. А каньйон річки Тара довжиною 80 км є найбільшим у Європі та другим за величиною у світі після Великого каньйону у Північній Америці. Висота берегів Тари тут доходить до 1300 м, а відстань між ними в деяких місцях перевищує 3 км. Каньйон теж включено до списку ЮНЕСКО. Та й сама річка Тара ставить рекорд. Вона вважається найбільшим на континенті сховищем питної води. Цю воду можна пити без додаткової очистки. У прибережних лісах водяться вовки та ведмеді, а пташине царство нараховує 130 видів.

Однією з природних перлин Чорногорії вважається також Боко-Которська затока. Тут знаходиться найбільший фіорд Середземномор'я довжиною 28 км.

На більшості території країни панує помірний континентальний клімат.

тєю гірським краєм. Втім, гори тут теж невеликі: найвища з них — Боботов Кук — сягає 2522 м заввишки.

Долина річки Тара

тальний клімат, але на узбережжі Адриатичного моря він характеризується як середземноморський. У приморській зоні літо триває довго. Середні температури в цей час досягають $+23\text{—}25^{\circ}\text{C}$. Зима коротка і прохолодна. Стовпчик термометра може опускатися до -7°C . У гірських районах значно холодніше. Літо — помірно тепле, з температурою $+19\text{—}23^{\circ}\text{C}$, хоча іноді стовпчик термометра може підвищуватися і до $+25^{\circ}\text{C}$. Зимою, коли температури знижуються до $+5\text{—}10^{\circ}\text{C}$, тут буває сніжно. Дощів протягом року випадає дуже багато. Загальна кількість опадів на рік — 500—1000 мм, а поблизу морського узбережжя їх буває і понад 3000 мм.

Внаслідок такого клімату рослинність у країні досить різноманітна. На півночі ростуть дуб, ясен, клен, горіх, верба, липа. А для півдня характерні пальми, кипариси, оливкові дерева.

У I ст. до н. е. сучасну територію Сербії і Чорногорії заселили кельтські, іллірійські та трачанські племена, у I—IV ст. н. е. вони підпали під владу римлян. Коли у IV ст. Римська імперія розпалася на Західну та Східну (Візантійську) імперії, західна частина Сербії і Чорногорії відійшла до Візантії, а східна залишилася під Римом.

У VI—VII ст. сюди прийшли предки південних слов'ян. Вони почали об'єднуватися у племінні союзи і паралельно, десь у IX ст., під впливом місіонерів Кирила та Мефодія, перейшли до християнства. Наступні три століття пройшли у запеклій боротьбі з Візантією, Болгарією і Франкською імперією. У той час предки сербів та чорногорців спромоглися утворити декілька невеличких держав. Серед них найвідомішими були Рашка і Дукла (або Зета). Вони й стали історичною основою Сербії і Чорногорії.

Відомо, що у 1180 р. сербський господар Стефан Неманя звільнив свою державу від візантійського панування і заснував династію Неманичів. У 1219 р. його син Сава домігся створення самостійного сербського православного єпископату. Надалі сербська держава набула великої сили. Свого розквіту вона досягла у 1331—1353 рр. У 1346 р. її правитель Душан прийняв титул царя.

На початку XIV ст. сербське царство вважалося найсильнішим на Балканському півострові. До його складу входили землі сучасних Македонії, Албанії, Північної і Середньої Греції. Але у 1389 р. на півдні Сербії у міжгірській котловині, що носила назву Поле чорних дроздів, більш відоме як Косове поле, відбулася знаменита битва між турецьким військом та об'єднаними військами сербів та боснійців. У цій битві загинув сербський цар Лазар. Було вбито і турецького царя Мурата, але відтоді османам була відкрита дорога в Європу. Однією з перших жертв Османської імперії стала занепада Сербія. У 1453 р. вся її територія вже належала османам.

Така ж доля спіткала і Чорногорію. У 1499 р. вона теж втратила незалежність і майже повністю відійшла до турків. А її невеличку частину на морському узбережжі з центром у Которі захопила Венеціанська республіка.

Але ані серби, ані чорногорці не скорилися. Відтоді декілька століть вони чинили опір загарбникам. Багато сербів покинуло свою батьківщину, а Чорногорія практично ніколи не визнавала турецьку владу. У період з 1696 по 1918 рік під проводом королівської династії Пётровичів тут здійснювалося об'єднання чорногорських племен і закладалися основи регулярної влади.

Значно гірше було у Сербії. Тут турки почували себе господарями, тому серби шукали підтримки у християнських держав. У 1690 та 1739 рр., коли між Австрією і Туреччиною тривали війни, серби підтримали австрійців. Багато їх під загрозою помсти з боку османів були змушені переселитися за р. Сава на територію Австрії. В історії цей факт одержав назву Великих переселень сербів.

Але у 1804 р. терпець у сербів урвався. Тут спалахнуло повстання на чолі з Карагеоргієм (Георгієм Пётровичем). Йому вдалося звільнити значну частину сербських земель, однак у 1813 р. повстання було жорстко придушене. Вже у 1815 р. почалося друге повстання під проводом князя Милоша Обреновича. У 1833 р. під тиском Росії турки були примушені надати Сербії автономію.

У 1878 р. після російсько-турецької війни 1877—1878 років під час Берлінського конгресу обидві країни одержали повну незалежність і міжнародне визнання.

На початку ХХ ст. внаслідок Балканських війн 1912—1913 років Сербії вдалося приєднати до себе так звану Стару Сербію (Косово) та північно-східну частину історичної Македонії. У 1918 р. всі вони разом з Хорватією, Словенією, Боснією, Герцеговиною та Чорногорією увійшли до Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. Королівство Югославія) на чолі з королем сербів.

У січні 1929 р. в Югославії було встановлено військово-монархічну диктатуру. У березні 1941 р. профашистський уряд держави приєднався до Німеччини, Італії та Японії щодо їхніх агресивних намірів відносно інших європейських країн. Народ відповів на це масовими демонстраціями протесту. 27 березня уряд було повалено. А вже 6 квітня фашисти помстилися. Німецька авіація бомбардувала Белград. Тоді загинуло понад 2 тис. мирних жителів столиці.

Майже п'ять років на землях Югославії йшла запекла національно-визвольна війна під проводом комуністичної партії. Національно-визвольна армія Югославії разом з радянськими військами визволила землі Сербії і Чорногорії в 1944 році.

Під час Другої світової війни Югославія втратила 10,8% населення. За кількістю людських жертв вона займає третє місце в Європі після СРСР та Польщі.

Соціалістична Федеративна Республіка Югославія). У Сербії були створені ще й автономні краї Воєводина, Косово і Метохія.

З 1971 р. у багатонаціональній Югославії деякі республіки і краї почали відкрито вимагати незалежності від СФРЮ. Серед них було й Косово, де проживало багато албанців, які прагнули приєднатися до Албанії. Але на той час цей рух було придушено.

Наступного року югославський уряд був вимушений прийняти нову Конституцію, яка суттєво розширила права республік і навіть країв. Воєводина і Косово одержали право на власні конституції, приймати закони і навіть підтримувати самостійні міжнародні зв'язки.

Втім, це дозволило Федерації протриматися лише два десятиліття. У 1992 р. СФРЮ розпалася. 27 травня 1992 р. Сербія і Чорногорія проголосили утворення Союзної Республіки Югославія. Але скоро у Косові та Метохії почалися виступи албанців за відокремлення від новоствореної держави. Вони супроводжувалися агресивними випадками проти місцевих сербів. Уряд Сербії вдався до жорстоких методів. У краях практикувалися так звані етнічні чистки. Під час них албанців виганяли з їхніх домівок. Були й жертви. Натомість сербське населення продовжувало відчувати насильство з боку албанців.

Врешті-решт, у 1999 р. країни НАТО ввели до Косова війська, а Сербію кілька разів бомбардували. Від цього дуже потерпіли безвинні жителі всієї країни. А з Косова почалася масова втеча сербів. До того ж Європейський Союз впровадив щодо Югославії економічні санкції.

Все це не додало державі політичної стабільності. Чорногорія теж почала вимагати відокремлення, що й призвело до утворення замість Союзної Республіки Югославія — Федеративної Республіки Сербія і Чорногорія.

Очолює цю державу президент. Законодавчим органом є двопалатний парламент — Союзна Скупщина, яка складається з Віче громадян і Віче республік. Депутати обираються від обох республік у рівній кількості. Водночас Сербія, Чорногорія і сербський автономний край Воєводина мають власні законодавчі збори. Метохія, як і раніше, входить до Сербії на правах автономного краю, але власного законодавчого органу не має. А от статус Косова донині не визначений. Його територія поки що перебуває під управлінням ООН.

Після війни Сербія і Чорногорія увійшли до складу Федеративної Народної Республіки Югославія (з 1963 р.

Єдиної валюти в державі немає. У Сербії використовується динар, у Чорногорії — євро.

Кількість населення республіки становить понад 11 млн чоловік. З них 63% сербів, 17% албанців, 5% чорногорців. Живуть тут також боснійці, хорвати, греки та інші народи. У Воєводині мешкає велика кількість угорців, питома вага яких у складі населення республіки складає 3%.

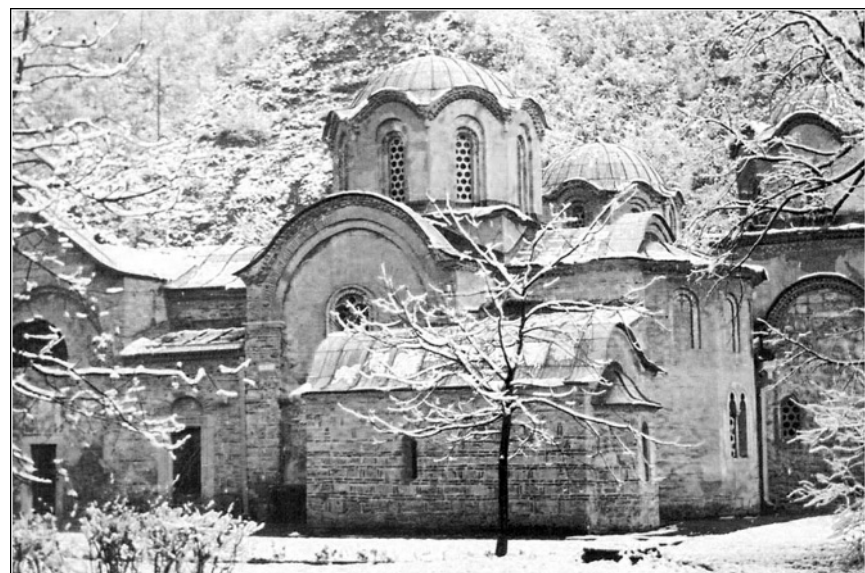
Офіційною мовою вважається сербська, але широко використовуються македонська, албанська, словенська та інші. У Чорногорії розмовляють на штокавському діалекті сербсько-хорватської мови. Сербі на письмі використовують кирилицю. У Чорногорії на рівних з нею права вживають латину.

У курортних містечках населення добре володіє німецькою. А от англійська у країні майже не використовується. Мешканці держави добре розуміють російську та українську.

80% населення належить до сербської православної церкви. 16% сповідують іслам. 4% є католиками.

Столицею Сербії є Белград з населенням 1,4 млн чоловік (за даними 2000 р.). У Чорногорії інша столиця — Підгориця, де живе 146,6 тис. чоловік. До сербських великих міст належать Нові Сад (178,8 тис.), Ниш (175,5 тис.), Крагуєвац (146,6 тис.). У Чорногорії великими центрами вважаються Приштина (108 тис.) і Суботиці (100,2 тис.).

Незважаючи на всі негаразди останнього десятиліття, Сербія і Чорногорія залишається індустріально-аграрною державою. Тут до-

Куточок стародавньої Сербії

Перші поселення на місці сучасного Белграда з'явилися понад 4 тис. років тому. Йому випала тяжка доля. Жодне місто у Європі так не потерпало від воєнних конфліктів, як столиця Сербії. Сербі підрахували, що воно протягом своєї історії було повністю зруйноване 39 разів.

бувають лігніт, буре вугілля, нафта, мідна руда, свинець, цинк, уран, боксити. Власна сировина йде на виплавку кольорових та чорних металів. Провідне місце займають маши-

нобудування, приладобудування. Розвинені електротехнічна, радіоелектронна, хімічна, фармацевтична, деревообробна, текстильна, взуттєва промисловість.

Провідною галуззю сільського господарства є рослинництво. Тут вирощують кукурудзу і пшеницю, цукровий буряк, соняшник, коноплі, тютюн, картоплю та овочі. Широко розвинене плідівництво. Держава вважається найбільшим у світі постачальником чорносливу. Чільне місце в економіці посідає виноградарство. У тваринництві головна увага приділяється вирощуванню великої рогатої худоби, свиней, птахівництву.

На території Сербії і Чорногорії збереглася велика кількість історичних та культурних пам'яток. Попри недавні воєнні дії, вони знаходяться у чудовому стані.

Особливу цінність становлять численні православні святині. У Белграді знаходиться найбільший на Балканах православний храм Св. Сави. У стінах монастиря м. Цетін зберігається забальзамована рука св. Іоанна Хрестителя та частина хреста, на якому був розп'ятий Спаситель. Але головною святиною країни вважається чудотворний монастир Острог неподалік від чорногорського м. Будви. Він висічений у скелі на висоті 1700 м над річкою Зета. Тут зберігаються мощі св. Василя, які, як вважають віруючі, мають цілющу силу.

У Сербії зараз нараховується понад 20 оздоровчих центрів, обладнаних найсучаснішим медичним устаткуванням. Серед них Буяновачка-Баня, Врнячка-Баня, Нишка-Баня, Соко-Баня, Баня-Ковиляча та інші.

Але найбільше гостей країни приваблюють знамениті пляжі Чорногорії. Їх довжина складає 73 км, а тутешнє море вважається найчистішим у Європі. В усьому світі відоме курортне містечко Бечичі. У 1936 р. воно одержало Гран-прі як найкращий пляж на континенті. Він вкритий різнокольоровими камінцями (рожевими, зеленими, блакитними), які на сонці мерехтять, наче коштовне каміння. Незабутнє враження залишає і пляж з червоною галькою у Петроваці-на-Морі. А Великий пляж м. Улцин довжиною 13 км має унікальний темний пісок з цілющими властивостями. Ще більше цінується пісок курорту Ада Боян, який містить близько 40 мінеральних і органічних речовин.

Словаччина — наймолодша держава Європи

Словацька Республіка — одна з сусідок України. На жаль, у географічних підручниках про цю незвичайну країну рідко пишуть більше двох сторінок. Але це зовсім не означає, що в державі немає нічого цікавого. По-перше, тут знаходиться географічний центр Європи — гора Крагуле. По-друге, Словаччина — країна прекрасних ландшафтів, природних та рукотворних. Майже кожне місто може похвалитися власним замком, у країні безліч готичних будівель. Місцеві водні та гірські курорти здатні повернути сили та здоров'я навіть дуже хворій людині.

Площа Словаччини — 49,036 тис. км². За даними перепису 1998 р., в країні мешкає близько 5,5 млн громадян. Словаччина має спільні кордони з Чехією, Польщею, Україною, Угорщиною та Австрією. Найбільші міста — столиця Братислава (450 тис. мешканців), Кошице (236 тис.) та Жилина (близько 100 тис.). Офіційна мова — словацька.

Майже дві третини Словаччини займають Карпатські гори, які поділяються на окремі гірські масиви: Малі Карпати, Білі Карпати, Високі та Низькі Татри та Рудні гори. Високі Татри знаходяться на кордоні з Польщею. Гірські схили тут доволі круті, а в чис-

---

У Словаччині є власний рай — гірський масив неподалік від Низьких Татр. Туристи охоче приїждять туди, щоб подивитися на глибокі каньйони, скелясті обриви та водоспади. Одне з найбільш цікавих місць — крижана печера Доччина довжиною 300 м.

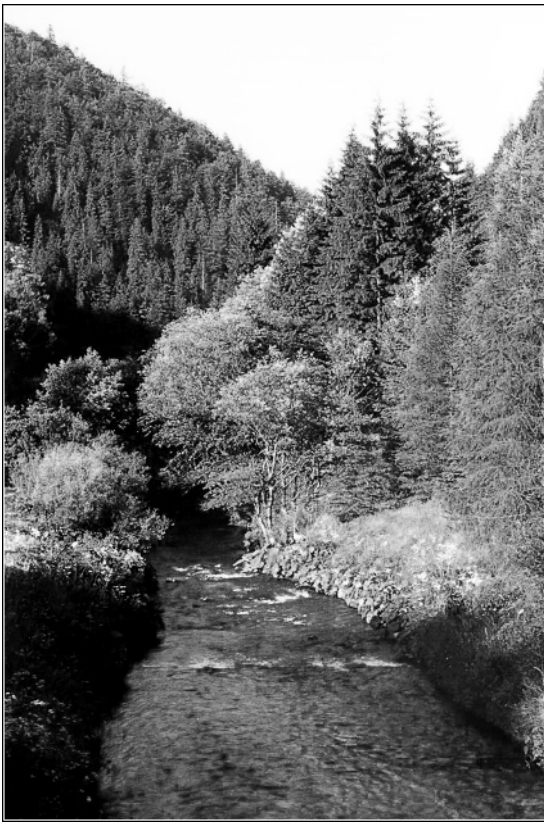
ленних долинах течуть прозорі, швидкі та холодні річки. У Високих Татрах знаходиться найвища точка Словаччини — гора Герлаховскі-Штіт (2655 м).

Низькі Татри більш пологі, їхні схили вкривають дубові, букові та хвойні ліси, на численних пасовиськах бродять великі отари овець. З їхнього молока в Словаччині роблять особливий сир — пареницю.

У горах багато озер. Частина їх має льодовикове походження, а частина — тектонічне (тобто озера утворилися внаслідок діяльності вулканів та землетрусів). У деяких гірських місцевостях поширений карст, який виникає завдяки тому, що вода розчиняє певні гірські породи (наприклад гіпс, кам'яну сіль та ін.). Ці процеси протікають не тільки на поверхні, але й під землею. Саме таким чином утворилася більшість словацьких печер.

Найбільші річки Словаччини — Дунай та його притоки — Ваг і Грон.

Клімат у Словаччині помірний, з холодною зимою та теплим літом. У деяких місцевостях інколи трапляються посухи, але на більшості земель можна вирощувати цукровий буряк, пшеницю,

У горах Словаччини

Землероби Словаччини то дякують Карпатам за те, що вони затримують дощові хмари та захищають низини від сухих вітрів, то лають їх. Справа в тому, що кожної весни на полях, які знаходяться поблизу гір (а таких у країні більшість), з'являється «врожай» каміння. Тому в Словаччині кажуть, що земля родить каміння.

Словацька національна галерея, Муніципальний музей у Старій Ратуші, Музей вин та Фармацевтичний музей. На високому березі Дунаю височить величний замок — Братиславський Град, який дивиться у річні хвилі вже майже тисячу років. З 1536 по 1782 рік, коли Братислава була столицею угорської держави, замок був резиденцією угорських королів. Потім довгий час місто вважалося провінційним центром, а в 1919 р. стало офіційною столицею Словаччини.

кукурудзу, картоплю. Пологі схили вкриті виноградниками та садами.

Столиця країни — Братислава — розташована по обидва боки Дунаю, майже на кордоні з Австрією та Угорщиною. Місто було засноване на місці римського укріплення, але перші поселення з'явилися тут набагато раніше: 5—6 тис. років тому. Центр Братислави — це переплетення вулиць, які виходять на невеликі площі зі старовинними церквами, палацами та, звичайно ж, ратушею, побудованою у XIII столітті. Найбільшу увагу туристів привертають палац Праймтс, собор Св. Мартіна, особняк Сегнера, палац Мірбах та фонтан Роланда. До списку видатних місць входять навіть цілі вулиці — Капітульська, Кларицька, Лаурінська та Панська. Найвідоміші музеї Братислави —

ваччини. Зараз це сучасний культурний, адміністративний та промисловий центр з майже півмільйонним населенням.

Історичні будівлі, звичайно, є не тільки у столиці. Всього за 10 км від Братислави знаходиться замок Devin — улюблене місце відпочинку словаків. Він був побудований солдатами 15 римської центурії у II ст. н. е. Зараз у замку проводять археологічні розкопки.

У Словаччині збереглося 180 фортець та близько 1200 помість. Найвідоміші — Спишські-Град, замок Орава та замок Тренчин.

Нітра — центр однойменного князівства — колись була слов'янським укріпленим селищем. Але головні її будівлі зведені вже у XVIII ст. Найцікавіші будови — Замковий комплекс, монастир, Францисканська церква, Палац, Колона та Бібліотека абатства, яка знаходиться в Старій семінарії. Місто Банська Штявниця настільки чудове, що було внесене до списку ЮНЕСКО повністю. Тут є Старий замок XI ст., будинки Лісової та Гірської академій, пам'ятники гірської промисловості. У Левончі — найвищий у світі готичний олтар, за яким проходять церковні служби. У Кошиці, столиці Східної Словаччини, знаходиться готичний собор Св. Єлизавети, а в Зволені — замок Людовика Великого.

Місто Банська Штявниця (інше написання — Банська Стявниця) з XII по XVII ст. було центром видобування дорогоцінних металів. Золото та срібло тут почали добувати ще у бронзовому віці. У 1762 р. імператриця Марія Терезія заснувала в місті Академію гірської промисловості, яка стала першим навчальним закладом такого типу.

Гірська промисловість відігравала важливу роль і в історії Кремніца. Неподалік від величного Міського замку, чия історія налічує вісім сторіч, та великого комплексу ренесансних та готичних будівель знаходяться маленькі шахтарські галереї. Прихильники нумізматики будуть у захваті від місцевого Музею монет та медалей.

У Східних Карпатах розташоване невелике селище Влколинець. Воно було засноване у XVII ст. і стало відомим завдяки своїм незвичайним будинкам. 79 дерев'яних будівель схожі як близнята і відрізняються тільки кольором. Деяким з них уже більше 100 років, але вони продовжують милувати око. Мабуть, ті, хто будував їх, знали особливий секрет, бо дерево з часом стало тільки міцнішим.

Водні курорти Словаччини відомі з давніх часів. Бардженовське Купеле — один з найстаріших. Ще в XIII ст. сюди приїжджали поранені у боях війни, щоб загоїти рани. Курорт Пентани спеціалізується на лікуванні ревматизму, а в містечку Тренчіанське

Братислава

Теплице знаходиться джерело, вода якого багата на сірку. А всього на території країни близько 1,5 тисячі мінеральних та термальних джерел. Найцікавіше, що в цій країні льодовики та гейзери часто знаходяться зовсім поруч.

У Словаччині нараховується п'ять національних парків та 16 природних зон, які перебувають під охороною держави. Звірі тут почуваються вільно, птахи спокійно виводять пташенят, а дерева ніколи не чують стуку сокири.

Словаччина з'явилася на мапі не дуже давно: у 1993 р. Її історію можна умовно поділити на чотири періоди. Перший розпочався близько V ст., коли предки словаків прийшли в долину ріки Дунай. Невдовзі різні племена об'єдналися, створивши перший союз південнослов'янських народів на чолі з князем Само. Через чотири сторіччя словацькі землі увійшли до складу великоморавської держави. Але вже з X ст. словацькі землі майже на дев'ять сторіч опинилися під владою Угорщини. За цей час окремі частини Словаччини підпадали під владу турків. Маляри ставилися до словаків як до переможеного народу. Державною мовою була угорська, тому словаки дуже довго не мали ані власних шкіл, ані власної літератури. Більшість творів словацьких письменників створювалася чеською мовою майже до XIX століття.

У IX ст. серед слов'ян, які жили біля Дунаю, поширилося християнство. На момент входження до складу Угорщини більшість населення мешкала у селах, але поступово вирости великі й малі

міста, з'являлися підприємства. Столиця Словаччини, Братислава, у XV—XVII ст. була одним з найвидатніших міст Габсбургської імперії.

На початку XIX ст. у Словаччині піднялася хвиля національного відродження. В 1845 р. словацький літератор Людовіт Штур розпочав видання першої газети словацькою мовою — «Словацька народна газета». Через три роки словацькі патріоти розробили програму «Вимоги словацького народу». Вимоги насамперед стосувалися мови: введення її в школах, судах, органах місцевого самоврядування. Це призвело до сутичок між словаками та угорцями.

Після утворення Австро-Угорської імперії словакам знову довелося зазнати національного гніту. Коли розпочалася Перша світова війна, чехи та словаки, між якими на той час склалися добросусідські стосунки, виступили з вимогою створення спільної держави. Офіційна незалежність Чехословаччини була проголошена у 1918 р. Але словаки знов опинилися в ситуації, коли головну роль в управлінні державою відігравали не вони, а чехи. Тому «словацьке питання» стало однією з головних проблем нової країни.

У 1939 р. словацькі землі захопила фашистська Німеччина. Після перемоги та визволення словаків радянськими військами Чехословаччина відродилася. Але цей союз не був стійким: чехи вважали прагнення словаків до автономії пережитком минулого, до того ж численні конфлікти заважали їм вступити до ЄЕС. Словаки, в свою чергу, вважали, що хочуть самі вирішувати свою долю. Тому в 1992 р. Словаччина відокремилася від Чехії та створила окрему державу.

Зараз країна активно розвивається. Останнім часом у Словаччині було створено близько 300 нових підприємств, проведена реформа сільського господарства. Опорою розвитку є і поклади корисних копалин у горах, і річки, які здатні забезпечити електроенергією нові заводи. Крім того, чудова природа Словаччини та її численні мінеральні джерела стають основою великого туристичного бізнесу.

Словенія — країна триглавої гори

Республіка Словенія — молода невеличка держава, розташована у Східних Альпах. На півночі вона межує з Австрією, на заході з Італією, на сході з Угорщиною, на півдні з Хорватією. Крім того, на заході Словенія має вихід до Адріатичного моря. Берегова лінія, що їй належить, має довжину 47 км.

Площа країни становить 20,3 тис. км². Більшість її території займають пагорби та гори. Близько 90% території знаходиться на висоті понад 300 м над рівнем моря. Низини розташовані лише на заході, поблизу узбережжя Адріатичного моря і на сході країни. На півночі височать хребти Східних Альп — Похор'є, Караванне, Савінські та Юлійські Альпи. Найвищою точкою Юлійських Альп

і всієї країни є гора Триглав 2864 м заввишки. Вона має три вершини, тому так і називається.

На півдні розташований північний край

Красуня Триглав вважається символом Словенії. Вона зображена на прапорі республіки. А в давнину словенці вірили, що ця гора є будинком Бога, який керує небом і землею.

Динарського нагір'я, де знаходиться вапнякове плато Карст Динарик — район печер і підземних річок. Саме тут природа утворила всесвітньо відомі печери Постойна-Яма та Шкоцани. Остання занесена до списків ЮНЕСКО як об'єкт, що потребує особливого збереження. Існує легенда, що саме після відвідання цього дива природи Данте написав свою «Божественну комедію». Печеру Постойна-Яма було відкрито ще у 1864 р. Колись в одному з її великих залів влаштовували бали, а зараз туристи мають можливість подорожувати нею у невеликих вагончиках. Тут можна побачити казкове видовище з різнокольорових сталактитів, деякі з них мають вік 160—190 тис. років. Кожні 100 років сталактити збільшуються на 2 см.

Головна річка Словенії Сава впадає в Дунай і судноплавна майже протягом 600 км. До значних приток Дунаю, що тече землями Словенії, належить і Драва. Також багато дрібних річок. У долині річки Сока поблизу кордону з Італією під час Першої світової війни проходила лінія фронту. Тут загинуло понад 1 млн чоловік. Ці події відобразив Ернест Гемінгвей у романі «Прощай, зброє».

Є у Словенії і чудові озера. Наймальовничішим вважається Бохинське озеро. Воно знаходиться на висоті 523 м над рівнем моря, має довжину 4500 м, ширину 1200 м і глибину 45 м. Довкола нього утворено національний парк, тому ландшафт тут зберігся у первісному вигляді.

Не менш красивим є й розташоване неподалік озеро Блед. Воно наполовину менше за Бохинське — має довжину тільки 2 км і ширину 1 км. Поступається йому й глибиною: рекордною відміткою тут вважається 31 м. Втім озеро має свої принади. Воно утворене Бохинським льодовиком і підживлюється теплими джерелами, тому дуже рідко замерзає. Його вважають перлиною серед курортів Словенії, який приваблює туристів з усього світу. У пів-

Найрозповсюдженішим деревом Словенії є липа, найпоширенішою твариною — косуля. Вони вважаються національними символами країни.

«дзвоном бажань». Кажуть, якщо людина вдарить у цей дзвін, то всі її бажання здійсняться. Місцеві жителі повсякчас користуються цією нагодою, і, кажуть, деякі бажання справджуються. Тільки невідомо, чи відбувається це завдяки дзвону.

Ліси вкривають майже половину території Словенії, тому вона вважається однією з найзеленіших країн Європи. Тут росте понад 2900 видів різноманітних рослин. Серед них більша частина зустрічається лише на словенській землі, тобто вважається ендемічною. Особливо багато ендемічних рослин у Національному парку «Триглав», який вражає своїми квітами. Близько 250 видів рідкісних рослин звикли до темряви печер і ростуть тільки тут.

Тваринний світ Словенії теж відрізняється великим розмаїттям. Тут збереглися майже всі основні види європейських тварин: олені, кабани, косулі, навіть рисі та ведмеді. Їх досить багато, тому дозволяється на них полювати. А от рідкісних видів торкатися заборонено. До них належать торф'яна черепаха, печерний їжак, різні види сонь і жук-скарабей. Дуже рідкісним видом є мешканець карстових печер протей, «риба-людина». Він вважається однією з найзагадковіших тварин у світі, бо дослідити його важко.

Клімат країни належить до помірно континентального. У Словенії вирізняють кілька кліматичних зон: центральноевропейська, альпійська і середземноморська. Влітку середня температура повітря становить $+21^{\circ}\text{C}$, а взимку — 0°C , але на сході може опускатися і до -2°C . У теплий період вода на морі та в озерах така тепла, що купальний сезон триває з червня аж до кінця жовтня. Але на північному заході, у

нічній частині озера Блед є острів. На ньому стоїть красива біла дзвіниця XV століття. Вона відома своїм

В горах Словенії

горах, де панує альпійський клімат, доволі прохолодно влітку і холодно взимку. А для східної частини Словенії характерним є континентальний клімат зі спекотним літом і холодною зимою.

З 27 р. до н. е. по 476 рік н. е. словенські землі були частиною Римської імперії. Цю провінцію римляни називали Паннонією. У VI ст. сюди прийшли авари, яких з часом витіснили слов'янські племена. У 623 р. слов'янський князь Само утворив першу слов'янську незалежну державу. У 628 р. до неї увійшли і словенські землі. Так тривало до 658 р., поки не помер Само. Відтоді його держава розпалася, а словенці з часом підпали під владу франкських імператорів династії Каролінгів. Після розпаду імперії у IX ст. вони потрапили до складу Священної Римської імперії. Наприкінці X ст. її імператор Оттон I почав називати словенські землі Карантанією. З початку XIV ст. по 1918 рік майже вся територія країни була захоплена австрійськими Габсбургами. За шість століть їхнього панування вищі прошарки суспільства повністю підпали під вплив усього німецького, проте селяни зберегли слов'янські традиції та культуру.

У XIX ст., особливо під час революції 1848—1849 років, серед словенців почав набувати поширення національно-визвольний рух. Після закінчення Першої світової війни і розпаду Австро-Угорської імперії лідери словацького народу у 1918 р. ухвалили рішення приєднатися до Королівства сербів, хорватів і словенців і досягнули цього. Та частина їхніх земель залишилася у складі Австрії, а частина відійшла до Італії.

З 1929 р. королівство почало називатися Югославією. У 1941 р. воно було окуповане військами Італії, Німеччини і Угорщини і поділене між ними. Але у травні 1945 р. Національно-визвольна Армія Югославії звільнила державу від фашистів. Після закінчення Другої світової війни Словенія стала республікою у складі Югославської Федерації, котру очолювали комуністи. На підставі мирної угоди з Італією землі, де мешкали словенці, отримала Югославія. У порівнянні з іншими республіками СФРЮ Словенія користувалася в державі великою економічною і культурною автономією.

Втім, словенці дуже занепокоїлися, коли на початку 80-х років Сербія почала нав'язувати свою економічну і культурну першість у Югославській Федерації. Наприкінці 80-х керівництво Словенії наважилося прийняти рішення про проведення багатопартійних виборів — нечувана річ для країн соціалістичного табору. Але відбулися вони лише через 10 років, у квітні 1990 р., після того, як демократичні перетворення у соціалістичних країнах набули реального характеру. Поряд з цим, 90% словенців проголосувало за незалежність країни.

Побоюючись протидії з боку метрополії, новообраний уряд Словенії почав запасатися зброєю і 25 червня 1991 р. розв'язав воєнні дії проти Югославської Республіки. В той же час була прийнята декларація про суверенітет. Щоб зберегти пристойний вигляд перед Заходом, керівники країни спровокували сутичку з федеральною армією Югославії. Але війна тривала лише 10 днів. При сприянні Європейського Союзу уряд Югославії погодився із наданням Словенії незалежності, яку вона одержала у жовтні 1991 р. У травні наступного року країна стала повноправним членом Організації Об'єднаних Націй.

Сучасна Словенія — це парламентська демократична республіка, яку очолює президент. Законодавча влада перебуває в руках двопалатного парламенту, який складається з Державної ради та Державних зборів.

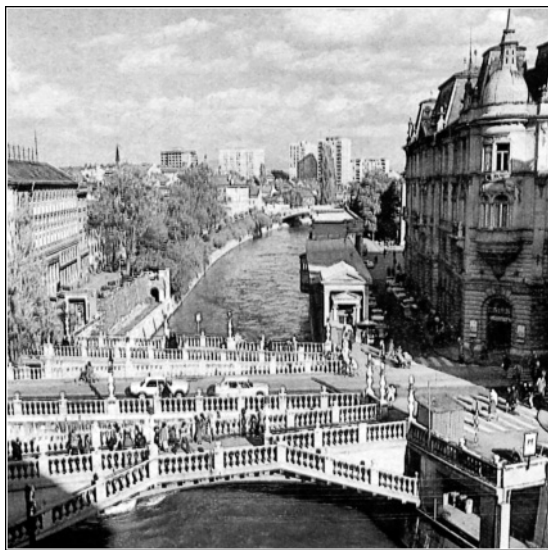
Грошовою одиницею у державі вважається толар. Так словенці вимовляють слово «талер», яке означає старовинну грошову одиницю, що її колись використовували в багатьох країнах Центральної Європи.

На початку ХХІ ст. населення країни нараховувало 2 млн чоловік. Воно дуже щільно розподіляється територією: на кожний квадратний кілометр тут припадає 97 осіб.

Переважну більшість населення, 91%, становлять словенці. Крім того, тут живуть хорвати (3%), серби (2%) та деякі інші етнічні групи. Природно, що державною мовою є словенська, але використовуються хорватська, сербська, німецька, італійська та англійська мови. Це є наслідком великої складності словенської мови, і засвоїти її людям інших етнічних груп важко.

Більша частина віруючих (72%) відносить себе до католиків, 4% є православними. 1% відносить себе до протестантів-лютеран, ще 1% сповідує іслам.

У столиці держави Любляні мешкає всього 323 тис. чоловік. Вона розташована у серці Словенії

Столиця Словенії — Любляна

на берегах річки Любляниці. Давні церкви та палаци, на які багата Любляна, вважаються одними з найкрасивіших у Європі. Іншими великими містами Словенії вважаються Марибор (151 тис. чол.) і Крань (72 тис.).

Маленька Словенія завжди була найзаможнішою серед республік колишньої Югославської Федерації. Її землі менше зачепили війни, тому вона швидше за своїх сусідок оговталася від економічної перебудови. Тут розвивається чорна і кольорова металургія, машинобудування, успішно працюють електротехнічна, текстильна, швейна, деревообробні промислові галузі. Своїми виробами Словенія широко відома у Німеччині, Хорватії, Італії, Франції, Австрії.

В економіці країни чільне місце посідає сільське господарство. Оброблені землі займають 43% території країни. Тут добре розвинені садівництво, виноградарство. Вирощуються зернові. Особливо розповсюджені кукурудза та соняшник. У районах високогірних пасовиськ розводять велику рогату худобу.

Високого рівня у Словенії досягло виноробство. Його корені сягають епохи Римської імперії. Особливо відомі білі словенські вина, які виробляються у районах міста Птуй.

Великі прибутки Словенія одержує від туризму. Людей дуже приваблюють пляжі Адріатичного моря, старовинні храми, палаци, фортеці, деякі з них знаходяться під охороною ЮНЕСКО. Але багато хто у першу чергу вважає країну справжнім раєм гірського

Поблизу словенсько-італійського кордону у містечку Ліпиці знаходиться широко відомий у світі кінний завод, де вирощують елітних скакунів. Він існує вже 300 років. Колись завод належав австрійському імператорському двору. Нагляд за порядком тут довіряли тільки спадкоємцям престолу. А туристи платять за те, щоб протягом короткого часу попестити, погодувати коней, а іноді поїздити верхи навколо заводу.

Гель, Бовець, Краньська гора та багато інших. А неподалік від містечка Планиця розташована найбільша в світі база лижних трамплінів.

Багата Словенія і на курорти з теплими мінеральними ваннами, де лікують різні хвороби. Широко відомі Рогашка Слатіна, Четеж, Доленське Топлице, Добрна, Порторож, де монахи-бенедиктинці лікували хвороби водою та цілющими грязями ще у XIII ст. За легендою, джерело Слатіну знайшов крилатий кінь Пегас, коли Аполлон порадив йому не пити із зачарованого

лижного спорту. Серед курортів цього профілю широко відомі Бохінь, розташований поряд з Триглавом, обладнаний системою штучного снігу Кобла, Юлед, де колись любили відпочивати короновані особи та аристократи, а також Во-

фонтана Гіппокрена. Його знали ще за римських часів, і почалося воно на картах ще у 1574 р. Кажуть, що цілюща вода допомогла вилікуватися правителю Штірії Вольфу Уганду. Про це дізналися у Відні, і відтоді сюди почали приїжджати на лікування багатії та придворні.

Щоб привабити туристів, в окремих районах країни проводяться щорічні свята. Найоригінальнішим з них є вересневий Бал корів у Бохінжі. Так словенці зустрічають повернення корів у долини з високогірних пасовиськ. А в січні—березні проходять відомі змагання: січневий Кубок світу зі слалому і гігантського слалому для жінок.

У цілому Словенія впевнено дивиться у майбутнє. На початку 2004 р. держава увійшла до Європейського Союзу і пристосовується до життя в умовах цієї спільноти.

Угорщина — батьківщина чардашу

Часто буває, що ми не так уже й багато знаємо про наших сусідів. Скажімо, що нам відомо про Угорщину? Нічого не спадає на думку? А що там готує мати на кухні? Так, гуляш. Це угорська страва. І лечо (страва з солодкого перцю в томаті) — також. І це не дивно: країна займає друге місце в світі з експорту солодкого перцю. Ковбаса салямі також родом з Угорщини. Але національні страви — тільки одна з небагатьох речей, які прославили Угорщину. В цієї країни багата історія, цікава географія та добре розвинена економіка.

Угорщина — це держава в Центральній Європі. Її найближчі сусіди — Австрія, Хорватія, Румунія, Словаччина, Словенія та Україна. І за площею (93 030 км²), і за кількістю населення (10,3 млн) Угорщина належить до «золотої середини». Її мешканці називають себе мадярами. Це слово означає «людина». Найдавніші предки сучасних угорців вели кочовий спосіб життя: переганяли величезні стада з місця на місце, ніде надовго не затримуючись. Історики вважають, що угорці прийшли на нову батьківщину аж із далекого Західного Уралу. Такі висновки вченим допоміг зробити аналіз угорської мови. Найближчі до неї — мови лісових народів Уралу ханти та мансі.

До того, як на територію сучасної Угорщини прийшли мадяри, тут побувало багато різних племен і народів: спочатку — фракійці та іллірійці, згодом — кельти та германці, потім — аварці та гуни. З VI ст. н. е. тут почали селитися слов'янські племена. Мадяри швидко асимілювали інші народи. Вони охоче брали за дружин дівчат різних національностей, мадярки також нерідко оби-

рала наречених серед іноземців. Культура мадярів швидко поширювалася і згодом стала провідною в країні. Перша держава була створена ними близько 1000 року нашої ери. Нею керував король Іштван I. При ньому мадяри прийняли християнську віру, а Іштвана відтоді називають Святим Стефаном. Він вважається покровителем Угорщини.

Мадяри селилися хуторами. Кожен хутір, на якому мешкала одна родина, являв собою будинок із господарськими будівлями, оточений садом. До найближчого сусіда — не менше кілометра. Кожна сім'я займалася своїми справами, лише на великі свята збиралися разом. Потім ситуація змінилася. З'явилися селища, у центрі яких був круглий майдан, а взізнобіч від нього, наче промені зірки, розходилися вулиці. Мешканці кожного селища мали свої звичаї, а часто навіть свій особливий одяг. За формою жіночих головних уборів, за деталями костюма здалека було видно, звідки родом людина і де вона проживає. У кожному селищі — свої візерунки, прикраси, страви... Але все ж таки було й те, що об'єднувало усіх мадярів: мова, національні та релігійні свята, музика й танці, і найголовніше — віра у щасливе майбутнє своєї країни.

Найбільшого розквіту королівство набуло у XIV—XV ст., особливо у періоди правління Карла Роберта Анжуйського, Лайоша Великого та, трохи пізніше, Матяша Гун'яді. На початку XVI ст. на Угорщину напали війська турків-османів. Країна була поділена на три частини: центральна Угорщина опинилася під владою Туреччини, західна відійшла до Габсбургів і тільки Трансильванія зберегла відносну незалежність. Від влади Габсбургів угорці звільнилися після 1849 р., а в 1867 р., об'єднавшись з Австрією, утворили велику й могутню державу — Австро-Угорщину. Вона розпалася після Першої світової війни. Друга світова війна не обминула країну, забравши життя багатьох угорців. Втім, мадяри відновили зруйновані міста, і країна почала швидко розвиватися.

Природа Угорщини дуже своєрідна. Майже вся територія країни знаходиться в басейні Дунаю — славетної ріки, що ніби нанизує на себе слов'янські країни. Двічі на рік Дунай виходить із берегів: навесні, коли тануть сніги, та влітку, після періоду дощів. Колись весняні повені були небезпечними: вода заливала низькі райони Будапешта. Для того, щоб скорити стихію, були побудовані захисні споруди. Тепер блакитний Дунай спокійно несе свої води, не загрожуючи людям. Тису, другу за значенням ріку Угорщини, часто називають «біловою». Це назвисько річка отримала завдяки тому, що в її водах дуже багато маленьких частинок мулу, які забарвлюють воду. Обидві ріки судноплавні, через Дунай Угорщина має вихід до Чорного моря.

Будапешт. Міст через Дунай

На схід та на захід від Дунаю простягнулися гірські масиви. Назви угорських гір звучать для нашого вуха трохи незвично: Кестхей, Баконь, Вертеш, Герече, Пилиш, Вишеград, Черхат, Матра, Бюкк, Земplen. Найвища гора Угорщини — Бекеш, її висота дорівнює 1014 м. В Угорщині розташоване найбільше в Центральній Європі прісне озеро Балатон (590 км²). Його південний берег укритий піщаними пляжами, глибина повільно зростає до семи метрів. Північний берег зовсім інший: він скелястий, із багатьма колишніми вулканами та гарячими джерелами. На північно-західному кінці озера знаходиться заболочена територія Киш-Балатон. Тут створено заповідник.

Клімат в Угорщині помірний, зима доволі тепла (навіть у грудні середня температура становить близько -1°C), літо спекотне. Тому тут добре себе почувають овочі та пшениця, виноград, пер-

сики. Угорські консервовані фрукти із задоволенням купують господарки багатьох країн. Двічі на рік (у червні та жовтні) над Угорщиною проносяться важкі хмари, дощі можуть лити по кілька днів.

Мадяри здавна помітили: якщо на день Медарда (8 червня) піде дощ, то хмарна погода триватиме ще 40 днів, а коли в цей день сонячно, то упродовж 40 днів буде спека. Тому восьмого червня угорці не радіють сонцю: посуха може спричинити великі збитки, висушити поля та виноградники, виснажити дбайливо посаджені рослини.

На зелених пасовиськах з літака можна побачити величезні отари. Традиції тваринництва в Угорщині дуже давні. Від далеких часів, коли в передгір'ях та на просторах Хортобальського степу пастухи переганяли величезні стада, збереглися старовинні назви. Пастухів називали по-різному в залежності від того, яку худобу вони доглядали. Чикоші пасли коней, велику рогату худобу — гуйяші, овець — юхаси, а свиней — кондаші. До Другої світової війни дві третини експорту становила сільськогосподарська продукція. Потім ситуація змінилася, в Угорщині розвинулося машинобудування, були побудовані електростанції. Автобуси «Ікарус», які випускаються в Будапешті, роз'їжджають у багатьох країнах. Угорщина також займає одне з перших місць у світі по виготовленню ліків. Крім того, угорці випускають зручний і красивий одяг та взуття, а угорські меблі хоча й не такі відомі, як італійські, але набагато дешевші і не менш привабливі. Добувають в Угорщині і деякі корисні копалини: боксити, нафту, природний газ, залізні та марганцеві руди.

Завдяки вигідному географічному положенню та м'якому клімату територія Угорщини здавна була заселена людьми. Давні римляни заснували на березі Дунаю місто Аквінкум, столицю провінції Паннонія, а на протилежному березі була побудована фортеця Контраквінк. У місці Аквінкума згодом з'явилося містечко Буди. Під час монголо-татарського гніту воно було знищене, а коли почало відбудовуватись, трохи змістилося. Центр міста був перенесений на Королівську гору, де звели Королівський палац та стіни фортеці. Нові будівлі називали Буди, а стару частину — Обуди, тобто «Старі Буди». Там, де колись стояла фортеця, з'явилося місто Пешт. Ці міста розвивалися самостійно до 1873 р., а потім об'єдналися, створивши одну з найкрасивіших столиць Європи — Будапешт.

Столицю Угорщини (з XIV ст.) часто називають «Парижем на Дунаї». Через Дунай перекинуто дев'ять мостів, найстаріший з яких — Ландсхід — був побудований в 1849 р. На вуличках старого міста все залишилося майже таким самим, як кілька сторіч тому: старовинні мальовничі будиночки, невеличкі харчевні. На центральній площі Будапешта монумент Святої Трійці нагадує про жакливу епідемію чуми, яка на початку XVIII ст. забрала життя тисяч городян. А неподалік від нього тягнеться до неба знаменитий храм Матяша, який раніше був відомий як храм Марії. Королівський палац, побудований майже сім сторіч тому, сьогодні гостинно розкриває свої двері для відвідувачів. У його залах відкрито декілька музеїв, найвідоміший з яких — Національна галерея. Під Будаїською фортецею знаходиться єдиний у світі діючий природний лабіринт. Навпроти замку розташовані

зоопарк (один з найстаріших у світі) та Ботанічний сад, а поруч з ними — «Веселий парк», безліч атракціонів якого припали до смаку не лише дітям, але й дорослим. Звичайно, для того, щоб Будапешт став красенем, угорцям довелося докласти чимало зусиль. Територія парку Варошлігет, наприклад, колись була болотом і знаходилася за межами міста. Парк був насаджений наприкінці XIX ст., коли угорці готувалися до святкування тисячоліття своєї країни. Для того, щоб мешканці Будапешта могли швидко дістатися нової зони відпочинку, була побудована перша в Європі підземна дорога довжиною 3,6 кілометра. Зараз у Варошлігеті знаходиться єдиний в Європі ботанічний сад для сліпих, який за допомогою спеціальної абетки знайомить відвідувачів із рослинами, привезеними з усіх куточків Землі.

У Будапешті багато визначних місць, які приваблюють туристів. Тут знаходиться більш ніж 60 музеїв та понад 90 виставок та галерей, декілька театрів, але найбільше зацікавлення викликають Королівський палац та руїни Аквінкума (I—IV ст.). Втім, найбільш відомі речі — не завжди найцікавіші. Навіть назви деяких музеїв здатні пробудити уяву: Скарбниця базиліки Св. Іоанна, Парк скульптур, Музей Біблії, Колекція банкнот і монет... А ось і більш сучасні визначні місця: Музей криміналістики, Музей метро, Музей телефонів, Музей пошти, Авіаційний музей... Здається, угорці колекціонують майже все та з великою увагою ставляться як до старого, так і до нового.

Будинок угорського парламенту в Будапешті

Будинок у Сабольї

На території Будапешта знаходиться більш ніж 120 джерел теплої та гарячої мінеральної води. Кажуть, що в Угорщині, де б не пробурили землю, з-під неї відразу поллється гаряча вода. І справді: в країні нараховують близько 500 гарячих джерел. Вода гріється завдяки тому, що Угорщина розташована на геологічному розломі, тому гаряча цілюща вода, що нагрівається підземним вогнем, знаходиться доволі близько від поверхні. Поряд з більшістю джерел побудовані санаторії з великими басейнами. До речі, перші водопроводи та басейни побудували тут ще давні римляни!

Одна з найвідоміших купалень — «Сечені» — існує з 1913 р. Вода до неї надходить з глибокого колодязя і має температуру $+76^{\circ}\text{C}$.

Багато цікавого можна побачити і в інших містах Угорщини. В Секешфехерварі є Музей античності та прекрасний собор XVIII ст., де покаяться угорські королі. У Мишкольці — Музей скіфської культури та предметів бронзового віку. Місто Печ славиться знаменитим собором XI ст. та двома турецькими мечетями. В Шомбателі можна побачити руїни давньоримського селища, єпископський палац, а в Естергомі знаходиться найбільший в країні собор. Не менш цікаві капела Хедерварі та церква Святого Ігнатія, розташовані в Дьєрі.

Археологічні та архітектурні шедеври — не єдина окраса країни. Майже на кордоні між Угорщиною та Словаччиною знаходиться карстова печера Аггтелек довжиною понад 25 кілометрів. Підземними залами, де ростуть сталактити та сталагміти, протікають дві річки — Стікс та Ахерон. У країні можна побувати і в

Говорячи про Угорщину, неможливо не згадати імена тих людей, які прославили цю країну по всьому світу. Це і Денеш Габор, вчений-фізик, лауреат Нобелівської премії, який вперше створив голограму, і видатний композитор Ференц Ліст, і сестри Полгар (Жужа, Софія і Юдіт) — неодноразові чемпіонки світу з шахів, і легендарний нападаючий мадридського «Реалу» Ференц Пушкаш, і режисер Вінсент Корда. Всі вони зробили значний внесок у світову культуру.

Угорщини щороку приїжджає близько 30 млн туристів — це майже втричі більше, ніж у країні мешканців.

А дарунки Угорщини самотійно подорожують світом: разом з вальсом та танго пари залюбки танцюють іскрометний танець чардаш, звучать на європейських сценах акорди «Угорських рапсодій» Ференца Ліста, розвозять туристи по своїх домівках чудові витвори угорських майстрів, ллється у келихи токайське вино. І все це нагадує про чудову країну, яка знаходиться зовсім недалеко від нас — майже поруч.

Фінляндія — земля героїв «Калевали»

Фінляндія — країна Санта-Клауса. Принаймні так стверджують самі фіни, які розповсюдили по всій планеті адресу цього доброзичливого святого, що роз'їжджає на оленях та роздає дітям подарунки. За рік Санта-Клаусу надходить більше шести мільйонів листів від дітей усього світу. Їх розбирають помічники-гноми у червоних ковпачках та смугастих гетрах. Парк Йоулулпуккі (саме так звуть Діда Мороза фіни) знаходиться в глибокій печері, що занурюється у сопку Сювасенварі на 200 метрів. Тут багато дивного: магичні гонки на чарівних санках, різдвяна карусель, гірський кристал. А ще — Різдвяний годинник, який показує, скільки днів, годин, хвилин та секунд залишилося до наступного Різдва.

Фінляндія знаходиться на півночі Європи, поруч зі Швецією, Норвегією та Росією. Загальна площа країни — 338 тис. км², майже дві третини її лежить за Північним полярним колом.

У місті Рованіємі, де знаходиться майстерня Санта-Клауса, є дороговказ, біля якого дуже люблять фотографуватися туристи. На ньому зазначено: «Полярне коло» і наведені точні географічні координати цього місця.

орнітологічному заповіднику на солонуватому озері Нойзідлер, і на вулканічному масиві Токай, де виробляються знамениті на весь світ токайські вина, і в музеї видатного угорського композитора Ференца Ліста у місті Шопрон. Тому зовсім не дивно, що до ма-

Державних мов у Фінляндії дві — фінська і шведська, хоча

шведів тут не дуже багато — лише 300 тис. (а загальна кількість населення складає 5,1 млн чоловік). На півночі збереглися корінні мешканці країни — суомі (або саамі), оленярі-кочівники, що наприкінці льодовикового періоду зупинилися на цих землях. На початку нашої ери їх витіснили фіни, які прийшли з Поволжя.

У середині XVII ст. фіни заселили всю Лапландію. Про славетне минуле фінів розповідають історичні пісні — руни, які передавалися з покоління в покоління. Фінський фольклорист Еліас Льон-

---

Саамі, що мешкають в районі Лапландії, вже давно користуються усіма винаходами сучасної цивілізації. Вони живуть у комфортних теплих будинках, дивляться програми супутникового телебачення. Але дещо від давніх часів усе ж таки залишилося. Наприклад, щорічний зимовий збір отар оленів. Тисячі їх збирають разом, щоб перерахувати, зробити їм щеплення від різних хвороб. Власники оленів організовують змагання: хто найшвидше впіймає оленя, чия упряжка найпрудкіша... А для тих, хто приїжджає до Лапландії в інші пори року, існують етнографічні музеї. Їх працівники живуть у чумах («кота»), печуть традиційні коржики та катають усіх бажаючих на оленях.

рот, який об'їздив усю країну, записуючи руни, у 1835 р. склав з них карело-фінський національний епос під назвою «Калевала». Пізніше він був перекладений багатьма мовами.

Фінляндія сусідила зі шведами, яким зовсім не хотілося мати під боком незалежну країну. Тому вони знайшли привід для вторгнення на її територію: впровадження християнства. Поступово шведи

почали контролювати всю територію держави, яку вони називали «Фінляндія» — країна фінів. Швеція володіла країною близько шести сторіч, а потім, у 1809 р., віддала її Росії. Велике Князівство Фінляндське у складі Російської імперії було автономним. А після революції 1917 р. Фінляндія оголосила себе незалежною. Її суверенітет було визнано, але у 1930—1940-ті роки відносини між Росією та Фінляндією зіпсувалися, дійшло до війни. Під час Другої світової війни Фінляндія виступала на боці гітлерівської Німеччини, тому після перемоги була змушена віддати Радянському Союзу частину своїх територій. Зараз Фінляндія — добре розвинена країна, яка за рівнем життя та якістю освіти займає одне з перших місць у світі.

Фіни називають свою батьківщину Суомі, що у перекладі означає «країна боліт», які займають майже третину території. На фінських болотах росте журавлина та морошка. З цих ягід виробляють знамениті фінські лікери. Місця зростання журавлини поділені каналами на окремі «квартали». Коли настає час збирати врожай, спеціальні механізми сильними струменями води відривають яго-

ди від стеблинок. Потім вода несе стиглу журавлину до спеціального цеху, де її, вже вимиту, величезні сітки підіймають нагору і відправляють до цеху.

Болотисті місцевості — тільки один з багатьох ландшафтів Фінляндії. Центральні та північні райони країни вкриті тайгою. Величезні дерева дають притулок звірам, яких у більшості країн Європи зустріти вже майже неможливо. Тут мешкають ведмеді, вовки, росомахи, рисі. Все це свідчить про те, що у фінських лісах вистачає куточків, куди не заходять люди. Ліси — це гордість Фінляндії. Здавна країна постачала світові першокласну деревину та вироби з неї, випускала найкращий у світі папір. Але якими б великими не були фінські ліси, вони виростають за сторіччя, а вирубають дерева набагато швидше. Фінляндія дуже швидко залишилася б без своєї зеленої «шуби», коли б не відновлювала лісові насадження. На місцях вирубок висаджують маленькі пухнасті сосни, удобрюють ґрунт, пильно стежать за тим, щоб шкідники не завдали шкоди молодим деревам. А через три-чотири десятиріччя виросте новий, молодий ліс.

Центральна частина Фінляндії — Озерне плато. Великі й малі озера часто з'єднані між собою протоками, отже, можна подорожувати країною, практично не виймаючи човна на берег. Річки здавна використовувалися як торговельні шляхи. Оскільки основним предметом експорту була деревина, її зв'язували у плоти та сплавляли по течії до сусідньої Росії. У XIX ст. від озера Сайма до

Типовий фінський пейзаж

Фінської затоки затуляв проритий канал, який і досі використовують обидві країни.

На північному заході знаходяться Скандинавські гори (найвища точка — гора Халтіа, 1328 м). А якщо поглянути на береги Балтійського моря з літака, може здатися, що узбережжя — це шматок пирога, який надгризли миші. Повсюди в морі лежать маленькі крихти-острівки, а береги дуже нерівні, із безліччю невеликих заток та мисів. Цей кам'янистий лабіринт називають шхерами. Одне з багатьох місць, де їх можна побачити, — архіпелаг Ахвенанмаа біля південно-західного узбережжя країни, який складається майже з 6,5 тис. низеньких невеликих острівців.

Незважаючи на «північне» розташування, клімат у Фінляндії не дуже суворий. Зими доволі м'які та сніжні, літо тепле. На морських мілинах та в озерах вода швидко прогрівається до +20° С. Отже, туристи потім довго розповідають друзям про те, що купалися майже поруч із моржами та білими ведмедями (хоча це і перебільшення).

За Полярним колом сонце влітку не опускається за горизонт цілих 73 дні, а взимку настає полярна ніч (каамос), яка триває 50 днів. Майже два місяці сонце не підіймається над обрієм, і люди з нетерпінням чекають весни. Втім, темрява — не кінець життя. Коли настає полярна ніч, в Гельсінкі проводиться фестиваль «Сили світла» з унікальним світломузичним шоу.

Фінляндія — країна лиж. У Лапландії сніг вкриває землю вже на початку жовтня і лежить до травня. Тому всі зимові види спорту тут дуже популярні. У лютому відбувається традиційна жіноча гонка на 10 км «Наїстен Кумппі» та лижні змагання «Скавонія Скін Реіс». Популярні в Фінляндії й гонки на собачих упряжках або мотосанях, і Льодовий марафон, що проводиться в Куопіо. У лижному пробігу «Від кордону до кордону» (444 км) беруть участь усі, хто може стояти на лижах. Серед найпопулярніших змагань лижників — «Фінляндія», «Піркка», «Полярна лижня» та Чемпіонат світу з гонок без лижні. Серед змагань є і незвичайні: «Раллі в

Сніг та лід, виявляється, не такі вже й холодні. Особливо тоді, коли за них беруться справжні майстри. У Сааріселькя з цих незвичайних будівельних матеріалів зробили ціле невеличке містечко: будиночки, льодову церкву, куди приїжджають для того, щоб взяти шлюб, галерею скульптур і навіть бар. Не відстають і мешканці Кемі. Вони побудували з криги замок Лумілінн.

сопках», «Ігри першого снігу» або «Арктичний гольф Діда Мороза». Про дітей також не забули: для них щороку проводиться снігове шоу «Ластен Лумітапахтума».

Серед спортивних дисциплін почесне місце займають риболов-

ні змагання. У Фінляндії проводяться престижний турнір рибалок «Хавсорінгстраффен», чемпіонат з ловлі на блешню «Троллінгтраффен», чемпіонат з ловлі щуки та фестиваль на честь цієї риби. І це не дивно: країна, у якій 187 888 озер, — справжній рай для рибальства.

Столиця Фінляндії, Гельсінкі, розташована на березі Ботнічної затоки. Екскурсія містом зазвичай починається з Сенатської площі, де знаходяться Кафедральний собор, Державна рада і Університет. Неподалік від цього комплексу розташовані Президентський палац, міська ратуша, парк «Еспа» та символ столиці — фонтан із бронзовою скульптурою «Хавіс Аманда». На морському узбережжі розкинувся парк Сібеліуса (фінського композитора, на честь якого названа Музична академія). Трохи далі — Олімпійський стадіон, Будинок культури Гельсінкі та парк розваг Ліннанмякі. У 2002 р. був відкритий перший у Скандинавії морський центр з 28 великими акваріумами. В Гельсінкі понад 60 церков, найцікавіша з яких — церква Темппеліаукіо («Церква у скелі»). Вона була видовбана у гранітній скелі. Тут проходять чудові концерти органної музики. Зоопарк Гельсінкі вважається одним із найкращих у Європі. У ньому відтворені різні ландшафти: шматочок тропічного лісу, який отримав назву «Амазонія», куточок болотного світу Фінляндії («Будинок Боарелія») та славнозвісна «Долина кішок». У Фінляндії знаходиться ще одна столиця — столиця великого спорту Лахті. У цьому невеличкому містечку протягом усього

Гельсінкі. Вид із затоки

року працюють два найбільших в Європі трампліни, тут проходять лижні чемпіонати світу. Музей лиж розповідає багато цікавого про цей чудовий винахід скандинавів.

У Фінляндії понад 300 музеїв, здатних задовольнити найвибагливіших туристів. Найбільш відомі — Синьобрюхівський музей художніх мистецтв, заснований нащадками відомих російських пивоварів, музей Атенеум, Національний історичний музей Фінляндії, етнографічний музей під відкритим небом, що знаходиться на острові Сеурасаарі. В Хямеєнлінна туристи відвідують Музей тюрем та середньовічну фортецю. А в Еспоо — найбільший у Північній Європі аквапарк.

У Фінляндії є багато речей, які можуть претендувати на занесення у Книгу рекордів. Наприклад, у готелі «Скандик» (Луосто) знаходиться найбільший у світі ресторан з деревини, а в порту Котка зберігається найстаріший у світі криголам «Тармо».

У великому басейні імітуються океанські хвилі, поруч — безліч водних атракціонів: гірки, басейни, тарзанки... У Вантаа відкритий науковий центр

Хеурека («Еврика»), де проводяться різноманітні виставки та науково-пізнавальні програми для дітей та дорослих.

Турку — колишня столиця Фінляндії, місто музеїв та фіордів. Кафедральний собор Турку — духовне «серце» країни. На його території працює цікавий Музей дерев'яної скульптури, церковного посуду та тканин. У Замку міста, побудованому у XIII ст., зараз знаходиться історичний музей. Є тут також Музей ремісників, Морський центр, присвячений історії мореплавства, Фармацевтичний музей і багато інших. А всього за 20 км від Турку знаходиться Муммімаїлма — «Світ Муммі-тролів».

Тампере, третє за розміром місто Фінляндії, лежить між двома великими озерами — Пюхярві та Насіярві, в оточенні 200 маленьких озер. У цьому мальовничому місті знаходиться найбільший у Скандинавії концертний зал «Палац Тампере», православна церква Олександра Невського та св. Миколая, величний собор. Окрім звичних художнього та історичного музеїв, тут можна побачити Музей боксу, Музей хокею, Музей мінералів, Музей ляльок і костюмів та Автомобільний музей. А діюча церква «Калева», яку побудували в 1966 р. фінські архітектори Рейма та Райлі Піетіля, вражає туристів насамперед тому, що... зовсім на церкву не схожа. Це — надзвичайно оригінальна будівля із скла та бетону.

На півночі країни — свої визначні місця: Парк оленів, аметистовий рудник, Музей полярного саява, селище шукачів золота з Музеєм старателів та виставкою «Світ золота», Музей саамів...

Найкрасивіше свято у Фінляндії — Юханнес, найдовший день року, який відповідає нашому святу Купала. Вдень проходять

фестивалі пісень і танців, а вночі всі збираються біля величезних вогнищ, і свято продовжується до ранку. Дуже часто Юханнес збігається з Днем фінського прапора. До речі, свят та фестивалів у Суомі дуже багато: музичний в Гельсінкі, Міжнародний оперний в Савонлінна, пивний в Ісамі, морський в Котка, двотижневий фестиваль камерної музики в Кухмо, фестиваль балету в Міккелі, рок-фестиваль «Рокофф» на Аланських островах... Здається, що не день — то свято. Може, у Фінляндії ніхто не працює?

Виявляється, що ні. Фінляндія — країна з добре розвиненою промисловістю. Найбільш відомі фінські товари — папір та мобільні телефони «Нокія». Оскільки країна кожного року приймає мільйони туристів, багато фінів працює у сфері обслуговування. Невеликі підприємства виробляють знамениті фінські сувеніри: ножі з руків'ям із рогу або заячої лапки, ляльки в національному одязі, фігурки оленів та білих ведмедів. Нехай гості добрим словом згадують Суомі та приїжджають наступного року!

Франція — засновниця курсу європейської інтеграції

Франція — одна з найбільших країн Європи. За площею, що дорівнює 551,5 тис. км², вона поступається лише Росії (європейська частина) та Україні, а за кількістю населення — 57,8 млн чоловік (93,6% з яких — французи) — Росії та Німеччині. Це одна з найрозвиненіших індустріальних держав світу, яка за обсягами валового національного продукту та промислового виробництва посідає четверте місце після США, Японії та Німеччини. Та не лише цими показниками вимірюється її вага на світовій арені. Франція передусім відома як країна талановитого, життєрадісного та волелюбного народу, який зробив значний внесок у скарбницю світової науки, культури і мистецтва. А її історія сповнена багатьма важливими подіями, що вплинули не лише на долю французької нації, а й усього людства.

А почалася вона приблизно у VI ст. до н. е., коли на теренах сучасної Франції мешкали народи, яких греки називали кельтами, а римляни — галлами. Тому й була країна відома під назвою Кельтська Галлія. З II ст. до н. е. її намагалися підкорити римляни, й під час Галльських походів (58—51 рр. до н. е.) це вдалося Юлію Цезарю. Він заснував фортецю поруч із головним поселенням галльського племені паризіїв Лютецією, яке згодом одержало назву Париж. Влада Риму протрималася майже до кінця V ст. н. е., аж поки країну відвоював проводир франків Хлодвіг. Саме він і заснував у

481 р. королівство франків, поклавши початок династії Меровінгів.

Нашадки Хлодвіга поділили державу на три королівства, між якими точилися безперервні сварки. Через те наприкінці VII ст. династію Меровінгів змінили Каролінги, найвидатнішим з яких був Карл Великий (742—814), що з 768 р. прийняв титул імперато-

---

З ім'ям Хлодвіга легенда пов'язує зображення лілей у гербі Франції. Нібито, повертаючись додому після одного з успішних походів, його солдати прикрасили свої шоломи та щити білими лілями. З того часу і з'явилися на гербі Франції три стилізовані зображення цієї квітки.

ра і створив єдину велику державу франків. Але існувала вона недовго — у середині IX ст. лише частина її зберегла назву Франції, та й ту Каролінги змушені були віддати Гуго

Капету, графу Паризькому. Майже до середини XIII ст. країна залишалася роздробленою на удільні князівства. Ще більше її становище погіршилося через так звану Столітню війну, що точилася між Англією і Францією протягом 1337—1453 років. У 1415 р. англійський король Генріх V розбив французів під Азенкуром, зайняв Париж і майже всю північну Францію. Саме існування французької держави опинилося під загрозою. У цей критичний час у народі поширилися чутки про те, що порятунку Франції слід чекати від Святої Диви, яка очолить військо. Втіленням цієї легенди стала проста сімнадцятирічна селянська дівчина Жанна д'Арк. Здобувши у 1429 р. перемогу над англійцями під Орлеаном, Туреллю, Труа, Шамоном і Реймсом, вона досягла перелому у війні. Але відвоювати Париж їй не вдалося. Через підступність боягузливого короля Карла V з династії Валуа та церковників Жанна потрапила у полон. За 10 тис. золотих монет вона була видана англійцям. Церковний суд звинуватив її у чаклунстві, і 30 травня 1431 р. Орлеанська Діва (під цим ім'ям вона увійшла в історію) була спалена в Руані. Лише у 1920 р. католицька церква виправдала Жанну і оголосила святою. Але в історії країни вона завжди вважалася національною героїнею.

На початку XVI ст. Франція опинилася у вирі громадянських війн, які з часом набули релігійного характеру. Протистояння католиків і протестантів (або гугенотів) набуло особливого загострення у так звану Варфоломіївську ніч — з 23 на 24 серпня 1572 р., коли натовп релігійних фанатиків знищив тисячі іновірців. Врятуватися від нього можна було лише зреченням від протестантизму. Саме так і вчинив король Наварри Генріх IV. Це не тільки врятувало йому життя, а й принесло французьку корону — він став першим правителем країни з династії Бурбонів. До речі, французи й досі дуже шанують короля Генріха IV, який, на їхню думку, вряту-

зав Францією від розрухи і розпаду, об'єднавши її в єдину могутню державу. У цей період відбулося зародження нових, капіталістичних відносин, то був час значного розвитку культури, і він увійшов в історію як епоха Відродження. Найвизначнішими представниками її були Франсуа Рабле, творець фантастично-сатиричної епопеї «Гаргантюа і Пантагрюель», та поет П'єр де Ронсар, який очолив літературну групу «Плеяди».

Найбільшого розквіту королівська влада в країні досягла за часів правління Людовика XIV (1643—1715), якого величали «королем-сонцем». Це був період політичного і культурного панування Франції в Європі. Саме тоді французька мова стала міжнародною мовою світського товариства і дипломатії. Країна була головним осередком культури класицизму — художньої течії, основа якої полягала у зверненні до образів і форм античної літератури та мистецтва. Славетними взірцями цього напрямку є творчість французьких драматургів П'єра Корнеля та Жана Расіна, сатири Ніколя Буало-Депро та комедії Жана Батиста Мольєра. Значними були й здобутки французьких вчених, особливо у галузі математики. У XVII ст. Рене Декарт, П'єр де Ферма, Блез Паскаль, Жіль Роберваль у своїх наукових розробках відкрили диференціальні та інтегральні обчислення, заклали основи аналітичної геометрії та теорії ймовірності. Величезні досягнення у галузі астрономії теж були пов'язані з іменами французьких вчених Жана д'Аламбера, Жозефа Луї де Лагранжа, П'єра Лапласа.

Але з бурхливим розвитком суспільства все більше загострювався в країні конфлікт між новими прогресивними силами і монархією, наслідком якого стала революція 1789—1794 років. Вона почалася 14 липня 1789 р. взяттям Бастилії — паризької тюрми. З 1880 р. цей день у Франції відзначається як державне свято. У вересні 1791 р. була прийнята перша в історії країни конституція, а 22 вересня 1792 р. національний

Помешкання Версаль — резиденції французьких королів

Велика французька революція стала першою в історії буржуазною революцією, яка закінчилася повною перемогою буржуазії. Вона справила величезний вплив на розвиток революційного і національно-визвольного руху в усій Європі. Значну роль у зростанні революційних подій відіграли ідеї представників доби Просвітництва — філософів Вольтера, Дідро, Монтеск'є та Руссо. Найвищого піднесення революція здобула в 1793 р., коли до влади прийшли якобінці, найбільш рішучі представники буржуазії на чолі з М. Робесп'єром, Ж. Р. Маратом і Ж. Дантоном. Вони встановили в країні революційну диктатуру, яка швидко перетворилася на кривавий терор. Були страчені не лише Людовик XVI і його дружина Марія Антуанетта, а й тисячі «ворогів народу» по всій Франції. Гільйотини не працювали лише вночі, а вдень засуджених карали групами по 50 чоловік у кожній. У Ліоні їх розстрілювали картечкою з гармат або закопували живцем. Та влітку 1794 р. терор повернувся проти самих узурпаторів влади: Робесп'єр і його поплічники також були гільйотиновані. Замість революційного Конвенту була організована Директорія.

ють «битвою народів», війська Наполеона були остаточно розгромлені. Імператор змушений був зректися престолу. Його спроба у 1815 р. повернути собі владу закінчилася поразкою — він не дійшов до Парижа і програв битву при Ватерлоо, після чого решту життя провів у засланні на острові Святої Єлени. Між тим у Франції знову запанувала монархія Бурбонів. Та після чергового перевороту в 1851 р. владу захопив племінник Наполеона — Луї, який став імператором Наполеоном III. Роки другої імперії (1852—1870 рр.) позначилися швидкими темпами промислового виробництва, бурхливим розвитком науки і техніки.

Гордістю французької науки стали відкриття в 1896 р. Беккерелем радіоактивного урану і дослідження подружжя П'єра Кюрі і Марії Склодовської-Кюрі в галузі радіоактивності: ними були відкриті нові елементи — радій і полоній.

XIX ст. в історії Франції було ознаменоване багатьма важливими подіями: франко-пруською війною і новою революцією 1870 р., внаслідок якої була проголошена Третя республіка, Пари-

Конвент оголосив Францію республікою.

Не менш драматичною була доля країни і в XIX столітті. 9 листопада 1799 р. «генерал від революції» Наполеон Бонапарт здійснив державний переворот, а в 1804 р. проголосив себе імператором Наполеоном I. З того часу почалася доба Наполеонівських війн. Військовий успіх супроводжував французьку армію до 1812 р. А потім першою невдачею Наполеона стала російська кампанія. Після неї в Європі утворилася антифранцузька коаліція, до складу якої увійшло шість держав. У жовтні 1813 р. у вирішальній битві під Лейпцігом, яку назива-

Французам належить чимало технічних винаходів та наукових відкриттів. Ось лише деякі з них. У 1783 р. братами Монгольф'є був створений перший тепловий аеростат, у XIX ст. Жаккар винайшов текстильний верстат, а на початку XX ст. Мартен розробив новий засіб одержання сталі з чавуну. Та найславетніше відкриття пов'язане з ім'ям видатного вченого Луї Пастера. Він розробив метод запобігання псуванню продуктів (пастеризацію). Дослідження Пастера одержали міжнародне визнання: у 1888 р. був утворений Міжнародний науково-дослідний центр у галузі мікробіології та медицини, відомий зараз як Інститут Пастера.

За підтримки союзників бійці Опору в 1944 р. звільнили французьку землю від окупантів. У 1946 р. в країні був сформований новий уряд (Четверта республіка), а в 1958 р. прийнята конституція П'ятої республіки, першим президентом якої став де Голль. З того ж року Франція увійшла до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Завдяки деголлівській політиці «величчя Франції» в державі почала зростати внутрішня стабілізація, поліпшилося економічне становище, посилилася її роль на світовій арені. Країна є засновником курсу європейської інтеграції, визначеного де Голлем у гаслі: «Європа — від Атлантики до Уралу», який залишається незмінним й зараз.

За своїм політичним устроєм Франція є президентською республікою. Законодавча влада належить двопалатному парламенту. Державною мовою країни є французька, а грошовою одиницею — євро.

Економічному розвитку Франції значною мірою сприяють не тільки прогресивні соціальні реформи уряду, а й вигідне географічне розташування. Вона знаходиться у центрі Європи, межуючи з такими високорозвиненими країнами, як Велика Британія, Бельгія, Німеччина, Швейцарія, Італія та Іспанія. На її території розташована крихітна держава — Князівство Монако, інша маленька країна — Андорра, з якою вона межує на півдні, — знаходиться під керівництвом французького президента. До складу Франції входять острів Корсика та залежні від неї колоніальні території (Французька Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Нова Каледонія, Французька Полінезія тощо).

Майже половину країни займають рівнини та низини, найбільшою з яких є Північно-Французька, або Паризький басейн. Друга велика низина — Гаронська, або Аквітанська. У центрі країни знаходяться давні масиви з кристалічних порід, що утворилися понад

зської комуніою, яка проіснувала 72 дні — з 18 березня по 28 травня 1871 р. Напередодні Першої світової війни країна стала однією з могутніх колоніальних держав.

Під час Другої світової війни Франція була окупована фашистами, але не здалася ворогові: в країні діяв рух Опору, який очолював генерал Шарль де Голль. Під його про-

Там, де Альпійські гори підходять до узбережжя Середземного моря, знаходиться славетний своєю красою і чудовим кліматом Лазурний берег (Рів'єра). Тут розташовані найкращі курорти Франції. Кожне місто має свої неповторні особливості. Ніцца приваблює перш за все чудовими пам'ятками архітектури (залишками римських арен, палацами Бель-Епок та Вальроз, розкішними віллами), відомими музеями (Анрі Матісса, Марка Шагала, Морським музеєм та ін.), славетними театрами (Оперою і Національним театром) та парками, в одному з яких знаходиться тропічний сад «Зелений діамант» з багатьма екзотичними рибами, птахами і метеликами.

Великий з яких Міжнародний кінофестиваль. Великою популярністю користуються тут так звані «Битви квітів», «Свято мімози», плантації якої займають площу до 700 га. Поблизу знаходиться острів Леренс, де у фортеці багато років знемагав таємничий в'язень «Залізна маска» — герой одного з романів А. Дюма.

Не менш відомі й Сен-Тропез (центр світського життя), Ментона, яку називають «столицею лимонів», Антіб — центр яхтового спорту, знаменитий також музеями Наполеона і Пікассо, Грас із Міжнародним музеєм парфумерії і славетними парфумерними фабриками «Фрагонар» та «Мелінар».

Ще одна гірська система — Піренеї — значно нижча від Альп. Вона простягнулася повз кордон з Іспанією. Тут знаходиться величезний льодовиковий цирк Гаварні — природне чашоподібне заглиблення з майже прямовисними стінами заввишки 400—500 м, звідки вивергаються водоспади. В Альпах чимало мальовничих озер, найбільше з яких — Женевське, що перетинає кордон зі Швейцарією.

На теренах Франції протікає багато річок. Найдовша з них — лагідна і спокійна Луара (1012 км), що впадає у Біскайську затоку. Туди ж прямує і Гаронна (575 км). Найбільша ріка північної Франції — Сена (780 км) з головними притоками Марною та Уазою. Але найповноводнішою і найпотужнішою серед французьких річок є Рона, яка бере початок з льодовика у швейцарських Альпах і несе свої води у Середземне море. Саме на неї припадає половина гідроенергетичних запасів країни.

Надра Франції містять значні запаси мінеральної сировини, особливо залізної руди, бокситів, вугілля. Вони розташовані головним чином у північно-східній частині країни. На крайньому півдні є поклади газу та нафти, але загалом паливні ресурси держави

200 млн років тому. Вони мають хвилясту поверхню зі слідами колишньої діяльності вулканів. На південь від Центрального масиву височать гірські хребти Альп — найвищі в Європі. На кордоні з Італією знаходиться гора Монблан, яка сягає заввишки 4807 м і утворює величезні льодовики площею до 2 тис. км².

Канн — передусім місто фестивалів, голо-

Колись на берегах Луари гуркотіли битви Столітньої війни і вирували селянські повстання. А зараз долина ріки милує око мальовничими селами і містечками. Між Жьєном та Анжером височать стіни старовинних замків — тут їх більше трьохсот. Найвідоміший з них — Шамбор — має 440 кімнат. А помешкання замку Ланжу, що поблизу Тура, й досі мебльовані як у XV столітті. У будівництві замку Амбруаз брав участь Леонардо да Вінчі. За переказами, у 1516 р. він привіз сюди свою «Мону Лізу», яку купив король Франциск I. У цьому місці, за легендою, було поховано й самого митця.

середземноморський. В цілому клімат дуже м'який, оскільки вплив морів робить зиму теплішою, а літку приносить прохолоду. Середня літня температура сягає понад $+18^{\circ}\text{C}$, а взимку — не менше $+3^{\circ}\text{C}$. Особливо вологим кліматом відзначається Бретань, де нерідко бувають похмурі дні з сильними вітрами. Найхолодніше у гірських районах і Центральному масиві. Тут характерні вітри, велика кількість опадів, низькі зимові температури, тривалий сніговий покрив. На узбережжі Середземного моря літку тепло і сухо, а взимку тепло і волого. У Ніцці, наприклад, середня температура липня сягає $+23^{\circ}\text{C}$, а січня $+8^{\circ}\text{C}$. Тут протягом усього

досить обмежені. Є тут, окрім вищезазначеного, і поклади урану, вольфраму, свинцю, олова і срібла.

Клімат на більшій частині Франції формується під впливом повітряних мас, що постійно приходять з Атлантики. На заході він морський, у центрі і на сході — континентальний, на півдні —

Сена — найбільша річка північної Франції

року багато сонячних днів. Середньорічна кількість опадів на більшості території країни становить 600—1000 мм, а в горах їх випадає до 2000 мм.

Природне середовище у Франції значною мірою змінене діяльністю людини: майже усюди тут переважають культурні ландшафти.

Атлантичний Кот д'Аржан («Срібний берег») — це широкий 230-кілометровий пляж з дрібним і м'яким піском. Щоб затримати пересування дюн, тут ще у XIX ст. були насаджені соснові та пінієві ліси. Сьогодні вони перетворилися на суцільний лісовий масив — найбільший у Франції.

Ліси, що колись укривали мало не всю країну, зараз залишилися лише на чверті її площі. Вони складаються переважно з листяних порід дерев: дуба, бука, берези, граба та вільхи.

На півдні найчастіше зустрічаються каштанові ліси. Серед хвойних порід поширені сосна і ялиця. На значних територіях північної Франції, де ліси майже знищені, залишилися невеликі гаї. Для Паризького басейну характерні відкриті рівнини, зайняті ланами й луками. Їх називають кампанамі. У північно-західній частині країни насаджено багато яблуневих садів, а живі огорожі з низько стрижених дерев і чагарників навколо ланів справляють враження лісистості. Такий ландшафт називають бокажем.

В Альпах та Піренеях на висоті 1800—2300 м ліси змінюються заростями низькорослої сосни та квітучих кущів рододендрона. Для дикої флори Середземномор'я найбільш типовим є маквіс — невисокі густі зарості з вічнозелених чагарників та багатолітніх трав, а також кам'яного дуба, мирта, ялівцю та олеандра. Середземноморська рослинність представлена переважно культурними породами. Тут насаджені оливкові гаї, виноградники, південні фруктові і декоративні дерева, серед яких чимало екзотичних: австралійські евкаліпти, пальми, агави тощо.

Тваринний світ Франції за останнє століття дуже збіднів. Та все ж дика фауна тут збереглася краще, ніж в інших європейських країнах. Серед хижаків у лісах зустрічаються лисиці, борсуки, видри, на півдні — генетти. У дикій природі водяться ще зайці, косулі, кабани та благородні олені. На Корсиці збереглися муфлони, мож-

ливі предки домашньої вівці. Великі дикі тварини збереглися лише у заповідниках (понад 30) та в п'яти національних парках в Альпах і Піренеях. Приміром, у Західно-Піренейсько-

---

У дельті ріки Рони на острові Камарг у знаменитому біосферному заповіднику гніздяться чудові птахи — рожеві фламінго, ібіси, лебеді. Крім 300 видів перелітних птахів, тут живуть водяні черепахи, єдина південноєвропейська популяція бобрів і знамениті білі коні.

му парку живе близько 40 бурих ведмедів, а в національному парку «Вануаз» у Савої знайшли притулок останні популяції кам'яних козлів. Крім того, тут охороняється альпійська флора і фауна. Досить різноманітним є світ птахів: ластівки, жайворонки, куріпки, рябчики. Зустрічаються великі пернаті хижаки — орли та орлани. А от рибні запаси головним чином поповнюються штучним розведенням: тут вирощують форель та інші види прісноводної риби. У Біскайській затоці виловлюють сардини, камбалу, оселедець, тут же зосереджені й головні промисли омарів, креветок, морських молюсків. Франція займає перше місце в світі зі збору устриць.

Економічна система Франції нагадує німецьку: тут також діє соціально орієнтована модель економіки, спрямована на побудову «держави благополуччя». Досить суттєву роль відіграє в ній державний сектор: майже всі великі транснаціональні компанії — це

Франція приділяє велику увагу наукоємкості промислового виробництва, володіє передовими світовими технологіями з обробки рідкоземельних металів. Незаперечні провідні позиції країни у робототехніці, засобах зв'язку, виробництві нових матеріалів, біотехнологіях та мікроелектроніці. Саме тут, поблизу Парижа, у 1948 р. було пущено перший у Західній Європі атомний реактор, а пізніше в Сакле, який став головним французьким центром з дослідження атомного ядра, було створено найбільший на той час синхрофазотрон.

автомобільна (знаменита фірма «Рено»), хімічна, кольорова і чорна металургія, транспортне машинобудування та літакобудування. Франція випереджає багато розвинених країн у будівництві ГЕС, в атомній промисловості, у деяких галузях електрометалургії і по випуску авіаракетної продукції. Великою популярністю на світовому ринку користуються також французькі споживчі товари: одяг, взуття, ювелірні вироби, парфуми, косметика, вина та коньяки. В цілому за масштабами промислового виробництва вона перевершує Велику Британію та Італію, але поступається Німеччині.

Чимало в країні й оригінальних за конструкцією електростанцій. Наприклад, у гирлі ріки Ранс у Бретані працює найпотужніша в світі електростанція, яка використовує енергію морських припливів.

Франція є третьою у світі космічною державою. Про її здобутки у цій галузі свідчать численні експонати, зібрані в авіаційно-космічному музеї у Ле-Бурже.

підприємства з державною часткою участі, уряд перерозподіляє 54% ВВП, а державні робітники і службовці одержують заробітну плату вищу, ніж ті, що працюють у приватному бізнесі. До провідних галузей французької промисловості належать металообробна, машинобудівна, електронна та електротехнічна, ав-

Франція — значний виробник і експортер сільськогосподарської продукції. За її обсягом вона посідає третє місце у світі і перше в Європі. Третина всіх сільськогосподарських товарів надходить на зовнішній ринок. Франція входить у трійку провідних виробників-експортерів вин, ячменю, молока, вершкового масла. Серед продукції рослинництва переважають пшениця, за збором якої країна займає четверте місце в світі після США, Індії та Канади; ячмінь та кукурудза. Повсюди вирощується картопля, цукровий буряк та багато різноманітних овочів. Дуже поширене садівництво та виноградарство: щороку тут збирають понад 12 млн т винограду різних сортів, великі врожаї яблук, мірабелі, горіхів, персиків, абрикосів, мигдалю та оливков. На Рів'єрі і Корсиці — значні плантації цитрусових.

Добре розвинене в країні й тваринництво. За поголів'ям великої рогатої худоби вона посідає перше місце в Західній Європі, за поголів'ям свиней поступається лише Німеччині, а за кількістю овець — Великій Британії та Іспанії.

Але число працівників сільського господарства становить лише 10% від працездатного населення країни. Близько 80% французів

Містечко Монт-Сент-Мішель вважається восьмим чудом світу, оскільки побудоване на острові і з'єднане з материком шляхом. Це місто-фортеця XII століття. Коли з Ла-Маншу накочується приплив, хвилі мчать зі швидкістю 16 км за годину, шлях затоплюється, і місто повністю оточує вода.

живе і працює у містах. Найзначнішими з них є столиця держави — Париж (разом із передмістями тут мешкає 10 млн чоловік), Ліон (1,3 млн), Марсель (1,1 млн), Лілль (950 тис.), Бордо (686 тис.), Тулуза (608 тис.), Страсбург (388 тис.), Руан (380 тис.) тощо. Але переважна більшість міст невелика за розмірами, та майже кожне з них має давню і славетну історію.

Головна пам'ятка Шартра — собор Нотр-Дам (на зразок паризького), який будувався 200 років і сягає заввишки 100 м. Є в місті й дуже цікавий будинок, прикрашений уламками порцеляни. Їх вмуровували в стіни протягом 36 років.

Історичне місто-фортеця Каркассон — одне з найдавніших у світі. Воно згадувалося у манускриптах ще до існування Римської імперії. Вже у кінці III ст. його фортеця налічувала 36 веж — небачений для того часу рівень фортифікації.

Буживіль відомий музеєм І. С. Тургенєва. Тут представлені документи, рукописи і особисті речі письменника.

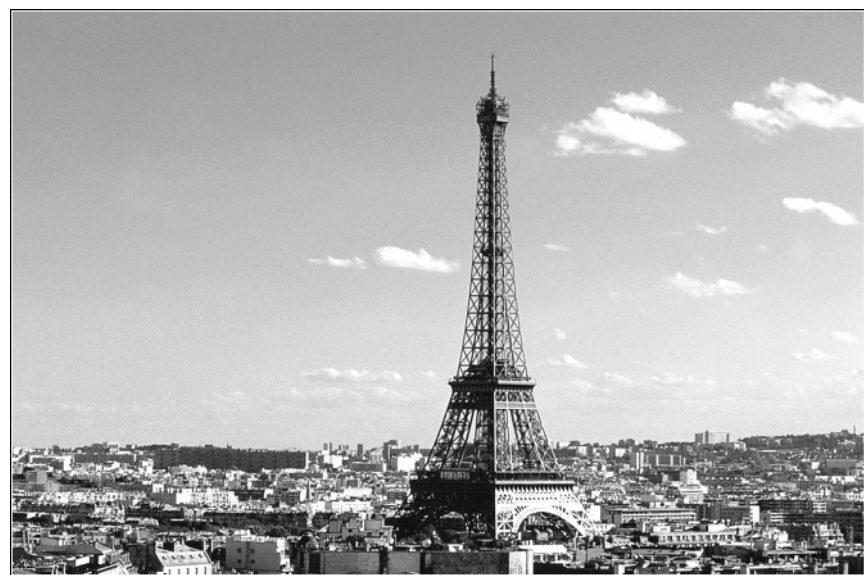
Шамоні — найдавніший зимовий курорт світу, розташований біля підніжжя Монблану. Його лижні траси знаходяться на висоті 2000 м. Тут розташований один з найдовших спусків в Альпах — легендарна «Біла Долина» завдовжки 22 км.

Вежу Ейфеля називають «найелегантнішою дамою Парижа». При «зрості» у 320 м вона важить сім тисяч тонн. Вежа була побудована у 1889 р. для Всесвітньої виставки, незважаючи на численні протести парижан (зокрема, лист «чотирьохсот» видатних людей Франції, серед яких були і славетні письменники Гі де Мопассан, А. Дюма, композитор Ш. Гуно), які вважали цю споруду потворною. Зараз струнка, наче з мережива, вежа — окраса столиці, улюблене місце відпочинку парижан і гостей міста. З неї відкривається дивовижне видовище на паркові і архітектурні ансамблі, і здається, що перед вами жива карта Парижа.

бачити неперевершені архітектурні пам'ятки: собор Паризької Богоматері, заснований у 1160 р. і добудований у 1245 р., один з найбагатших музеїв світу — Лувр, де зібрано понад 300 тис. витворів світового мистецтва, «найкрасивішу вулицю світу» — Єлисейські Поля, Пантеон (XVIII ст.), Триумфальну Арку і Оперу (XIX ст.), вежу Ейфеля, будинок ЮНЕСКО, Центр Ж. Помпіду, Велику Арку Дефанс, Сорбонну тощо.

На півдні Франції є маленьке містечко, в якому мешкають лише 108 чоловік. Його жителі пишаються своєю унікальністю, оскільки назва міста складається лише з однієї літери і читається як «І».

А що вже казати про Париж? Тут на кожній вулиці відчувається хода Історії. Щороку сюди приїздить близько 20 млн туристів з усього світу, щоб поба-

Париж. Вежа Ейфеля

Париж. Площа Злагоди

Франція має багату й різноманітну культурну та мистецьку спадщину. Тут зародилося чимало напрямків образотворчого мистецтва, зокрема імпресіонізм та постімпресіонізм, відомий іменами К. Моне, Е. Делакруа, Ж. Мілле, К. Коро, Е. Мане, А. Сіслея, К. Піссаро, Е. Дега, О. Ренуара, П. Гогена, А. Матісса, Ван Гога

тощо. Париж цілком справедливо вважається мистецькою столицею світу, оскільки тут розквітла творчість митців з різних країн: П. Пікассо, М. Шагала, А. Модільяні та ін. Важко переоцінити й внесок французьких письменників у світову літературу. Варто лише згадати імена Ф. Війона, Ж. Б. Мольєра, О. де Бальзака, Ф. Стендаля, Е. Золя,

Близько 2000 га поблизу Парижа займає Євродіснейленд. Це не просто парк, а ціла низка чудових країн — країни пригод «Едвенчерленд», країни фантазій «Фентезіленд», країни майбутнього «Дискаверленд», країни «Дикого Заходу» — «Фронтірленд» і головної вулиці «Мейн Стріт». Тут щодня працюють сотні атракціонів, відбуваються паради, шоу, курсує справжній потяг, плавають піратські фрегати і пароплав часів Марка Твена, димлять гейзери і вулкани, відкриваються печери зі скарбами, «живе» багато диких звірів і казкових істот: від Білосніжки і Квазіmodo до героїв «Зоряних війн» Лукаса.

Г. Флобера, П. Меріме, Ж. Верна, А. Дюма, А. Рембо, Г. Аполлінера, А. де Сент-Екзюпері та багатьох інших. Про високу музикальну культуру Франції свідчать широко відомі твори Г. Берліоза, К. Сен-

Санса, Ш. Гуно, Ж. Бізе, М. Дебюссі, М. Равеля, Ж. Оффенбаха та ін.

Франція є батьківщиною кінематографа. Саме в Парижі у 1895 р. брати Люм'єр продемонстрували глядачам першу кінострічку. Відтоді країна по праву пишається своїми кіномитцями: Ж. Габеном, Ж. Маре, Фернанделем, Ж. Філіпом, Б. Бардо, А. Делонем, Ж. П. Бельмондо, Луї де Фюнесом, Бурвілем, А. Жирардо, Ж. Депардьє, К. Деньов та ін.

Значну роль у культурно-мистецькому житті країни відіграють численні фестивалі та виставки: Міжнародна виставка сучасного живопису, Міжнародний ярмарок платівок і музичних видань, фестивалі джазу, художнього драматичного мистецтва, найкращих французьких вин тощо.

Хорватія — країна, оспівана Шекспіром

Нещодавно створена Республіка Хорватія є однією з найкрасивіших країн Європи. Її землі описані в книгах багатьох письменників і зображені на картинах художників. Найвідомішим з цих творів є п'єса славнозвісного В. Шекспіра «Дванадцята ніч», де відбуваються романтичні події, пов'язані з пригодами близнюків.

Країна розташована у південній частині Центральної Європи, на півночі Балканського півострова у гірській місцевості, на мальовничому скелястому узбережжі та островах Адріатичного моря. Її площа займає 56,6 тис. км². На півночі вона межує зі Словенією і Угорщиною, на півдні — із Федеративною Республікою Сербія і Чорногорія, на південному сході — з Республікою Боснія і Герцеговина, а на заході омивається водами Адріатичного моря. Найпівденніша частина країни з містом Дубровником відділена від основної території шматочком Боснії і Герцеговини. Хорватії також належать понад тисячу островів Адріатики. З них тільки на 66 живуть люди. Найбільші з островів — Крк, Корчула, Хвар, Брач, Црес і Пат.

Східна частина Хорватії являє собою пагористу Паннонійську рівнину, яку перетинають долини рік Сава і Драва. У західній частині знаходиться Динарське нагір'я з вершиною Динара у 1831 м заввишки. На півдні і південному сході тягнеться смуга гористого узбережжя.

Щоб зберегти природу країни, тут влаштовано 7 національних парків. Парк Бріоні знаменитий своїми середземноморськими дубами. У гірському Національному парку Рисняк живуть рисі. В Національному парку Плитвиця можна побачити ведмедів, вов-

Адріатичне узбережжя

ків та оленів. А ліси Національного парку Паклениця широко відомі великим розмаїттям комах, тварин та птахів, серед яких особливо цінуються дуже рідкісні стерв'ятники-грифони.

Є в Хорватії і заповідники. Це, наприклад, архіпелаг незайманих людьми островів Корнаті, а також заповідник на о. Крк. В ньому особливо приваблює однойменна річка, яка тече серед мальовничих каньйонів, розсипається бистринами і водоспадами. А один із заповідників, Плитвиця, навіть знаходиться під охороною ЮНЕСКО. Він обіймає 16 Плитвицьких озер, які перетікають одне в одне широкими водоспадами.

У Хорватії існують дві кліматичні зони. У центральній частині переважає помірно континентальний клімат, а частково і високогірний. На Динарському нагір'ї зими зазвичай бувають довгими і холодними. А на Адріатичному узбережжі спостерігається середземноморський клімат з великою кількістю сонячних днів, сухим та спекотним літом, м'якою і вологою зимою. Середні температури січня не знижуються за позначку $+7^{\circ}\text{C}$. Влітку вони сягають $+24^{\circ}\text{C}$. Опадів випадає від 600 до 700 мм на рік, а на узбережжі буває і до 1000 мм.

На рівнині багато ділянок з широколистими лісами, де ростуть буки та дуби, а для узбережжя характерна середземноморська рослинність — мирт, олеандр, суничне дерево, дикі фісташки. Ці вічнозелені чагарники з жорстким листям утворюють густі зарості, які дуже важко подолати.

Населення Хорватії становить 4,8 млн. чоловік. Серед них 80% — хорвати, 12% — серби, 0,5% — угорці, 0,5% — словенці. Живуть також італійці, чехи та албанці.

Більшість віруючих сповідають католицизм. Здебільшого це хорвати. 11,1% складають православні серби, 1,2% — слов'яни-мусульмани, 0,4% — протестанти.

У давнину корінними жителями хорватських земель були іллірійці. У 229 р. вони підпали під владу Римської імперії. Після розпаду у V ст. Західної Римської імперії приблизно з 625 р. з території сучасної Польщі сюди рушили слов'яни. Слов'янське плем'я хорватів закріпилося на землях Паннонії і сусідньої Далмації. У 925 р. обидві провінції об'єдналися в незалежному королівстві, проте в 1102 р. воно було приєднане до Угорського королівства, хоча й з правом внутрішнього самоврядування.

У XIII ст. хорватські землі зазнали вторгнення татар, а в XVI ст., як і інші балканські території, відчули турецьке гноблення. З 1493 по 1699 рік північна частина країни, Славонія, була захоплена Османською імперією. Саме тому північна Хорватія у 1596 р. увійшла до складу Австрії. А Далмація ще у XV ст. підпала під владу Венеціанської республіки. Втім, наприкінці XVIII ст. Наполеон захопив Хорватію і Далмацію. Він об'єднав ці землі зі Словенією та Істрією й утворив з них провінцію Іллірія.

Після падіння Наполеонівської імперії Хорватія знов потрапила під владу австрійських Габсбургів. У 1835 р. тут набули поширення національно-визвольні настрої. У 1849 р. Австрія була змушена надати їй статус коронної землі, тобто автономії. Ця земля одержала назву Хорватія і Славонія.

Після розпаду Австро-Угорщини хорватські землі у 1918 р. увійшли до Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. — Югославія). Але хорватські націоналісти усташі були незадоволені тим, що столицею нової держави став Белград. На знак протесту у 1934 р. разом з македонськими націоналістами вони організували вбивство короля Олександра і французького міністра закордонних справ Л. Барту.

Навесні 1941 р. Югославію захопили фашистські війська. Гітлерівці розділили країну між собою, а на частині території Хорватії створили Незалежну державу Хорватія. Її очолив фанатик-націоналіст Анте Павелич. Усташі розв'язали у країні таку криваву різанину, що на захист сербських селищ виступили навіть німці. Це спричинило громадянську війну, яка дорого коштувала країні. Етнічні чистки призвели до загибелі 350 тис. чоловік, в основному сербів, євреїв і циган. Але не всі хорвати були згодні з політикою усташів. Багато з них приєдналися до комуністів-партизан і чинили опір фашистам і усташам.

Після Другої світової війни Хорватія у 1946 р. на правах республіки увійшла до складу Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ). Наприкінці 80-х років хорвати розпочали рух за надання їм автономії. У 1990 р. у Хорватії була прийнята Конституція, а в червні 1991 р. країна проголосила себе незалежною. Налякані серби, які утворили свою автономну область Сербська Країна, теж проголосили свою незалежність, але вже від Хорватії. Щоб захистити їх, Югославська народна армія увійшла до республіки. Незабаром чверть країни була зайнята сербською міліцією і федеральними військами. У жовтні 1991 р. федеральна армія напала на Дубровник і розбомбила президентський палац у Загребі. А в листопаді після тримісячної облоги серби захопили Вуковар. Протягом 6 місяців було вбито 10 тис. чоловік, сотні тисяч стали біженцями.

Після багатьох спроб примирити обидві сторони ООН направила на зайняті сербами землі Хорватії миротворчі загони і примусила сербів покинути країну. У травні 1992 р. країна була визнана ООН. Але вже у січні наступного року вона почала воєнні дії проти Сербської Країни. Хорватські війська увійшли в регіон, і 150 тис. сербів, навіть тих, чії родини жили тут століттями, стали біженцями.

Деяке поліпшення ситуації настало після прийняття у 1995 р. Дайтонівської угоди, яка дозволила уряду зайнятися проблемами біженців, порушенням прав людини та поліпшити стан економіки.

Хорватія є парламентською республікою. Її очолює президент, а законодавча влада належить двопалатному парламенту — Сабору, який складається з Палати округів і Палати депутатів.

Національна валюта у республіці називається куною, а розмінна монета — липою.

Державною мовою вважається хорватська. Вона дуже близька до сербської. У 1954 р. обидві мови навіть були визнані як єдина сербсько-хорватська. Але хорвати пишуть латиницею, а серби кирилицею. Проте сербська мова все-таки дуже розповсюджена. Крім неї, всюди використовується німецька мова, а на півострові Істрія — ще й італійська.

З 1557 р. столицею Хорватії є Загреб, заснований у 1094 р. як резиденція єпископа. Місто розташоване на р. Сава біля підніжжя хребта Медведниця. Певне, саме тому назва столиці у перекладі означає «за горою». У Загребі мешкає близько 707 тис. жителів. Значними містами республіки вважаються також Спліт (189 тис.), Рієка (168 тис.) і Осієк (105 тис.).

На жаль, воєнні події дуже негативно вплинули на економічне становище Хорватії. Втім, і зараз вона має досить потужний потен-

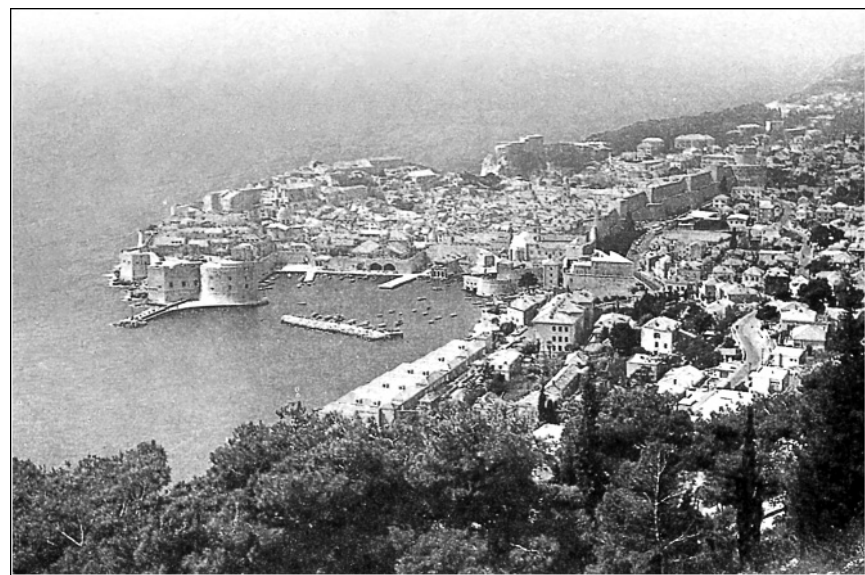

ціал. Тут видобуваються нафта, газ, боксити, кам'яне вугілля. Існує чорна і кольорова металургія, машинобудування, нафтопереробна, хімічна, фармацевтична, текстильна, деревообробна промисловість.

Сільське господарство спеціалізується на вирощуванні зернових, технічних культур. Розвинене садівництво, субтропічне плодівництво (у приморському районі). Давні традиції вирощування винограду і виноробства дозволили хорватським винам завоювати пошану у світі. Практично кожний регіон країни має власні сорти вин. У тваринництві головна увага зосереджена на розведенні великої рогатої худоби, свиней, овець, свійської птиці.

Природні, історичні та культурні пам'ятки роблять Хорватію дуже привабливою для туристів. Особливо це стосується пляжів Адриатичного моря. Їх тут досить багато, бо берегова лінія, що належить країні, має 1778 км. Але більшість пляжів, на жаль, скелясті, а не піщані.

На історичні пам'ятки багате майже кожне місто Хорватії. Серед них чимало таких, що мають світове значення. Широко відомі руїни палацу римського імператора Діоклетіана у Спліті. А в Дубровнику, заснованому 1300 років тому, вражають уяву міські стіни, побудовані у XIII—XVI століттях. Вони мають висоту 25 м, довжину 2 км і 16 башт. Для туристів влаштовують прогулянки цією циклопічною спорудою. Цікавими є й острови Хорватії. На одному з них, о. Корчула, у 1254 р. народився знаменитий мандрівник Марко Поло. Його будинок зберігся й досі.

Дубровник

Для залучення туристів у Хорватії протягом року проводяться численні культурні заходи. Загреб відомий європейськими театральними фестивалями ЄВРОКАЗ, Міжнародними днями джазу, Міжнародними фестивалями анімації, Міжнародними фольклорними фестивалями. У Дубровнику щорічно проводиться Міжнародний фестиваль мистецтв, Дубровницькі літні ігри. В цей час усі палаци, башти, сади і парки міста перетворюються на театральні сцени, де проходять спектаклі за п'єсами Шекспіра, Гольдоні, Мольєра, Гете, ставляться давньогрецькі трагедії, оперні і балетні спектаклі, грають оркестри класичної музики, виконуються нічні серенади.

Чехія — слов'янський форпост Європи

Чеська Республіка — держава, розташована на Чесько-Моравській низині. Площа країни — 78,9 тис. км², населення — 10,3 млн мешканців. Друга (офіційна) назва країни — Богемія — походить від племені боїв, що колись жили на цих землях та залишили їх приблизно в 60 р. до н. е. Після цього тут оселилися племена маркоманів, а в V ст. до країни прийшли слов'янські племена, які й назвали її Чехією. Згідно з легендою, праотець чеського народу Чех привів своє плем'я до прекрасної долини з лісами та гаями, з луками та нивами. Навкруги здіймалися гори. Чех піднявся на пагорб Ржип і благословив свій народ: «Будете жити у достатку, а гори стануть вам охороною». Чи було так насправді, невідомо. Але гори і справді охороняють країну з усіх боків: Рудні Гори — на північному заході, Чеський Ліс та Шумава — на заході та північному заході, Судети — на півночі, Західні Карпати — на сході. Гори не дуже високі, до 1600 м. Їхні схили вкриті лісами хвойними та широколистими, де водяться олені, бобри, фазани та зайці. Найвища точка Чехії — гора Сніжка (1603 м).

Клімат країни помірний, перехідний від морського до континентального. Пересічна температура січня становить -2°C , липня — $+20^{\circ}\text{C}$. У гірських районах значно холодніше.

Історія Чехії дуже багата на видатних правителів. На чеських землях виникло декілька майже легендарних держав: спочатку Велика Моравія, потім — Богемія. Її правитель Вацлав (907—935 рр.) сприяв розповсюдженню католицизму, після смерті був канонізований (під іменем святого Венцеслава) і став офіційним покровителем Чехії.

Близько 12% території Чехії є природними заповідниками. У країні їх налічується 1351, у тому числі три національних парки.

У 30-х роках ХІ ст. чеський трон зайняв князь Бржетислав. Іс-

З ім'ям Карла у Празі пов'язано багато місць: заснований у 1348 р. Карлів університет, Карлова площа у Новому Місті, прикрашений чудовими скульптурами святих Карлів міст. На цьому мосту, перекинутому через Влтаву, мешканці Праги призначають романтичні побачення.

торики вважають, що саме він приєднав до Чехії Моравські землі, відвоював у Польщі Гнезно та заснував кілька монастирів. Бржетислав сприяв розвитку науки та культури, дбав

про незалежність своєї держави. Історія його кохання стала основою багатьох літературних творів. Під час подорожі до німецького міста Швейнфурт молодий князь випадково побачив у жіночому монастирі п'ятнадцятирічну красуню Їтку — дочку нордгавського графа. Вона готувалася до того, щоб стати монахинею. Але Бржетислав настільки закохався в дівчину, що не дозволив навіть Богові стати між ними. Він вкрав Їтку і привіз до Чехії. Дівчина стала його дружиною і народила йому п'яťох синів. Бржетислав дуже радів, але після його смерті виникли певні проблеми: через кілька десятиріч з'явилося стільки претендентів на чеський престол, що країна ледве не була розірвана на шматочки.

Ще один король, якого чехи згадують дуже часто, — це Карл IV, син Яна Люксембурзького. За роки його правління Прага стала політичною та культурною столицею Священної Римської імперії. Батько Карла, король Ян, прославився і як дипломат, і як воїн, і як один з найвихованіших та найчесніших лицарів XIV століття.

Карлів міст у Празі

Карл продовжив батьківську справу. Він побудував багато прекрасних споруд: переробив празький Королівський палац, заснував новий кафедральний собор Св. Вітта. Пізніше до Королівського палацу прибудували Владиславський зал, який був такий великий, що в ньому влаштовували кінні лицарські турніри. Карл також відновив найкрасивіші будинки Старого Міста. Але найголовнішим його творінням було Нове Місто, побудоване за проектом невідомого архітектора.

Карл оточив себе найвидатнішими майстрами того часу. При празькому королівському дворі працювали Петр Палерж, майстер Теодорік, Микола Вурмсер. Незважаючи на великі витрати, Карлу вдалося виплатити борги королівських помість, він багато зробив для вдосконалення законів своєї держави.

Перша половина XV ст. була для Чехії дуже неспокійним періодом. У цей час країну охопив визвольний рух, відомий під назвою гуситського (від імені Яна Гуса — професора філософії Празького університету, який був ідеологом повстання). Яна Гуса, який закликав до відчуження церковних земель, підтримали і прості чехи, і знать, і навіть сам король. Католицька церква почала переслідування гуситів, а він сам був приречений до спалення на вогнищі. Це викликало хвилю протесту. Гусити навіть захопили Прагу і деякий час утримували місто. Але згодом визвольний рух розколовся, і повстання було приречене.

У 1526 р. на богемському престолі почала правити династія Габсбургів. Після поразки у битві біля Білої Гори країна втратила незалежність та підпала під владу Австро-Угорщини. Наприкінці XVI ст. Прага знов привернула до себе увагу всієї Європи. Цього разу — завдяки Рудольфу Другому. Цьому королю, який одночасно був правителем віденської частини габсбургської монархії, сподобалася чеська столиця з першого погляду, і в 1538 р. він переїхав до Праги. Рудольф був справжнім меценатом. До його двору приїжджали найвідоміші європейські художники та вчені: Бартоломей Шпрангер, Адріан де Вріс, Джузеппе Арчимбольдо, Тихо Браге, Іоганн Кеплер, Тадеаш Гайєка. Але водночас Рудольф був слабким правителем. Він страждав на душевну хворобу, тому іноді відмовлявся від державних справ і знаходився цілоденно з колекцією картин. Рудольф залишив по собі прекрасні будівлі, чудові колекції живопису і скульптур та величезні борги.

Коли Австро-Угорська імперія розпалася, Чехія об'єдналася з сусідньою Словачею і проголосила себе незалежною республікою. Після окупації німецькими військами під час Другої світової війни та визволення Чехії радянськими військами вона стала однією з соціалістичних країн під назвою Чехословаччина. Наприкінці 1960-х ро-

Стрімкому розвитку Праги сприяло відкриття срібних рудників у Кутній Горі, Іглаві та Сезимовій Усті. З власного срібла чехи, починаючи з 1300 р., карбували свою монету (празький гріш), яка визнавалася не тільки в країні, але й за її межами.

ків відбулися події, які називають «празькою весною», — демократизація країни, що не відбулася через вступ військ країн — учасниць Варшавського Догово-

ру. Тільки у 1993 р. Чехія нарешті змогла повернутися до власного шляху демократизації суспільства.

Столицею Чехії є Прага. Це — одне з найчарівніших європейських міст, відоме всьому світові незвичайною архітектурою. Тут мешкає близько 1,2 млн громадян. Перше поселення на місці Праги з'явилося після 880 р., коли князь Борживой переніс сюди свою резиденцію. Він поставив укріплене городище та костел на честь Діви Марії. Під захистом князівської дружини почали селитися рибалки та плугатарі, з'явилися ринки. На високій скелі був побудований Вишеград — ще одне укріплення. Між двома городищами вирости численні поселення та ринки, згодом цей район стали називати Міжградям. Ще один історичний район міста — Мала Страна — зараз є адміністративним центром. У ньому розташовані урядові заклади та музеї. Це один з найбільш зелених куточків Праги: його тераси вкриті садами. Із Старим Містом район поєднаний Карловим мостом. Недавно його було реставровано, і зараз він має майже той самий вигляд, як у давнину.

Панорама Праги

З Чехією пов'язані долі багатьох знаменитих митців та науковців. Тут бували Моцарт, Гете, Кафка, Бетховен, Ейнштейн, Тихо Браге.

Прагу називають столицею п'яти держав: Чеського королівства, Священної Римської

імперії, імперії Габсбургів, Чехословаччини та Чеської Республіки. Але цей гучний титул здається блідим поруч з висловом великого Гете: «Це Рим Півночі, серце Європи і найдорогоцінніший камінь у кам'яній короні світу». Протягом сторіч чеську столицю нагороджували різноманітними епітетами. Завдяки золоченим покрівлям, що сяяли над воротами Празького Граду, її називали «Злата Прага». Численні великі й малі вежі, що підіймалися над будинками у різних районах міста, подарували столиці ім'я «стовежної».

У чеській столиці багато культурних та наукових закладів: Карлів університет, Університет 17 грудня, Вище технічне училище, декілька академій. Бібліотеки, музеї та театри Праги приваблюють численних прихильників науки та мистецтва. Сюди приїзять студенти та вчені з усього світу.

Прага — не тільки архітектурний пам'ятник, але й сучасне місто з добре розвиненою промисловістю. Тут розташовані підприємства, які виробляють

Найбільше з джерел у Карлових Варах — Вржидло — кожної хвилини виштовхує на висоту 12 м дві тисячі літрів гарячої цілющої води.

верстати, мотоцикли, автомобілі, тканини. Доброю славою користується празьке медичне обладнання (у тому

числі — «штучне серце», яке використовують при найскладніших операціях). Чеська столиця — перехрестя багатьох водних та сухопутних шляхів. Сюди ведуть 10 залізничних та більше 40 автобусних ліній.

Чеські курорти овіяні численними легендами. Розповідають, що якимось король Карл полював на оленя. Він поранив його, але звір стрибнув з високої скелі до гарячого джерела, і його рани миттєво загоїлися. Карл був вражений цілющою силою джерела і побудував тут палац, до якого приїздив, щоб лікувати свої хвороби. Так, згідно з легендою, були засновані Карлові Вари — всесвітньо відоме місто-курорт. А оленя можна побачити і зараз — звичайно, не живого, а бронзового. Він вітає відвідувачів з високої скелі.

У Чехії багато старовинних замків. Один з найцікавіших — неприступний Карлштейн, який стоїть на білосніжній вапняній скелі всього в 28 км від Праги. Тут зібрана колекція макетів історичних будівель Чехії, яка зберігається в Імператорському палаці, чудові фрески в церкві Св. Марії. А каплиця Святого Хреста може посперечатися вишуканістю з празькими храмами.

Чеський гірськолижний курорт

Інший знаменитий чеський замок — Конопіште. Він був побудований нібито як військове укріплення, яке захищало Прагу з північного сходу. Але насправді це — мисливський будинок, хоча й дуже великий та прекрасний. У його залах зберігаються мисливські трофеї одного з останніх володарів замку — ерцгерцога Фердинанда. А ще тут чудова колекція зброї та усіляких пристроїв для полювання. Деякі з них прикрашені дорогоцінними металами та навіть діамантами.

Можна також відвідати найстаріший чеський замок Мельник — у 2000 р. він відсвяткував тисячолітній ювілей. Або Чеський Штернберг, готична архітектура якого відноситься до XIII століття. А можна приїхати на екскурсію до Королівського замку Крживоклат або до Чеські-Крумлова, який входить до списку ЮНЕСКО.

Південна Чехія милує око великою кількістю ставків. Тільки зариблені ставки (ті, в яких розводять коропів) займають площу 52 тисячі гектарів! Навіщо ж чехам стільки риби? Щоб зрозуміти це, давайте пройдемо вулицями чеських міст перед Різдвом. Майже всюди можна побачити великі бочки з чистою водою, у яких плавають відгодовані коропи. За традицією, на різдвяному столі не повинно бути ані шматочка м'яса. А головна прикраса столу — смажений короп з картопляним салатом. Ті коропи, яким пощастило не потрапити до різдвяного столу, стають головними дійовими особами старовинного ритуалу. Їх відвозять на береги Влтави, і там городяни купують їх та відпускають на волю.

Взагалі, в Чехії багато незвичайних різдвяних традицій. 4 грудня святкується день Св. Варвари — однієї з 14 святих, що допомагають людям у земних справах. Цього дня чехи зрізають з черешень тоненькі гілочки та ставлять їх у воду. Якщо вони встигли розквітнути до Різдва — всі мрії хазяїв здійсняться, а рік буде добрим. 26 грудня, в день Яна Євангеліста, в усіх церквах проводиться обряд очищення вина, а 6 січня, наприкінці різдвяних канікул, проходить свято Трьох королів. Кашпар з посохом, Меліхар з барабаном та Балтазар з мішком окроплюють свяченою водою будинки, розмальовують стіни та двері, залишаючи символи дарів, колись принесених волхвами Христу. Правда, замість золота, срібла та смири вони використовують фольгу, сухі квіти та шматочки воску. Але ті, хто отримає такі дарунки, радіють їм не менше, ніж справжнім коштовностям.

Чеська мова містить багато слів, дуже схожих на російські або українські. Але значення слів часто не збігаються з тими, до яких ми звикли. На росіян неабияке враження справляють знаки з написом «Pozor!», які можна побачити на старих будинках. Але не думайте, що чехи вкривають ганьбою поганих хазяїв. Це слово у перекладі з чеської означає «обережно». Деякі вирази здатні заплутати кого завгодно: «черстве млеко» — це «свіже молоко», «потравини» — «продукти», а «красні живот» — не симптом хвороби, а «красиве життя». Втім, для того щоб порозумітися, іноді вистачає відкритого серця та дружньої усмішки. Бо Чехія — дуже гостинна та щира країна.

Швейцарія — батьківщина Вільгельма Телля

Швейцарія — невелика країна, майже у 15 разів менша за Україну. Якщо сісти в автомобіль, країну можна проїхати з краю в край за три з половиною години (це вздовж, а якщо впоперек — то й узагалі за дві з половиною). Її площа дорівнює всього 41,3 тис. км², але і ця невелика територія поділяється на 23 області, які в Швейцарії називають кантонами. У країні проживає понад 7 млн громадян.

Швейцарія, як то кажуть, знаходиться в добрій компанії. Її сусіди — Німеччина, Франція, Італія, Австрія та Ліхтенштейн. Серед її мешканців є нащадки німців, італійців та французів. Саме тому в країні три офіційних мови: німецька, французька та італійська. Конституцією закріплена ще одна — ретророманська. Її вважають рідною близько 70 тисяч швейцарців, які мешкають переважно в кантоні Граубюнден. Кожен швейцарець володіє щонайменше двома мовами.

Втім, сильні сусіди — не завжди добре, особливо для маленької країни. Історія Швейцарії — це історія боротьби за самостійність, за право мати власне обличчя. У давнину тут проживали кельтські племена — рети та гельвети. Потім швейцарські землі були завойовані римлянами (I ст. до н. е.). Через шість віків сюди прийшли алемани, бургундці та остготи. Потім швейцарські землі увійшли до імперії Карла Великого та його нащадків. З X—XI ст. Швейцарія стала частиною Священної Римської імперії. Відстоюючи свою незалежність, швейцарські кантони Швіц, Урі та Унтервальден 1 серпня 1291 р. уклали «довічний союз», який зробив швейцарську конфедерацію країною в країні. А в 1499 р. Швейцарія стала фактично незалежною від Священної Римської імперії.

У XIV—XV ст. Швейцарія майже не знала війн на своїй території. Але її бійців охоче наймали всі армії країн Західної Європи.

Найвідоміша сторінка боротьби швейцарців проти Габсбургів — це історія Вільгельма Телля. Народна швейцарська легенда розповідає про відважного стрілка, якому один з габсбургських урядовців, Геслер, наказав збити стрілою яблуко з голови сина. Вільгельм Телль подивився на свою маленьку дитину, яка могла постраждати від найменшої його неточності, потім натягнув лук і відпустив тятину. Стріла попала точно в центр яблука. А наступною стрілою Вільгельм убив Геслера, що стало сигналом до народного повстання. Ці події стали основою драми Ф. Шіллера «Вільгельм Телль».

Швейцарці мали славу хоробрих та мужніх воїнів. Майже у кожному швейцарському місті можна побачити пам'ятник ландскнехту — найманому солдату. Втім, у Ватикані можна подивитися і на живих швейцарських гвардійців у формі, яка не змінилася з часів Середньовіччя. Вони служать в охороні Римського Папи.

У XVI ст. Женева та

Цюрих стали центрами Реформації — суспільного руху, спрямованого проти католицької церкви. На той час церковники володіли величезними наділами землі, у церквах та абатствах накопичувалися багатства. Католицька церква була фактично державою в державі, вона втручалася і в справи правителів, і в життя звичайних людей. Реформація стала причиною заснування протестантської церкви, яка на сьогоднішній день відіграє значну роль у багатьох європейських країнах.

XVIII ст. було порівняно спокійним. Епоха Просвітництва зробила всесвітньо відомими імена видатних швейцарців: філософа Жан-Жака Руссо, поета Альбрехта фон Галлера, видатного педагога та гуманіста Йоганна Генріха Песталоцці, лікаря та філософа Парацельса, художників Генріха Фюслі, Фердинанда Ходлера та Пауля Клеє, архітектора Ле Корбюз'є. Із Швейцарією була тісно

пов'язана наукою діяльність психологів Карла Густава Юнга та Жана Піаже. В 1798 р. французькі війська вторглися до країни і окупували її. Завойованим кантонам вони надали нову конституцію, що сформувалася під впливом Французької революції. Після поразки Наполеона кантони повернулися до звичного способу співіснування — конфедерації.

Політика нейтралітету, завдяки якій країна стала загальноєвропейським посередником у різних питаннях, була закріплена у 1815 р. Віденським конгресом. На початку XIX ст. Швейцарія пройшла через громадянську війну, яка була викликана внутрішніми конфліктами. Але втручання іззовні не знадобилося: швейцарці змогли добитися порядку в країні. «Вічний нейтралітет» Швейцарії не дозволив їй взяти участь у жодній зі світових війн. Вона також не вступила в жоден військовий блок. Крім того, Швейцарія практично не має жодного солдата. У збройні сили входить близько 1600 офіцерів та сержантів. Але всі чоловіки віком від 20 до 50 років час від часу відправляються на збори, де вчаться військовій справі.

Нейтральна позиція Швейцарії сприяла тому, що в її містах знаходяться штаб-квартири багатьох міжнародних організацій: Всесвітньої торговельної організації, Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної спілки телекомунікацій, Всесвітньої метеорологічної організації, Міжнародного Червоного Хреста (його заснував швейцарець Анрі Дюнан). Тут же знаходиться Всесвітня Рада церков та Управління Верховного комісаріату ООН, що займається справами біженців.

Дві третини Швейцарії займають гори: Юра на північному заході та Альпи на південному сході. Між ними лежить Швейцарське плато — плоскогір'я. Низини розташовані тільки в долинах річок. Гори видно майже звідусюди. Найвища з них, пік Дюфур, має висоту 4634 метри. Не далеко відстають від нього Дом (4545 м), Вайссхорн (4505 м), Маттерхорн (4477 м), Гран-Комбен (4314 м), Фінстерархорн (4274 м) та Юнгфрау (4158 м). Найвищі гори Альп вкриті вічними снігами й льодовиками. Надзвичайний вигляд гірської країни віддавна приваблює любителів підкорення вершин. Слово «альпінізм» зобов'язане своїм походженням Альпам. Саме тут з'явилися перші альпіністи. Швейцарія і сьогодні є місцем «паломництва» альпіністів, гірських туристів та всіх, кому до вподоби зимові види спорту. На засніжених схилах Альп побудовані гірськолижні курорти, обладнані всім необхідним для повноцінного відпочинку.

З гірських схилів стікають бурхливі річки — Рейн, Рона, Тичино. Так-так, Рейн починає свій шлях саме з альпійських льодовиків. Утім, судна можуть доходити його водами тільки до Базеля.

Швейцарський краєвид

У Швейцарії багато озер — великих та малих. Більшість з них мають льодовикове походження, тому вони не дуже глибокі, але довгі. Найкрасивішими вважають Женевське, Тунське, Фірвальдштетське, Цюріхське, Лугано, Невшательське та Більське. Женевське озеро нагадує невелике море. Його довжина 72 кілометри, глибина — до 310 м. На його берегах розташовані Женева та Лозанна, бальнеологічні курорти Веве та Монтре.

Гори «диктують» Швейцарії кліматичні умови. Підіймаючись вгору, мандрівники нібито подорожують з півдня на північ: чим вище, тим холодніше. Гірські схили також утримують дощові хмари, регулюючи кількість опадів. Для того щоб потрапити з однієї природної зони в іншу, потрібно спуститися або піднятися на пару сотень метрів. Найвідоміша з природних зон Швейцарії — альпійські луки. Розмаїття різнобарвних квітів, що змінюється протягом року, надихнуло садівників на створення альпінаріїв. У цих незвичайних клумбах відтворюються природні умови зростання багаторічних та однолітніх рослин: каміння, сонце та небагато ґрунту.

Здавалося б, ця країна зовсім не придатна для сільського господарства: навкруги тільки гори та ліси. Але швейцарці надзвичайно працелюбні люди. Вони не тільки себе забезпечують, але й експортують сільськогосподарську продукцію. Швейцарські сири, молоко та шоколад вважаються чи не найкращими в світі. До речі, рекламні ролики, де корови з яскравими дзвіночками пасуться на яскраво-зелених луках, — звичайна деталь швейцарського пейза-

жу. Тут виробляють і виногради, але швейцарські вина майже не потрапляють за межі країни — їх виготовляють для себе.

Швейцарію люблять згадувати у підручниках з історії та економіки. І не дивно: саме тут з'явилися одні з перших мануфактур. А виробляли на них... звичайно ж, знамениті швейцарські годинники. Як і раніше, вони точно вказують час і користуються неабияким попитом, незважаючи на найсучасніших електронних конкурентів. У Швейцарії виготовляють також ліки, різні хімічні продукти, наукові та вимірювальні пристрої, обладнання, оптичні інструменти, верстати, взуття, папір, а також шкіряні та гумові вироби.

Ще один еталон якості — швейцарські банки. У цих могутніх фінансових закладах зберігають кошти найбагатші люди планети. І це не дивно: швейцарські банки не розголошують таємниць клієнтів, вони надійні та добре захищені. Колись навіть існував вислів: надійно, як у швейцарському банку!

Швейцарські міста здебільшого знаходяться у рівнинних районах. Найбільші з них — Цюрих (340 тис. мешканців), Женева (173 тис.), Базель (171 тис.), Берн (124 тис.), Лозанна (114 тис.), Вінтертур (87 тис.), Санкт-Галлен (71 тис.) та Люцерн (59 тис.). Здавалося б, столицею Швейцарії повинно бути найбільш населене місто — Цюрих. Але столиця країни — місто Берн, засноване у 1191 р. Правда, на таку високу посаду місто було обране не так давно — у 1848 р. Про його славетну історію нагадують міська ра-

Гірське селище

туша, готичний собор та середньовічні укріплення. В Берні знаходяться головні органи правління, великі підприємства, що виготовляють годинники, один з найстаріших університетів (усього їх у Швейцарії дев'ять). Берн не дуже схожий на інші європейські столиці насамперед тому, що після десятої години вечора місто замирає. Ніч — час для відпочинку, а не для розваг. Так вважають швейцарці. Тому всі магазини, кафе, офіси та музеї зачиняються десь о 18.30, щоб службовці та робітники мали час повечеряти та поспілкуватися з сім'єю. Ввечері більшість населення Берна сидить у затишних кафе, де можна випити кави або вина, поговорити з друзями. До речі, швейцарці — не дуже відверті люди і рідко запрошують до себе гостей. Навіщо, коли можна посидіти в кафе? Іноді буває, що люди, які мешкають в одному будинку, пишуть одне одному листи, але в гості не заходять — не прийнято. Швейцарці вживають майже виключно швейцарські продукти, бо довіряють власним виробникам. Жінки десь до 40 років займаються своєю кар'єрою, тому діти у них з'являються пізно. Навчання коштує дорого, але швейцарці можуть собі дозволити таку розкіш: країна вважається одним з лідерів Європи за рівнем життя.

Міста Швейцарії дуже акуратні та чисті. Завдяки невеликій (порівняно з деякими європейськими мегаполісами) кількості мешканців вони здаються ближчими до природи, ніж будь-які інші міста. В озерах водиться риба, над аеропортом можна побачити орлів, у навколишніх лісах — звірів. Кожне місто має власне обличчя. Наприклад, у Люцерні проходять казкові фестивалі. А фотографії старого міста зі старими вежами, Часовенним мостом та пам'ятником «Лев, що помирає» прикрашають сайти багатьох туристичних агентств. У Середньовіччі Люцерн був центром вивчення... драконів. У збережених тут фоліантах ретельно описувалися різновиди монстрів, документувалися зустрічі з ними. Згадки про останніх драконів відносяться до XVIII століття. А ось іншу тварину, чия батьківщина — Швейцарія, ви впізнаєте, мабуть, з першого ж погляду. Це — собаки породи сенбернар. Цих красенів вивели у XVII ст. монахи монастиря Святого Бернара, який знаходився на перевалі, що відділяв Швейцарію від Італії. Спочатку сенбернари крутили величезні рожни, на яких підсмажувалося м'ясо для мандрівників. А згодом їх стали використовувати для того, щоб розшукувати та рятувати тих, хто потрапив у горах під снігопад або лавину. Собаки були одягнені в спеціальну зброю, за яку люди могли триматися, поки собаки діставали їх з-під снігу. А у торбинках лежали невеликі скляночки з міцним настоєм лікарських трав — щоб потерпілі могли трохи зігрітися.

Цюріх — не такий екзотичний, як Люцерн. Але й він може здивувати. Тут набагато більше автомобілів, деякі райони мають

Іноземні композитори, приїжджаючи до Швейцарії, приходили у захват від народної музики. Альпійські горці (до речі, не тільки швейцарці, але й баварці та австрійці) створили особливий жанр, який називається йодль. Для цих пісень характерні рулади, скачки голосу на широкі інтервали, переходи від низького грудного регістру до фальцету.

будинки гільдій, побудовані в стилі бароко. До свого міста жителі ставляться з надзвичайною повагою. Муніципалітет Цюріха недавно виділив великі кошти на те, щоб на деякий час перевезти пам'ятники з одних районів в інші. І все для того, щоб привернути увагу до історії міста. Цюріх може похвалитися і музеями, один з надзвичайних — невеликий Музей діючих вічних двигунів. А ще — це найчистіше місто в Європі.

Неподалік від міста Монтре знаходиться одна з найвидатніших будівель Швейцарії — Шильонський замок. Саме тут відбувалися події поеми Байрона «Шильонський в'язень». Монтре — місце проведення всесвітньо відомого джазового фестивалю. Мабуть, у лісистих пагорбах, дзеркалі Женевського озера та кипарисових алеях є щось таке, що примушує творити. У різні часи тут жили Чайковський і Стравінський, Чарлі Чаплін і Набоков.

сучасний вигляд — і не скажеш, що Цюріху виповнилося більше тисячі років! Але старе місто збереглося добре. Найвідоміші видатні місця Цюріха — собори Гросмюнстер та Фраумюнстер, ратуша,

Квітковий годинник

Місто Лугано відоме європейцям з двох причин. По-перше, тут сконцентровано 25% усього банківського капіталу Швейцарії. А по-друге — саме в Лугано знаходиться парк мініатюр. На його території розташовані макети всіх відомих замків і навіть... міст! Вулицями маленьких міст їздять машини, розставлені фігурки людей. Туристи просто у захваті: вони відчують себе Гулліверами у країні ліліпутів.

У Женеві (це місто вперше згадується у I ст. до н. е.), крім штаб-квартир міжнародних організацій, можна помилуватися знаменитим фонтаном та квітковими годинниками, пройтися вздовж берега Женевського озера. Тут, як і в інших містах Швейцарії, багато музеїв (мистецтва та історії, етнографії, музей Руссо) і архітектурних шедеврів, серед яких виділяються Готичний собор, церква Сент-Марі Мадлен та Сен-Жермен, ратуша та особняки XVII—XIX століть.

Несхожі між собою міста, несхожі й люди. Італійські, французькі та німецькі корені додають своєрідності у життя різних кантонів. У кожного — своя кухня, свої звичаї, свої закони. Втім, у Швейцарії майже не буває міжнаціональних конфліктів. Може, історія навчила триматися разом, а може, гори, які оточують Швейцарію, додають єдності цьому невеликому, але дуже гостинному народу.

Швеція — країна мальовничих фіордів

Наше знайомство зі Швецією починається з дитинства, коли ми вперше слухаємо або читаємо книгу Сельми Лагерлеф «Чудесна мандрівка Нільса Хольгерссона Швецією». Той, хто бачив тільки мультфільм, навіть не здогадується, що ця книжка — підручник географії, написаний спеціально для дітей. У ньому розповідається про різні куточки Швеції. Вона дуже різноманітна. Швеція — це і величезні ліси, і високі гори зі сріблястими водоспадами, і широкі поля, і яблуневі садочки, і сірі скелі узбережжя, за якими в морі мелькають вітрила рибальських шлюпок. Мешканці кожного району впевнені, що саме у них «типові шведські ландшафти». Але всі вони пишаються своєю надзвичайною країною.

Королівство Швеція знаходиться на сході Скандинавського півострова і займає територію, площа якої дорівнює 450 тис. км². До її складу також входять острови, найбільші з яких — Еланд та Готланд. Шведська столиця — Стокгольм — була заснована в 1252 р., і з кінця XIII ст. тут перебуває постійна резиденція шведського монарха. Зараз у місті мешкає близько 1,5 млн громадян. Інші великі

Панорама Стокгольма

міста Швеції — Гетеборг, Вастерас, Норчепінг, Лінчепінг, Йенчепінг, Кальмар. Населення країни становить 8,8 млн чоловік.

Люди прийшли на територію Швеції близько 8 тис. років до н. е. Спочатку вони займалися полюванням та ловлею риби, подорожуючи лісами та горами, а потім вирішили, що вирощувати хліб надійніше, ніж покладатися на мисливську вдачу. Перші селища землеробів відносяться до 2500—1800 років до н. е. З тих часів збереглося небагато: наскельний живопис у декількох місцевостях та монументи з рунічними написами. У бронзовому віці шведи мали добрі торгові стосунки з Центральною Європою та Британськими островами. Починаючи з VI ст. н. е., вони спілкувалися з кельтами, а потім — з Римською імперією. Трохи більше відомо про епоху вікінгів, яка у Швеції припала на IX століття. Судячи з того, що археологи постійно знаходять під час розкопок римські, візантійські і навіть арабські монети, походи шведів були далекою та приносили «вовкам моря» чималі скарби. Перше шведське місто — Бірка — було засноване близько 800 р. н. е.

Християнство прийшло на шведські землі в XI столітті. Але заповідь «люби свого ближнього, як самого себе», мабуть, не сприймалася шведами буквально, оскільки міжусобні війни продовжувалися аж до 1397 р., поки Данія, Норвегія та Швеція не уклали між собою Кальмарську унію. У 1523 р., після повстання під керівництвом Густафа Васа, Швеція стала королівством, а Густаф — королем. Він зробив усе можливе, щоб Швеція стала сильною дер-

жовою, і невдовзі вона взяла під контроль більшу частину Фінляндії та країни Балтії.

У 1809 р. внаслідок революції Фінляндія відійшла до Росії, а в Швеції була прийнята конституція, яка поділила владу між королем та парламентом, який має назву Риксдаг. Швеція — нейтральна країна. Вона не брала участі у війнах з 1814 р. Замість цього шведи швидкими темпами розвивали свою промисловість. Від видобування залізної руди вони перейшли до виробництва сталі, машинобудування та виготовлення інструментів. Але авторитет цієї країни пов'язаний не тільки з добре розвиненою економікою. Швеція активно бореться за права людини, роззброєння, охорону довкілля. Вона є членом Євросоюзу (з 1995 р.). Шведські солдати беруть участь у миротворчих заходах ООН, а близько 1% загального прибутку країни відраховується на допомогу іншим країнам. До речі, рівень життя шведів — один з найвищих у світі, а за кількістю житла, яке припадає на одного громадянина, Швеція стоїть на першому місці. Шведи сплачують дуже високі податки, які дозволяють дбати і про пенсіонерів, і про хворих, і про дітей (усі шведські сім'ї отримують допомогу на виховання дітей до 16 років).

Природа Швеції не така яскрава, як у південних країнах. Але вона зачаровує кожного, хто приїздить сюди. Берегова лінія багата на мальовничі фіорди, більше половини країни вкрито густими лісами, в яких водяться ведмеді, лосі, олені, рисі, вовки, куниці та білки. В коротких, але повноводих річках (Далельвен, Турнеельвен, Кларельвен) ловиться форель, лосось, окунь та щука. Озера (їх налічується близько 100 тисяч) також багаті на рибу, окрім того, тут мешкає безліч птахів, а ввечері на берегах можна побачити звірів, які прийшли на водопій. На шведських ріках багато водоспадів. Найбільший з них — Ньюпескар. Його висота — 100 м. Клімат у Швеції, завдяки теплій течії Гольфстрім, помірний. Тільки на півночі він суворіший: зима продовжується майже півроку.

На північному заході Швеції здіймаються Скандинавські гори, які утворюють природний кордон з Норвегією. В горах знаходиться майже 200 льодовиків — наче сувеніри з далеких часів, коли країну захопила у полон крига. Тут розташована гора Кебнекайсе (2123 м) — найвища точка Швеції. Гори поступово переходять у плоскогір'я Норланд, яке широкими уступами спускається до Ботнічної затоки. Якщо продовжити подорож на південь, шлях пройде через Середньошведську низину, а потім приведе до Смоленду — високого плоскогір'я з каміння. Мешканці Смоленду спочатку спробували вирощувати на піску та глині ячмінь та жито, але вони росли дуже погано. Цілі сім'ї кидали свої домівки та йшли шукати долі в інших місцях. Але знайшлися люди, які навіть неродючий

Пам'ятник Карлу Ліннею в Стокгольмі

Країна може пишатися своїм внеском у світову культуру. Найвідоміші шведи — це Карл фон Лінней, вчений XVIII ст., який першим систематизував рослини за видами, класами та типами; Альфред Нобель, перший покровитель Нобелівського інституту та засновник міжнародної премії, що носить його ім'я, письменники Август Стріндберг та Астрід Ліндгрен, художник Андерс Цорн.

палити такий сірник, його потрібно було опустити у посуд з сірчаною кислотою. Потім вирішили головки сірників виготовляти з білого фосфору. Запалювати їх стало простіше, але виникла нова проблема: вони часто спалахували самі собою. І тільки після того, як білий фосфор замінили на червоний, вони стали цілком безпечними. Ось такі сірники й одержали назву шведських.

Стокгольм шведи називають «восьмим дивом світу». Він розкинувся на численних островах, які омиває Балтійське море. Через місто проходять усі водні транспортні шляхи, які з'єднують море із внутрішніми озерами. Шведська столиця вражає кількістю історичних місць. Одне з найкрасивіших — Королівський палац, який вважається символом міста. Ще в XII ст. на цьому місці стояв замок, асучасний палац був побудований у XVIII столітті. Під розкішними парадними залами, у підвалах знаходиться королів-

грунт змусили працювати на себе. Виявилося, що з місцевого кварцового піску можна робити різні скляні вироби. І на галявинках Смоленду вирости невеличкі заводики, які виробляли скло. Минуло немало часу, поки смолендські склодуви навчилися робити прекрасні вазы та глечики. Але потім їхню продукцію стали охоче купувати навіть за межами Швеції.

У Смоленді з'явився ще один предмет, який широко розповсюдився за межами країни: шведський сірник. Перші сірники були не дуже схожі на сучасні: довгі, наче в'язальні спиці, палички з осики на кінці намазували бертолетовою сіллю. Щоб за-

ська скарбниця, у якій зберігаються дорожчінності шведських королів. Перед палацом на площі стоїть почесна варта, яка змінюється кожного дня рівно о 12 годині. Втім, королівська сім'я — король Густав XVI, королева Сільвія та троє їхніх дітей — надає перевагу приміському палацу Дротнінгхольму, оскільки столичний занадто розкішний. До речі, в Дротнінгхольмі проводять екскурсії, і можна власними очима побачити, як живуть сучасні королі й королеви.

Інша «візитна картка» Стокгольма — міська ратуша. З її головної вежі, яка здіймається на 105-метрову висоту, можна побачити чудову панораму міста. А в Золотому та Синьому залах проходять щорічні церемонії вручення Нобелівської премії.

Альфред Нобель, який прославився на весь світ після того, як винайшов динаміт, заробив величезні гроші. За рік до смерті він написав заповіт, згідно з яким його мільйони залишилися у найнадійніших банках. Проценти з цього капіталу щороку розподіляються між людьми, які займаються наукою, літературою або встановленням братніх стосунків між народами, або принесли людству найбільшу користь. Вони одержують почесне звання лауреата Нобелівської премії.

Музеї шведської столиці можуть задовольнити майже будь-який смак. Величезний Державний музей природознавства пропонує колекцію експонатів, у якій є майже все: від корисних копалин до місячного ґрунту. Тут можна побачити експозицію, присвячену динозаврам, або поди-

витися фільми про Всесвіт на найбільшому в світі екрані. Музей сучасного мистецтва пропонує знайомство з творами сучасних художників. В Історичному музеї зберігається більш ніж три тисячі художніх виробів із золота та срібла. Можна відвідати також Будинок метеликів, Музей танцю або Музей іграшок.

Серед столичних музеїв є кілька незвичайних, яких немає більше в жодній країні. Скансен — це етнографічний музей під відкритим небом. Його засновник — доктор Артур Хаселіус — багато подорожував Швецією. Він бачив, що старовинні дерев'яні будівлі поступово руйнуються, старі предмети побуту припадають пилom у коморах або викидаються на смітники... От якби зібрати всі ці речі і зробити музей, у якому можна було б побачити, як люди жили кілька сторіч тому! Але у Хаселіуса не було грошей, щоб заснувати такий музей. Тоді він через газети звернувся до шведів. Їм ця ідея сподобалася, люди зібрали кошти та купили невеликий острів. Сюди перевезли дерев'яну церкву, старовинні будиночки, які обставили так, як колись. Згодом у Скансен «з'їхалися» будинки з усіх районів Швеції. Тут можна побачити і саамський чум, навколо якого створили шматочок тундри, і старовинну ратушу, і

школу, і вітряк. Найцікавіше в музеї те, що його робітники вдягаються в національні костюми та відтворюють усе те, що робилося у справжніх шведських селищах. Вони доглядають худобу, печуть хліб, тчуть полотно, варять пиво. Шведи дуже люблять відзначати тут свята, а туристи мають можливість побачити країну такою, якою вона була колись. На території Сканссена знаходиться ще один музей, населений героями казок Астрід Ліндгрен. Гостей тут вітають Пеппі Довгапанчоха, Роні — дочка розбійника, Карлсон, що мешкає на даху. Вони не тільки фотографуються з туристами, але й виконують різні номери або організовують веселі ігри з дітьми.

Ще один стокгольмський музей, про який не можна не згадати, — не дім, а корабель, який має назву «Васса». Він був спроектований у XVII ст. судновим майстром, який добре знав свою справу. Але король Густав III не був задоволений новим судном. Він побажав, щоб надводна частина корабля була більш вузькою — тоді корабель буде рухатися набагато швидше. Майстер не міг сперечатися з королем, хоча й намагався пояснити, що такі зміни не на користь. І справді — коли корабель спускали на воду, перший порив бокового вітру нахилив «Вассу», вода хлинула в отвори для гармат, і через кілька хвилин корабель затонув. Його підняли на поверхню у 1961 р., відремонтували та відкрили для туристів.

Є в Стокгольмі і сучасні дива. Наприклад, знаменитий міст Вестербру, який з'єднує два райони міста. Він піднімається над водою на 30 м, щоб під ним могли проходити найбільші пароплави, а для того щоб пройти його з кінця в кінець, доведеться здолати майже півтора кілометра. Інше диво — це стокгольмський метрополітен, який тягнеться аж на 110 км і має цілих 100 станцій. Але, мабуть, найдивовижніше те, що в сучасному місті найчистіша в світі вода. В каналах можна не тільки купатися та ловити рибу, але й пити з них воду. Цей факт шведи відзначають під час «Водного фестивалю». Протягом цього свята відбувається безліч концертів, конкурсів, спортивних змагань та феєрверків. А головною подією стає «Гонка качок»: заплив 40 тисяч пронумерованих качок з пластмаси. Той, чия качка переможе, отримує приз: автомобіль «вольво-850».

Ще одна традиційна шведська урочистість — свято Святої Люції. Воно відбувається 14 грудня. По всій країні проходять конкурси краси, на яких обирають найкрасивішу дівчину, яка виконує роль Люції. Головна красуня країни проходить вулицями Стокгольма у зимових присмерках. Процесія несе факели, а на короні Люції палають п'ять свічок. Усе це супроводжується співом дитячого хору.

У знаменитому шведському парку «Кольмарден» зібрані тварини з усього світу, зоопарк вважається найбільшим у Скандинавії, а деяких з його мешканців немає вже навіть у дикій природі. На території парку знаходиться також дельфінарій. На шоу дельфінів можна подивитися і з трибуни, і навіть з-під води: в стінах басейну зроблені спеціальні ілюмінатори.

Друге за розміром місто Швеції зветься Гетеборг. Тут також чимало музеїв та чудових будівель. Проте найголовніше в місті — це порт. Над ним здіймається вежа, схожа на маяк. На верхівці вежі — бронзова скульптура жінки. Це — дружина матроса, який пішов у море й не повернувся. Пам'ятник присвячений усім, хто загинув у морі. Доля Гетеборга тісно пов'язана з безкраїм синім простором. Майже всі товари, які Швеція вивозить за кордон, проходять через це місто. Тут також будують кораблі — пасажирські лайнери, військові крейсери, риболовні судна та кораблі-рефрижератори, на яких морем подорожують фрукти, овочі та інші продукти. Від Гетеборга до Стокгольма нібито простягнулася блакитна стрічка, на яку нанизані великі намистини. Це — найбільший у Швеції канал, який з'єднує між собою внутрішні озера і дозволяє невеликим пароплавам доходити до Балтійського моря. Місцями він такий вузький, що мешканці сусідніх селищ перекидають через нього спеціальні містки на колесах: перейшов на інший бік, штовхнув — і вся споруда слухняно від'їхала, звільняючи шлях для суден.

Гетеборг

Упсала — це культурний центр Швеції. Тут знаходиться найстаріший у країні університет, а в соборі, який майже не змінився з XIII ст., починався та закінчувався земний шлях багатьох шведських королів. Пам'ятник одному з них — Еріку, якого було визнано святим, — нібито охороняє вхід до собору з мечем у руках. Деякі традиції Упсали дуже давні. Наприклад, коли вчений отримує звання «доктор наук», на його честь дають залп зі старовинної гармати. А упсальські студенти, як багатьох віків тому, святкують Вальпургієву ніч.

Район Даларни знаменитий насамперед тим, що місцеві ремісники зберегли секрети майстерності, які були відомі кілька століть тому. З їхніх рук виходять залізні каганці, що колись були основними світильниками в Швеції, светри ручної в'язки, мальовничі орнаменти, які жінки вишивають на полотні. Емблема Даларни — дерев'яні коники усіх розмірів. Їх фарбують у червоний колір та вдягають у чудову зброю. В цих краях співають старовинні пісні та танцюють народні танці під звуки скрипки.

Шведи — дуже спокійні, врівноважені люди. Вони відомі як надійні партнери по бізнесу. З самого дитинства шведи привчаються до самотійності. Вони охоче подорожують своєю країною, багато хлопчаків та дівчат беруть участь у спортивних змаганнях. А в шведських школах одним з обов'язкових предметів є вивчення ремесла. Від цих уроків не звільняються навіть ті, хто мріє стати вченим або журналістом. Шведи вважають: яку б професію ти не обрав, але подбати про себе повинен вміти кожен. Мабуть, саме тому Швеція схожа на будинок, в якому живуть добрі хазяї: все охайно, чисто, красиво, а гості почувають себе наче вдома.

Країни-гномики

У світі існує близько 20 маленьких країн, які, у порівнянні зі своїми великими сусідами, виглядають наче гномики. Проте вони є справжніми незалежними державами, що мають свою історію, органи влади, економіку, національну й самобутню культуру. Вісім таких міні-країн знаходяться у Європі.

Андорра

У східній частині Піренейських гір, між Іспанією і Францією, ось уже одинадцять століть існує маленька держава — князівство Андорра, яка займає площу 468 км². Вона вважається найтихішим куточком Європи, де своєрідно поєднуються старовинні звичаї, пережитки феодального минулого та риси сучасної цивілізації.

Перша згадка про Андорру як про самоврядну територію датується 778 роком. А роком заснування держави вважається 818-й, коли пастуші громади в долинах рік Валіра і Ордіно отримали право незалежності. Але французькі феодали та іспанські церковники ще довго вели боротьбу за панування над країною. В 1278 р. вони дійшли угоди про встановлення тут подвійного суверенітету. З того часу Андорра перебуває під спільним протекторатом Франції й іспанського міста Сео-де-Ургель. Її офіційними співправителями є президент Франції і Ургельський єпископ, які представлені в країні спеціальними делегатами — віг'є. Вони контролюють діяльність андоррського уряду. На міжнародній арені державу представляє Франція, лише з 1993 р. вона стала членом ООН, а з 1994 р. — Ради Європи.

Законодавча влада в країні належить Генеральній Раді, до складу якої входять 24 депутати, що обираються на чотири роки. У 1866 р. вони проголосили першу андоррську конституцію.

Дещо незвичайною сторінкою в історії Андорри стала спроба встановлення монархічного устрою. Вона була здійснена у 1934 р. російським авантюристом Борисом Скосиревим, який захопив владу в країні і проголосив себе королем Борисом I. Під час Другої світової війни монарха-самозванця кинули у німецький концтабір, де він і загинув.

Як і середньовічні васали, Андорра й досі сплачує щорічно данину Франції і єпископу Ургельському. Хоча цей феодальний звичай уже втратив своє первісне значення, данина залишається і має суто символічний характер.

республікою. Державною мовою у ній слугує каталонська, оскільки більшість населення — іспанці (43%). Частина мешканців розмовляє іспанською або французькою мовами. Своєї грошової одиниці держава не має, тому тут користуються євро і валютою інших країн. Відсутня і власна армія, але мешканці Андорри мають право носити зброю і в разі необхідності можуть бути мобілізованими. Столицею країни є місто Андорра-ла-В'єха, де мешкає понад 22 тис. чоловік. Це найвисокогірніша столиця у Європі.

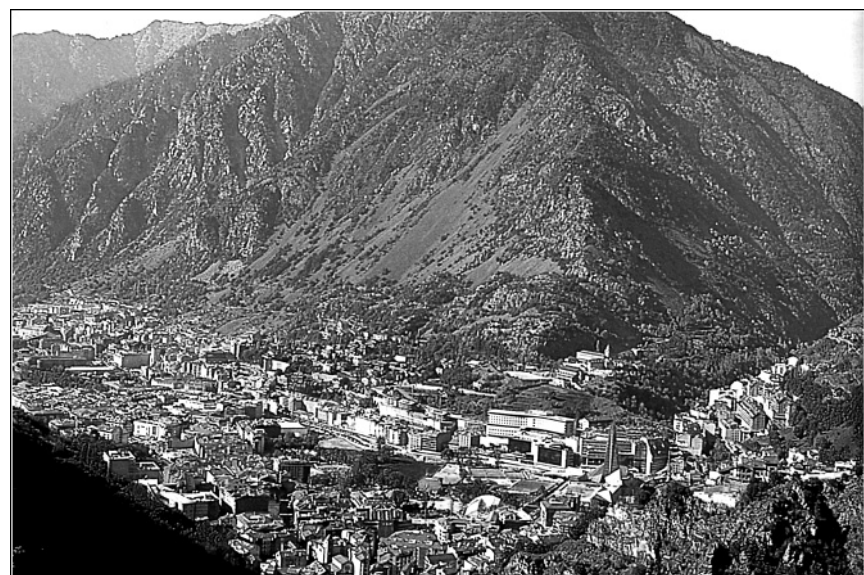

Одним із найважливіших джерел прибутку андоррців є продаж безмитних товарів: тютюну, спиртних напоїв, парфумів. Контрабандна торгівля ведеться дуже жваво, незважаючи на митні пости на кордонах. Перші андоррські контрабандисти з'явилися понад 200 років тому. Андоррці звикли ставитися до контрабандної торгівлі не як до злочину, а як до ризикованого промислу, що потребує спритності і сміливості.

Повний суверенітет Андорри був визнаний лише у 1993 р. Тоді ж тут прийняли нову конституцію, за якою князівство є буржуазною республікою. Державною мовою у ній слугує каталонська, оскільки більшість населення — іспанці (43%). Частина мешканців розмовляє іспанською або французькою мовами. Своєї грошової одиниці держава не має, тому тут користуються євро і валютою інших країн. Відсутня і власна армія, але мешканці Андорри мають право носити зброю і в разі необхідності можуть бути мобілізованими. Столицею країни є місто Андорра-ла-В'єха, де мешкає понад 22 тис. чоловік. Це найвисокогірніша столиця у Європі.

Довгий час країна залишалася економічно слабо розвинутою: через недостатність

сільськогосподарських угідь тут головним чином займалися тваринництвом (передусім вівчарством), промисловість була майже відсутня. Це призводило до значного відтоку населення у сусідні країни. Але з 1950—1970 рр. становище докорінно змінилося, завдяки швидкому розвитку туризму. Андорра приваблює відлюдністю і спокоєм свого життя, красою природи. Більшість її населених пунктів — маленькі гірські села, розташовані на узбережжі річок. Якщо напередодні Другої світової війни сюди приїздило в середньому лише 1 тисяча туристів, то зараз країну відвідують щорічно понад 3—4 млн чоловік. Тут з'явилися великі готельні комплекси, альпіністські та гірськолижні бази, упорядкована автомобільна дорога довжиною 44 км, більшість населення зайнята тепер у сфері обслуговування. Сталися певні зміни і в інших галузях економіки. До традиційного вівчарства додалось розведення великої рогатої худоби, коней, мулів, кіз, з'явилися ферми з розведення норки. А от більшість промислових підприємств, за винятком електроенергетики, як і раніше, перебувають у напівкустарному стані. Головним чином вони належать до видобувної промисловості, оскільки країна багата на деякі корисні копалини — залізну та свинцеву руду, срібло, шиферний сланець. Серед інших підприємств найбільш поширені тютюнові фабрики, які з місцевої сировини виготовляють високоякісні різноманітні тютюнові вироби, що користуються великим попитом далеко за межами країни.

Андорра-ла-В'єха з висоти пташиного польоту

Розвиткові туризму, безперечно, значною мірою сприяють чудові природні умови Андорри. Країна розташована у котловині, оточеній високими горами, найвищі з яких Кома-Педроса (2946 м) і Мамонтель (1775 м). Тут є багато мальовничих озер льодовикового походження. У центрі територію перетинають дві ріки — Вальра і Ордіно, які оточені гарними долинами. Значний перепад висот позначається на кліматі і рослинності. У горах значно холодніше: у січні температура знижується до -15°C , а опади, переважно у вигляді снігу, становлять 1200 мм на рік. У долинах тепліше: середня температура січня тут становить -2°C , а липня — $+20^{\circ}\text{C}$, кількість опадів зменшується до 400—500 мм. Рослинність Андорри дуже змінилась через втручання людини. Лише частина території вкрита ксерофітними (сухолюбними) заростями твердолистяного дуба. Вище ростуть буково-дубові ліси з каштанами. Але більшість території вкрита заростями з кущів барбарису, ожини, троянд або має багатий трав'яний покрив. Мабуть, через це країна одержала свою назву, адже мовою басків вона означає «пустище». Фауна теж значно побіднішала за останні роки. Дикі тварини — піренейська сарна ізард, піренейська хохуля, ведмідь, кабани, лиси, каталонські зайці — зустрічаються лише високо в горах. Але це не заважає андоррцям і досі займатися улюбленим мисливським промислом.

В Андоррі є чимало історичних пам'яток, що збереглися майже у первісному вигляді. До їх числа належать церкви Святого Арменголя (XI—XII ст.) і Святого Мігеля Енголастера (XII ст.), палац Каса де ла Валь, розташований у центрі столиці. Він має старовинну назву «Будинок долин». Тут з 1702 по 1978 рік збиралися керівники країни, і зараз він залишається резиденцією уряду. Палац був споруджений у 1508 р. і має помешкання дуже незвичайного планування — «Сундук із сімома замками» (Сет Паніс), що слугувало раніше сховищем державних таємниць. Зараз тут знаходиться державний архів давніх актів Андорри. Поряд з історичними будівлями підносяться сучасні висотні готелі, магазини, банківські офіси. Кожне маленьке містечко країни має свої цікаві пам'ятки: у відомому міжнародному центрі Аркалісі — це етнографічний музей Де Арені е Пландоліт, в Ескальдесі, відомому лікувальними мінеральними джерелами, — Музей російської матр'юшки, що налічує понад 200 експонатів.

Ватикан

Ватикан — особлива держава-місто, розташована на території Рима. Вона — найменша не тільки в Європі, а й у світі, оскільки її площа дорівнює лише 44 га. Ватикану також належать 13 будівель, що знаходяться поблизу Рима, зокрема собори Санта-Марія-Ма-

джоре, Сан-Джованні-ін-Латерано, Сан-Паоло, а також замок Кастель-Гандольфо — літня резиденція Папи Римського.

Ватикан — нащадок Папської області, яка існувала з 756 р., після того як франкський король Піпін Короткий подарував Папі Стефану II Рим і декілька провінцій Італії. До 1870 р. Папська область мала територію близько 16 тис. км² з населенням понад 3 млн чоловік. Але з 13 травня 1871 р. вона увійшла до складу Італійського королівства. У лютому 1929 р. між італійським урядом і главою римсько-католицької церкви була підписана так звана Ла-

теранська угода, відповідно до якої й засновано незалежну державу Ватикан у її сучасних межах. За

Умовний кордон, що відділяє Ватикан від Рима, становить приблизно 4,07 км і є найкоротшим у світі.

цією угодою італійський уряд взяв на себе зобов'язання щодо фінансової компенсації натомість втраченої території папської держави. Таким чином, щорічно з Італії до Ватикану перераховувалося 750 млн лір та 1 млрд лір у державних облігаціях. Нова угода між Італією і Ватиканом була підписана у лютому 1984 р. — вона надавала італійцям повну свободу вибору віросповідання.

За своїм державним устроєм Ватикан — абсолютна теократична монархія, тобто така форма правління, за якою вся політична влада належить духовництву. Главою держави і всієї римсько-католицької церкви є Папа, що обирається довічно. Йому нале-

Площа Св. Петра у Римі — вхід до Ватикану

жить уся законодавча, виконавча і судова влада в країні і церковна влада в католицькому світі в цілому. Роль уряду виконує комісія понтифіків (первосвящеників) на чолі з державним секретарем — усі вони призначаються Папою. З 22 жовтня 1978 р. Римським Папою Іоанном Павлом II уперше за останні 450 років був обраний не італієць. Ним став польський кардинал Кароль Войтила. Цей день вважається національним святом Ватикану.

Іоанн Павло II є найполітизованішим Папою за всю історію римсько-католицької церкви. Постійні подорожі по всьому світові зробили його значною політичною фігурою нашого часу. Його проповіді слухало понад 14 млн чоловік, зокрема, і в Україні, де він перебував у червні 2001 р. Головною метою діяльності Папи є збереження миру, загальнолюдських цінностей, примирення різних гілок християнської церкви.

дентним випадком в історії католицизму. Папа вільно володіє шістьма іноземними мовами, зокрема російською. Він відвідує всі виставки Ватикану, а деякі навіть відкриває.

За оцінками 2002 р., населення Ватикану складало 900 чоловік, які переважно є службовцями державних установ і всесвітньо відомих музеїв. Ватиканське громадянство мають близько 70 духовних осіб, 54 швейцарських гвардійці, що охороняють Ватикан і виконують церемоніальні функції, а також 159 папських жандармів, які стежать за порядком. Крім того, в установах Ватикану працює близько 2500 італійських громадян, половина з яких має духовний сан. За національним розподілом тут мешкають італійці і швейцарці. Державними мовами є італійська і латинська. Ватикан має свою грошову одиницю — ватиканську ліру, яка дорівнює італійській лірі. Власна ватиканська монета в основному призначена для нумізматів.

Світовий вплив Ватикану виходить за межі його території. За допомогою величезного апарату священнослужителів — більш ніж 400 священиків і понад 1 млн членів чернецьких орденів, католицьких організацій та благодійних товариств — держава суттєво впливає на політичне життя Італії та інших країн, населення яких сповідує католицизм (близько 900 млн). З цією ж метою широко використовуються засоби масової інформації: крім офіційної газети «Обсерваторе Романе», Ватикан видає понад 1 тисячу газет і журналів 50 мовами, а його радіостанція — одна з найпотужніших у світі. З 1996 р. країна підключилася до мережі Інтернет.

Іоанн Павло II — найосвіченіша людина світу. Він є автором багатьох наукових праць не лише з теології, а й етики, літератури. У Польщі видано декілька його поетичних збірок, а також автобіографію «Дар і таїнство», що стала безпреце-

Католицька держава володіє чималими капіталами і тісно пов'язана з великими італійськими і міжнародними банками. Вона одержує значні прибутки з капіталів, які вкладені у підприємства міжнародних корпорацій. Значна частина грошей надходить сюди у вигляді податків на церкву, пожертвувань, коштів від іноземного туризму і продажу поштових марок. Ватикан є також крупним земельним власником. Загальна вартість акцій та інших цінностей, зокрема золотого запасу держави, складає понад 13 млрд доларів.

Ватикан оточують міцні середньовічні стіни. Урочистим входом до нього слугує велетенська площа Святого Петра (340×240 м), створена у XVII ст. видатним італійським скульптором та архітектором Джованні Берніні. Вона прикрашена 284 колонами і 140 ста-

---

Купол собору, спроектований Мікеланджело, називають не інакше, як «поетичною гармонією нескінченності». Гігантське сіро-голубе склепіння не володарює в небі, а зливаючись з ним, нібито виглядає частиною небозводу. Усе, що є чистого і піднесеного в людських думках, єднається тут з молитвами і благочестивими надіями християнського світу.

туями святих. Площа спроектована таким чином, що, якщо стати рівно в центрі, можна побачити вражаючий ряд колонади, а зробивши декілька кроків убік, — з-за кожної колони розгледіти ще три. На площі розта-

шований собор Святого Петра — найбільший храм християнського світу. Його довжина дорівнює 211 м, висота — 189 м, а висота купола усередині собору — 119 м. Історія його зведення почалася ще з 324 р., коли перший християнський імператор Константин Великий вирішив побудувати храм на місці, де було поховано святого Петра, закатованого в цирку Нерона. З того часу собор зазнавав численних перебудов і доповнень, аж до 1506 р., коли архітектору Браманте доручили його повну реконструкцію. Разом з ним у ній брали участь такі видатні італійські митці, як Рафаель, Перуцці, Сангалло і, нарешті, Мікеланджело. Взявши за основу проект Браманте, той задумав побудувати величезну базиліку за формою грецького хреста з ефектним подвійним куполом. Але за наказом Папи Павла V у 1606 р. грецький хрест був замінений на латинський з додаванням до плану Мікеланджело двох ніш і фасаду. З 1629 р. храм було прикрашено скульптурними творіннями Берніні. В цілому робота над проектом зайняла 120 років. За цей час над ним працювали 10 архітекторів, а рішення про його затвердження приймало 20 пап.

Поблизу собору розташована Сікстинська капела, побудована архітектором Джованні де Дольчі (1475—1483). Вона теж відома завдяки творінням Мікеланджело — фрескам «Сцени Творіння»

(1508—1512) і «Страшний суд» (1535—1541), а також роботам Перуджино, Ботічеллі, Гірландайо та інших майстрів живопису.

У північній частині Ватикану знаходиться величезний ансамбль Ватиканського, або Папського палацу (XV—XVI ст.). Він складається з понад 100 кімнат, декількох каплиць і музеїв, папської бібліотеки, що має одну з найбільших у світі колекцій рукописів та автографів і обслуговує церковні організації та наукові кола. Папські кімнати оздоблені видатним митцем епохи Відродження Рафаелем. Особливою вишуканістю та пишністю відзначаються палаци Бельведер та Сан-Дамазо, що також прикрашені фресками Рафаеля. Комплекс палаців Ватикану вважається найбільшим у світі зібранням художніх цінностей: тут зберігаються тисячі взірців античної та середньовічної скульптури, живопису, колекції давніх документів, географічних карт тощо. Серед музеїв і галерей Ватикану особливо визначними є Музей єгипетського мистецтва, Музей етруського мистецтва, Музей К'яромонті, Музей Латеранського палацу та інші. У ватиканських садах розташована Ватиканська пінакотека, у 15 залах якої зібрані унікальні витвори італійського живопису XI—XVII століть. Усі ці скарби та історичні пам'ятники привертають до себе увагу як багатьох віруючих, так і туристів. Мільйони прочан щороку здійснюють паломництва до Ватикану. Особливо багато їх тоді, коли раз у 25 років Папа Римський відкриває в соборі Святого Петра Священні Врата і всі, хто проходить крізь них, одержують відпущення гріхів і Господнє благословення.

Гібралтар

У сучасному світі залишилося не так уже й багато колоній. Однією з них є Гібралтар — єдине колоніальне володіння у Європі.

Ця країна-місто розташована на вузькому півострові між Середземним морем і затокою Альхесірас. Вона межує з Іспанією і має площу 5,8 км². Значну частину цієї території займає Гібралтарська скеля заввишки 426 м.

До початку VIII ст. в районі Гібралтару не було постійних поселень. І лише у 711 р. маври (берберські племена з північно-за-

---

Гібралтарська скеля була відома ще у глибоку давнину під назвою Калпа. Її, разом з горою Муса (Абіла), що знаходиться на африканському березі Гібралтарської протоки, вважали двома Геркулесовими стовпами, далі яких довгий час не наважувалися запливати мореплавці Давньої Греції і Риму.

хідного узбережжя Африки), що вдерлися до Іспанії, заснували біля підніжжя скелі фортецю, яку назвали Джебель-ат-Тарік. Мабуть, звідси і пішла назва Джібралтар, яка згодом перетворилася на су-

Порт Гібралтару

часну. У 1462 р. фортецю захопили іспанці. Але під час англо-іспанської війни у 1704 р. вона дісталася англійцям, що було закріплено Утрехтським миром 1713 року.

Британці перетворили Гібралтар на головну фортецю, що контролювала прохід із Середземного моря в Атлантику. Значення її особливо зросло з прориттям у 1869 р. Суецького каналу. Іспанія неодноразово намагалася повернути собі цю територію, але всі спроби виявилися марними. У 1967 р. вона закрила кордон із Гібралтаром, позбавивши його притоку значної кількості робочої сили, телефонного та телеграфного зв'язку. Проте Велика Британія вжила відповідних заходів: висадила тут свої війська, надала економічну допомогу колонії. Поступово деякі обмеження на кордоні були зняті.

За конституцією 1969 р. Гібралтар є домініоном Великої Британії, тобто колонією із самоврядуванням. Ним керує губернатор, якого призначає англійська королева. Йому належить законодавча влада, а виконавча

У Гібралтарі майже немає вільної території під забудову, не кажучи вже про сільськогосподарські угіддя. Проте тут все ж залишився маленький куточок дикої природи. У верхній частині скелі охороняється колонія мавп, що живуть на волі.

здійснюється місцевим урядом. Велика Британія несе відповідальність за зовнішню політику, оборону і внутрішню безпеку домініону.

Чисельність населення Гібралтару, без урахування персоналу британських військових баз, складає 31 тис. чоловік. Корінні гібралтарці — переважно нащадки іспанців і арабів. Мешкає тут і чимало італійців, марокканців, індійців, англійців. Офіційною мовою є англійська.

Економіка країни визначається потребами військово-морської та військово-повітряної баз і порту, що знаходиться на перехресті найважливіших шляхів із Середземного моря в Атлантику та з Європи в Африку: щороку сюди заходить близько 3000 суден із різних країн. Останнім часом тут швидкого розвитку набуває туризм. Країна-місто має чимале портове господарство, доки, склади, підприємства харчової та швейної промисловості.

Статус відкритого порту, що має Гібралтар, сприяє жвавій торгівлі. Нижня частина міста зайнята торговими вулицями з численними магазинами, а верхня — забудована готелями, котеджами, ресторанами і казино. В його архітектурі знайшли відображення різні стилі: іспанський, мавританський і сучасний. На вузьких вулицях Гібралтару можна почути мови народів майже усього світу, проте передусім відчувається його близькість до Іспанії.

Ліхтенштейн

Іноді жартома кажуть, що в цю міні-державу, розташовану між Австрією і Швейцарією, можна потрапити помилково, звернувши не в той бік на роздоріжжі. І дійсно, ніякого кордону в звичайному розумінні цього слова у неї нема. Щоб опинитися в Князівстві Ліхтенштейн, досить лише перетнути міст через Рейн біля швейцарського міста Букс. На іншому березі ріки встановлено жердину з блакитно-червоним прапором цієї країни. Ніякої прикордонної варті тут немає, до речі, як і армії — миролюбні ліхтенштейнці ні з ким і ніколи не воювали, дотримуючись нейтралітету. Проте маленьке князівство — справжня незалежна держава, що має власний парламент з 15 депутатів, уряд, політичні партії (їх тут аж чотири!) і досить розвинену економіку. Воно входить до ЄС, а з 1990 р. є членом ООН.

За державним устроєм Ліхтенштейн — конституційна монархія. Жоден закон, прийнятий парламентом, не може набути сили, доки його не підпише князь. Ним же призначається і голова уряду. Княжий дім Ліхтенштейнів править державою ще з 1719 р., відколи його володіння Вадуц і Шелленберг були об'єднані у князівство Ліхтенштейн і зазнали васальної залежності від Священної Римської імперії. Потім на короткий час держава потрапила під владу Наполеона, а з середини XIX ст. приєдналася до Австро-Угорської імперії. Після її розпаду в 1918 р. Ліхтенштейн розірвав узи, що пов'язували його з Австрією, і в 1921—1923 рр. підписав

поштову і фінансово-митну унію зі Швейцарією, яка тривалий час представляла князівство у всіх міжнародних організаціях. З 1989 р. цією маленькою державою править князь Ганс Адам II фон Ліхтенштейн.

За своїми розмірами — 160 км² — площа країни у 2,6 раза менша за територію Відня, столиці сусідньої Австрії. Тут мешкає 32,2 тис. чоловік, головним чином австрійці, швейцарці та німці. Густота населення дорівнює приблизно 210 чоловік на 1 км². Державною мовою вважається німецька, а грошовою одиницею — євро.

Ліхтенштейн — переважно гірська країна: майже три чверті її території займають відроги Австрійських Альп. Але більшість населення мешкає у рівнинному районі, біля узбережжя Рейну. Клімат країни в цілому м'який: тут чимало сонячних днів, але для низинної частини характерний постійний легкий туман. Температура рідко знижується до нуля і становить у середньому +18° С, хоча й трапляються спекотні дні, коли термометр показує +30° С. А от у горах взимку іноді буває до -15° С. Середньорічна кількість опадів 700 мм у долині збільшується до 1200 мм у горах.

На рівнині і розлогих схилах Альп серед рослинного світу переважають культурні ландшафти. І лише з 800 до 1800 м заввишки залишилася смуга букових, дубових та смерекових лісів. Вище вона змінюється строкатим килимом субальпійських і альпійських луків. Тільки тут ще зустрічаються дикі тварини: гірські цапи, сарни та косулі.

Замок Гутенберг поблизу Бальцерса

У маленькому Ліхтенштейні багато унікальних підприємств. Серед них фабрика, де виготовляються штучні фарфорові зуби та зубні протези. До послуг цього незвичайного підприємства звертаються навіть зірки кіноекрана.

Країна майже не має власних природних ресурсів, за винятком гідроенергії: на двох гірських притоках Рейну збудовані ГЕС, що повністю забезпечують

князівство електроенергією. Сировину та паливо Ліхтенштейну доводиться завозити з-за кордону. Через це країна довгий час була однією з найбідніших у долині Рейну. Та з 50-х років минулого століття становище почало змінюватися на краще. Цьому сприяв розвиток у країні різних галузей промисловості. Тепер тут виготовляються вимірювальні прилади високої точності, обладнання для космічної техніки, мініатюрні лічильно-вимірювальні пристрої, які експортуються до багатьох країн світу. Найбільш значними підприємствами є завод пресових і штампованих виробів в Ешені і машинобудівний завод у Бальцерсі, який виготовляє потужні вакуумні насоси, обладнання для потреб ядерної фізики тощо. Широко відомі і заводи точного машинобудування у Вадуці, лічильних машин у Маурені.

Гордістю Ліхтенштейну вважаються не лише виноградники, а й сади. Тут росте понад 30 тис. яблунь, що дають запашні, соковиті плоди, з яких роблять приємний у літню спеку сидр.

Провідною галуззю сільського господарства є молочне тваринництво, для якого використовуються альпійські пасовиська, що

займають близько половини земель країни. Ще на початку травня пастухи відганяють туди близько 5 тис. корів високоудійної коричневої швицької породи. Там вони проводять усе літо. 15 вересня — особливий день у житті маленької країни: відтоді череди починають спускатися з гір. Попереду йдуть старші пастухи у зелених сукняних куртках, коротких шкіряних штанах і тірольських капелюхах. Під звуки дудок і губних гармошок за ними поважно виступає «королева» — корова, яка дала за літо найбільше молока. Її роги прикрашені блискучою фольгою та уквітчані стрічками. Таким же святом вважається і початок збору винограду. У цей день повсюдно в церквах б'ють у дзвони, а винороби виходять на свої ділянки у старовинних ошатних костюмах.

Та чи не найбільший прибуток країна має від туризму: щороку її відвідують понад 100 тис. чоловік. Особливо зросла кількість туристів останнім часом. Справа в тому, що після відкриття 700-метрового Тризенберзького тунелю тут з'явилася можливість відвідувати високі гірські райони Ліхтенштейну, де багато сонячних днів і чудове чисте повітря. До послуг туристів відкрито чимало альпій-

Над Вадуцом, на крутій скелі гори Три Сестри, мов гніздо ластівки, висить старовинний княжий замок IX ст. з готичною каплицею. Зовні похмурий, приземкуватий, позбавлений будь-яких архітектурних прикрас, він вражає своїм внутрішнім оздобленням і розкошами. Тут можна побачити середньовічну рицарську зброю, предмети побуту, мистецтва. Розміщена в його залах картинна галерея — одна з найбагатших у Європі.

ських баз і таборів. Проте гості країни передусім поспішають на пошти, щоб придбати ліхтенштейнські марки, які дуже високо ціняться філателістами. Продаж їх становить 10% від усіх надходжень до бюджету князівства.

Є в Ліхтенштейні ще один «невидимий розряд» прибутків: податки з обороту тих іноземних фірм і банків, які мають тут свої відділення. Справа в тому, що, намагаючись ухилитися від значного оподаткування в своїх країнах, чимало іноземних компаній (понад 25 тисяч) реєструються в маленькому князівстві, де податки не дуже високі. Три ліхтенштейнські банки, які за прикладом швейцарських мають номерні рахунки і зберігають банківську таємницю, розпоряджаються понад 100 млн франків. Вони ведуть операції далеко за межами князівства і відіграють велику роль у залученні до нього іноземних капіталів.

Взагалі Ліхтенштейн справляє враження музею просто неба, який захоплює відвідувачів своїми «пасторальними ландшафтами» і пам'ятками минувшини. Більшість з них знаходиться в столиці країни — Вадуці, де мешкає понад 5 тис. чоловік. Тут у старовинних будинках із білого каменю розміщується чимало цікавих музеїв: Державний музей, де зберігаються багаті зібрання картин Ван Дейка, Брейгеля, Шардена, Рібери, французьких гобеленів та інших предметів мистецтва, що належали одному з князів Ліхтенштейну; Поштовий музей, експозиції якого розповідають про історію виникнення марок тощо.

Люксембург

На географічній карті Герцогство Люксембург виглядає як крихітний трикутник на північному заході Європи, між Францією, Німеччиною та Бельгією. Його площа дорівнює лише 2,6 тис. км², на якій мешкає 437 тис. чоловік. Таким чином, густина населення тут дорівнює 158,8 чоловік на 1 км².

За державним устроєм Люксембург — конституційна монархія, яку очолює великий герцог Люксембурзький. Він має широкі повноваження: право законодавчої ініціативи, утвердження і обнародування законів, укладення міжнародних угод. При герцогу діє Державна рада — вищий конституційний орган країни. Проте

герцогська влада обмежена палатою депутатів (парламентом) у складі 59 чоловік, які обираються терміном на 5 років. Виконавча влада здійснюється урядом, який призначається главою держави.

Історія Люксембургу — однієї з найстаріших держав Європи — мала багато бурхливих сторінок. Почалася вона ще у 963 р., коли один з прибічників франкських королів граф Зигфрід збудував на місці сучасної столиці Люксембургу фортецю, що стала найміцнішим укріпленням на теренах Європи. Знаходячись на роздоріжжі важливих шляхів у межиріччі Мозелю і Маасу, біля підніжжя Арденнських гір, країна завжди розглядалася сусідніми державами як важлива економічна і стратегічна територія. Приміром, французькі війська вважали її «воротами до Парижа та Лотарингії». Через те Люксембург неодноразово ставав місцем суперечок між більш могутніми сусідами. Понад п'ять століть країна належала давнім римлянам, близько двох століть — іспанцям, потім — французам і австрійцям. За цей час лише місто Люксембург, переходячи з рук у руки, більше 20 разів зазнавало значного руйнування. Нарешті на Віденському конгресі 1814—1815 рр. країна була проголошена незалежним Великим герцогством, яке увійшло до Германського союзу під керівництвом нідерландського короля. Остаточні кордони Люксембургу, які залишилися майже незмінними й досі, були встановлені бельгійсько-нідерландською угодою 1839 р. Після розпаду Германського союзу у 1867 р. країна

Багато вулиць столиці — міста Люксембург — пролягають через мости над річкою Альзет

була проголошена «довічно нейтральною». Але ця «довічність» тривала лише кілька десятиліть. Після окупації, якої зазнало герцогство під час двох світових війн, з його конституції було вилучено положення про нейтральність, і з 1949 р. воно вступило до НАТО. Люксембург є також учасником багатьох міжнародних організацій: ООН (з 1945 р.), ЄС (з 1957 р.), Бенілюксу (союзу з Бельгією і Нідерландами — з 1960 р.) тощо.

Історичне минуле країни певною мірою позначилося на національному складі її населення: тут мешкає 63% люксембуржців, 15% португальців, 5% італійців, чимало французів, німців та бельгійців. Офіційними мовами вважаються французька та німецька, але в побуті частіше вживається люксембурзька — льотцембургеш (суміш нижньонімецького діалекту з французькою). Самі ж люксембуржці не вважають себе ні німцями, ні французами, дбайливо зберігаючи свою національну самобутність. Недарма на фронті столичної ратуші вони викарбували напис: «Ми хочемо залишитися тими, хто ми є».

Природні умови країни відзначаються надзвичайною красою ландшафтів. Більша частина її території знаходиться на узвишші заввишки 300—500 м над рівнем моря. Північ Люксембургу має мозаїчний рельєф: тут є і лісисті межирічні пасма, де на урвищах височать старовинні рицарські замки, і хвилясті передгір'я, і річкові долини. А мальовничий гірський район поблизу міста Ехтернах називають навіть «маленькою Швейцарією». Південна частина — Гутланд (що в перекладі означає «добра земля») — більш рівнинна. Тут знаходяться чималі поклади залізної руди, горючих сланців, гіпсу і мінеральні джерела з лікувальними властивостями.

Клімат Люксембургу помірний, що переходить від морського до континентального. Середня температура січня від 0° до —2° С, липня — +17° С. Тому взимку тут досить тепло, а влітку ніколи

Сади — невід'ємна частина ландшафту Люксембургу. Взагалі плодові дерева тут можна зустріти повсюди: і понад дорогами, і на вулицях, і у міських скверах, і біля старовинних мурів фортець та замків, і на схилах пагорбів. Однією з найдавніших місцевих культур є виноград, який переважно вирощують у долині Мозелю. Але предметом особливої турботи є культивування квітів, чим відзначається долина ріки Альзет. Навколо столиці країни — суцільні квітники, у більшості розарії, які створюють єдине кільце — так званий «Тюненський пояс».

немає спеки. Проте ясних сонячних днів небагато — кількість опадів становить 700—850 мм на рік. Країна відрізняється густою річковою мережею, яка утворена головним чином рікою Мозель та її притоками.

У порівнянні з іншими країнами Люксембург вражає незіпсованістю своєї природи.

До кінця XIX ст. країна була переважно аграрною, відсталою в економічному відношенні. Та відкриття у 1878 р. англійським металургом Сідні Джилкрістом Томасом засобів одержання чавуну з фосфоритної руди та виплавки з нього сталі (томасівський процес) дозволили використати повною мірою головну сировину країни. До того ж томасшлак, що утворюється при цьому, виявився чудовим добривом і забезпечив зростання продуктивності сільського господарства.

У порівнянні з країнами, що виходять з Люксембургу, то його впевнено можна назвати зеленою країною. У природному середовищі тут збереглося й чимало диких тварин: білок, косуль, сарн, кабанів.

На відміну від інших маленьких європейських країн, Люксембург — високоіндустріальна держава. Причому майже вся її промислова продукція експортується. Найбільшого розвитку тут набула чорна металургія: країна займає одне з провідних місць у світі з виплавки чавуну та сталі, випереджаючи за цим показником на душу населення навіть такі «металеві» держави, як Бельгія, Німеччина, США і Франція. Метал — основа добробуту Люксембургу, що дає 70% прибутків від усього експорту.

Останнім часом поряд з металургією все більшого розвитку набувають хімічна промисловість, гідроенергетика, виробництво цементу, фаянсового посуду і керамічної плитки. Значним попитом користуються люксембурзькі вина (мозельські), сидр, кірш та пиво. У сільському господарстві переважає м'ясо-молочне тваринництво. Країна має добре розгалужені системи автомобільного та залізничного транспорту, а також зв'язку: саме тут найбільше у світі число власників мобільних телефонів — 87,2 на 100 чоловік.

Проте чи не найбільші прибутки ця маленька держава, як і Ліхтенштейн або Монако, одержує завдяки банківській системі. Останнім часом вона перетворилася на великий міжнародний центр фінансової діяльності, відзначаючись дуже високою концентрацією міжнародних банків і

Неабияким показником ваги Люксембургу на світовій арені є те, що саме тут знаходяться головні міжнародні установи: Європейський Парламент, Європейський інвестиційний банк та судові органи ЄЕС. Вони розташовані в столиці країни у хмарочосі на американський зразок, що носить гучну назву «Європейський центр».

Більше третини території тут і зараз займають лісові масиви з бука і дуба. Недарма країна наприкінці XVIII — на початку XIX ст. входила до складу Франції під назвою «лісовий департамент», або Форе. Якщо до цього додати чималу кількість парків і садів, що існують на те-

риторії тут і зараз займають лісові масиви з бука і дуба. Недарма країна наприкінці XVIII — на початку XIX ст. входила до складу Франції під назвою «лісовий департамент», або Форе. Якщо до цього додати чималу кількість парків і садів, що існують на те-

отримуючи значні кошти від реєстрації на пільгових умовах іноземних компаній та від продажу цінних паперів. Через це Люксембург, за статистикою, вважається зараз най-

багатшою країною Європи, де на одного мешканця припадає 45 330 доларів на рік. Грошовою одиницею тут, як і в багатьох європейських державах, з 2002 р. слугує євро.

Щороку до Люксембургу приїздить численна армія туристів. Тут є де відпочити і на що подивитись. Насамперед гостей країни цікавить столиця — місто Люксембург, де мешкає майже чверть населення країни — 120 тис. чоловік. Воно розташоване серед високих пагорбів, у вузькій долині ріки Альзет. Його територія умовно поділяється на дві частини: Верхнє місто, де зосереджені старовинні будівлі та культурні центри, і Нижнє місто — осередок ділового життя країни. Серед найцікавіших архітектурних пам'яток — руїни римської сторожової башти, скельна каплиця Сен-Кирен (VI та XV ст.), готичний собор Сен-Мішель (1519 р.), Герцогський палац, побудований у мавританському стилі (1556—1572 рр.), Кафедральний собор Нотр-Дам (1613—1621 рр.) тощо.

Люксембург є місцем проведення різноманітних фестивалів та гомінких свят. У лютому тут відбувається фестиваль Бургзонндег і яскравий карнавал. Квітень та травень відзначаються Святом перших квітів, Днем святого Вілліброрда і католицьким фестивалем Октав. Але чи не найбільші урочистості відбуваються 23 червня, на День незалежності держави. А після нього починаються тривалі винні свята, які особливо до вподоби як люксембуржцям, так і гостям країни.

Мальта

З численних пароплавів, що проходять жвавими середземноморськими шляхами між берегами Південної Італії і Північної Африки, ще здалеку можна побачити смужки суходолу, над якими клубочаться хмаринки. Це Мальта — маленька країна, розташована на п'яти островах у центральній частині Середземного моря. Довжина Мальтійського архіпелагу дорівнює 50 км, а ширина — 10—17 км. Загальна площа країни — 316 км². За даними 2000 р., тут мешкає 392 тис. чоловік, а густота населення становить 1139 чоловік на км². Це найвищий показник у Європі після Монако.

Мальта знаходиться в одній з найдавніших областей зародження людської цивілізації. Перші сліди поселень тут відносять до IV тис. до н. е. У XIII ст. до н. е. на Мальті виникли колонії фінікійців. Від них походить назва

Більш ніж двохсотлітнє арабське панування дуже вплинуло на життя і культуру населення Мальти. Один з арабських діалектів став основою сучасної мальтійської мови, хоча в ній багато елементів, запозичених з інших мов, зокрема італійської. Так, назви місяців тут італійські, а днів тижня — арабські. За основу писемності взяли латинський алфавіт.

У 1565 р. близько 9 тис. рицарів Мальтійського ордену на чолі з Великим магістром Жаном де Ла Валлеттою у кривавій битві перемогли 40-тисячну турецьку армію Сулеймана Пишного. Після цього було вирішено створити добре укріплене місто, яке згодом стало політичною, економічною і культурною столицею держави. Великий магістр особисто поклав 28 березня 1566 р. перший камінь у новобудову, яка була названа на його честь Валлеттою. Місто будувалося за всіма правилами і нормами архітектури. Були споруджені спеціальні системи для відводу стічних вод і видалення сміття, планування вулиць здійснювалося таким чином, щоб морський бриз міг скрізь очищати повітря і створювати ефект кондиціювання. Архітектурний вигляд Валлетти залишився майже незмінним і зараз. Тут немає жодного сучасного хмарочоса, хоча кількість населення міста невинно зростає (22 тис. мешканців), а міська агломерація складає понад 180 тис. чоловік.

ордену. У XVI ст. архіпелаг неодноразово потерпав від нападів турок, але захопити його їм не вдалося.

У 1795 р. десант наполеонівських військ з кораблів, які зайшли у бухту Мальти нібито для ремонту, захопив острів. Мальтійський орден звернувся по допомогу до російського імператора Павла I. Той взяв його під своє заступництво і навіть одержав звання гросмейстера ордену. Але невдовзі Мальту захопила Велика Британія, і панування англійців тривало тут аж до 1964 р., коли держава все ж таки домоглася незалежності.

Під час Другої світової війни мальтійці мужньо відбивали напади гітлерівської авіації та морських сил. Місто Валлетта зазнало серйозного руйнування. Але стійкість мальтійців була гідно визнана: державу нагородили хрестом Георга — високою нагородою Британської Співдружності Націй.

якого обирає однопалатний парламент. У міжнародній політиці вона дотримується принципу нейтралітету та недоторканності. У 1979 р. з країни були остаточно виведені британські військові

найбільшого острова архіпелагу: фінікійською мовою слово «мелет» означало «зручна гавань». Пізніше острів захопили греки, а з VI ст. до н. е. він був володінням Карфагену. У 218 р. до н. е. на Мальті з'явилися римляни, і архіпелаг почали використовувати для відпочинку римської знаті. З 385 до 870 р. ця територія знаходилася під владою Візантії, а до 1091 р. нею володіли араби. Потім її надовго захопили нормани.

У 1530 р. на острів Мальта висадилися рицарі ордену іоаннітів, який пізніше одержав назву Мальтійського

31 грудня 1974 р. Мальта була проголошена республікою на чолі з президентом,

підрозділи. Держава має свою валюту — мальтійську ліру, що дорівнює 100 центам.

Природний регіон, у якому знаходиться Мальта, характерний субтропічним кліматом і рослинністю. Влітку тут жарко і сухо, взимку теж доволі тепло, хоча бувають часті дощі і сильні вітри. Проте кількість опадів становить лише 500 мм на рік. Через це та через відсутність постійних річок мальтійцям дуже бракує прісної води. Для потреб населення її навіть везуть сюди з острова Сицилія. А от для розвитку сільського господарства не вистачає ані води, ані землі. Працелюбні мальтійці відвойовують у кам'янистого ґрунту кожний придатний для землеробства шматочок землі. Усі лани і городи тут старанно захищаються кам'яними загородами — так борються селяни з ерозією ґрунтів і затримують у них вологу. Іноді землю на лани приносять здалеку в кошиках. Розповідають, що у давнину через недостатність ґрунту мальтійці навіть брали мито з іноземних кораблів... землею. Але всі ці природні перешкоди не заважають їм знімати два-три врожаї на рік. Особливо шанується тут картопля. Мальтійці пишаються якістю місцевих сортів: «У нашої картоплі навіть шкуринка смачна».

Окрім культурних рослин, у дикій природі зустрічаються лише гаї твердолистяного дуба, кактуси та низенькі сухолюбні чагарники. Такий же небагатий і тваринний світ Мальти. Лише у прибережних водах тут водяться тунець, кефаль, скумбрія, сардина, різ-

Мальтійське узбережжя

На Мальті росте чимало видів рослин, що використовуються в парфумерії: лавр, шавлія, ромашка тощо. У Середньовіччя тут широко застосовували кровоспинний засіб, який виготовлявся з місцевого, так званого мальтійського, гриба.

на південь від архіпелагу зустрічається навіть рідкісний середземноморський тюлень-монах, занесений до Червоної книги.

Країна небагата й на мінеральні ресурси. Тут є тільки значні запаси будівельного вапняку. Тому мальтійці нерідко жартують: «У нас багато лише моря, сонця... і каміння». Серед промислових підприємств найбільшими є ті, що обслуговують судноплавство. Серед них — мальтійські доки, де ремонтують кораблі понад 70 країн світу. Тут працює більш ніж 5 тис. робітників. Певний розвиток мають автоскладальні підприємства, усі галузі легкої промисловості. Більшість населення країни займається обслуговуванням туристів, адже сюди щороку приїздить на відпочинок 1 млн чоловік (це майже у 2,5 раза перевищує кількість самих мешканців Мальти). Туризм також сприяє розвитку торгівлі та кустарних промислів: виробленню мережива, виготовленню філігранних виробів, плетінню з соломи, домашньому ткацтву.

Увагу туристів привертають і чудові архітектурні пам'ятки країни. Особливо багато їх збереглося у Валлетті: форти Сант-Ельмо та Сант-Анджело (XVI ст.), церкви Сан-Джованні (1573—1575) та Іль Джезу (XVI ст.), палац Великого магістра (1570—1580) та багато інших. Тут міститься чимало музеїв, серед яких Національний музей археології, Військовий музей, Музей образотворчого мистецтва Мальти. У Валлетті знаходиться і єдиний у країні університет, заснований у 1769 р., який одержав світове визнання за якість викладання медичних наук.

Музеєм просто неба вважається і колишня столиця Мальти — Медина. Це тихе містечко зі стародавніми будинками в арабському стилі, часто без вікон на вулицю. Поряд з ним знаходиться інше місто — Рабат, відоме своїм старовинним собором. Акведук (тобто старовинний водопровід), прокладений у давнину від Рабата до Валлетти, діє й досі. Однією з найцікавіших пам'яток є підземний храм, висічений у вапняках, що знаходиться у місті Паола, поблизу столиці.

Монако

Князівство Монако більше відоме у світі як Лазурний берег, що простягнувся вузькою смужкою вздовж Середземного моря, з усіх боків оточений Францією. Ця країна багата на сонце, сла-

номанітні молюски, і частина населення країни займається рибальством, головним чином виловом тунця. Поблизу узбережжя можна побачити і дельфінів, а

вистить теплим морем протягом усього року і чудовою природою. Вона вважається одним із фешенебельних курортів світу, справжнім «гральним раєм», заповідником всіляких розваг.

Оскільки Приморські Альпи захищають Монако від холодних атлантичних вітрів, взимку тут досить тепло: середня температура січня дорівнює $+8^{\circ}\text{C}$. Літню спеку пом'якшують постійні морські бризи, завдяки чому температура липня не перевищує $+22^{\circ}\text{C}$. Кількість сонячних днів тут сягає до 300 на рік, хоча й опадів, особливо восени, буває чимало — 1300 мм.

У Монако можна побачити майже усе багатство середземноморської рослинності. Гірські схили вкриті вічнозеленими заростями з коркового, кам'яного та кермесового дуба, колючого дрокку, карликової пальми, пінії, чорної та алеппської сосни, маслини, самшиту, смокви, атласського кедрового тощо. Багато тут і чагарників та ксерофітних (сухолюбних) трав — розмарину, держидерева, чебрецю, великоплідного сунічника, ладаноносного чисту, мирта, червоного ялівцю та інших рослин, що утворюють густий маквіс. До цього рослинного розмаїття монакці додали чимало культурних видів. Майже п'ята частина території князівства відведена під сади і парки. Тут вирощуються оливи, смокви, гранати, мигдаль, фісташки, хурма, банани, помаранчі, цитрини, мандарини, японська мушмула, каліфорнійський лавр, алое, агаві, кактуси і завезені з Австралії евкалипти.

На відміну від флори, монакська фауна не така багата. У дикій природі водяться лише дрібні гризуни, їжаки, землерийки, летючі миші, зокрема середземноморський нетопир. А от різних птахів доволі багато: гірська славка, городня вівсянка, морський пересмішник, рибалочка, жайворонок, дрізд тощо. Серед плазу-

---

На території Монако на майже сторчових схилах скелі з дивною назвою «Собача голова» розмістився чудовий Екзотичний сад, площа якого становить 1,3 га. Тут на спеціально завезеному ґрунті висаджено понад тисячу видів тропічних рослин: пальм, магнолій, олеандрів, кофейних та оливкових дерев тощо. Але головною прикрасою саду є кактуси. Яких тут тільки нема! І повзучі, і спрямовані догори, мов щогли кораблів, і такі, що обвивають стовпи, наче змії. Та найцікавіші з них, звичайно, ехінокактуси — великі «пуфи» з твердими голками. У вісімдесят років вони досягають трьох метрів у діаметрі і чотирьохсот кілограмів ваги.

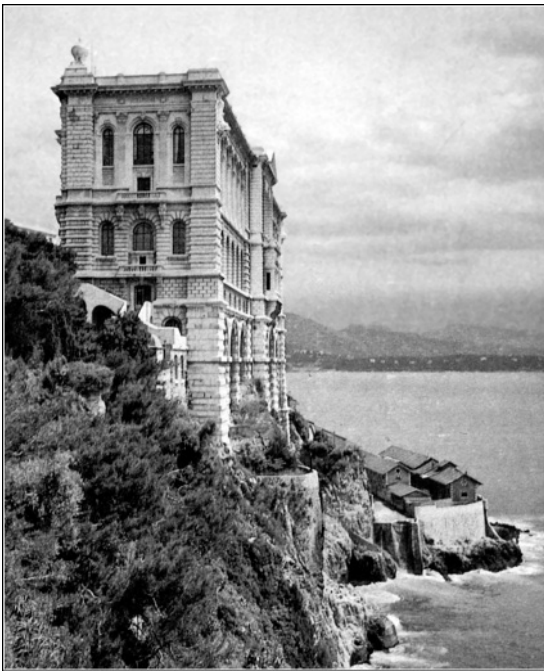
нів чимало різного роду ящірок, вужів, змії, а серед земноводних розповсюджені деревна і зелена жабки. Є тут і безліч комах, особливо чудових метеликів. А в прибережній зоні Середземного моря водиться багато видів промислової риби: сардин, анчоусів, камбали, макрелі, кефалі, зубатки, а також молюски — лангусти, мідії та інші.

За своєю площею — 1,95 км² — князівство випереджає лише Ватикан. Воно складається з трьох міст — Монако, Монте-Карло і Кондамін, що майже зливаються одне з одним. Тут мешкає 33 тис. чоловік, таким чином, густота населення в країні є найбільшою у світі — 16 923 чоловіки на 1 км².

Монако — конституційна монархія, законодавча влада в якій належить князю (з 1949 р. країною править Реньє III) та Національній раді (парламенту). Виконавчу владу здійснює Урядова рада, яку очолює державний міністр (за традицією — громадянин Франції). Князівство має своїх дипломатичних і консульських представників у 45 країнах світу, в інших його інтереси відстоює Франція. Воно входить до ЮНЕСКО, ВООЗ та інших міжнародних організацій, з 1993 р. є членом ООН.

Сучасне Монако — маленька миролюбна країна. Але так було не завжди. Монакська історія багата на воєнні події. У X—I ст. до н. е. на теренах сучасного Монако існували спочатку фінікійська, а потім грецька колонії. У I ст. до н. е. ця територія підпала під владу Римської імперії. Потім сюди прийшли араби, а в першій половині XI ст. з'явилися генуезці. У 1215 р. вони збудували на місці сучасної монакської столиці фортецю, яка неодноразово зазнавала облоги та нападу ворогів, змінюючи своїх володарів. Лише у XV ст. Монако здобуло визнання як самостійне князівство під протекторатом Генуї. Тут остаточно встановилася влада генуезького роду Грімальді, що править і досі. Але й після того якийсь час князівством володіла іспанська монархія, та невдовзі монакці вигнали іспанців, і з 1641 р. князівство перейшло під протекторат Франції. За часів правління князя Альберта I, у 1911 р. в державі було прийнято першу конституцію. З 1963 р. між Францією та Монако діє конвенція про пільгове стягнення прибуткового податку, за якою від сплати податків звільняються лише місцеві мешканці князівства — монегаски, французи, що проживають у країні більше п'яти років, та іноземні компанії з часткою монакського капіталу понад 25%. Це привело до значного притоку в державу іноземних капіталовкладень і стало одним з основних джерел її процвітання.

Велику роль у поліпшенні економічного добробуту Монако відіграють туризм та гральний бізнес. Перший гральний будинок було відкрито у Монте-Карло ще в 1861 р. Пізніше тут побудували розкішний Палац казино. Після того як у 1868 р. Монако об'єднала з Францією залізниця, сюди почали з'їжджатися багаті туристи, яких приваблювали розкішні монакські готелі (вже на початку XIX ст. їх було понад 70), ресторани, купальні, казино. Зараз їх кількість дещо зменшилася, та все одно щороку маленька країна приймає близько 1 млн гостей. З 1885 р. тут, як і в Ліхтенштейні,

Океанографічний музей Монако

Всесвітньою славою користується Океанографічний музей Монако. Ця двоповерхова будівля розташована на скелястій кручі біля самого моря. Її фасад прикрашений восьмиметровими білими колонами, між якими написані назви кораблів, що увійшли в історію дослідження морів та океанів. Музей було засновано в 1899 р. князем Альбертом I — великим аматором океанографії. Завдяки йому монахські океанографи з 1885 р. постійно вивчали Світовий океан. Ними була складена перша карта океанських глибин, яка й досі не втратила свого наукового значення. Музей завжди був і залишається значним науковим центром, де працювало багато іноземних вчених, серед яких відомий французький дослідник океану Жак Ів Кусто. Серед експонатів музею — не тільки цікаві представники морської фауни, а й рідкісні колекції морських приладів та підводних апаратів.

випускаються унікальні поштові марки, що користуються підвищеним попитом у філателістів. Так само, як і Андорра, Ліхтенштейн або Швейцарія, Монако є своєрідним «податковим сховищем» для іноземних компаній та банків.

Останнім часом у країні все більшого розвитку набуває промисловість. Монакці виготовляють електронні вузли та пристрої, електропобутову техніку. Ця продукція експортується не лише в країни Європи, а й до США, де використовується навіть на космічних кораблях. Працюють у Монако й фармацевтичні підприємства, широке розповсюдження має виготовлення фаянсу, майоліки, різноманітних сувенірів.

Кожне з трьох монахських міст, попри спільні риси архітектурних стилів, має своє обличчя. У столиці, місті Монако (понад 3 тис. мешканців), усього дві вузькі довгі вулиці — Сен-Мартен і Порт-Ньов, що май-

же зберегли середньовічний вигляд. Тут можна зустріти житлові квартали й терасні сади XVI—XVIII століть. Найцікавішою пам'яткою давнини є княжий палац XIII—XVI століть. Його оточують старовинні фортечні стіни з гостроверхими баштами. Тут зберігається цінна бібліотека, що налічує понад 120 тис. томів, та архів, у якому знаходяться документи XIII—XVIII ст. і зразки грошей князівства з 1640 р. Одним з найдивовижніших куточків міста є Обсерваторські гроти, які колись слугували оселею доісторичній людині. Зараз тут розмістився палеонтологічний музей.

Монахською вулицею Порт-Ньов можна потрапити в інше місто — Кондамін. Це діловий і промисловий центр країни, де мешкає майже половина її населення. Тут знаходиться переважна більшість підприємств, а у великих сучасних хмарочосах — банки, офіси, готелі й магазини. У затишній гавані міста — багато кораблів та яхт. На узбережжі розташована найбільша в країні водолікарня.

Вулиці Кондаміна непомітно переходять у вулиці Монте-Карло. Окрім славетного Палацу казино і безлічі ресторанів, кав'ярень і кабаре, тут знаходиться ушлавлений Оперний театр, побудований за проектом відомого французького архітектора Шарля Гарньє, багато концертних залів, Музей витончених мистецтв, Палац конгресів тощо. Саме хвилястими вулицями і набережними цього міста проходить славнозвісна траса автоперегонів за «Формулою-1» — знаменитих ралі Монте-Карло.

Сан-Марино

Республіка Сан-Марино — найстародавніша маленька держава Європи, яка існує без зміни свого державного устрою вже протягом шістнадцяти століть. Вона знаходиться на території Італії, між областями Емілія-Романья і Марке. Площа її становить лише 60,9 км². Тут мешкає 26,9 тис. чоловік, більшість з яких — санмаринці (80%); 20% населення складають італійці.

У центрі країни знаходиться гора Титано, яка здіймається на 739 метрів. Її силует із зубчастими середньовічними баштами на трьох верхівках є символом Сан-Марино і зображений на його гербі. З верхів'я Титано країну видно як на долоні, з усіма її пагорбами, садами, ланами і виноградниками, з червоними черепичними дахами міст і селищ.

Люди оселилися на території сучасного Сан-Марино ще в епоху неоліту: сліди неолітичних стоянок археологи знайшли у печерах на схилах Титано. В античні часи римляни заснували у цих місцях колонію, витіснивши звідси етрусків. За легендою, початок державі поклав у 301 р. далматинський каменярь Марино, який одним з перших християн на Адріатиці був змушений тікати від переслі-

дувань римського імператора-язичника. Він заснував у верхів'ях Титано незалежну громаду, яка поступово розрослася і одержала його ім'я.

У перші століття свого існування Сан-Марино знаходилося під протекторатом сусіднього герцогства Урбіно, а з 855 р. одержало незалежність. Країна поступово збільшувала свою територію, купуючи землі, що межували з нею. У 1295—1302 рр. сформувався республіканський устрій Сан-Марино, була прийнята конституція. У Середні віки маленькій республіці доводилося часто героїчними зусиллями всього народу відбивати напади римських пап і сусідніх феодалів. Особливо запекла боротьба велася з володарями міста Риміні князями Малатеста. У 1463 р. вона закінчилася перемогою санмаринців, і з того часу республіка існує у сучасних кордонах.

Сан-Марино неодноразово надавало політичний притулок борцям за об'єднання Італії і тим, хто виступав проти австрійського панування: у 1830—1850 рр. тут перебувало чимало гарібальдійців, зокрема й сам Джузеппе Гарібальді — національний герой італійців. Під час фашистського режиму в Італії у маленькій країні знаходилося майже 100 тис. біженців.

Вищим законодавчим органом республіки є Велика Генеральна рада (однопалатний парламент) з 60 депутатів, які обираються

Санмаринці зберегли багато старовинних традицій. Однією з них є власний відлік часу. Тут поряд із загальноприйнятим григоріанським літочисленням існує відлік з року заснування Сан-Марино. Таким чином, зараз за календарем країни — лише XVII століття.

населенням терміном на 5 років. Вона призначає членів уряду (10 чоловік) і обирає на 6 місяців двох рівноправних капітанів-регентів, які здійснюють виконавчу владу.

Сан-Марино має свої регулярні збройні сили — 75 солдатів і офіцерів, які виконують суто представницькі функції. Судді та поліцейські призначаються зазвичай не з місцевих мешканців, а з італійців. У зовнішніх стосунках країна дотримується принципу нейтралітету. З 1988 р. вона є членом Ради Європи, а з 1992 р. — членом ООН. Населення Сан-Марино розмовляє італійською мовою тосканською говіркою. За офіційну мову, крім італійської, слугує латинь. Як грошова одиниця тут використовується євро.

Природні умови Сан-Марино значною мірою обумовлені впливом Адріатичного моря. Клімат тут помірно субконтинентальний: влітку немає виснажливої спеки (середня температура липня сягає +23° С), а взимку стовпчик термометра коливається від -1° до +4° С. Щорічно випадає приблизно 800—900 мм опадів, та взимку

трапляються значні снігопади. Колись країна була вкрита дубово-каштановими лісами, але тепер від них залишилося лише кілька невеличких гаїв. Більшість території займають зарості маквісу з дуба, дрока, мирта, лавра та фісташки. Зустрічається багато яскравих та запашних ефіроолійних рослин — розмарину, шавлії, чебрецю, лаванди, волошки тощо.

Покладів корисних копалин у країні небагато. Тут здавна видобувають вапняк: з нього побудовані всі сан-маринські будинки, а більша частина видобутку експортується до Італії. Туди ж вивозиться щороку понад 500 т сірки, що видобувається поблизу міста Фаetano.

Національний прибуток Сан-Марино складається головним чином з коштів від іноземного туризму, продажу товарів сільського господарства, легкої промисловості та кустарних промислів. Важливою статтею прибутку є випуск і продаж колекційних поштових марок і монет для нумізматів, який здійснюється тут з 1857 р. Крім того, за відмову республіки від виготовлення власних грошей, організації митної служби, а також за домовленість про те, що в країні не будуть відкриватися гральні будинки, споруджуватися теле- і радіостанції, вироблятися спиртні напої і тютюнові вироби, Італія щороку сплачує до сан-маринського бюджету 4,5 млрд лір. Щоправда, за останньою угодою, підписаною з італійським урядом, Сан-Марино все ж таки одержало можливість заснувати власний державний телецентр. Є тут і кілька видавництв, що друкують місцеві газети.

Статуя Свободи перед Палацом уряду в Сан-Марино

У столиці країни чимало цікавих музеїв. У них зібрані унікальні колекції давньої і сучасної зброї, старовинних автомобілів, воскових фігур. Та чи не найбільшу увагу туристів привертає до себе єдиний у світі Музей катувань, де можна побачити, яких тортур зазнавали люди від інквізиції та гестапо.

линами) та застарілі методи ведення сільського господарства, вони збирають непогані врожаї. Однією з найцінніших тут вважається олива. Увесь її врожай переробляється на олію. Санмаринці вивели нові мускатні сорти винограду, що відзначаються високою якістю та врожайністю. З нього виробляють чудові вина, які славляться за межами країни. Здавна займаються тут і шовківництвом. Усе більшого розвитку набувають різні промисли. Вони здебільшого мають кустарний характер, але поблизу міста Флорентино налагоджено велике фабричне виробництво кераміки, продукція якого відправляється до Італії, Німеччини та інших країн.

Столиця держави — місто Сан-Марино, засноване в XI ст. Тут мешкає понад 5 тис. чоловік. Місто розташувалося на чотирьох кам'яних терасах на схилі Титано, майже біля верхів'я гори. Особливо мальовничо воно виглядає здалеку, з рівнини: його оточує старовинна кріпосна стіна. Розташовані на терасах різної висоти вулиці з'єднуються кам'яними сходами. Одним з найкрасивіших будинків міста є Палац уряду, побудований у тосканському стилі XIV ст. Інші архітектурні пам'ятки — церква Святого Франциска, колишній монастир капучинів, каплиця Сан-Марино — були зведені у XVI столітті.

Щороку Сан-Марино відвідує понад 3 млн туристів. Особливо багато їх тут буває восени, адже 3 вересня в столиці країни проводяться змагання зі стрільби з арбалета. Вони проходять за правилами ще 1537 р. Ніде в світі більше не можна побачити таке незабутнє видовище.

Санмаринці відрізняються працьовитістю, старанністю, веселою і незалежною вдачею. Незважаючи на складні природні умови (багато родючих земель тут перетинається яругами та уще-

Зміст

Мандрівка країнами та континентами	3
Наша рідна Україна	4

Розділ 1. МІЖ ДВОМА ЧАСТИНАМИ СВІТУ	17
Росія — найбільша країна в світі	19
Казахстан — євразійська держава-велетень	28
Туреччина — країна чотирьох морів	33

Розділ 2. ЄВРОПА — КОЛИСКА СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	39
Австрія — музична столиця Європи	51
Албанія — «країна орлів»	60
Бельгія — перехрестя європейських доріг	64
Білорусь — край лісів та озер	73
Болгарія — трояндова країна	78
Боснія і Герцеговина — «вулкан на Балканах»	87
Велика Британія, або Сполучене Королівство на островах	95
Греція — країна богів та міфів	104
Данія — казкова країна Півночі	111
Естонія — маленька держава естів	120
Ірландія — Смарагдовий острів	124
Ісландія — країна гейзерів	130
Іспанія — край фламенко і кориди	138
Італія — чарівна скарбниця мистецтва	146
Латвія — бурштинова країна	156
Литва — географічний центр Європи	162
Македонія — батьківщина Олександра Великого	172
Молдова — квітучий сад над Дністром	180
Нідерланди — країна дивниць і традицій	185
Німеччина — країна взірцевого порядку	192
Норвегія — країна північного сонця	199
Польща — міст до Європи	206
Португалія — батьківщина мореплавців	212
Румунія — нащадок Дакії та Трансільванії	219
Сербія і Чорногорія — нова федерація	224

Словаччина — наймолодша держава Європи	231
Словенія — країна триглавої гори	235
Угорщина — батьківщина чардашу	241
Фінляндія — земля героїв «Калевали»	247
Франція — засновниця курсу європейської інтеграції	253
Хорватія — країна, оспівана Шекспіром	265
Чехія — слов'янський форпост Європи	270
Швейцарія — батьківщина Вільгельма Телля	276
Швеція — країна мальовничих фіордів	283
Країни-гномики	290
Андорра	290
Ватикан	293
Гібралтар	297
Ліхтенштейн	299
Люксембург	302
Мальта	306
Монако	309
Сан-Марино	313